

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Matoušková

Psychologické aspekty vztahu otce a dcery

Psychological Aspects of the Father-Daughter Relationship

Praha, 2012

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Šulová, CSc.

Poděkování

Děkuji prof. PhDr. Lence Šulové, CSc. za odborné vedení práce a pravidelné konzultace.

Děkuji Mgr. Pavlu Peškovi za jazykovou korekturu textu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením prof. Lenky Šulové samostatně a řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia nebo k získání jiného či stejného titulu.

V Hradci Králové dne 25. 7. 2012

Lenka Matoušková

Abstrakt

MATOUŠKOVÁ, Lenka. *Psychologické aspekty vztahu otce a dcery*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. 259 s. Diplomová práce.

Název této práce je „*Psychologické aspekty vztahu otce a dcery*.“ V teoretické části jsou zmapovány především významné české, ale i zahraniční příspěvky k tématu otcovství, specifikám otcovského chování a významu fungujícího otce pro psychický vývoj dívek. Problematika je nahlížena také z pohledu možných negativních dopadů na psychický vývoj žen, které vyrůstaly bez svého otce. Analyzovány jsou především jejich potíže na úrovni sebeúcty, sebevědomí a sebehodnocení, identity, emocí a citového života, ale i potíže v budoucích partnerských a intimních vztazích.

Do teoretické části je s ohledem na výzkumné šetření zahrnut také koncept protektivních a rizikových faktorů, přičemž práce respektuje aktuální trend odklonu od patogenních faktorů a příklonu k faktorům salutogenním, zaměřuje se tedy především na mapování protektivních faktorů v psychickém vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce, přičemž nejsou opomenuty ani faktory rizikové.

Problematika je v praktické části zpracována kvalitativním způsobem retrospektivní metodou biografického přístupu za použití hloubkového rozhovoru a projektivních technik „Kniha života“, „Kresba Ostrova rodiny“ a „Čára života“. Cílem je identifikovat a analyzovat možné protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji deseti mladých žen ve věku 20 – 30 let, které tvoří výběrový soubor.

Klíčová slova:

otcovství, vztah otec – dcera, dívky ve výhradní péči matky, protektivní a patogenní faktory

Abstract

MATOUŠKOVÁ, Lenka. *Psychological Aspects of the Father-Daughter Relationship*. Prague: The Faculty of Arts of Charles University, 2012. 259 pgs. The final thesis.

The title of this work is "Psychological Aspects of Father-Daughter Relationship". In its theoretical part it summarizes mainly Czech, but also some foreign, contributions related to the topic of fatherhood, the specifics of paternal behavior and the importance of a functional father for the psychological development of girls. The issue is also viewed from the perspective of possible negative impacts on the psychological development of women who grew up without their fathers. The analysis is primarily focused on their problems with self-esteem, self-confidence and self-image, identity, emotions and emotional life but also on difficulties in future partner and intimate relationships.

The theoretical part, with regard to the research, also discusses the concept of risk and protective factors. It respects the current trend of leaving aside pathogenic and shifting towards salutogenic factors, so it focuses mainly on mapping the protective factors in the psychological development of girls who grew up without their fathers while not excluding the risk factors.

In the practical part, the topic is treated in qualitative way using retrospective method of biographical approach, in-depth interviews and the projective techniques "Book of Life", "Family Island Drawing" and "Life Line". The aim is to identify and analyze possible protective and risk factors in the psychological development of ten young women aged 20 to 30, who form the study sample.

Key words:

Fatherhood, Father-Daughter Relationship, daughters in exclusive custody of their mothers, protective and pathological factors

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Současná česká rodina, její funkce, dynamika a proměna.....	10
2.1 Funkce rodiny.....	11
2.2 Psychologické funkce rodiny.....	13
2.3 Proměna rodiny a její základní charakteristiky.....	18
3. Specifika otcovské role.....	24
3.1 Otcovství, otec a jeho role v historickém kontextu.....	25
3.2 Specifické otcovského chování a jeho význam v raném věku dítěte.....	28
3.3 Vliv otce na další psychický vývoj dítěte.....	32
3.3.1 Kognitivní vývoj a inteligence dítěte.....	32
3.3.2 Osamostatnění se, vztahy s vrstevníky.....	34
3.3.3 Morální vývoj.....	35
4. Absence otce a její negativní dopady na psychický vývoj dívek.....	38
4.1 Problémy se sebeúctou.....	38
4.1.1 Absence vědomí vlastní přitažlivosti.....	39
4.1.2 Trvalé pocity viny a méněcennosti.....	40
4.1.3 Traumatizace osobnosti a naprostá devalvace sebeúcty v důsledku sexuálního zneužívání a týrání.....	42
4.1.4 Rozvoj narcistické poruchy osobnosti a vznik závislosti na druhých lidech.....	43
4.2 Problémy v citové sféře.....	44
4.3 Problémy s identitou.....	47
5. Absence otce a její negativní vliv na intimní vztahy žen.....	54
5.1 Promiskuita.....	55
5.2 Neschopnost navázat důvěrný vztah s mužem.....	56
5.3 Vztahy se staršími muži.....	59
5.4 Opakování stále stejných chyb.....	61
6. Protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji jedince.....	64
6.1 Temperamentové předpoklady jako protektivní, nebo rizikový faktor.....	65
6.2 Sociální opora jako protektivní faktor.....	66
6.2.1 Dědečkové jako kompenzační mužská postava.....	68
6.2.2 Nevlastní otcové – protektivní, nebo rizikový faktor?.....	69
6.3 Rodinná resilience jako východisko pro individuální psychickou odolnost.....	70
7. Protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji žen, které vyrůstaly bez svého biologického otce.....	76
7.1 Konceptuální rámec výzkumného šetření.....	76
7.1.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumný problém.....	76
7.1.2 Operacionalizace pojmů.....	78
7.1.3. Teoretický kontext výzkumného šetření.....	78
7.2 Výzkumné otázky.....	79
7.3. Metody výzkumného šetření.....	80
7.3.1 Design výzkumného šetření.....	80
7.3.2 Metody výběru výzkumného souboru.....	80
7.3.3 Metody sběru dat.....	81
7.4 Kontrola kvality výzkumu.....	82
7.5 Sběr dat.....	84

7.6 Analýza a interpretace dat	84
8. Realizace výzkumného šetření, sběr dat	86
8.1 Charakteristika výběrového souboru	86
8.2 Použitá metoda	87
9. Analýza dat	91
9.1 Analýza dat každého jednoho případu	91
9.1.1 Klára	91
9.1.2 Lucka	101
9.1.3 Míša	115
9.1.4 Ester	126
9.1.5 Lucie	139
9.1.6 Katka	152
9.1.7 Lenka	164
9.1.8 Kateřina	174
9.1.9 Majka	183
9.1.10 Nikola	194
9.2. Analýza dat celého výzkumného souboru	204
9.2.1 Problémy v emocionální sféře a v intimních vztazích	204
9.2.2 Mapování protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji dívek	217
10. Závěry a diskuse	227
11. Závěr	234
Seznam použité literatury	236
Přílohy	241

1. Úvod

Problematikou otcovské role a významu otcovské postavy v psychickém vývoji dívek a žen jsem se zabývala v rámci svého studia na katedře psychologie již dříve. V *Písemné práci II* s názvem „*Když otec není, není k nalezení: vztah mezi otcem a dcerou a jeho vliv na psychický vývoj dívek*“ jsem předložila souhrn nejznámějších českých i zahraničních teoretických poznatků z této oblasti. *Písemnou práci III* jsem pak pojala prakticky jako předvýzkum ke své diplomové práci. Měla název „*Vztah otce a dcery v adolescentním věku*“. Jednalo se o kvalitativní srovnávací studii, jejímž cílem bylo zjišťovat a objevovat rozdíly v psychickém vývoji dívek, které vyrůstaly se svým biologickým otcem a bez něho.

Analyzovala jsem v ní aktuální výpovědi dívek ve věku adolescence, přičemž použitá metoda byla obdobná s tou, kterou budu využívat v této diplomové práci. V ní budu retrospektivně pátrat po faktorech, které pozitivně a negativně ovlivňovaly vývoj dívek žijících bez otce, a budu vycházet z kvalitativní analýzy rozhovorů se ženami ve věku mladé dospělosti.

Jako základ hloubkových rozhovorů jsem nyní navíc zvolila tři doprovodné projektivní techniky, jednu verbální, s názvem „*Knihy života*“, a dvě kresebné, s názvem „*Kresba Ostrova rodiny*“ a „*Čára života*.“ Techniky *Knihy života* a *Kresba Ostrova rodiny* jsem nepřevzala v podobě, ve které jsou běžně publikovány, ale pokusila jsem se je dopracovat tak, aby plně vyhovovaly mému výzkumnému záměru a zároveň vhodně facilitovaly realizovaný rozhovor.

Nepochybuji o významu otcovské role v psychickém vývoji dívek. Souhlasím s tvrzením, že otec je v životě dívky pro její další optimální psychický vývoj nenahraditelným a nepostradatelným. Zároveň jsem ale přesvědčena, že existuje celá řada faktorů, které mohou v případě, že otec v životě dívek přítomen nebyl, zabránit rozvoji nejen přímé patologie, ale i běžných problémů, se kterými se ženy do péče psychologů či psychiatrů sice nedostávají, ale které záporně ovlivňují jejich životní spokojenost, úspěch v partnerských a dalších mezilidských vztazích, jejich pracovní výkonnost či subjektivně prožívané pocity štěstí.

Cílem mého postupného zkoumání a předmětem mého zájmu je tedy identifikovat zejména ty faktory, které v psychickém vývoji dívek působí preventivně v případě, že z nějakého důvodu, například kvůli rozvodu či rozchodu rodičů, dívka nemůže se svým biologickým otcem vyrůstat. V práci pochopitelně nebudu opomíjet kromě protektivních faktorů ani faktory rizikové či patologické.

Vzhledem k vysoké míře rozvodovosti a nestabilitě současné rodiny se domnívám, že téma, které volím pro svou práci, je aktuální a přínosné především pro praxi poradenských psychologů a rodinných terapeutů. Přála bych si zároveň, aby má práce vzbudila zájem o problematiku vztahu otce a dcery mezi odbornou i laickou veřejností, protože podle mého názoru téma není dosud v našich podmínkách zcela zpracováno a empiricky prozkoumáno.

Prameny, ze kterých lze čerpat, pochází většinou buď z pracovních psychoanalyticky orientovaných terapeutů, nebo jsou dílem bojovníků za práva otců, u nichž lze ovšem diskutovat o míře objektivity a u nichž nejsou z tohoto důvodu mnohdy jejich výstupy na akademické půdě akceptovány jako zcela vědecké. Ve své práci chci předložit různé pohledy na danou problematiku, včetně těch poněkud kontroverzních, abych čtenáři poskytla dostatek prostoru zvolit směr uvažování, který mu bude nejlépe vyhovovat.

2. Současná česká rodina, její funkce, dynamika a proměna

Mám-li pojednat o psychologických aspektech vztahu otce a dcery, musím nutně nejprve zmínit situační, citový a prostorový kontext, ve kterém tento vztah vzniká, rozvíjí se a nabývá různých kvalit, a tím je rodina.

Autoři, kteří se pokoušejí ve své práci definovat rodinu, ať už z psychologického, sociologického, právního či sociálního hlediska, se většinou nakonec shodnou na jednom, totiž že definovat současnou rodinu tak, aby definice byla skutečně komplexní, je velmi komplikované, ne-li nemožné. Možný (35, s. 14) v této souvislosti připomíná, že učebnice sociologie po dlouhou dobu začínaly tvrzením, že rodina je příkladem morfostatické instituce, která vytváří soukromý prostor pro reprodukci společnosti, chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Současnou situaci autor popisuje ovšem následovně (35, s. 25): „Jednotná sociologická definice teorie rodiny dnes totiž neexistuje, stejně jako neexistuje jednotná rodina.“ Dunovský (8, s. 91) též uvádí: „Definovat ji přesně (myšleno rodinu - pozn. autorky) je velmi obtížné, ne-li nemožné. Existuje totiž velmi mnoho jejích podob, variant i způsobů soužití v prostoru, čase a formě.“ Problém, na který narážejí ti, kteří se o definici současné rodiny pokoušejí, souvisí s proměnou rodiny jako takové. O charakteristikách současné české rodiny a o tom, jak se dnešní postmoderní rodina liší od rodiny moderní a tradiční, bude pojednáno dále. Přes zmíněnou obtížnost, se kterou lze rodinu definovat, bych ráda nabídla několik jejích pojetí, které se vzájemně místy doplňují, místy liší.

V nejširším sociologickém vymezení lze podle Možného (35, s. 116) rodinu definovat jako „institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti,...tedy společností uznávaný způsob, jak mít a vychovávat děti...Párová rodina se zakládá setkáním muže a ženy, kteří po intenzivnějším anebo povrchnějším vyjednávání dojdou shody v tom, že svazek s trvalostí potřebnou k zajištění reprodukce nastolí. Jejich vzájemná dohoda může být nevyslovená, může být výslovná, leč veřejně nedeklarovaná a může být i právně registrovaná jako manželství, jak se ve společnostech našeho kulturního okruhu vesměs děje. Párová monogamická rodina je nejčastější, nikoli však jedinou známou formou rodiny.“

Dunovský (8, s. 91, 92) chápe rodinu jako biosociální systém, jako „malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituující (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.“

Sociálně psychologická definice pojímá rodinu jako (18, s. 125) „primární sociální skupinu, jako základní společenskou jednotku s převahou osobních vazeb, která však zároveň má povahu

sociální instituce, to znamená, že má sama své zákony a je vázána platnými zákony společnosti.“ Také zdůrazňuje 4 hlavní znaky rodiny (18, s. 125, 126): 1. Rodina je první skupina, jejímž členem se jedinec stává hned ve chvíli svého narození. 2. Rodina je zároveň v určitém smyslu představitelkou všech dalších společenských institucí. 3. Společenská kontrola, která je v rodině prováděna nad jednotlivými členy, je mimořádně silná a účinná, což je možné především díky neobyčejně intimní povaze vztahů a intenzivním emocionálním poutům mezi jejími členy. 4. Rodina zajišťuje tzv. emocionální bilanci svých členů, uspokojuje potřeby lásky, soucitu, úspěchu i společenské zábavy.

Psychologické pojetí Odehnala, které používá například Šulová (53, s. 176), chápe rodinu jako „nejuniverzálnější socializační činitel, který jedinci poskytuje identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli, učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu i praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoje k personálnímu okolí, k sobě samému i společnosti obecně.“

Závěrem bych ráda zmínila také definici právní. Bohužel v Zákoně o rodině lze nalézt pouze definici manželství, rodinu Zákon nedefinuje: „Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.“ (60, §1, odst. 1, 2)

Pro tuto práci považuji za důležité držet v patrnosti všechny uvedené úhly pohledu – budu se zajímat o právní aspekty výchovy dětí po rozpadu rodiny, o proces socializace v rodině, tolik důležitý pro biopsychosociální koncepty, o sociologické poznatky k proměně rodiny jako instituce a samozřejmě velmi důkladně i o psychologické znaky a rysy rodiny, což tvoří ústřední téma této práce.

V dalších částech této kapitoly se budu zabývat tradičním pojetím funkcí rodiny, psychologickými funkcemi rodiny, dynamikou rodinných vztahů a proměnou rodiny a jejími různými podobami v postmoderní společnosti.

2.1 Funkce rodiny

Funkce rodiny se v průběhu lidských dějin měnily, nabývaly na významnosti, ustupovaly do pozadí, ztrácely svou důležitost. Tradiční pojetí navrhuje následující kategorizaci funkcí současné rodiny (18, s. 127):

a) biologická funkce

Dunovský (8, s. 92) tuto funkci nazývá biologicko – reprodukční a zmiňuje také možný název „sexuální funkce“, který v sobě nese zároveň oddělení sexuálních aktivit „pro radost“ a „pro reprodukci.“ Tato funkce může být samozřejmě uplatněna také mimo rodinu, ale jak poznamenává citovaný autor, „v rodině teprve nabývá svůj plný význam: nejde jen o to přivést dítě na svět, ale také

mu zabezpečit potřebné podmínky života a další jeho vývoj.“ (8, s. 92) V tomto smyslu pak můžeme říci, že je tato funkce naplněna i v takových rodinách, jako jsou rodiny pěstounské, adoptivní, s biologickými potomky, kteří přišli na svět umělým oplodněním ženy, nebo dokonce rodiny homosexuálních či lesbických párů pečující o děti jednoho z partnerů, přičemž diskuzi o takovém alternativním rodinném modelu bych ponechala stranou. To odpovídá tvrzení Šulové (53, s. 179), která poukazuje na to, že současná rodina poskytuje širokou škálu alternativ partnerského a rodinného soužití včetně reprodukčního cyklu, což je jednou z charakteristik současné rodiny, kterým se budu věnovat v závěrečné části této kapitoly.

b) ekonomická funkce

Dunovský (8, s. 92) tuto funkci označuje jako ekonomicko – zabezpečovací a zdůrazňuje, že tato funkce není naplňována pouze vůči dětem, které v rodině vyrůstají, ale že se vztahuje na všechny její členy. Autor rozšiřuje pojem „ekonomická“ funkce na „zabezpečovací“, čímž obrací pozornost i k jiným než materiálním potřebám – rodina je místem uspokojení také sociálních, duševních a duchovních potřeb.

c) emocionální funkce

Emocionální funkce rodiny obnáší uspokojení potřeby lásky, sounáležitosti, bezpečí, ochrany, jistoty a dalších potřeb, které jsou významné pro optimální psychický vývoj dítěte i kvalitní duševní život dospělého jedince. Autoři se shodují většinou v tom, že z hlediska emocionální funkce je rodina zcela nezastupitelná a nenahraditelná. Pokud se její jiné funkce proměňují, ta emocionální přetrvává. Například Singly ve svém pojednání o současné evropské rodině (43, s. 20) uvádí, že rodina se dnes definuje především „emoční podporou, kterou svým členům zaručuje.“ Na jiném místě (43, s. 24) současnou rodinu proto také označuje jako „citovou rodinu.“

d) socializační či výchovná funkce

Rodina bývá často řazena mezi primární socializační činitele, zejména proto, že se jedná o sociální skupinu, do které je jedinec relativně trvale a pevně začleněn a která má díky tomu možnost na jedince dlouhodobě a přímo působit. (45, s. 50) Rodina podle Sollárové (45, s. 50) „jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot v dané společnosti. Vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat se ve světě symbolů. Rodinná výchova seznamuje dítě s kulturními vzorci (tradice, zvyky, mravy, zákony, tabu apod.) tím, že se dítě učí respektovat požadavky rodičů a je sankcionované za jejich neplnění.“ Matoušek (32, s. 39) v této souvislosti zmiňuje, že socializační funkce rodiny spočívá především v tom, že je závazným modelem všech jiných společenských vztahů.

Zatímco Dunovský (8, s. 93) označuje tuto rodinnou funkci vůbec za nejvýznamnější, Janoušek (18, s. 127) zmiňuje, že tato funkce se jeví jako jedna z nejstabilnějších, a Matoušek (32, s. 39) uvádí, že původní rodina je těžko zastupitelným prostředím pro sociální učení. Jiní současní autoři (52, s. 124) upozorňují také na fakt, že výchovné působení rodičů bývá dnes často nahrazováno dalšími sociálními institucemi a jinými celospolečenskými socializačními vlivy. Možný (35, s. 166) poznamenává: „Ať už bohudík nebo bohužel, rodina nemá na socializaci svých dětí monopol. Stupně k dospělosti jsou také stupni k emancipaci od rodičovského vlivu, a vlivy odjinud vstoupí do dětského světa velmi záhy. Je tomu tak ve všech kulturách a společnostech; ve společnostech našeho kulturního okruhu jsou to dnes zejména hromadné sdělovací prostředky a vzdělávací instituce, jež spolupůsobí či konkurují při socializaci dítěte.“ Zároveň například Šulová ovšem také zmiňuje (53, s. 181), že „specifická dynamika probíhající v rodině tvoří zcela jedinečné prostředí pro formování postojů ke světu, blízkému okolí a sobě samému. Vytváří hodnotové orientace, tvoří základ pro formování vlastního Já, koncepci vlastního života...je velice podstatnou a jen obtížně nahraditelnou.“

Není pochyb o tom, že funkční rodina má pro přežití, růst, vývoj i kvalitní život jedince veliký význam, je místem, kde jsou uspokojovány jeho základní životní, psychické, sociální i duchovní potřeby.

2.2 Psychologické funkce rodiny

V návaznosti na předchozí část bych ráda upozornila, že pojednání o rodinných funkcích z psychologického hlediska by mohlo být značně rozsáhlejší. Na tomto místě se další psychologické funkce rodiny pokusím přiblížit. Budu při tom vycházet především z definice rodiny podle Odehnala, kterou uvádím v úvodu této kapitoly na straně 6.

a) orientační rodina poskytuje tzv. identifikační vzory, seznamuje s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli

Orientační rodina je ta, do které se jedinec narodí. Rodina, kterou jedinec během života sám zakládá, se v literatuře označuje běžně jako prokreační. Matoušek (33, s. 55) vyzdvihuje vliv orientační rodiny na prokreační především v souvislosti s vytvářením tzv. rodičovských vzorů. Říká: „Dítě se chová podle rodičovského vzoru. Napodobuje rodiče stejného pohlaví – syn otce a dcera matku. Proces identifikace s rodičem však probíhá jednoduše jen tam, kde se dítě s rodičovským vzorem ztotožnit mohlo a chtělo...S laskavým, vstřícným rodičem se dítě ztotožní snadněji než s rodičem odmítavým, neinteresovaným, trestajícím...Nepřítomnost rodičovského vzoru (deprivace) znamená samozřejmě pro dítě vážný hendikep. Když je rodič v rodině přítomen, ale svou úlohu nezastává přiměřeně, mohli bychom s Matějčkem mluvit o subdeprivaci.“ (33, s. 55) Matoušek dále (33, s. 81) označuje spojenectví mezi dítětem a rodičem stejného pohlaví, které je základem zmíněné

identifikace, za nejvýznamnější rodinnou alianci, rodovou alianci. A na jiném místě (32, s. 47) vysvětluje, jaký proces je základem této identifikace: „Pro socializaci člověka se považuje za zvláště významné učení nápodobou. Dítě se při něm ve větší nebo menší míře ztotožňuje s modelem, který napodobuje. Identifikací s rodičem stejného pohlaví se dítě učí klíčové roli – roli, jež odpovídá jeho sexuální totožnosti.“ Autor dále upřesňuje (32, s. 47), že před dovršením druhého roku se u dítěte objevují první známky identifikace s rodičem stejného pohlaví, v období mezi třetím a šestým rokem se již ale dívka zřetelně ztotožňuje s matkou a chlapec s otcem. Toto období bývá považováno za kritickou vývojovou periodu, během které je nutné, aby se pevná sexuální totožnost vytvořila, později je tento proces již těžce zkomplikován, znesnadněn a narušen.

Popisovaný proces není ovšem jednostranný – také rodiče v něm zastávají aktivní roli a k dítěti se specificky vztahují podle toho, zda je dívkou, nebo chlapcem. Podle Možného (35, s. 170) empirické studie doložily, že dívky jsou vychovávány jinak než chlapci – „od nejtělejšího věku očekávání rodičů dítěti signalizují, jaká jiná očekávání se na ně budou vztahovat podle toho, zda dospěje v muže nebo v ženu, a tím v něm rozvíjejí mužský nebo ženský stereotyp chování.“ Obousměrný proces identifikace popisuje ve své práci také například Matoušek (33, 81): „Nejen děti, ale i rodiče jsou na uzavření této aliance naprogramováni. Výzkumně bylo prokázáno, že otcové věnují více pozornosti synům a matky věnují více pozornosti dcerám...Má-li dítě v rodině rodiče stejného pohlaví, bude v dospívání hodnoceno při testovém vyšetření inteligence jako nadanější než dítě, které je stejně staré a takový rodičovský vzor nemělo.“ Na jiném místě (32, s. 48) opakovaně potvrzuje, že tak jako se identifikuje dítě s rodičem, rodič se identifikuje s dítětem, pravděpodobně i zde platí, že se jedná o silnější identifikaci rodiče s dítětem stejného pohlaví.

Téma identifikačních vzorů obrací naši pozornost k psychoanalytické teorii Sigmunda Freuda. Jako první upozornil na skutečnost, že identifikace dítěte se svou rolí chlapce či dívky vzniká na základě procesu identifikace s rodičem stejného pohlaví. Podle Freuda (10, s. 41, 42) tímto procesem dítě překonává tzv. Oidipovský či Elektrín komplex, který situoval do předškolního období mezi 3. až 6. rok života dítěte, jehož podstatou je erotická náklonnost k rodiči opačného pohlaví. Rodič opačného pohlaví je pak pro dítě podle Freuda důležitý především pro tzv. sexuální diferenciaci. Očima rodiče opačného pohlaví se na sebe začne dívat dítě jako na ženu nebo muže.

Podobné východisko nacházíme i u současných autorů. Například Weiss (53, s. 73) označuje rodiče za hlavní identifikační figury, důležité pro rozvoj adekvátních vzorců chování i postojů k druhému pohlaví. V předškolním období se podle autora v rámci tohoto procesu uplatňují dva mechanismy – identifikace s rodičem či jinou osobou stejného pohlaví a komplementace nebo vzájemné doplňování se osobou opačného pohlaví. Také Matoušek (33, s. 55) uvádí: „Je prokázáno, že otcové zvyšují ženskost svých dcer tím, že je odměňují za jejich ženské projevy. Zde se myslí tradiční ženské projevy – závislost, pasivita a podrobnost. I matky pozitivně podmiňují u synů chování tradičně mužské.“ A na jiném místě (32, s. 48) dodává: „Podstatné je i to, jak se k němu (myšleno

k dítěti – poznámka autorky) chová rodič opačného pohlaví. Dítě se naučí takové chování od osob opačného pohlaví očekávat, navíc se naučí si ho aktivně objednávat těmi způsoby chování, které si osvojilo. Dnes se všeobecně přijímá předpoklad, že tato očekávání jsou velmi významná v prvních manželských krizích.“

Posledně uvedený citát nás přivádí k tématu, ke kterému se podrobně vrátím v kapitole, která pojednává o tom, jak vztah otce a dcery ovlivňuje další partnerské a intimní vztahy dívek, proto se tématem nebudu na tomto místě více zabývat.

b) orientační rodina se uplatňuje jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy

Pokud chceme hovořit o orientační rodině jako o regulátoru chování a jako o zdroji společensky žádoucích norem, vracíme se vlastně tematicky k problematice socializační funkce rodiny. Na tomto místě bych však ráda ponechala stranou aspekty, které již byly zmíněny, a zaměřila se více na pojmy sociální normy a formy regulace chování jedince.

Normy, které rodina jedinci poskytuje, můžeme v nejjednodušším významu chápat jako závazná pravidla chování pro různé životní situace. Z psychologického hlediska pak s přijetím sociálních norem a jejich dodržováním či porušováním bezprostředně souvisí vznik a vývoj morálního usuzování jedince.

Morální vývoj má například podle Piageta nebo Kohlberga styčné body s kognitivním vývojem dítěte. Oba procesy pak probíhají na pozadí rodinných vztahů a rodinného prostředí. Kotásková (24, s. 13) shrnuje tři základní oblasti, na kterých vysvětluje, v jakém ohledu kognitivní vývoj významným způsobem intervenuje v rámci morálního vývoje: 1) kognice reprezentuje základ úrovně poznávání a myšlení, který teprve určuje význam odměny či trestu pro subjekt; 2) kognice podmiňuje utváření anticipací toho, jak se budou chovat druzí, jak jedinec sám a jaké z toho budou plynout důsledky; 3) kognice se účastní i utváření postojů, které v sobě implicitně zahrnují emoce, například strach z určitých důsledků chování. Kognice je nutnou, nikoli však jedinou podmínkou morálního vývoje. Podle Kotáskové (24, s. 20) jde také o „poznání vlastní subjektivity a schopnost transcendence této subjektivity, která je základem sociálního porozumění.“ Autorka tím obrací naši pozornost také k takovým psychologickým fenoménům, jako je sebepojetí jedince, schopnost empatie a lokalizace kontroly směrem od vnějších k vnitřním zdrojům. Zdroj kontroly stojí zprvu vně jedince, odkud je také očekávána odměna či trest. Postupně by se zdroj měl přesouvat více k vnitřním zdrojům, stávat se autonomnější, nezávislejší na okolí a očekávání druhých. Zdaleka ne každý dokáže zdroj kontroly přesunout tímto směrem, zůstává pak závislý na vnějším schválení, plní pouhá očekávání, nejedná podle vlastních etických principů. Pravidla porušuje, pokud nehrozí odhalení, nebo neporušuje, ale chybí vlastní přesvědčení o správnosti jednání.

Prostředí, ve kterém samotný morální vývoj jedince probíhá, pak lze ztotožnit se socializačními činiteli, popsány výše. Kotásková (24, s. 36) shrnuje: „Normy sociálního života, zákony, systémy hodnot společnosti jsou dítěti v průběhu jeho vývoje předávány přímou výchovou a nepřímým působením prostředí (od rodičů jako sociálních modelů počínaje, přes působení vrstevnické skupiny, autority učitele a dalších reprezentantů společenského vědomí, hrdinů, ideálů, až k referenční skupině a pracovnímu kolektivu.“

Můžeme souhlasit s tvrzením, že výchovné působení, přímé i nepřímé, začíná v rodině a pak se odsud zvolna přirozenou cestou přesouvá i na další sociální skupiny a činitele. Satirová (42, s. 12, 13) definuje čtyři základní aspekty rodinného života, z nichž jeden označuje jako rodinný systém. Má jím na mysli pravidla, kterými se rodina řídí ve svém cítění a konání, se kterými se členové více či méně identifikují a které si ve své interiorizované podobě odnášejí do dalších sociálních kontaktů. Zdravé rodiny se podle autorky vyznačují tím, že jejich pravidla jsou pružná, humánní, přiměřená a změnitelná. Naopak v narušených rodinách nachází rodinný systém, který obsahuje přísná, nelidská, nediskutovatelná a provždy daná pravidla. Charakteristiku rodinných pravidel lze podle autorky (42, s. 119) dobře shrnout ve třech kategoriích: 1) kategorie lidský – nelidský (pravidla, kterými je možné se řídit X pravidla, kterými téměř není možné se řídit); 2) kategorie zjevný X skrytý (pravidla, o kterých se otevřeně mluví, a pravidla, kterými se členové řídí, ale která jsou nevyřčena, skrytá); 3) kategorie konstruktivní X destruktivní (pravidla, která pomáhají konstruktivně řešit vzniklé situace, a pravidla, která ztěžují řešení situace, nebo dokonce působí přímo destruktivně).

V souvislosti s morálním vývojem dítěte bývá jako rizikový faktor označována nepřítomnost otce v rodině. Například Matoušek (34, s. 40) cituje mezinárodní srovnávací studie, podle kterých lze tvrdit, že děti vychovávané jen jedním z rodičů, přičemž se jedná ve zdrcující většině o matky, mají kromě horších výsledků ve škole více zdravotních i psychických problémů a také více střetů se zákonem než děti v rodině ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči. Přítomnost otce v rodině je podle soudobého výzkumu jednoznačně protektivním faktorem, který brání delikvenci syna. Podle Warshaka (56, s. 43) neexistuje závislost jen mezi nepřítomností otce a mužskou delikvencí, ale i mezi mírou recidivity. Je jasné, že na vzniku delikventního chování se podílí i celá řada dalších faktorů, přesto lze říci, že „vřelý, angažovaný pečující otec je stráž proti antisociálnímu chování, zatímco otec neplnící rodičovské funkce pravděpodobnost delikvence zvyšuje.“ (56, s. 43)

O vlivu otce na morální vývoj dítěte bude ještě dále pojednáno. Není pochyb o tom, že matka se též na morálním vývoji dítěti značně podílí. Jak ukazují současné studie, nejen pro morální vývoj, ale pro celkový psychický vývoj dítěte platí, že optimální varianta je ta, kdy dítě vyrůstá s oběma rodiči, kteří plní svou rodičovskou roli angažovaně.

c) pod vlivem rodinného působení si jedinec vytváří postoje k personálnímu okolí, k sobě samému i ke společnosti obecně

Orientační rodina hraje z psychologického hlediska zásadní roli při utváření sebepojetí dítěte. Sebeobraz, který si dítě o sobě vytváří, má pak přímý vliv na kvalitu jeho sebevědomí, sebehodnocení a sebedůvěry.

Satirová (42, s. 12, 13, 27) definuje sebehodnocení jako pocity a názory, které má člověk o sobě, a sebeúctu jako schopnost cenit si sám sebe a chovat se k sobě s důstojností, láskou a opravdovostí. Na základě vlastní terapeutické zkušenosti zmiňuje rozdíl v sebehodnocení ve zdravých a v narušených rodinách – ve všech narušených rodinách bylo podle autorky sebehodnocení nízké, ve vitálních rodinách vysoké.

Děti si svůj sebeobraz a sebepojetí vytvářejí na základě hodnocení, které získávají od druhých, především od svých rodičů, a na základě hodnocení, které udělují rodiče sami sobě. Satirová (42, s. 30, 31) popisuje celý tento proces následovně: „Dítě přicházející na svět nemá minulost, nemá za sebou žádnou špatnou zkušenost, žádnou stupnici, již by mohlo měřit svou vlastní cenu. Nemluvně se musí spoléhat na své zážitky s lidmi a na jejich chování, související s hodnocením dítěte jako osoby. Prvních pět nebo šest let je sebeúcta dítěte formována téměř výhradně rodinou. Když začne chodit do školy, vstupují do hry další vlivy; rodina však zůstává důležitá. Vnější síly mají tendenci zesílit pocit vlastní ceny nebo bezcennosti, který dítě získalo doma...Každé slovo, výraz tváře, gesto nebo chování rodičů přijímá dítě jako výraz svého hodnocení.“ Autorka také dále popisuje (42, s. 31, 32) rodinné prostředí a rodinnou atmosféru, ve které je možné, aby se formovalo kvalitní zdravé sebevědomí – totiž prostředí, kde je respektována individuální odlišnost, tam, kde si členové rodiny zjevně projevují lásku, tam, kde chyby slouží k ponaučení, kde je komunikace otevřená, pravidla pružná, kde je upřímnost a zodpovědnost samozřejmostí. Podle autorky lze také říci, že rodiče s vysokým sebehodnocením vytvoří pravděpodobněji stabilní rodiny a naopak. „Tento systém se odvíjí od architektů rodiny: rodičů,“ dodává autorka. (42, s. 32)

Popsaný princip utváření sebepojetí dítěte v rodinném prostředí potvrzují i čeští autoři, například Kotásková (24, s. 26), která na základě vlastního longitudinálního výzkumu uvádí, že sebepojetí dítěte formované již od prvního roku života odráží především jeho pojetí druhými osobami, především rodiči – 4leté děti zobrazovaly samy sebe jako zlobivé, trestané a neúspěšné, pokud měly striktní matky, které chování dítěte posilovaly především negativně.

Nízké sebevědomí, nedostatek sebelásky a sebeúcty si jedinec odnáší s sebou do dalších sociálních skupin a sociálních vztahů. Důsledky takového negativního sebeobrazu mohou mít v dalším psychickém vývoji a každodenním životě jedince například tyto projevy (4, s. 33 – 37):

- místo důvěry ve vlastní schopnosti člověka pronásledují neustálé pochyby o sobě samém,

- jedinec s druhými soupeří, závidí jim, nebo se k nim přimkne a začne je napodobovat,
- jedinec se velmi rychle přizpůsobí každé situaci, nemá svůj vlastní názor, nechce se znelíbit skupině, do níž patří,
- jedinec musí být neustále povzbuzován projevy obdivu a pozitivními slovy,
- potřeba neuspokojené lásky se může proměnit v touhu po moci, která může mít podobu vychloubání,
- pocit méněcennosti může vyústit v nadměrný pocit studu, v nenávisť k sobě samému, až k autodestrukci.

Na druhou stranu bych ráda poznamenala, že negativní vliv rodiny na sebehodnocení jedince nepovažuji za fatální a definitivní a přikláním se k názoru (42, s. 32), že je možné zvýšit sebehodnocení každého, bez ohledu na věk a okolnosti. Vzhledem k tomu, že nízké sebehodnocení bylo získáno, je možné se ho zbavit a naučit se místo toho hodnotit sám sebe zdravě, přičemž možnost takové změny trvá od narození do smrti, nikdy není pozdě.

2.3 Proměna rodiny a její základní charakteristiky

Především v sociologických studiích a pojednáních bylo možné v posledních deseti letech narazit na alarmující články pojednávající o krizi rodiny jako sociální skupiny, dokonce jsme u některých autorů mohli najít alarmující predikci zániku rodiny jako klasické instituce. Dnes je většina autorů méně radikální a místo o krizi hovoří o její proměně. O tom, jak se instituce rodiny proměnila v čase a jaké to má důsledky na každodenní fungování jejích členů, bych ráda pojednala v této závěrečné části první kapitoly.

Silné emoce, které proměnu rodiny často provázejí, jsou pochopitelné. Rodina byla odjakživa považována za nejstabilnější lidskou instituci, přesto historický vývoj i každodenní zkušenost ukázaly a ukazují, že se rodina podstatně změnila a stále mění. Ráda bych nyní shrnula hlavní aspekty a faktory této proměny tak, jak je nacházíme u různých autorů (35, s. 21 – 23, 199; 52, s. 124; 33, s. 35-37; 58, s. 47-52; 43, s. 10-18, 55, 88-91, 112):

1. Manželství ztratilo monopol na legitimní sex.

Nejprve se stal legitimním předmanželský sex, později se začalo zpochybňovat i monopolní právo manželského partnera na sex toho druhého.

2. Manželství ztratilo monopol na legitimní plození dětí.

Ztráta tohoto monopolu bývá připisována především rozvoji hormonální a jiné „ženské“ antikoncepci, díky které se rozhodnutí, zda mít či nemít dítě, plně vkládá do rukou ženy, ať v manželství žije či nikoli. Od 70. let také přibývá ve všech společnostech počet nemanželských dětí. Zároveň narůstá počet párů, které zůstávají bezdětné.

Samotné rození dětí ženy v našem kulturním okruhu odkládají, v řadě společností věk prvorodičky překročil 27 let. Stále více žen si dovoluje mateřství až poté, co se pevně zakotvily ve své profesi a dosáhly plánovaného úspěchu.

3. Manželství přestalo být považováno za nezrušitelné.

V duchu křesťanské morálky přetrvával náboženský názor, že manželství je doživotní záležitost. Toto pojetí však úspěšně ohrozilo pojetí manželství jako občanské smlouvy, která je vypověditelná kteroukoli ze zúčastněných stran. Hlavní motivací, proč lidi vstupují do manželství a udržují je, se stala láska založená na sexuální přitažlivosti. Chybí očekávání trvalosti vztahu, objevuje se mnoho alternativ partnerského soužití, ve kterých se klade důraz na osobní svobodu, minimum závazků a možnost vztah ukončit. Tím odstartoval růst rozvodů a opakovaných manželství. Willi (58, s. 50) popisuje v kontextu problematiky nárůstu rozvodů sexualitu dnešních lidí jako „model sériové monogamie: lidé se vezmou, jsou monogamní, a pak se opět rozejdou, aby po často velmi krátké fázi svobodného života vstoupili do nového partnerství.“ Trvání manželství má hodnotu jen tehdy, pokud partner i nadále uspokojuje toho druhého tak, jak očekával.

4. Řadu tradičních funkcí rodiny převzaly jiné instituce.

Jako první byla oslabena produkční funkce rodiny – došlo k oddělení bydliště a pracoviště, skončila námezdní práce. Tam, kde byla rodina nezastupitelná, nastoupily jiné formální instituce – škola převzala roli vzdělávání, masmédiá začala výrazně ovlivňovat tvorbu hodnotového systému a utváření životního stylu, nemocnice, lékaři a síť sociálních služeb převzaly péči o nemocné, staré a zdravotně handicapované. Rodině zůstává především emocionální role, má představovat bezpečné útočištěm ve světě.

5. Dnešní rodina přestala respektovat tradiční rozdělení mužské a ženské role.

Tradiční rozdělení mužské a ženské role bývá spojováno především s nástupem feministického hnutí a rozvojem ženské emancipace. Rozdíly ve specifčnosti mužské a ženské role jsou stírány. Změnila se situace na trhu práce, která nevyžaduje často tolik fyzické zdatnosti, takže pracovní příležitosti jsou pro ženy a muže stále vyrovnanější. Pracovní kariéra se pro ženy stává stále více důležitou jako pro muže, mateřství se stává sice významnou, zato poměrně krátkou životní epizodou. Matoušek (33, s. 35) současnou rodinu nazývá dokonce „rodinou zaměstnané ženy.“

Zaměstnání ženy se stává v řadě rodin ekonomickou nutností. Současně je dnešní žena souběžnými požadavky zaměstnání a práce v domácnosti často přetížena, bývá v rodině nespokojenější a častěji dává podnět k rozvodu. Jiným důvodem nespokojenosti bývají konflikty vyvolané tím, že žena dosáhla lepšího pracovního postavení a příjmu než její manžel, tam, kde jsou na vzestupu oba manželé, vznikají dohady o tom, kdo a v jaké míře bude pečovat o domácnost a děti.

6. Současná rodina je individualistická.

V současné rodině se projevuje zvýšená orientace na jedince oproti celku. Tendence, kterou sociologové nazývají dítěcentrismus, je odsouvána do pozadí, do popředí se dostává hledání osobního štěstí, harmonie a smyslu života. Problém dvoukariérových manželství, nastíněný v předchozím bodě, bývá řešen angažovanými babičkami, placenými najatými chůvami, jinde se povinnosti přesouvají na nejstarší sourozence, nebo starost o výchovu a péči o děti ustupuje zcela do pozadí a projevuje se lhostejným výchovným stylem a nezájmem o děti.

Singly (43, s. 14) ve svém shrnutí přednášky Émila Durkheima tvrdí, že se v dnešní rodině oslabuje „rodinný komunismus“ na úkor „osobního individualismu“ – osobnost členů rodiny se vymaňuje z rodinného kruhu a individuální odlišnosti jsou stále významnější a častější. Každý člen rodiny se řídí vlastní logikou, je autonomnější. Muži i ženy chtějí zůstat sami sebou i v rodině, jsou tedy odmítány předem určené role. Nesezdané soužití je proto vnímáno jako optimálnější forma soužití – méně rigidní a lépe vyhovující individuálním požadavkům. Také „šťastná rodina“ je méně přitažlivým ideálem, důležitější je, aby byl člověk šťasten sám za sebe. „Já“ převažuje nad „my“ a rodina je jedním ze způsobů, jak být šťasten, proto „já“ nevyžaduje zánik manželství a rodiny, právě naopak.

7. Současná rodina má menší mezigenerační horizont.

Autonomně vystupuje v rodině nejen jednotlivec, ale i manželský pár, a to vůči ostatním příbuzným, širší rodině a předešlým generacím. Tento proces personalizace Singly (43, s. 14) spojuje s postupným zánikem „fenoménu dědictví“, myšleno zejména dědictví hodnotových systémů, mezigeneračních zkušeností a výsledků práce. Mezigenerační závislost se stále snižuje.

Přímé kontakty v rámci rodiny se omezují často jen na dvě generace – rodiče a děti, soužití širší rodiny je vzácnější. Na druhou stranu psychologické poznatky posledních několika desetiletí podle Matějčka (29, s. 81) potvrzují velký význam prarodičů pro citový a sociální vývoj dítěte: „Ukazuje se totiž, že styk dětí s lidskou generací starší a nejstarší velmi významně přispívá k rozvoji sociálního citění a takzvaných pro-sociálních postojů, což má pro každého jedince i společnost jako celek zásadní důležitost.“ Chybějící přesah do dalších generací pak může mít vliv na rozvoj delikventního chování dětí a mladých lidí, a to právě pro chybějící možnost nácviku prosociálního chování ve styku se starší generací v bezpečném prostředí rodiny. To se také stává výraznou

nevýhodou v případě, že se nukleární rodina dostává do potíží, protože v těchto situacích, které vzhledem k snižování stability dnešní rodiny nejsou nijak výjimečné, dokážou podle Matějčka (29, s. 22) právě prarodiče za běžných okolností nejúčinněji přispěchat dětem na pomoc.

V závěru první kapitoly bych ráda nabídla dva srovnávací přístupy k proměně instituce rodiny v čase. Možný nabízí přehledné srovnání tradiční, moderní a postmoderní rodiny, přičemž využívá 8 srovnávacích kategorií – strukturu rodiny, její základní kapitál, oblast legitimizace, rozdělení rolí, plnění funkcí, přidělení autority, reprezentaci diskurzu a povahu mezigeneračního přenosu.

	TRADIČNÍ	MODERNÍ	POSTMODERNÍ
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, kulturní
Legitimizace	sex, děti	děti	nelegitimizuje
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	citové
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskurzu	náboženská, církevní	občanská	masmediální
Mezigenerační přenos	autoritativní, patrilinéární	demokratický, smíšený	slabý

Tabulka 1: Srovnání tradiční, moderní a postmoderní rodiny (35, s. 23)

Ráda bych z tohoto přehledu vyzdvihla několik důležitých aspektů, které považuji pro potřeby této práce za nejvíce zásadní:

- struktura rodiny se proměnila – nejenže současná rodina není vícegenerační, ale dochází také k přechodu od nukleární rodiny, jejímž základem je manželský pár a jeho děti, směrem k rodině individualizované, která nabývá různých podob, včetně možnosti, že domácnost je tvořena jedním člověkem (tzv. singles), rodina je tvořena homosexuálním párem, jedním rodičem atd.,
- kapitál, kterým tradiční rodina disponovala, byl především ekonomický, postmoderní rodina disponuje především kapitálem sociálním a kulturním, je významným činitelem v procesu předávání hodnot, tradic, morálky;
- tradiční i moderní rodina legitimizovaly určitou oblast rodinného života, což nelze říci o rodině současné – sex i plození dětí je možné a legitimní i mimo rodinu a manželství,

- rodinné role v tradiční rodině měly hierarchickou strukturu a byly vůči sobě komplementární, tato komplementarita byla uchována i v rodině moderní, v postmoderní rodině plní její členové role, které jsou vysoce individualizované, požadavek komplementarity není zachován,
- postmoderní rodina plní především funkce citové,
- otec plnil funkci autority v tradiční rodině, v moderní rodině se o tuto funkci otec dělí více či méně rovnoměrně s matkou rodiny, kdežto v postmoderní rodině je autorita individualizovaná a slabá – funkci plní různí členové rodiny, nebo žádný z členů,
- rodinný přesah měl v tradiční rodině náboženskou a církevní povahu, v moderní rodině povahu občanskou, kdežto v rodině postmoderní povahu masmediální, přičemž masmédiu můžeme mít na mysli veškeré tištěné, rozhlasové, televizní a internetové mediální prostředky, které spoluutvářejí charakter rodinného života,
- mezigenerační přenos je v postmoderní rodině slabý, přestože v rodině moderní existoval na demokratickém principu a v rodině tradiční dokonce na principu autoritativním, především patrilinárním.

Odlišné srovnávací hledisko použil Willi, který posuzuje proměnu partnerských vztahů ze tří hledisek – z hlediska sexuálního života, struktury a rozdělení rolí. Porovnává tradiční rodinu před rokem 1968 a podrobně popisuje proměny, které se v partnerských vztazích odehrály mezi rokem 1968 a 1985. Popis rodiny po roce 1985 pak odpovídá modelu postmoderní současné rodiny. Tabulku uvádím na následující straně.

Autor ve svém konceptu zdůrazňuje především 3 důležité momenty, které podle něho měly zásadní vliv na proměnu partnerských vztahů – nástup feminismu, antiautoritářského hnutí a fenomén, který souvisí s liberalizací v oblasti sexuálního chování a který nazývá jako „osvobození citů“ – zvláštní a výjimečnou roli hraje v životě člověka partnerský vztah založený na lásce, který člověka uspokojuje a přináší mu pocit štěstí.

Podle mého názoru stojí za povšimnutí jeho tvrzení, že se s nástupem postmoderní rodiny vrací do sexuálního života něha a intimita a do rodinného života tzv. nová věrnost, kterou na jiném místě (58, s. 50) nazývá sériovou monogamií. Monogamie v tradiční rodině byla údajně chráněna a zajištěna církevní morálkou a zákonem, kdežto po roce 1985 vztah přestávají udržovat společenské, náboženské a ekonomické tlaky, takže monogamie je čisté rozhodnutí partnerů, kteří spolu navíc nemusí zůstat, pokud jsou nešťastní a mají jinou alternativu. Už zdaleka neplatí, že by byl pouze muž zodpovědný za vnější zabezpečení rodiny a žena za domácnost a děti. Role mužů a žen se stále více připodobňovaly, především v pracovní sféře se stíraly rozdíly mezi nimi. Přesto stále platí, že se

ženy mnohem více angažují ve výchově dětí a v péči o ně. Autor také upozorňuje na nový jev – tzv. soužití na dálku („living apart together“), které shledává vysoce rizikovým z hlediska rozvodovosti.

	PŘED ROKEM 1968	PO ROCE 1968	PO ROCE 1985
sexuální život	strach z nechtěného těhotenství, restriktivní sexuální morálka	Osvobození citů; antikoncepční pilulky, liberalizace potratu, žena rozhoduje o počtu dětí; liberalizovaná sexuální morálka, hédonické ideály, liberalizovaná sexuální věrnost	do sexuálního života se vrací něha, intimita a stálost vztahu, „nová“ věrnost
struktura partnerství	monogamie chráněná církevní morálkou a zákonem, rozvod jako osobní ztroskotání	Antiautoritářské hnutí; přibývání rozvodů a opakovaných sňatků v důsledku dohody páru, rozvod jako emancipace	láska jako předpoklad trvalého vztahu, rozvod po vzájemné dohodě
role pohlaví	definované komplementární role muže a ženy	Feminismus; lepší vzdělávání a výchova žen, zaměstnanost žen, finanční nezávislost	role pohlaví ztrácí význam, pracovní kariéra žen, hlídání dětí cizími osobami, oddělené soužití

Tabulka 2: Rodina před rokem 1968, po roce 1968 a po roce 1985 (58, s. 52)

Úvodní kapitola měla za cíl pojednat o rodinném prostředí jako obecném kontextu, ve kterém se rodí a postupně vyvíjí jeden z nejdůležitějších lidských vztahů, vztah mezi otcem a dcerou. Je zřejmé, že stejně jako je vývoj tohoto vztahu závislý na konkrétním otci a konkrétní dceři, závisí též na charakteru konkrétní rodiny. To kromě komplikovanosti činí problematiku zajímavější, nepředvídatelnější a překvapivější na každém kroku jejího studia a výzkumu.

3. Specifika otcovské role

20. století si vysloužilo přívlastek „kult mateřství.“ (56) Přesvědčení, že matka je jedinečným, nezastupitelným, prvním a nejmocnějším objektem lásky a prototypem všech budoucích vztahů člověka, jako jedna z prvních podpořila a intelektuálně zakotvila psychoanalytická teorie S. Freuda. Mateřství vyzdvihla později také práce J. Bowlbyho (2, s. 177 - 209), který na základě svých výzkumných studií došel k závěru, že vztah dítěte k matce je za běžných okolností tím nejdůležitějším vztahem. Jeho dílo podléhalo časem čím dál silnější vlně kritiky. Možný (35, s. 185) upozorňuje, že přestože Bowlby skutečně viděl otce na okraji a spíše jako figurku, která chrání vztah mezi matkou a dítětem, nikde ale nenapsal, že by se otec nemohl stát trvalou náhradou mateřské postavy, pokud si k dítěti vybuduje těsný vztah, obdobný vazbě mezi matkou a dítětem.

Od 70. let 20. století se začala obracet pozornost konečně také k otcům. V roce 1975 Michael Lamb, který byl jeden z prvních, kteří na problematiku opomíjeného otcovství upozornili, pojmenoval otce „zapomenutými přispěvateli k vývoji dítěte.“¹ (56, s. 31) Dnes se názor, že by byl otec jen „jakousi méně dokonalou náhražkou či pomocníkem ženy v péči o potomky“ nepovažuje za přijatelný. Naopak, role otce bývá označována za zcela svébytnou, specifickou a s rolí matky komplementární. (52, s. 137) Konzervativní myslitelé, kteří vycházejí především ze sociobiologie, tvrdí (7, s. 38, 39), že dítě potřebuje dva typy lásky – mateřský a otcovský, a to nejlépe poskytované biologickou matkou a otcem. Jsou přesvědčeni, že specifika mateřství a otcovství mají svůj nenahraditelný význam a funkci. Podobné vyjádření nacházíme u Trapkové a Chvály, kteří pracují s konceptem rodiny jako sociální dělohy (55, s. 73) a kteří tvrdí: „Po narození je důležité, aby někdo, a žena k tomu má nejlepší předpoklady, ztělesnil mateřský princip v rodině, vyladil se vedle dítěte na jeho úroveň, a aby někdo jiný představoval otcovský princip. Je výhodné, když jeho reprezentantem je muž.“ Na jiném místě (55, s. 137) také upozorňují, že přestože je z jejich pojetí separačního procesu dcery i syna naprosto zřejmá nezastupitelná úloha otce, význam otců pro výchovu dětí bývá podceňován, a dokonce sami muži mají nedostatečně vyvinuté rodičovské sebevědomí.

Hned na začátku své práce bych také ale ráda zdůraznila, že jakkoli se budu po celou dobu zabývat především vztahem mezi dítětem a otcem, na psychický vývoj i celý jeho další život má vliv pochopitelně celá řada jiných faktorů. Corneau (4, s. 51) zmiňuje, že vliv rodičů bývá jen vzácně jedinou příčinou dětských zklamání. Na utváření rodičovských komplexů se podílejí všechny osoby, které o dítě jak v mateřské, tak otcovské roli pečovaly. Je také důležité podotknout, že dítě na svět nepřichází jako nepopsaný list, který rodiče popíší nějakým scénářem. Každý člověk se rodí s předem danými předpoklady, potenciálem, možnostmi, vlohami apod., které se buď vlivem prostředí aktualizují a rozvíjejí, nebo potlačují a nevyužívají.

¹ „forgotten contributors to child development“ (27, s. 36)

Chceme-li mluvit o významu otce ve vývoji dítěte, nemůžeme nezmínit alespoň stručně obecné postřehy k problematice otcovství a nastínit vývoj otcovské role v dějinách lidstva. V dalších částech této kapitoly se proto budu zabývat fenoménem otcovství, a to především v jeho historickém kontextu. Později ukážu, jak se projevuje specifické otcovské chování v raném věku dítěte a jaký vliv má přítomnost otce i na pozdější psychický vývoj dítěte.

3.1 Otcovství, otec a jeho role v historickém kontextu

Na úplný začátek by bylo nejspíš dobré pokusit se také definovat samotný pojem „otec.“ Vzhledem k proměně současné rodiny a jejím alternativním podobám, které byly nastíněny v kapitole 2.3, to není tak snadné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Bakalář (1, s. 190) otce definuje jako rodiče mužského pohlaví a připomíná, že můžeme uvažovat přinejmenším o třech definicích tohoto pojmu v závislosti na roli, kterou otec plní – biologickou roli (pak je otec ten, kdo dítě zplodí), sociální roli (otec je ten, kdo dítě vychovává a kdo se o dítě dlouhodobě otcovsky stará) a právní roli (otec je ten, kdo nese rodičovskou zodpovědnost, práva i povinnosti). Ideální model je pak takový, kdy jsou všechny tři role spojeny a zastávány jednou postavou, která je otcem dítěte.

Stejně jako se postmoderní rodina proměňuje, proměňuje se také postavení otce v ní, a to nejvýrazněji pravděpodobně s ohledem na vzrůstající individualizaci každého jejího člena. Pokud se přidržíme srovnávacího hlediska, které nacházíme u Možného a které jsem představila v závěru druhé kapitoly, můžeme uvažovat o proměně otcovské role od její tradiční podoby, přes moderní až k postmoderní, která je charakteristická pro závěr 20. století a počátek 21. století. V této myšlenkové linii pak můžeme zachytit významné rysy, které shrnuji do následující tabulky a které se týkají především změny v autoritě muže, jeho postavení v rodině, jeho možností kontrolovat a ovlivňovat reprodukci rodiny a podílet se na rodičovství a výchově dětí.

	TRADIČNÍ / PATRIARCHÁLNÍ RODINA	MODERNÍ RODINA	POSTMODERNÍ RODINA
Autorita	Otec jako ztělesnění moci a autority, doma i na veřejnosti, zastupuje právně celou rodinu.	Otec je hlavou rodiny, především na veřejnosti, v oblasti soukromí vládne matka.	Autorita otce slábne. V kontrastu absolutní moci otců v tradičním pojetí, se objevuje „nová moc matek“, která získává převahu.
Ekonomické zajištění rodiny	Otec je jediným živitelem rodiny, která je na něm ekonomicky zcela závislá.	Otec je stále definován svou rolí živitele rodiny, předává potomkům také společenské normy.	Otcova role živitele rodiny slábne, dělí se o ni často rovnoměrně s matkou. Matka není na otci zcela ekonomicky závislá. Ekonomický kapitál v procesu reprodukce rodiny přestává hrát hlavní roli, na jeho místo nastupuje kapitál vzdělanostní.
Kontrola reprodukce	Neexistuje účinná antikoncepce pro ženy, jedinou možností, jak regulovat reprodukci, je zdrženlivost a coitus interruptus, obojí závislé na ochotě muže, který má reprodukci plně ve svých rukách.	Objevuje se první ženská antikoncepce. Mužova možnost kontrolovat proces reprodukce je omezována.	Rozmach ženské antikoncepce, ženy bojují za své právo rozhodovat o svém těle a případné interrupci. Mužovy možnosti kontrolovat reprodukci jsou minimální.
Vztah muže k potomstvu	Jen sám otec rozhoduje o tom, kdo se stane jeho potomkem. Má pravomoc dítě vydědit. Pokud došlo k rozvodu manželů (jen zřídka), byly děti svěřovány do péče otce.	Práva otců nad dětmi jsou omezována, ztrácejí právo oficiálně vydědit své potomky a znevýhodňovat je v závislosti na pohlaví a pořadí narození. Vztahovou blízkost a cit poskytuje dětem žena.	Muž má v rodičovství minimální roli. Je-li manželství rozvedeno (často), jsou děti obvykle svěřeny matce. Otec se stává významným blízkým dítěte, které je partnerem, se kterým je třeba vyjednávat a respektovat ho.

Tabulka 3: Transformace otcovské role (7, s. 40 – 44)

V tabulce předkládám k porovnání vývoj otcovské role a funkcí, které v rodině plnil v průběhu let. Týkají se především jeho postavení v rodině, úkolů, které zastával, jak ve vztahu k rodině jako takové, tak k jednotlivým jejím členům – k matce a dětem.

Zoja tuto proměnu otcovské role zachycuje poněkud poetičtější způsobem ve svém díle *Soumrak otců*, a to tak, že sleduje, jak byl otec zobrazován na obrazech, malbách a později i fotografiích (61, s. 214 – 223):

- na obrázcích z konce 19. století a začátku 20. století otec nikdy netvoří součást dvojice, téměř vždy je zobrazen v kruhu rodiny, pokud možno uprostřed; přestože je oblečen do staromódních šatů, vykonává dnes již neexistující povolání a žije zcela jiným způsobem života než my, dokážeme z obrazu okamžitě posoudit jeho sociální a kulturní status – tito otcové nám prozrazují, kdo jsou – řemeslníci, šlechtici, rolníci; obraz vypovídá o jejich sociálním zázemí; otec představuje závaznou cestu, po níž rodina vchází do společnosti;
- tyto portréty se téměř po celé 20. století nezměnily, ke změně došlo až v posledních desetiletích tohoto století a tato změna byla zásadní:
- obraz skupiny – rodinný portrét – téměř neexistuje, otec jako by ztratil svou funkci pojítka rodiny se společností, z fotografie nepoznáme otcův profesní status; už není skupina, už není sociální pozadí;
- objevila se doposud neznámá dvojice: otec s malým dítětem; jde o nový stereotyp, o styl „nových otců“, kteří jsou mladí, krásní, polonazí, všichni mají džínsy a nahou hrud' (možná se čtenáři vybaví známá fotografie Jana Saudka, kterou mimo jiné autor ve své knize v obrázkové příloze rovněž uvádí – pozn. autorky); na současných vyobrazeních jsou otcové vesměs redukováni na tělo, což ve srovnání s vyobrazeními z 19. století působí přinejmenším neupřímně, když vezmeme v úvahu, že tyto obrazy skutečnost neodrážejí – tito otcové v lepším případě maximálně pomáhají matkám s péčí o dítě, přičemž s ním stráví podle odhadů některých autorů čtvrtinu času co matky;
- prezentace „nových otců“ slouží spíše jako prezentace „nového partnera“, ne otce, což odpovídá tendenci uchýlovat se buď k individualismu, nebo k symbiotickému vztahu, ve kterém se dvě bytosti slévají v jednu; ideál otce je dnes pouze kulturním konstruktem, který podléhá změnám a který je zkoumán především ve svém vztahu k novorozenci – otec se stává podle autora nepoznatelný, protože mateřší; dnešní otec je oddaný přirozené péči o dítě, což je podle autora spíše kulturní fantazie, směřující vpřed směrem „k lepšímu muži“;
- dochází k vyrovnání postavení otce a matky, otec už nemusí být tím agresivním subjektem, který dítě děsí a ruší jeho symbiózu s matkou, ideálem se stává symbióza nerozlišující otce a

matku; protože neexistuje předurčení rodičovských rolí, rodiče si musí stanovit kompetence v každém vývojovém stadiu rodiny sami.

Zdá se, jako kdyby autor místy volil až poněkud ironický a kritický tón, když popisuje současného muže, který se pokouší zapojit se do péče o svého potomka. Jako kdyby tradiční představa, že žena dítě porodí, pečuje o něho v prvních měsících a letech života a pak ho „předává“ k výchově otci, byla autorovi bližší, lépe vyjadřovala potenciál otce, a to v souladu s jeho mužstvím, i potenciál matky v souladu s jejím ženstvím.

Mohu s autorem souhlasit v deskriptivních částech jeho výkladu historické proměny otcovské role. To, co se zdá u autora kritizováno, bych ovšem ráda vyzdvihla jako významný fenomén dnešní doby, který je vhodné podporovat a na kterém neshledávám nic nepřirozeného a nekompaktního s podstatou mužství a otcovství. Domnívám se, že je to také v souladu s tím, jak proměnu otcovské role popsal Matějček (30, s. 58): „Sociologické průzkumy ukázaly, že funkce otce se v posledních desetiletích změnila výrazněji než funkce matky. A změnila se zřejmě k dobrému. Otcové si dnes nepoměrně více s dětmi užijí. Užijí si také více intimity rodinného života než jejich dědečkové. Dříve totiž hlavní otcova role spočívala v tom, že opatroval pro rodinu obživu a chránil ji svými svaly a obratností před nebezpečím zvenčí. Dnes je však jeho působení zaměřeno daleko více do rodiny než mimo ni...Otec je dnes mnohem více vychovatel dítěte než kdykoliv dříve. Už proto, že se s ním dostává do intimního styku takřka od prvních dnů, má možnost formovat od samých počátků stavbu jeho osobnosti, a že při novém rozdělení úloh v rodině přebírá celou řadu prací dříve vysloveně ženských.“

V dalších částech této kapitoly se proto bude věnovat problematice specifického otcovského chování ve vztahu k různě starým dětem, které pokládám jednak za přirozené, jednak za projektivní z hlediska dalšího psychického vývoje dítěte.

3.2 Specifické otcovského chování a jeho význam v raném věku dítěte

V této kapitole shrnu závěry několika výzkumů a studií, které byly provedeny s cílem zjistit, jaký význam má otcova role pro raný vývoj dítěte. To, že se zaměřím na význam a specifické projevy otcovského chování, samozřejmě ale neznamená, že bych chtěla touto prací nějakým způsobem znehodnocovat význam mateřské role. Mým cílem je spíše poukázat na to, že i když otec a matka hrají ve vývoji dítěte trochu odlišnou roli, ani jednu z nich nelze označit za méně nebo více důležitou. Přikláním se k názoru, že pro raný vývoj dítěte má zásadní a nezastupitelný význam přítomnost a funkčnost rodičovské dvojice, kterou tvoří matka a otec dítěte. Podle Šulové (52, s. 136) se zdá, že „dítě v podstatě unese jakoukoli péči, pokud mu je zajištěno naplňování jeho základních potřeb. Je však okamžitě nebo následně nuceno řešit situaci náhradním způsobem, který je vzdálenější jeho

přirozenosti a spontaneitě. Je třeba, aby odborníci hlasitě sdělovali svá přesvědčení o tom, co usnadňuje nebo naopak komplikuje raný vývoj dítěte. Zcela jistě je optimální, je-li dítěti umožněn každodenní dostatečný styk s rodičovskou dvojicí.“

Své opodstatnění má tento názor mimo jiné i v teorii Fromma (12, s. 42 – 49), který zdůraznil, v čem se mateřská a otcovská láska liší a v čem tím pádem může dítě obohatit. Mateřskou lásku autor shrnuje do následujícího vzorce: „Jsem milován, protože jsem. Tento zážitek být milován matkou je pasivní. Není třeba nic dělat, aby člověk byl milován, láska matky je bezpodmínečná...Ale nepodmíněnost mateřské lásky má též svou zápornou stránku. Nejenže není třeba si ji zasloužit, není ani vůbec možno ji získat, vyvolat, kontrolovat...Vztah k otci je zcela odlišný. Matka je domov, z něhož jsme vyšli, je příroda, půda, moře, otec takový přirozený domov nepředstavuje...Otcovská láska je podmíněná. Její princip je: Miluji tě, protože plníš má očekávání, protože konáš svou povinnost, protože jsi jako já. Záporná stránka je právě v tom, že otcovskou lásku je třeba si zasloužit, že je možno ji ztratit.“ Kladné a záporné stránky mateřské i otcovské lásky je možné považovat za komplementární, a pokud existují spolu, přirozeně vedle sebe, zajišťují dítěti optimální socioemocionální prostředí pro vlastní osobnostní rozvoj.

V následujícím přehledu shrnuji výsledky několika různých českých i zahraničních psychologických studií, které se týkají specifických projevů otcovského chování k dítěti během jeho prvních měsíců a let života a jeho schopností o dítě pečovat.

- Je-li otec situací „přinucen“ stát se tzv. prvopečovatelem, přejímá formy mateřského chování zcela lehce a přirozeně (52, s. 137)

- Otcové jsou k signálům, kterými kojeneček komunikuje, stejně vnímaví jako matky – například při krmení nebo v situaci, kdy dítě brečí. (56, s. 32) Podle Warshaka (56, s. 32) ženy nemají monopol na dovednosti související s péčí o dítě. Obdobně se u nás vyjádřila například Gjuríčová: „Jednou stránkou stereotypu, který v naší kultuře existuje, je přesvědčení, že otec nemůže dobře pečovat o malé děti. Já si myslím, že může.“ (14, s. 43) Také Matějček tvrdí (29, s. 20): „Četné psychologické výzkumy ukázaly, že toto specificky lidské podněcující chování vůči malému kojenci není jen výsadou matek, ale že moudrá příroda takto vybavila i otce a muže vůbec“ a na jiném místě dodává (29, s. 52): „Není biologického a psychologického důvodu, proč by nebyli muži schopni postarat se přijatelně i o velmi malé dítě. Je fakt, že ženy to umějí zpravidla lépe, ale tady přeci nejde o soutěž, ale o to, co může nejvíce prospět dítěti.“

- Podle Matějčka (29, s. 51) se specifický citový vztah k matce vytváří kolem 7. měsíce věku. Současně je možné prokázat, že přibližně v polovině případů se tento specifický citový vztah tvoří i k dalším osobám v rodině a mezi nimi je to především osoba otce.

- Zhruba ve věku 20 měsíců jsou děti k otci připoutány stejně úzkým citovým poutem jako k matce, ale výrazně vnímavější jsou na zábavu, kterou započne otec; v trojstranné hrací činnosti (dítě – otec – matka) děti obou pohlaví projevují větší nasazení, spolupráci, vzrušení a zájem, když si hrají s otcem; více než 70% dětí, které se výzkumu účastnily, upřednostňovalo jako svého partnera pro hru otce. (59, s. 80)

- V interakci otce s dítětem převažuje experimentování a explorace; otec zjišťuje, co dítě již umí, podněcuje jeho aktivitu, převažují aktivity živé, někdy až riskantní a pro dítě náročné. Jen málokdy však při nich dítě projevuje nelibost, pokud ano, je způsobena spíše nervozitou přítomné matky. (52, s. 137)

- Otcové si s dětmi hrají odvážnějšími způsoby, které dítě učí zkoumat, riskovat, dostat se do prance, ale i plakat, ale s tím, že mu zase otrne. Do takové prance se dítě zase vrací, i když hra bývá dost divoká. (9, s. 146)

- Na základě analýz videozáznamů dvouletého dítěte, které je s oběma rodiči v čekárně u lékaře, dospíváme k závěru, že chce-li dítě pomoc, chce-li něco prozkoumávat (otevřít dveře, prohlížet hračku apod.), obrací se na otce. Je-li nejisté, hladové, zraněné, volí kontakt s matkou, se kterou se mazlí a nechá se konejšit. (52, s. 138)

- Typ interakce, který se odehrává mezi dítětem a rodičem, se liší od velmi raného dětství. Interakce matka – dítě je charakteristická pečovatelskými aktivitami matky, zatímco v interakci otec – dítě dominuje hra a herní aktivity. (27, s. 43)

- Kolem 3 let a pak v celém předškolním věku se chování dítěte vůči rodičům diferencuje. Dítě zpravidla hledá u matky ochranu a prožívá více intimity, u otce očekává více aktivity a zpravidla také více zábavy a legrace. S každým si povídá o něčem jiném. Matka vede dítě k člověku a otec k lidem. (29, s. 51)

- V komunikaci s dítětem užívá otec mnohem více vzácných neobvyklých slov, hovoří méně a nepřijímá takovou odpovědnost za udržení rozhovoru s dítětem jako matka. Otcové mají tendenci užívat častěji rozkazy, které mívají navíc pouze podobu nepřímých narážek. Otce lze označit za náročnější konverzační partnery, nežli jsou matky. Jeho řeč a způsob dorozumívání je pro dítě náročnější na porozumění. (52, s. 142 – 144)

Jaký význam má tedy přítomnost otce pro optimální psychický vývoj dítěte již v jeho raném věku? Na základě výše uvedených postřehů dospíváme k následujícím závěrům:

1. Otec hraje důležitou roli v procesu, během kterého se vytváří tzv. základní důvěra, či nedůvěra dítěte v okolní svět. (5, s. 30)

Vytvoření tzv. bazální důvěry je považováno za základ budoucího osobnostního vývoje dítěte. Podstatou této důvěry je víra, že svět je bezpečné místo pro život a že na lidi, kteří ho obklopují, se může naprosto spolehnout. V této souvislosti se mluví zejména o matkách jako těch, které jsou hlavním zdrojem pocitu bezpečí. Výsledky výzkumů ukazují ale na silné pouto, které děti velmi brzy vytvářejí také vůči svým otcům. Dítě od samého začátku potřebuje kontakt s oběma rodiči a na vytvoření základní důvěry, která se jako životní postoj promítá do celého života jedince, se značnou měrou podílí také přítomnost otce.

2. Otec funguje jako jakýsi „most, který vede do společnosti.“ (52, s. 138)

Pro dítě kontakt a interakce s otcem bývá mnohem náročnější než s matkou. Dítě je tak připravováno na zvýšené mimorodinné nároky a přechod do extrafamiliárního prostředí mu je tak i usnadněn. Je to právě otec, který zajišťuje přechod od dvou (dítě – matka) ke třem (dítě – matka – otec). Odděluje dítě od matky, zároveň mu otevírá cestu do světa. Je sociálním iniciátorem. Bakalář (1, s. 131) tento proces označuje jako psychologický proces triangulace, jehož podstatou je umožnění dítěti, vázanému dosud dyadicky pouze na matku, navázat další citový vztah, a to k otci, a tak učinit první krok k tomu, aby jedinec mohl vést později v dospělosti samostatný citový život. Roli otce označuje Bakalář v této souvislosti za klíčovou a nezastupitelnou.

3. Otec hraje důležitou roli v době, kdy si dítě osvojuje různé strategie zvládnání náročných životních situací. (52, s. 139)

Tím, že je otec náročnějším partnerem při komunikaci i dalších interakcích s dítětem, jako je například hra, narušuje rovnováhu dítěte, nutí ho přizpůsobit se nové situaci a reagovat adekvátně na vzniklé potíže. Dítě je prostřednictvím herních aktivit s otcem, které bývají často velmi „akční“ až rizikové, vlastně připravováno na různá rizika a nebezpečí, se kterými se v okolním světě dítě chtě nechtě setká.

Podle Wrighta (59, s. 72, 73) bude žena, která měla v raném dětství přístupného otce, ve svém životě potřebovat méně obranných mechanismů při zvládnání náročných životních událostí. Tato „přístupnost“, o které autor hovoří, zahrnuje něžný a citlivý přístup k trápení či pocitům nejistoty, schopnost otce stát se dceři společníkem, otevřenou vnímavou komunikaci, ve které dává najevo svůj zájem o dceru a nezaujímá ihned obranný postoj. Pokud se naopak dcera od svého raného dětství setkává u otce s tvrdými reakcemi, jako je kritika, odmítnutí nebo výtka, bude mít v budoucnosti tendenci omlouvat své chování, přenášet zodpovědnost za své chování na druhé nebo se nadměrně bát riskovat.

4. Přítomnost či nepřítomnost otce má vliv na kognitivní vývoj dítěte. (52, s. 139 – 148)

Na základě dostupných výzkumů lze říci, že otec je pro dítě náročnějším konverzačním partnerem – zejména pokud jde o udržení rozhovoru i pokud jde o vzájemné porozumění. Při komunikaci s otcem dítě musí vynaložit mnohem větší úsilí než během komunikace s matkou. Proto otec pozitivně ovlivňuje jeho jazykový vývoj, který velmi úzce souvisí s kognitivním vývojem jako takovým.

5. Otec se projevuje jako významný fenomén pro přijetí pohlavní identity dítěte. (52, s. 75, 136, 139; 4, s. 44)

Matka i otec se přirozeně liší ve stylu, jak jednájí. Oba rodiče mají svoji charakteristickou vůni, pokožku, barvu hlasu, způsoby nošení a chování, každý z nich trochu jinak mění dítěti plenky a dítě tenhle rozdíl pozná, i kdyby byl sebemenší. Od samého začátku zažívá dítě s oběma odlišnou zkušenost. Vytváří si tak postupně mentální reprezentaci obou pohlaví. Je pro jeho vývoj důležité, když každodenně nenásilnou formou má možnost sledovat své rodiče, jak si spolu povídají, vnímat odlišnou intonaci hlasu při hádce a následném usmířování, všimnout si, jak vypadají jejich nahá těla, a postupně si tak na základě pozorování chování svých rodičů formovat představu svého vlastního pohlaví v protikladu k pohlaví opačnému. O otcově roli v souvislosti s rozvojem pohlavní identity dívek bude více pojednáno dále.

3.3 Vliv otce na další psychický vývoj dítěte

V předchozí kapitole jsem se snažila ukázat, že přítomnost otce v rodině má zásadní vliv na vývoj dítěte od samotného počátku jeho života. Nyní se zaměřím na roli otce v životě dítěte v jeho dalším psychickém vývoji. V jednotlivých podkapitolách přiblížím základní oblasti v psychickém vývoji dítěte, o kterých se odborníci domnívají, že je lze zásadním způsobem propojit s otcovým vlivem.

3.3.1 Kognitivní vývoj a inteligence dítěte

Nad otázkou, jakými faktory bývá ovlivněna inteligence člověka, se často vedou ohnivé debaty. Přísní zastánci endogenních teorií tvrdí, že inteligence je vrozenou záležitostí. Většina znalců však zdůrazňuje vlivy prostředí na vývoj intelektových funkcí dítěte.

Například Warshak (56, s. 35, 36) shrnuje výsledky několika výzkumů takto:

- vliv otce na mentální vývoj dítěte začíná již ve věku pěti až šesti měsíců;

- u malých chlapců, kteří mají častější kontakt se svými otci, začnou dříve působit mentální dovednosti a zvědavost, než u těch, kteří mají tohoto kontaktu méně;

- vliv otce na vývoj kognitivních schopností je odlišný u chlapců a děvčat – intelektový vývoj chlapce je posílen, je-li otec dobrým spoluhráčem, schopný udržet chlapcovu pozornost; u děvčat je jejich intelektový vývoj posílen tehdy, když otec poskytuje dostatek slovní stimulace, jako např. chválu a vyprávění, a reaguje-li na nabídky interakce, které mu ona sama nabízí;

- otcové mohou narušit intelektový vývoj dětí, pokud je nadměrně omezují v době, kdy děti projevují přirozené tendence prozkoumávat své okolí; bývá tím narušena jejich zvědavost i intelektuální sebedůvěra;

- dívky ve druhé až čtvrté třídě, které dosahovaly vynikající výsledky v matematice, měly otce, kteří je systematicky podporovali a chválili jejich školní výsledky; také u vynikajících žen matematicek a středoškolaček s nadprůměrnými analytickými schopnostmi se objevuje vyšší pravděpodobnost úzké a pozitivní identifikace s jejich otci;

- výraznější otcovská očekávání, která vycházejí z jeho vřelého vztahu ke své dceři, vedou u žen k vývoji autonomie, tvořivosti, nezávislosti a úspěšnosti;

- byla zároveň zjištěna menší závislost mezi otcovským chováním a intelektovým vývojem jejich dcer, než tomu je v případě synů.

Wright (59, s. 83, 84) také upozorňuje na fenomén tzv. vštípené bezmocnosti. V dívce, kterou má otec tendenci nadměrně ochraňovat, přespříliš jí nabízet svou pomoc při hře či řešení různých situací, neumožňovat jí samostatnost při překonávání různých překážek, vyvolává pocity méněcennosti. Dívka si začíná myslet, že bez otcova zásahu není schopna danou situaci vyřešit, že je slabá a neschopná zasáhnout sama bez cizí pomoci. Wright na tento jev vztahuje pojem naučená bezmocnost, známý zejména ze sociální psychologie, a chápe ho jako „rys, který někteří otcové vštěpují svým dcerám tím, že je zachraňují z problémových situací.“ (59, s. 83) Naučená bezmocnost blokuje adekvátní kognitivní vývoj dítěte.

Tendence „zachraňovat“ svého potomka se přirozeně objevuje zejména u matek, které chtějí dítě především chránit, a aby jej udržely v bezpečí, mohou někdy blokovat rozvoj jeho poznávacích schopností. (5, s. 30) Otcova role spočívá právě v kompenzaci těchto matčiných snah a podpoře zdravého sebevědomí dítěte a jeho schopnosti umět se spolehnout na své dovednosti. Také Šulová (52, s. 144) povzbuzování dítěte k dosažení úspěchu vlastními silami, i za cenu přechodného selhání, označuje za specifickou roli otce.

Na základě výše zmíněného tedy můžeme říci, že přítomnost otce, který vhodně plní svou roli, má pozitivní vliv na kognitivní vývoj dítěte a jeho přítomnost či absence je jedním z důležitých faktorů, které rozhodují o tom, zda a jak bude či nebude intelektový potenciál dítěte naplněn.

3.3.2 Osamostatnění se, vztahy s vrstevníky

Již v předchozí kapitole byl otec označen za jakýsi „most, který dítě převádí do společnosti“. S oddělením se od své vlastní rodiny směrem k širšímu společenskému prostředí dítěti nepomáhá jen v jeho raném věku, ale i později, když je dítě starší a když dospívá.

Podle studií, které cituje Warshak (56, s. 37-38), děti, o které pečovala matka i otec, lépe zvládaly stres, když byly ponechány o samotě s cizí osobou. Při takové separaci od rodičů byly méně úzkostlivé v porovnání s dětmi, o které se otcové nestarali. Chlapci, kteří neměli v předškolním věku dostatečný kontakt se svými otci, byli v době nástupu do školy méně asertivní a více závislí na svých spolužácích. Vyhýbali se soutěživým aktivitám i sportům, které vyžadovaly tělesný kontakt s vrstevníky (např. kopaná). Chlapci, jejichž otcové byli dlouhodobě nepřítomni, byli u svých spolužáků méně oblíbení a hůře navazovali kamarádství než chlapci, kteří měli se svým otcem častější kontakt.

Podle Warshaka (56, s. 39) se otcův podíl na sociálním vývoji dívky projevuje nejvíce v období adolescence, kdy začínají její vztahy s chlapci. Úspěšnost dívky na navozování a udržování partnerských vztahů je podle něho s vysokou pravděpodobností závislá na tom, jaký vztah měla se svým otcem. Pokud se jednalo o vřelý vztah, ve kterém se dívka cítila akceptována a respektována, nebude jí pravděpodobně chybět potřebná míra sebedůvěry ve vztazích k příslušníkům opačného pohlaví. O důsledcích absence pozitivního vztahu k otci bude podrobně pojednáno dále.

Na procesu, během kterého se dítě osamostatňuje a stává nezávislým, se podle Bakaláře (1, s. 128) dobře ukazuje výhoda působení obou rodičů. Autor tvrdí, že otcovo povzbuzování dítěte k větší nezávislosti je dobrou protiváhou k přemíře ochranných tendencí matky. Mateřská ochranná péče neposkytuje často příliš příležitostí k prozkoumávání světa a vytváření vlastních, nezávislých postojů. Zatímco matky mají přehnané ochranné tendence, otcové mívají zase někdy nereálné tendence předčasně očekávat přílišnou autonomii dítěte, převážně u chlapců. Pokud se na výchově podílejí oba rodiče, mohou podle autora dospět k optimální, realističtější úrovni očekávání, která dítěti poskytují zároveň dostatečný prostor pro osamostatnění i bezpečné zázemí a potřebnou ochranu.

Otec hraje významnou roli při osamostatňování se dítěte od původní rodiny, což je vývojový úkol především období adolescence. Děti vychovávané pouze matkou s tím mají podle Černé častěji problémy: „Projevuje se u nich nadměrná závislost na matce. Vyhýbají se osamostatnění nebo se o něj snaží neadekvátním nezralým způsobem... Otec pomáhá dětem tak, že jim nabízí bezpečný, na matce nezávislý vztah.“ (5, s. 31, 32) Wright je dokonce přesvědčen, že „když otec z nějakého důvodu

odchází z děřina řivota, opouřtí jednu z nejdůležitěřších rolí, které by měl seřrát v jejím řivotě: rozvoj její samostatnosti a nezávislosti.“ (59, s. 49)

Chvála a Trapková (55, s. 109 – 111) proces osamostatnění se označují ve své koncepci rodiny jako sociální dělohy pojmem „sociální porod“. Za použití této metafory vysvětlují, jakým způsobem se dospívající jedinec dostává z vnitřního, sociálně uzavřeného prostoru ven k samostatnému, na rodičích nezávislému řivotu. Stěžejní roli mají v tomto procesu podle autorů oba rodiče, přičemž dochází ke střídání fází, ve kterých jejich role střídavě vystupuje do popředí či do pozadí. V případě sociálního porodu dívky se jedná o tyto fáze (55, s. 112 – 121): sblížení dcery s matkou okolo 12. roku dívky, separace dcery od matky směrem k otci, sblížení dcery s otcem kolem 16. roku dívky, separace dcery od otce a přijetí samostatnosti. O významu sblížení dcery s otcem a následné separaci od něho bude pojednáno v dalších kapitolách v souvislosti s partnerskými vztahy dívek, které vyrůstaly bez svého otce.

3.3.3 Morální vývoj

Pokud na tomto místě mluvím o morálním vývoji dítěte, mám na mysli zejména vývoj jeho svědomí, rozvoj empatie, míru sociability či delikvence.

Koestner provedl vůbec první longitudinální studii, ve které se snažil zkoumat a identifikovat okolnosti v dětství, které vedly k empatickým schopnostem v dospělosti. Warshak (56, s. 40) cituje jeho nejvýznamnější nález: „Nejlepší způsob, jak predikovat osoby, které budou v dospělosti empatické, je měřit strávený čas s otcem během dětství. Z mnoha jiných sledovaných ukazatelů se právě tento potvrdil jako nejvýznamnější“. A i když není zcela jasné, proč tato závislost existuje, faktem zůstává, že otcové pomáhají svým dětem stát se citově zralými a starostlivými dospělými.

Toto zjištění potvrzují také závěry výzkumů, které cituje Bakalář (1, s. 127) a který na jejich základě tvrdí, že péče angažovaného otce může mít dlouhodobý vliv na empatickou schopnost dítěte a na jeho ohleduplnost k druhým. Plně participující otec zvyšuje pravděpodobnost, že se jeho děti stanou dospělými s lepším porozuměním pro druhé než ti, jejichž otec k nim byl v dětství málo všímavý.

Další studie (56, s. 41), které Warshak cituje, se věnovaly úrovni morálního vývoje u řáků sedmé třídy. Chlapci z rodin bez otce získali nižší skóre ve všech sledovaných ukazatelích morálního vývoje – pocit viny po provinění, přijetí vřčítky za špatný čin, poslušnost vůči pravidlům a internalizované morální normy. U dívek takové rozdíly zjiřšřeny ale nebyly.

Všeobecně se odborníci shodují na tom, že nepřítomnost otce v rodině lze považovat za rizikový jev. V kapitole 2.1 jsem již v této souvislosti citovala závěry Matouřška a Warshaka. Připojím ještě poznámky Bakaláře, ačkoli v jsem si vědoma, že tento autor, podobně jako Warshak v americkém

prostředí, je typickým bojovníkem za práva otců a jako takový publikuje rovněž texty a závěry, které není možné vždy považovat beze zbytku za objektivní a vědecké.

Bakalář (1, s. 141) zmiňuje, že badatelé v oblasti sociálních věd spojují často nepřítomnost otce ve výchově se širokým spektrem společenských problémů, především se vzrůstem trestné činnosti mladistvých, závislostí na alkoholu a drogách, těhotenstvím nezletilých, promiskuitním chováním, vandalismem apod. Podle autora byla zjištěna úzká souvislost mezi nepřítomností otce a pravděpodobností, že dítě nedokončí školu, že se bude pokoušet o sebevraždu, že se stane obětí sexuálního zneužití nebo že bude později nezaměstnané. Aby autor podtrhl katastrofické dopady nepřítomnosti otce ve výchově, cituje vybraná statistická data, připravená organizací National Fatherhood Initiative, která prosazuje odpovědné otcovství (1, s. 140): 72% všech vrahů vyrůstalo v rodinách bez otce, 60% všech pachatelů znásilnění bylo vychováno v domácnostech bez otce, 80% adolescentů v psychiatrických zařízeních pochází z domovů bez otce, u dětí vyrůstajících bez otce je – ve srovnání s dětmi z tradičních rodin – 11krát vyšší pravděpodobnost projevů násilného chování, přibývají další důkazy o vysoké korelaci mezi nepřítomností otcovské výchovy a násilím mladých mužů, zejména proti ženám.

Ráda bych na tomto místě ponechala stranou debatu o metodologii výzkumů, na základě kterých byla získána tato čísla. Uvádím je zde jako příklad velmi radikálního přístupu, který obhajuje důležitost otcovství a snaží se všemi možnými způsoby dokázat, že otec je ve vývoji dítěte, včetně toho morálního, velmi důležitý a nezastupitelný. Citace, kterou uvádím z Bakalářovy publikace, na tomto místě nemá v žádném případě posloužit jako důkaz, že by snad matky ve výchově selhávaly a nebyly dostatečně kompetentní. Stále platí, že nepostradatelná je kompletní rodičovská dvojice.

Závěrem bych ráda zmínila souvislost mezi otcovským působením a rozvojem autonomního svědomí dítěte. Podle studií, které zmiňuje Bakalář (1, s. 146), disciplína vytvářená otcem a hranice, které on dítěti určuje, vedou dítě k vnitřní kázni, především když se setkává v životě s různými omezeními a potřebami druhých. Dítě je schopno uvědomit si, že v životě nejde jen o uspokojování vlastních potřeb. Souvislost otcovského působení potvrdily už i výzkumy Kotáskové publikované v roce 1987 (24, s. 123, 124), která v rámci hodnocení svých výsledků uvádí: „Dalším mementem vyplývajícím z našich výsledků je role otce ve výchově, zvláště vztahující se k morálnímu vývoji dětí. Přes současné změny rolí obou rodičů v rodině, prokázané zčásti i našimi výzkumy, nebo možná i v důsledku změn těchto rolí, jeví se otec jako velmi významný činitel socializace dětí...Rodina, jak se ukázalo, tvoří základ zvnitřnění morálních norem dítěte. Tento základ je formován s postupujícím věkem stále více než dílčím posilováním chování dítěte (podpora a zákazy) celkovým postojovým zaměřením obou rodičů (naše studie I ukázala, jak výrazné je to u otců), včetně jejich vzájemných postojů.“

Myšlenku vytváření vnitřní kázně v sobě obsahuje i teorie Ericha Fromma, podle kterého „osoba otce představuje mužem vytvořený zákon a pořádek, sociální normy a povinnosti; otec je ten, kdo trestá, nebo odměňuje. Jeho láska je podmíněná a dá se získat tím, že se dělá, co se vyžaduje. Proto může osoba vázaná na otce mnohem spíše doufat, že si získá jeho lásku tím, že bude vykonávat jeho vůli.“ (11, s. 119)

Zmínila jsem pouze několik základních oblastí lidské psychiky, na jejichž vývoji má zásadní vliv přítomnost otce v rodině. V tomto výčtu bych mohla zajisté pokračovat. Věřím, že význam otcovy role a důležitost jeho přítomnosti v životě dítěte bude ještě více zřejmý, když se v následujících kapitolách své práce zaměřím na neblahé důsledky a dlouhodobé problémy dětí a později i dospělých žen, kterým otec scházel.

4. Absence otce a její negativní dopady na psychický vývoj dívek

V předchozím textu jsem se snažila ukázat, že pro optimální vývoj jedince v raném dětství i později během růstu a zrání je přítomnost obou rodičů velice důležitá. Věnovala jsem se zejména výzkumným studiím, které zdůrazňují úlohu otce v životě každého dítěte. V další části práce se chci na daný problém podívat z druhé strany – pokusím se odpovědět na otázku, co negativního, problematického či komplikujícího může způsobit nepřítomnost otce v životě dítěte, a to především po dosažení dospělosti takto vychovávaného jedince. A přestože není pochyb o tom, že tatínka potřebují jak chlapani, tak dívky, přidržím se tématu své práce a budu se již nyní soustředit na specifické problémy, které se týkají právě dívek.

Podle mého názoru a zkušenosti s dostupnou literaturou, pojednávající o tomto tématu, lze tyto problémy roztrždit do následujících čtyř hlavních okruhů: problémy se sebeúctou, sebehodnocením a sebedůvěrou, problémy v citové sféře, potíže s vlastní identitou a problémy v intimních vztazích s muži. V této kapitole pojednám o prvních třech okruzích, poslední téma bude rozpracováno v samostatné kapitole.

4.1 Problémy se sebeúctou

„Miluj svého bližního jako sebe samého.“ Bible

Sebeúcta je psychologická charakteristika, se kterou velmi úzce souvisí celá řada dalších psychických fenoménů, které ovlivňují životní styl každého člověka, jeho životní i partnerskou spokojenost a nespokojenost, jeho pracovní i životní úspěšnost a neúspěšnost. Má zásadní vliv na naše prožívání, na náš každodenní život.

Základy zdravé sebeúcty se vytvářejí od samého začátku lidského života, podle Warshaka (56, s. 51) zejména tehdy, pokud vztah mezi dítětem a rodičem lze označit za vřelý, chápající, plný pozitivní pozornosti. Také Corneau spojuje zdravou sebeúctu s rodinnými vlivy: „Ze zrcadel, která nám svými gesty a pohledy nastavovali rodiče a další rodičovské postavy, vytváříme základní prvky zdravé sebeúcty. Když jako děti vidíme světlo obdivu, nadšení a lásky v očích těch, kdo nás obklopují, postupně si toto kladné zrcadlo, nastavené nám samotným, přisvojíme a naučíme se mít rádi sami sebe.“ (4, s. 34)

A tím se dostáváme k další důležité myšlence, totiž že sebeúcta má co do činění s tzv. sebeláskou. Když máme rádi sami sebe, znamená to, že jsme schopni přisvojit si právo být sami sebou, aniž bychom čekali na schválení ostatních, aniž bychom si to vyčítali. Máme-li rádi sami sebe, dokážeme respektovat potřeby ostatních, ale zároveň budeme schopni žít podle svého, budeme volně

dýchat na místo toho, abychom se neustále nechali dusit nekonečnými požadavky ostatních nejen na naše chování, ale i myšlení a cítění.

Abychom ale mohli milovat sami sebe (a vlastně i ostatní), musíme nejprve zažít pocit, že jsme milováni. To, jak se později může projevit nedostatek sebelásky a sebeúcty v každodenním životě jedince, jsem naznačila již v kapitole 2.2.

V této kapitole bych se ráda zaměřila na to, jaké jsou konkrétní negativní projevy nízké sebeúcty u dívek, které postrádaly během svého psychického vývoje „fungujícího“ otce. Zaměřím se na následující čtyři kategorie: absence vědomí vlastní přitažlivosti, trvalé pocity viny a méněcennosti, traumatizace osobnosti a devalvace sebehodnocení v důsledku zneužívání a rozvoj závislosti na druhých lidech.

4.1.1 Absence vědomí vlastní přitažlivosti

Wright (59, s. 71) poukazuje na významnou potřebu každé dívky, kterou označuje jako potřebu bezpodmínečného ocenění ze strany muže, zejména otce. Takové přijetí jí pomáhá, aby dokázala přijmout sama sebe, věřila ve svou přitažlivost a úspěšně si budovala vědomí vlastní hodnoty. Pokud otec není přítomen a jeho roli nikdo v nejbližším životním prostoru dívky neplní, potřeba zůstává neuspokojena.

Warshak (56, s. 55) dokonce tvrdí, že pro matky samoživitelky je téměř nemožné vychovat dívky, které mají hlubší důvěru ve svou atraktivnost vůči mužským partnerům, protože to je právě ve velké míře role otce. Pokud otec nefunguje, vzniká zvýšená pravděpodobnost, že dcera bude mít obavy a pochyby o své atraktivnosti jako ženské partnerky. Bude také méně pravděpodobné, že najde uspokojení v lásce.

Bakalář (1, s. 146), který se odkazuje na Farrella, rovněž tvrdí, že dívka vychovávaná bez otce má navždy nenaplněnou touhu po akceptování muži. Přidruženým problémem je fakt, že mladá žena, která vyrůstala bez svého otce, postrádá navíc realistické představy o samotných mužích – podle Satirové (42, s. 147) takové dívky mají o mužích zkreslené představy, které mohou být v budoucnu příčinou jejich nešťastných vztahů, a to obzvláště, pokud jim matka otce, potažmo muže obecně, vykreslovala jako „zlé“. Podobně Norwoodová (36, s. 51) poznamenává, že takové ženy často neví, jak má vypadat láska, a mívají mlhavé představy o mužích vůbec, zejména o těch laskavých a milujících.

Otcovskou roli při utváření vědomí vlastní přitažlivosti mladé dívky podrobně popisují ve svém konceptu rodiny Chvála a Trapková. Podle nich (55, s. 118 – 120) je úkolem otce „uvést dceru jako ženu vybavenou ženstvím od matky do mužského světa, aby si tam jednou vybrala a přijala s radostí a realistickým očekáváním prvního sexuálního partnera.“ Je to podle autorů období, kdy

dívka potřebuje hodně příležitostí trávit volný čas s otcem bez přítomnosti matky a v této době si s ním povídat, zažít, že ji má rád nejen podmíněně v závislosti na výkonech, „ale že ji obdivuje také jako ženu takovou, jaká je, mužským očima. Jestliže to od něj uslyší a zřetelně pocítí, uvěří, že je na tomto světě jako žena v pořádku a že mužský svět není jen místem nebezpečné agresivity, ale že muži mohou toutéž agresivní silou zajišťovat také mocnou ochranu a poskytovat rychlá silová řešení v náročných situacích.“

Pokud otec přítomen je, ale dívku kritizuje, že je příliš tlustá, vyzáblá, příliš vysoká apod., nebo pokud jí byť neverbálně naznačuje (například odtažením se), že nespĺňuje jeho měřítka a představy o přitažlivosti, ničí její vědomí vlastní hodnoty.

Zvláště nebezpečné bývají otcovy průpovídky (ať už v žertu myšleny, nebo ne) o jídle, které mohou mít kromě devalvace dívčina sebevědomí za následek také rozvoj některých poruch příjmu potravy (mentální anorexie, mentální bulimie, obezita) a psychických problémů, které s nimi obvykle nerozlučně souvisí. Není možná překvapující, že závislost na jídle je typickým problémem žen, kterým chybí vědomí vlastní přitažlivosti a akceptace ze strany mužů.

Podle Norwoodové (36, s. 100) je přejídání se nebo naopak odmítání jídla snahou žen odpoutat se od citové prázdnoty ve své duši a přehlušit ji něčím, co lze dobře pocítit, přičemž přejídání či hladovění tuto potřebu splňují dokonale.

4.1.2 Trvalé pocity viny a méněcennosti

Mám tu na mysli především dva zdroje trvalých pocitů viny a méněcennosti, které vznikají v dětství a jsou přenášeny do dospělosti. První zdroj takových pocitů může mít dva póly, buď se může jednat o perfekcionismus na straně otce, nebo otcův nezáměr o dítě. Druhým zdrojem je popouzení dítěte proti jednomu z rodičů, ke kterému dochází většinou v rámci rozvodu manželů. Rozvodová situace často sama o sobě otřese sebedůvěrou dítěte.

Podle Bakaláře (1, s. 64) dítě totiž vidí, že velmi důležitá osoba, která ho měla ráda – a kterou mělo rádo i ono – náhle mizí ze scény, a vysvětlí si to většinou tak, že samo má nějakou vadu, pro kterou již milováno není. To může mít podle autora za následek, že se daný jedinec stává zvýšeně náchylným k trvalým poruchám sebehodnocení.

Vrátím se nyní podrobněji k dvěma možným zdrojům trvalých pocitů méněcennosti, nastíněným v předchozím odstavci.

- perfekcionismus na straně otce

Chování perfekcionistického otce a jeho důsledky na prožívání jedince můžeme popsat následovně (59, s. 101):

- sděluje svá měřítka a očekávání výtkami a napomínáním, zamračenými či pronikavými pohledy, úšklebky apod.,
- na provedenou činnost nebo odvedený výkon reaguje zejména tak, že sděluje, co by dítě „mělo“ dělat, „musí“ dělat, „má“ dělat, aby to „bylo lepší“,
- s kritickým postojem věnuje pozornost zejména závadám, nedostatkům, chybám,
- jeho chování zvyšuje pocity viny, snižuje vědomí vlastní hodnoty, narušuje sebeobraz dítěte,
- důsledkem jeho chování je to, že dítě začíná věřit, že je beznadějně podřadné, tento pokřivený sebeobraz si s sebou nese až do dospělosti.

- otcův nezáměr o dítě

Negativní dopady má i otcův nezáměr o dítě. Podle Warshaka (56, s. 51, 52) lze nepřítomnost otce a jeho nezáměr o dítě označit za rizikový faktor ve vývoji nezdravé, nebo dokonce patologicky vratké sebeúcty: „Má-li otec s dětmi jen omezený kontakt, zklame-li je opakovaně tím, že je vyzvedá pozdě, nebo zruší-li původní domluvu na společném trávení času úplně, pak děti dospívají k přesvědčení, že otec si jich už necení. Od toho je jen malý krůček k pocitům nízkého sebehodnocení. Většina dětí začne pociťovat chybu spíše u sebe, než aby si začaly myslet, že jejich otec je špatný jako rodič.“

- popouzení dítěte proti jednomu z rodičů

Specifickým zdrojem trvalých pocitů viny a méněcennosti se může stát zážitek popouzení a očerňování jednoho z rodičů, které může vést až k rozvoji syndromu zavrženého rodiče. Důvod, proč pomlouvání jednoho z rodičů, pravděpodobně častěji otce, může vyvolat trvalé pocity viny u dítěte, souvisí s tím, že malé děti mají sklon si myslet, že všechno, co se děje kolem nich, ať je to dobré, nebo špatné, se děje kvůli nim. (42, s. 41)

Vzhledem k tomu, že se malé dítě identifikuje s oběma rodiči, dochází podle Warshaka (57, s. 42, 43) navíc k tomu, že pomlouvání druhého rodiče vnímá jako útok na sebe samé: „Je to ponížení té jejich části, která se s očerňovaným rodičem ztotožňuje. To je jeden z důvodů, proč rozvodové jedy snižují dětskou sebeúctu. Pomlouváte-li bývalého partnera, pomlouváte zároveň i své dítě.“

Dítě v sobě pěstuje pocit, že svou lásku a náklonnost k očerňovanému rodiči musí tajit, protože by riskovalo ztrátu přízně druhého rodiče. Jeho psychika obsahuje nevyjasněný rozpor, nevyřešené pocity vůči rodičům. Svě ambivalentní pocity většina takto odcizených dětí podle Warshaka (57, s. 357) odsunula do pozadí a snažila se je nebrat na vědomí.

Podle výzkumného šetření Pavláta a Šusty (37, s. 458 – 467) existuje závislost mezi popouzením dětí a častějším výskytem psychických obtíží, jako jsou neurotické poruchy, emoční poruchy, hyperkinetické poruchy, poruchy chování a tikové poruchy.

Také Matějček (29, s. 89) dává do souvislosti očerňování jednoho z rodičů a neurotické obtíže mnohých dětí z rozvedených manželství, které se mohou projevit v rámci tzv. „úniku do nemoci“ také jako psychosomatické onemocnění. V dospělosti se pak projevují přítomností pocitů méněcennosti a viny a brání v navazování kvalitních mezilidských vztahů.

4.1.3 Traumatizace osobnosti a naprostá devalvace sebeúcty v důsledku sexuálního zneužívání a týrání

Ať už se jedná o sexuální zneužívání, fyzické či psychické týrání, zanechává vždy takové jednání velmi bolestné jizvy, které nejsou mnohdy s to se zahojit.

Nejčastějším případem sexuálního zneužívání v dětství je podle Matějčka (29, s. 93) „nepatřičný sexuální vztah nevlastního otce k nevlastní dceři.“ Na jiném místě (28, s. 121) autor uvádí, že podle některých studií je nebezpečí sexuálního zneužívání v nevlastních rodinách přibližně čtyřikrát vyšší než v rodinách s vlastním otcem.

Psychické trauma pramení z prožitku zrady své přirozené důvěry v toho, kdo měl být ochráncem, z prožitku zneužití moci dospělého a vlastní bezmocnosti a z prožitku vnitřního zmatku pocitů studu, viny, ohrožení a nenávnosti. Důsledky takového traumatu mohou nabývat nejrůznějších podob, jednou z nich je vážná devalvace sebeobrazu zneužívané dívky.

Corneau (4, s. 66, 67) upozorňuje na dva typy problémů, které jsou spojeny se situací zneužití - slabá sebedůvěra a pohrdání muži. Sexuálně zneužitá dívky si neumí vážít samy sebe, protože nikdo před tím si jich nevážil. Otce často začnou nenávidět a tuto nenávnost přenáší na všechny muže, se kterými se stýkají. Tělo, zneuctěné otcem, buď dávají k dispozici „všem mužům“, vystavují ho na odív, stanou se exhibicionistkami, nebo se naopak uzavřou před světem, začnou se chovat chladně, přezíravě, a to i vůči svému vlastnímu tělu.

Autor také upozorňuje na to, že oba popsané problémy se objevují i u dívek, které sice nebyly obětmi dokonání incestu, ale jejichž otec k nim příliš „přilnul“ a dával jim najevo svou sexuální touhu. Otcovy průpovídky zesměšňující tělo dospívající dívky, sexuální narážky, smyslná gesta apod. dívky obvykle naprosto znechutí a zdají se jim odporné. Často se za své tělo začnou stydět, začnou žít

ve strachu a obavách, pěstuje se v nich odpor k mužské touze i k mužům obecně a zároveň poničený obraz vlastního těla i vlastní hodnoty.

4.1.4 Rozvoj narcistické poruchy osobnosti a vznik závislosti na druhých lidech

Vztahy lidí s nízkou sebeúctou i jejich postoj k druhým lidem vystihuje pojem závislost. V tomto textu mám na mysli závislost v nejširším slova smyslu, protože závislost si lze vytvořit prakticky na čemkoli – nejen na alkoholu a jiných návykových látkách, i když i tato závislost se v anamnézách žen bez otce vyskytuje poměrně často. Například Farrell, kterého cituje Bakalář (1, s. 146), dává do souvislosti užívání drog a nedostatek otcovské lásky. Jde podle něho o hledání zážitku lásky, který by měl vyplnit ono prázdno, které tam po otci zbylo. Může jít také o závislost na jídle, o které bylo krátce pojednáno výše.

Na tomto místě chci pojednat o závislosti na druhých lidech, která může mít různé podoby. Lidé s malou sebeúctou se podle Corneau (4, s. 33) upínají k lidem, kteří jim připadají silnější. Moc, kterou mají sami nad sebou, dobrovolně odevzdávají a přenechávají někomu jinému. Ti, kdo trpí pocity méněcennosti, přisuzují své osobě příliš malou hodnotu, a proto se u nich závislé vztahy rozvíjí snáze.

Zvláštním případem je vytvoření závislosti na partnerovi. Podle Williho (58, s. 146) může být strach z opuštění u žen hyperkompenzován tak, že se žena na partnera pověsí a totálně se mu odevzdá. Taková touha po splnutí může dojít tak daleko, že ji muž skutečně odmítne a opustí, protože se v závislém vztahu cítí svázán, kdežto žena si potvrdí teorii, že není hodna lásky a její strach z opuštění je oprávněný.

Satirová (42, s. 131, 132) upozorňuje v této souvislosti na jiný typ závislosti: „Naše sebehodnocení úzce souvisí s tím, co považujeme za lásku a co od ní očekáváme. Čím je naše sebeúcta vyšší, tím méně jsme závislí na neustálých konkrétních důkazech přízně svého partnera. A naopak, čím je naše sebeuvědomění nižší, tím máme větší sklon záviset na nepřetržitých ujišťováních, což vede k mylným představám o možnostech lásky.“ Autorka zde upozorňuje na závislost na neustálé pozitivní zpětné vazbě od partnera, potažmo celého blízkého okolí, která vyplývá z pocitů vlastní nedostatečnosti. Bez takových ujištění se jedinec ztrácí sám v sobě, v pochybnostech o sobě samém, propadá sebelítosti a úzkosti.

Norwoodová (36, s. 115, 116) mluví o ženách, které si vypěstovaly závislost na pocitech svého partnera, který se pro ně stává jakýmsi radarem, barometrem. Partner se promění v jediný zdroj všech dobrých pocitů v jejím životě. Závislá žena svého partnera neustále pozoruje, každá jeho proměna v náladě ji vyvede z rovnováhy. Všechny její pocity jsou odvozeny od chování jejího partnera. Když se s ním necítí dobře, snaží změnit sebe sama nebo jeho, což většinou nedokáže, takže se cítí frustrovaná.

U dítěte, které rodiče dostatečně neoceňují, se vytváří podle Corneaua (4, s. 85) narcistická porucha osobnosti. To znamená, že takové dítě je nadměrně přizpůsobené svému prostředí. Vyvine se u něho určitý cit pro chápání požadavků okolí, dokáže je odhalit ještě předtím, než jsou vůbec vyřčeny. Tímto způsobem se u něho rozvíjí přecitlivělost k očekávání ostatních a naprostá závislost na uznání od druhých lidí. Jiným způsobem není schopno posílit svou sebelásku. Pro to, aby se druhým neznelíbil, udělá cokoli, zřekne se své osobní moci, všech originálních rysů své osobnosti, což brání rozvoji kreativity takového dítěte. Corneaua to shrnuje do jedné věty takto: „Je milá a příjemná, ale sama sebe si neváží.“ (4, s. 85)

Je jasné, že nízká sebeúcta a závislost na požadavcích a očekávání druhých se nutně musí projevit v partnerských vztazích takových žen. Lidé, kteří dostatečně nemilují sami sebe, snáze se oddávají lásce natolik, že se v ní ztrácejí.

Corneau úskalí jejich milostných vztahů popisuje následovně: „Vstupuje do určitého druhu vztahu naplněného láskou, která se velmi rychle může změnit v nenávist, pokud se od osoby jí vybrané jako vzor dokonalosti nedočká zadostiučinění nebo připraví-li jí tato osoba deziluzi, když dostatečně neocení její schopnosti...Jen obtížně nalézá sebedůvěru a sebejistotu, když o ni muž nestojí. Když nemá pocit, že je dostatečně milována, cítí se ohrožena a stahuje se do defenzivy.“ (4, s. 35, 92, 93)

4.2 Problémy v citové sféře

„...už se mi k smrti protiví ve svých citech se nimrat,

už se mi k smrti protiví bolestí svou se šimrat...“ František Gellner

Fakt, že člověk, který má potíže se sebeúctou, má problémy v citové sféře, nás zřejmě nepřekvapí. Konkrétní poznatky z této oblasti uvádí Warshak (56, s. 60, 61), který upozorňuje na psychická zranění, která může mít za následek rozvod rodičů, jako jsou poruchy nálad mladého člověka, trvalý smutek, deprese, nadměrné obavy, obecné úzkosti či velké výkyvy v náladách.

Warshak tvrdí, že „mnoho dětí vychovávaných v rozvedených rodinách trpí nejen depresí, ale navíc i vyšší mírou úzkosti.“ (56, s. 63) Taková úzkost se může navenek projevit v podobě nejrůznějších psychosomatických onemocnění, neurotických návyků, různých forem specifických strachů, někdy se může dokonce vyvinout až do podoby silné separační úzkosti.

Na emocionální vývoj má pak negativní dopad zejména popouzení dítěte proti jednomu z rodičů, o kterém byla řeč již v kapitole 4.1.2.

Černá (5, s. 42 - 47) takové popouzení definuje jako dlouhodobou činnost v neprospěch bývalého partnera, nejčastěji otce. Touto činností má na mysli zejména pomlouvání otce, očerňování, ponižování, vyzdvihování špatných vlastností, vynechávání těch dobrých, shazování otce, jeho

ironizování a zesměšňování. Děti v nízkém věku, závislé na matce, se snadno nechají přesvědčit a přijmou silně zkreslenou představu o svém otci. Zaujmou k němu negativní postoj, který projevují odtažením, strachem až nenávisť. Zároveň však prožívají silný vnitřní konflikt – velmi dobře totiž cítí, že mají s otcem mnoho společného, ztotožňují se s ním. Pokud matka snižuje otcovy kvality, vnímají to jako snižování i kvalit svých. Tím trpí především jejich sebevědomí. Nejenže dítě ztrácí prospěch ze všeho, co by mu zavržený otec mohl poskytnout, je také brzděn a deformován jeho emocionální a psychosociální vývoj.

Mnozí odborníci se podle Wrighta (59, s. 58) shodují na tom, že rozvod může mít na dceru opožděný účinek, který se může projevit například až v době dospívání nebo rané dospělosti a který se projevuje zejména jako strach ze zrady ze strany mužů.

Problémy v citové oblasti u dívek opuštěných svým otcem a jejich následné projevy v dospělosti lze popsat následovně (59, s. 60 – 64, 116, 117; 4, s. 64)

- pochybuje o své hodnotě a má podezření, že selhala ve své úloze podílet se na udržení rodiny pohromadě,
- může v sobě nosit nevyřešený hněv, zášť a hořkost, že je otec opustil, což poznamenává její vztah s muži,
- má pocit, že nemůže důvěřovat svým emocionálním reakcím,
- naučila se oceňovat potlačování emocí, což má negativní vliv na její prožívání i na její vztahy – stále totiž nosí masku, která vytváří falešný základ pro blízké a důvěrné vztahy,
- pod vlivem nošení masky někdy ztrácí schopnost rozpoznávat a vyjadřovat své skutečné pocity,
- příčinou bývá deformace normálních, pozitivních emocí, jako je něha, zájem, empatie, blízkost, tím, že jsou tyto pocity umlčovány, překrucovány a zužovány v chťič. Čistá emoce lásky vede k naplnění, kdežto láska deformovaná v chťič k prázdnotě,
- někdy se chová z hlediska svých blízkých zcela nepochopitelně – podléhá nejrůznějším rozmarům, hysterickým záchvatům, nářkům, nebo naopak puntičkářství, snaže mít vše pod kontrolou, manipulovat svým okolím a obviňovat své okolí, a to zejména pokud je raněna otcovou krutou nevšímavostí,
- i když je všechno v pořádku, ke všemu má nějaké připomínky, její život je utkán z konfliktů a trápení, na druhou stranu se zdá, jako by si ve svém neštěstí libovala – je

to vlastně to jediné, čím je schopna upoutat pozornost svého okolí, a to zejména v důsledku absence otce a vřelého přijetí.

Corneau (4, s. 73, 74) podle typologie Leonardové popisuje jeden typ ženy – tzv. „výlučnou dívku“ - která se ztotožňuje se svým asociálním či společensky problematickým otcem a která má podobně autodestruktivní povahu jako on. Podle autora je tento typ žen velmi náchylný k upadnutí do deprese a masochismu, pro svou jistou necitlivost často propadají alkoholismu, drogám, prostituci nebo sebevražedným myšlenkám. (K zmiňované typologii žen podle Leonardové se budu dále ještě vracet; celé její znění uvádím v Příloze 2.)

Specifické dopady na citový život má smrt otce v době, kdy je dívka ještě malá. Wright (59, s. 50 – 55) upozorňuje na skutečnost, že pokud otec zemře v době, kdy je dítě malé, může se vzhledem k jeho egocentrickému myšlení stát, že si začne myslet, že otcovu smrt zavinilo právě ono, protože mělo nějaké špatné myšlenky nebo se špatně chovalo. Pokud dítě nemá možnost projevit svůj smutek a své obavy, může dojít k jejich potlačení. Takový potlačený smutek může dotyčného člověka pronásledovat i celý život. V krajním případě může potlačený smutek vést až k neschopnosti milovat druhého člověka, například manžela.

Naprostá absence otcových verbálních a tělesných projevů lásky u dívky vyvolává buď hlubokou touhu po blízkém vztahu, nebo naopak strach z blízkého kontaktu. Podle autora mnohé ženy, které nikdy nepoznaly svého otce, reagují na svět chtivým, chamtivým, destruktivním a lehkovážným způsobem. Chovají se, jako by chtěly, aby jim okolní svět poskytl zpět to, oč přišly dříve.

Téma ztráty otce v důsledku jeho smrti považuji za tolik specifické, že se jím v této práci téměř nezabývám. To, že mladá dívka ztratí svého otce v důsledku rozchodu či rozvodu svých rodičů, nebo v důsledku smrti, jsou podle mého názoru natolik odlišné situace, že pro ně nelze vytvářet jednotné či obdobné závěry. Problematické dopady smrti otce na citový život mladých žen by mohla být věnována celá samostatná odborná práce. Pokud se jí dotknu v této diplomové práci, bude to spíše okrajově, pro úplnost.

4.3 Problémy s identitou

„...obraz svůj v zrcadle dobře si prohlédni...

Co otec, matka či manžel říká, tolik se nepočítá,

jako kritický úsudek té, která se na tebe v zrcadle dívá.“ Archibald Hart

V kapitole 2.2 jsem obecně pojednala o formování pohlavní identity dítěte. Upozornila jsem především na aktivní roli obou rodičů při poskytování identifikačních vzorů očekávaného chování pro mužskou a ženskou roli. V případě dívek jsem vyzdvihla postavu otce jako hlavního aktéra v rámci

procesu sexuální diferenciaci. Také podle Corneaua (4, s. 42, 43) můžeme obecně říci, že rodič téhož pohlaví hraje při vytváření naší sexuální identity základní roli. Jsou to matky, se kterými se dcery identifikují, poznávají se v nich, jsou jejich vzorem. V této souvislosti považují za výstižnou, i když poněkud ironickou, poznámku Možného (35, s. 179): „Neporozumíme dobře dcerám, nevíme-li, jakým matkám se nechtěly podobat.“ Očima otce se ovšem na sebe dívka začne dívat jako na ženu. Již pouhá přítomnost otce odhaluje základní rozdílnost a umožňuje dívce uvědomit si sexuální realitu. Pokud dívce otec chybí, je to pro ni trauma vztahové, citové. Často si není jistá, zda se pro ni na světě najde vůbec nějaký muž, a jeho hledání se pro ni stává prvořadou záležitostí. Často pak v důsledku svých obav vstupuje do milostných vztahů, ve kterých toleruje zcela nepřijatelné situace, protože je přesvědčena, že jiného partnera už nenajde. Pokud ani její vztah s matkou nebyl dobrý, navazuje špatně přátelství i se ženami.

Navzdory nedostatku otcovské podpory se takové ženy cítí podle autora lépe ve společnosti mužů. Toto zjištění potvrzují i další autoři.

Například Hetherington (15, s. 323 - 325) ve svém výzkumném šetření dospěl k závěru, že dívky, které vyrostly v neúplné rodině bez otce, je možné v jejich volném čase častěji nalézt v místech, kde se zdržují chlapi, při tanečních zábavách tráví více času v „chlapecké polovině“ sálu, na schůzky s partnery začínají chodit mladší než ostatní dívky a jsou také více sexuálně aktivní. V rámci výzkumného šetření s dospělým mužským tazatelem projevovaly více receptivního chování než jiné dívky – posadily se blíže, více se smály, učinily více kontaktů očima, celkově jejich neverbální komunikace byla otevřenější a přímější. Zároveň se u nich také ale častěji objevovaly během rozhovoru s mužským tazatelem projevy nervozity, jako kousání nehtů, zakrucování vlasů, popotahování šatů apod. Podle výsledků autorova výzkumu tyto dívky vykazují také nižší míru sebeúcty a neschopnost vhodně komunikovat s muži, nejspíš právě pro nedostatek příležitostí pro konstruktivní interakce s milujícím a pozorným otcem. Dívky, jejichž rodiče se rozvedli, když byly ještě velmi malé, například před pátým rokem svého života, vykazovaly vyšší míru prosociální agrese, kterou autor nazývá ženskou formou agresivního chování.

Otec jako první představitel opačného pohlaví ovlivnil – ať už přímo nebo nepřímo – podle Wrighta (59, s. 21) také to, jak dívky a ženy muže vnímají. Utvořil jejich očekávání toho, jak se k nim i ostatní muži mají chovat, a dokonce do velké míry předurčil to, jak se k nim ve skutečnosti chovat budou. Autor jejich specifický přínos nazývá slovním spojením „vedení do světa mužů.“

Pohlavní identita samozřejmě není jedinou částí identity, kterou se v průběhu každý člověk vytváří. Pokud chceme uvažovat o negativních dopadech absence otce na identitu dívek a žen, bude dobré začít poznámkou o tom, co obnáší zdravá identita.

Podle Corneau (4, s. 53) mezi známky zdravé identity patří:

- dostatek zdravé sebedůvěry,
- kladný vztah ke svým pocitům,
- schopnost umět vybrat si z více možností,
- potřeba a schopnost vytvářet citová pouta.

O problémech v citové sféře a potížích se sebeúctou již řeč byla. Zaměříme nyní svou pozornost tedy na další dva citované body.

- neschopnost vybrat si z více možností

Corneau (4, s. 72, 73) na základě typologie Leonardové popisuje typ žen, které nazývá „věčná děvčátka“. Jsou to dívky a ženy, kterým chyběl otec a jejichž psychický vývoj v důsledku toho vážně utrpěl. „Věčná děvčátka“ zrazují samy sebe a budují svou identitu na základě obrazů, které do nich projikují ostatní, zvláště muži. Nejsou samy sebou, odmítají dospět, dovolují ostatním, aby za ně dělali všechna důležitá životní rozhodnutí bez toho, aby samy vyvinuly nějakou iniciativu. Rozhodování jim totiž činí velké potíže. Místo toho, aby jednaly ve vlastním zájmu, přizpůsobují se změnám, které po nich životní partneři nebo sám život vyžadují. Když situace začíná být nevládnutelná, uchylují se do světa fantazie.

Také tzv. „bezbranné ženy“ nejsou často schopny samostatně rozhodovat. Podle Kratochvíla (26, s. 177), který ve své práci cituje typologii Muldworfa, bezbranná žena nedokáže muže odmítnout, sexuální touha muže hned vzbuzuje sexuální touhu její, práh její sexuální vzrušivosti je velmi nízký. Sama je však neiniciativní, uspokojení získává z bezmocného odevzdání se partnerovi, kterému nedovede odporovat. V její výpovědi je možné často zaslechnout výrok typu: „Bylo to silnější než já.“

- neschopnost vytvářet citová pouta

Corneau (4, s. 72 – 74) opět za použití typologie Leonardové mluví o několika dalších typech dívek a žen, jejichž společným znakem je jejich neschopnost vytvářet opravdová citová pouta. Jedním z nich je tzv. „svůdnice“, která žije improvizací, radostí z okamžiku. Velmi rychle se upne k nějaké své lásce, odmítá za ni jakoukoli odpovědnost a povinnosti z ní plynoucí. Má obrovské potíže s navázáním trvalého vztahu. Její nízké sebevědomí a vzpurný postoj, související s nefunkčním vztahem s jejím otcem, jí brání, aby navázala skutečný vztah s mužem, kterého miluje.

„Svůdkyně“ je jedním z podtypů tzv. „věčného děvčátka“, o kterém již byla řeč. Podle Kratochvíla (26, s. 177) je pro „svůdkyně“ velmi důležité mít obdivovatele a líbit se, k čemuž využívá i sexu. Její skutečná sexuální apetence je ovšem zpravidla malá.

Obecně lze říci, že všechna „věčná děvčátka“ mají problém s citovými pouty. Každý vztah interpretují jako velkou lásku, mají pocit, že se vydávají celé napospas, ale jakmile je začnou pronásledovat vnitřní prázdnota a zoufalství, vyhledávají vztah nový, aby je zbavil utrpení.

Podle Johnsona (19, s. 132) je paradoxem romantické lásky (kterou jedinou dokážou „věčná děvčátka“ ocenit), že pokud zůstane romantická, nikdy se z ní nevyvine lidský vztah (který je pro „věčná děvčátka“ příliš nebezpečný nebo nudný).

Podle Norwoodové (36, s. 67) jde o ženy, které nemají vůbec žádnou schopnost žít s mužem v intimní blízkosti, a proto raději žijí se svými fantaziemi a sny o tom, kolik lásky by byly schopny muži poskytnout a jak moc budou milovány, až naleznou toho pravého. Intimního soužití jsou však schopny pouze ve své fantazii. Na jiném místě (36, s. 145) autorka popisuje ženy, které se vrhají mužům do náruče, ale skutečnou blízkost neriskují. Ani sexuální život takovou intimitu nedokáže zajistit, protože i sex používají jako nástroj komunikace, jako nástroj kontroly vztahu.

Poněkud jinou formu neschopnosti vytvářet citová pouta popisuje zmiňovaný autor (4, s. 75 – 77) u typů žen, které nazývá podle Leonardové „Amazonky.“ Na rozdíl od „svůdkyň“ pohrdají okouzlováním mužů a někdy dojdou až k pohrdání celým mužským pokolením.

Podle Bakaláře (1, s. 129) se u dívky, která byla ve svých interakcích s otcem stále frustrována, může vytvořit generalizovaný negativní postoj k mužům. Také Matoušek (33, s. 113) zmiňuje zjištění, že dcery vychovávané bez otce tendují v dospělosti k extrémnějším postojům vůči mužům, buď k nekritickému obdivu, nebo k naprostému odmítání mužů.

Podle Leonardové, kterou cituje Corneau (4, s. 75 – 77), se „Amazonky“ identifikují s mužskou silou a popírají svou schopnost vytvářet láskyplné vztahy. Patří mezi ně tzv. „superstar“ (žena, která chce ve všem uspět, svému tempu však záhy podléhá, unavená ztrácí kontakt se svými emocemi a brzy ji nemůže citově nic zasáhnout v ní samé ani v okolním světě, často se stává cynickou, chladnou, rezignovanou vůči blízkým citovým vztahům), „poslušná dcera“ (žena s velmi silným smyslem pro povinnost a zásady, který jí byl vnucen velmi rigidním rodinným prostředím, žena, která se přestala chovat spontánně a osobitě) a „žena mučednice“ (žena, která podlehla sebeobětování, její potlačované potřeby se ventilují nepřímou prostřednictvím nářků, náhlých zvrátů nálad, mlčení, výčitek, kterými trápí především své děti a okolí).

Chtěla bych se nyní věnovat podrobněji tomu, co již bylo v předchozích řádcích naznačeno, totiž tomu, co je vlastně příčinou špatně, nedostatečně vytvořené či problematické identity dívek a žen, kterým chyběl otec. Odborníci se většinou shodují na tom, že příčinou jsou špatné či falešné základy, na kterých je jejich identita budována. Těmito špatnými základy máme na mysli to, že mnohé ženy zakládají svou identitu na tom, co kdy o nich řekli druzí lidé.

Pokud v dětství holčička stále dokola slýchává, že je tlustá, má velký nos, nikdy si pořádně neuklidí nebo že je prostě taková pomalejší, vyrůstá s přesvědčením, že je nepořádná, ošklivá a hloupá. A i když tyto výroky vůbec nemusí být pravdivé, ona jim věří a podle Wrighta (59, s. 125) podle nich také jedná tak, jako by skutečně byly její součástí, jako by byly opravdu součástí její identity.

Již dříve jsem také citovala Corneau, který tvrdí, že dívky staví svou identitu zejména na tom, co o nich říkají muži: „Po vzoru Šípkové Růženky, která učiní přednost ze své pasivity, nebo Popelky, která se spokojí s podřadnou úlohou a sní přitom o okouzlujícím princí, vzdávají se „věčná děvčátka“ všech svých možností, jen aby se zalíbily mužům. Ať už jsou vdané, nebo hrají roli osudových žen, ať už jsou dokonalé hospodyně, nebo múzy s tragickým osudem, mají jedno společné: zrazují samy sebe a budují svou identitu na základě obrazů, které do nich projikují ostatní, zvláště muži...Jejich pravá osobnost se nevyvíjí.“ (4, s. 72)

Co tedy konkrétně může obsahovat identita žen, postavená na falešných základech, shrnuji do následujících pěti bodů (59, s. 110 – 115, 126 – 129):

1. posedlá úspěchem aneb „jsem to, co dokážu“

Mnohé ženy zakládají svou identitu na tom, čeho dosáhnou a jak si vedou. Domnívají se, že to, co dělají, jim vynáší určité postavení, které se zvyšuje v závislosti na tom, kolik úkolů či rolí ve svém životě zvládnou.

Tento životní postoj silně připomíná charakteristiku jedné z „amazonek“, o které již byla řeč – tzv. „superstar“. (4, s. 76) Superstar je žena, která je dřič. Chce být dokonalou hospodyní, chce být úspěšná ve svém zaměstnání, chce být ideální ženou. Pokouší se uspět zejména tam, kde její otec selhal. Unavená superstar se stává depresivní, její citový odstup je spíše nevyjádřeným strachem, že bude opuštěna a odmrštěna. Její životní krédo by bylo možné formulovat jako „nejlepší způsob, jak se nikdy nezklamat, jak od nikoho nic neočekávat.“ Superstar bývá často ženou, kterou otec vychovával jako chlapce a promítal do něho svoje vlastní neuskutečnitelné ambice.

2. posedlá majetkem aneb „jsem to, co mám“

Některé ženy zakládají svou identitu na tom, co vlastní. Mají neuspokojitelnou potřebu získávat další a další věci. Když ze sebe nemají dobrý pocit nebo se jim nedaří, míří do supermarketů a obchůdků na nákupy. Často srovnávají svůj majetek s tím, co mají ostatní ženy.

3. posedlá sociální prestiží aneb „jsem to, koho znám“

Ještě další ženy zakládají svou identitu na tom, koho znají. Končí nešťastně jako ty, které se nenápadně chlubí svými slavnými známými. Postavení druhých lidí je ohrožuje nebo ve své honbě za významným postavením ztrácí své přátele a stávají se pro ostatní spíše hrozbou.

4. posedlá svým vzhledem aneb „jsem to, jak vypadám“

Tělesný vzhled je samozřejmě důležitou součástí identity každého člověka. Pokud však na tom, jak vnímáme svůj vzhled, zakládáme svou identitu jako takovou, chystáme pro sebe vážné potíže. Žena posedlá svým vzhledem tráví bezpočet hodin před zrcadlem, několikrát za den se převléká, utrácí spoustu peněz za kosmetiku, oblečení a módní doplňky. Pokud si připadá neatraktivní, může jí to zkazit celý den nebo večer.

To, jak se vnímá, často vychází z reakcí druhých – zejména jejího otce – v době jejího dětství a zvláště dospívání. A to se již dostáváme zpět k problematice, o níž již byla řeč, totiž k nízkému sebevědomí dívek a žen v důsledku absence vědomí vlastní přitažlivosti. Wriath toto téma rozvádí na jiném místě následovně: „Otec, který dokáže obdivovat šaty své dcery, její počáteční snahy o líčení, její šperky a její přitažlivost jako ženy, jí pomáhá rozvíjet sebejistotu, kterou potřebuje pro pozdější jednání s muži. Naneštěstí jsou někteří otcové při pokusech svých dcer o ženství tak nejistí, že je místo podpory zesměšňují. Mají tendenci nevnímat, když projevuje své půvaby, nebo je odhánějí tím, že jsou příliš unavení nebo podráždění, aby reagovali pozitivně. Důsledky tohoto odmítání se projeví v nejistotě dané ženy a v jejích pochybnostech ohledně její schopnosti přitahovat muže.“ (59, s. 26)

Otec, který svoji důležitou roli prvního obdivovatele zvládne úspěšně, může své dceři významně pomoci, aby svou identitu nepostavila jen na svém vzhledu. Nebude to mít zapotřebí, protože o své přitažlivosti nebude muset pochybovat.

Na druhou stranu, je potřeba, aby otec neoceňoval jen vzhled své dcery, ale celou její osobnost. Právě od otce potřebuje vědět nejen to, že je přitažlivá, ale také to, že je zajímavé si s ní povídat, že se mu líbí její nápady, že má rád její vlastnosti. Když otec během jejího dětství a dospívání oceňuje také její vlastnosti, schopnosti, fantazii apod., naučí se dcera v dospělosti ve snaze upoutat muže nespoléhat jen na svou sexuální přitažlivost. Otcovo přijetí ji přesvědčí o tom, že je důležitým člověkem, a nikoli jen sexuálním objektem.

V této souvislosti můžeme opět vzpomenout jeden typ „věčného děvčátka“, o kterém mluví Corneau (4, s. 73), tzv. „hýčkanou panenku“ nebo také „drobečka k zulíbání v náručí úspěšného muže“. Je to žena, která působí dojemem, že je hrdá, sebejistá, ale ona sama ví, že to je jen maska. V rukou muže se mění v loutku. Hlavní je, aby vše navenek vypadalo krásně a líbivě. Jak ale „hýčkaná panenka“ stárne, má čím dál tím větší problém zamaskovat svoji hořkost a zášť. I když

zůstává pasivní a závislá, nevědomá zloba ji vede k obviňování partnera. Jindy používá manipulace (svádění a svou sladkost), aby získala navrch. „Hýčkaná panenka“ jedná pod vlivem silné úzkosti, která vyplývá ze zanedbávání v dětství jejím otcem. Ten sice oceňoval její krásu a šarm, ale její schopnosti a nadání ho nechávaly chladným.

5. hraní dysfunkční role

Další typem identity, postavené na falešných základech, je rodinná role, kterou dívka byla nucena přijímat nebo kterou přijímala, aby mohla v dysfunkční rodině žít a existovat. Byla to její maska, způsob, jakým reagovala na to, že otec i ostatní členové rodiny neuspokojovali její potřeby, způsob, kterým si získávala pozornost, kterou potřebovala. Může se jednat například o roli „samotářky“, „hrdinky“, „manipulátorky“, „kritičky“, „obětního beránka“, „tatínkovy holčičky“ apod.

Další dysfunkční role – roli neviditelného dítěte, hodného dítěte a zlobivého dítěte - popisuje ve své práci Norwoodová (36, s. 94, 95). „Neviditelné dítě“ podle autorky nic nežádá, nikdy s ním nejsou problémy, rodině nepřidělává žádnou zátěž. Přispívá rodině tím, že neexistuje. Zdržuje se ve svém pokoji, mluví co nejméně, své povinnosti plní bez poznámek. „Neviditelná“ dívka je jako ochrnutá, nic necítí, a to jí zůstává i poté, co rodinu opustí.

„Hodné dítě“ je orientované na úspěch, má uchlácholit rodinu a zakrýt její prázdnotu. Navenek je takové dítě šťastné, veselé, plné nadšení, uvnitř ve svém nitru cítí napětí, strach a zlost. Má dojem, že dobře vypadat je mnohem důležitější než dobře se cítit, než cokoli cítit.

„Zlobivé dítě“ je podle autorky „rebel“, který přijímá roli „černé ovce rodiny“. Soustředí na sebe bolest, zlobu, strach a frustraci celé rodiny. Vytváří bezpečné téma rodinných rozhovorů, čímž „zachraňuje“ rodinu od témat nepříjemných či utajovaných.

Člověk v dysfunkční rodině přijímá danou roli jako obranný prostředek, jak se vyrovnat s obtížemi v rodině. Přestože tato role není jeho pravým „já“, stává se postupně součástí jeho osobnosti. Obvykle tuto roli hraje i v dospělosti a používá ji i k řešení problémů mimo rodinu. V životě dívek se často promítá do jejich vztahů s muži a má na ně často velmi negativní vliv.

Shrnula jsem jen několik aspektů, které mají vliv na obsah identity dívek a žen, kterým scházel otec. Na základě těchto poznatků můžeme dojít možná k trochu smutnému závěru, totiž že mnoho těchto žen „vstupuje do života ve skutečné prázdnotě vlastní identity...Když v sobě člověk nosí takovou prázdnotu, stráví celý život tím, že žádá na ostatních, aby mu stále potvrzovali jeho vlastní existenci.“ (4, s. 59, 82)

V této kapitole jsem pojednala o třech oblastech, ve kterých se odráží negativní dopady absence otce ve výchově dívek. Týkaly se narušené sebeúcty, provázané pocity viny, méněcennosti, nízkým sebehodnocením, oslabenou sebedůvěrou, problémů v citové oblasti a problémů s vlastní

identitou, vystavěné často na falešných základech. Poslední okruh, který jsem stanovila jako rizikový, se týká intimních vztahů žen, které vyrůstaly bez svého otce. O tomto tématu pojednám v další kapitole.

5. Absence otce a její negativní vliv na intimní vztahy žen

To, že dívka nebo žena subjektivně vnímá, že jí v jejím životě scházel a schází otec, ať už se jedná o absenci fyzickou nebo psychickou, její život ovlivňuje zásadním způsobem v mnoha ohledech. O některých z nich byla řeč v předchozí kapitole. Problémy v intimních vztazích jsou dalším druhem potíží, se kterými se většina takových dívek a žen musí vyrovnávat. A protože to je téma poměrně rozsáhlé a důležité, věnuji mu samostatnou kapitolu.

Otec je pro dívku prvním mužem, jehož pozornost chtěla získat. Prvním mužem, se kterým koketovala, s nímž se mazlila a pusinkovala. Byl prvním mužem, který ji oceňoval nebo také kritizoval a odmítal. Byl prvním mužem, na kterém si dívka měla možnost ozkoušet své „sváděcí“ schopnosti. Z toho vyplývající poselství lze formulovat asi následovně: „Cítí-li se dívka odmítnuta prvním mužem v jejím životě – svým otcem – pak všechna další setkání s muži jsou viděna touto pozorovací čočkou, zamlženou obavami a podezřením. Dobré vztahy s jinými muži – nevlastní otec, který se doopravdy stará, starší bratr, dědeček, strýček, učitel nebo psychoterapeut – mohou čočku vyčistit a posílit důvěru. Avšak příliš často šmouhy obav zůstávají.“ (56, s. 56)

Na to, jak vztah dcery s jejím otcem ovlivňuje její další partnerské vztahy, poukazují i další odborníci. Například Wright (59, s. 23 - 27) tvrdí, že budoucí vztahy dívek budou vysoce kvalitní, pokud jim jejich otec umožnil vysoce kvalitní vztah sám se sebou, a naopak odmítnutí z otcovy strany může způsobit, že jeho dceři nebude v budoucích vztazích s muži dobře, protože její počáteční zkušenost s dvořením ve vztahu s otcem jí nepřinesla nic dobrého. Podle autora to, jak žena vnímá svou sexualitu, je částečně formováno reakcemi jejího otce ve vztahu k ní. Pokud otec neoceňuje dceřinu ženskost nebo na ni nereaguje kladně, brzdí to její vývoj. Dívka své ženství musí objevovat sama, což má často tragické důsledky v jejích vztazích s muži.

To, jak konkrétně se tato negativní zkušenost s otcem projeví v intimních vztazích dospívající dívky či dospělé ženy, závisí samozřejmě na celé řadě dalších faktorů. V této kapitole se pokusím shrnout hlavní kategorie partnerských a milostných problémů, se kterými se lze v praxi těchto dívek a žen setkat. Bude řeč především o promiskuitním chování žen, o neschopnosti navázat trvalé partnerské vztahy, o preferenci vztahů s výrazně staršími muži a závěrem také o tendenci podvědomě opakovat stále stejné chyby při výběru partnera.

5.1 Promiskuita

„Jak ke mně přicházíš, tak k jiným přicházelas

jako mne líbáváš, tak jiné líbalas...“ Jiří Orten

Některé ženy, které jsou zraněny otcovým odmítnutím nebo jeho úplnou ztrátou, reagují na chybějící otcovu lásku nadměrnou touhou po mužích. Jejich chování by bylo možné popsat asi následovně: „Miluji proto, abych se zbavila prázdnoty v sobě. Nabízím své srdce každému, kdo přichází, protože sama nevím, co si s ním počít.“ (4, s. 12)

Bolest z lásky mezi otcem a dívkou, která nebyla nikdy vyslovena, mnohým ženám připomíná, že všechno mohlo být jinak. Tato bolest je někdy vede k tomu, že lásku, kterou neprožily, zoufale začnou hledat u jiných mužů. Milostné a partnerské vztahy těchto žen a strategie jejich utváření lze popsat následujícími charakteristikami (59, s. 28; 4, s. 74, 75, 82,83 192, 197):

- vyžadují od mužů naprostou oddanost, objevuje se potřeba druhé vlastnit, která by mohla promlouvat například těmito slovy: „Podívej se na mě! Dívej se jenom na mě! Řekni mi, že existuji a že nikdo jiný neexistuje!“,
- potřebují žít v trvalém stavu vzrušeného dvoření, v trvalém stavu zamilovanosti, pokud milostný vztah zevšední nebo se stane nepředvídatelným, ukončí jej a hledají jiného muže, který bude uspokojovat jejich touhu po intenzivní lásce a přijetí,
- rády by si ze života udělaly řadu radostných a bezstarostných dnů bez jakékoli odpovědnosti (tzv. „věčná děvčátka“),
- potřebují se líbit za každou cenu, jsou otrokyněmi potřeby líbit se a být žádané, dokud je nebude mít rád nějaký muž, nebudou mít rády ani samy sebe; za každou cenu vyhledávají mužský pohled a něžná slova, jen aby si potvrdily svou hodnotu,
- mají dojem, že nejenže nemohou být bez partnera šťastné, ale že bez něho nemohou dokonce ani žít; věří, že láska vyřeší všechno, vyplní prázdnotu, kterou cítí, a poskytne jim pocit plnosti,
- myslí si (často se tím i chlubí), že se vyznají v citových vztazích, často si ale netroufají mužům ani odhalit své skutečné touhy,
- spěchají do manželství s nerealistickým optimismem a očekáváními, čekají, že je manžel osvobodí z minulých trápení a zklamání, která jim způsobil otec,
- vyvíjejí nejrůznější manipulace a postupy, aby dosáhly svého; střídají svádění, poddajnost, mlčení, vzdechy, pláč, jen aby partnera zaměstnávaly svou osobností,

- jejich strategií přežití je přitahovat pohledy mužů všemi možnými způsoby; dala by se popsat těmito slovy: „nechávat se vidět, nechávat se oceňovat, nechávat se chtít a ...nechávat se používat“.

Z hlediska možných významových rovin sexu (53, s. 136, 137), jde především o ženy, které zřejmě chápou sex jako nevyhnutelnost vyplývající z potřeby sebepotvrzení, jako prostředek k vylepšení obrazu o sobě. Schopnost získávat stále nové partnery je zdrojem potvrzení sebe sama, umožňuje pocit osobního úspěchu. Kritériem uspokojení není sex sám, ale získání přízně sexuálních objektů.

Kernbeg (22, s. 72) vysvětluje ženskou promiskuitu, která je pro něho obdobou mužského syndromu Don Juana, kontinuem patologie od těžké narcistické poruchy osobnosti k relativně mírně masochisticky či hystericky podmíněné patologii. Takto nastavené osobnosti, především narcisticky a paranoidně laděné, mají podle Matouška (32, s. 153) tendenci vybírat si za partnery přesné kopie obrazu, který mají samy o sobě, partnery, kteří se jim budou co nejvíce podobat. Pokud zjistí, že partner tento obraz nenaplnuje, jsou zklamány, opouští ho a navazují vztah s novým partnerem, který splňuje jejich očekávání. Po čase ovšem zjistí, že ani nový partner není jejich dokonalou kopií a celý koloběh se opakuje.

Willi (58, s. 75) mluví o tzv. neurotické potřebě neustále svádět a být sváděn, která je příznačná pro syndrom Don Juana nebo nymfomanií. Neurotický charakter má ambivalence mezi vášnivou a harmonickou sexualitou, která je u těchto promiskuitních žen zvýrazněna.

Jejich – někdy až podivné - chování bývá nejčastěji (59, s. 29) spojováno s absencí otcových láskyplných a něžných projevů lásky. I dospívající dívka potřebuje kontakt se svým otcem, potřebuje, aby se jí dotýkal a vhodně vyjadřoval svoji náklonnost. Pokud tato potřeba uspokojena není, vzniká v dívce něco, co bychom mohli nazvat „hlad po lásce a po dotecích“, který se později může projevit promiskuitním chováním ženy.

5.2 Neschopnost navázat důvěrný vztah s mužem

„Můj živote, řekni ta slova a zadrž slzy:

Šťastná láska neexistuje!“ Louis Aragon

Opakem promiskuitních žen jsou ženy, které nejsou schopny navázat jakýkoli důvěrný vztah s mužem. Podle Wrighta (59, s. 28) jsou příčinou vypěstované pocity nejistoty, odcizení a osamocení. V důsledku toho ženy nevědí, jak být, jak existovat v důvěrném blízkém vztahu s jakýmkoli mužem. Toto dilema se v běžném životě může podle autora projevit jednou z těchto forem (59, s. 28, 60, 64):

- žena se naučí neočekávat od muže lásku, vřelost, blízkost ani důvěrný vztah, protože u jejího otce se nikdy nic takového neprojevovalo,
- v ženě se hromadí hněv vůči svému otci i vůči mužům obecně, proto se taková žena také často cítí být podváděna; jakmile ji nějaký muž zklame, její hněv vybuchne, protože to je pro ni dalším důkazem toho, že žádnému muži důvěřovat nemůže,
- chce být milována, chovat se mile, ale hněv, nedůvěra a strach z blízkého vztahu jí brání nějaký blízký vztah s mužem skutečně navázat; obává se zejména uzavření manželství, protože má strach, že by svého manžela mohla zapudit tak, jako podle svého názoru zapudila otce, který rodinu opustil, když byla malá, nebo proto, že má strach, že se její utopické představy o manželství zhroutí stejně jako v případě jejich rodičů,
- žena v důsledku nahromaděného hněvu muže různými způsoby „trestá“ a odhání od sebe nikoli proto, co sami udělali, ale proto, co někdy v minulosti udělal její zraňující otec.

Willi (58, s. 105) v této souvislosti mluví o strachu z milostné touhy, proti kterému člověk vytváří různé formy obrany. Pokud potřeba lásky byla odmítnuta již v dětství, bude se žena chtít před vlastní potřebou lásky chránit. Možná se bude snažit vyhnout jakýmkoli iluzím a upozorňovat na negativní milostné zkušenosti jiných lidí. Možná na svého partnera nastaví příliš vysoké a prakticky nesplnitelné požadavky, aby mohla říci, že vhodný partner neexistuje.

Ženy, které nejsou schopny navázat důvěrný vztah s mužem, jsou opakem tzv. „věčných děvčátek“. Základní rozdíly mezi těmito dvěma typy žen shrnuji do následující tabulky.

Věčná děvčátka	Amazonky
Trpí pasivitou.	Trpí hyperaktivitou.
Chovají se, jako kdyby nebyly schopny jednat ve svém zájmu.	Nejsou schopny přijímat.
Z života by rády měly celou řadu bezstarostných dní bez odpovědnosti a povinností.	Jsou ženami se smyslem pro povinnost a zásady.
Jsou zajatkyňemi potřeby líbit se.	Stávají se osamělými rebelantkami.
Podobají se ženským přeludům z časopisů a vůbec neberou v úvahu ženu, která se rodí a stárne, miluje a umírá.	Odmítají jakékoli koketování, vůči mužům a citům si vytvářejí brnění.

Tabulka 4: Věčná děvčátka versus Amazonky (4, s. 72, 75)

Pokud se „Amazonka“ potká s „věčným děvčátkem“, je typické, že takovou ženu často nechápe, nerozumí jí a často ji i odsuzuje právě pro její snahu se mužům zalíbit, získat jejich přízeň, koketovat s nimi. To je pro „Amazonku“ ponižující, nepřijatelné a nepředstavitelné. S muži flirtovat nechce, často to ani neumí. Pokud jí muž poskytne kompliment, neumí ho přijmout. Často si neví rady ani s pochvalou od jiné ženy. „Amazonky“ bývají činorodé, pracují ale raději samostatně, celkově jim samota vyhovuje. Mají totiž nezdědilanou potíže navázat přátelské vztahy i s ženami.

Specifickým případem je opět situace, kdy otec dívky zemřel. Obecně platí (59, s. 54, 55), že dívka si o svém otci vytváří zidealizované představy, kterým žádný muž nemůže konkurovat. Každý je pouze nedostatečnou náhradou za její vysněný obraz. Vztahy takových žen bývají obvykle mělké. Svoji energii vlévají často do práce, která jim slouží jako náhražka za otcovskou péči, kterou nikdy neměly. Jejich ctižádost představuje způsob, jakým zaplňují prázdné místo, které v nich vytvořil otec, jenž v jejich životě nezanechal žádný obraz.

Corneau (4, s. 60) přirovnává dívku, která je zajatkyňí svých romantických představ o svém otci, k chudince, která čeká na svého spasitele, k princezně ve věži, která čeká na svého rytíře. Dívka se vydává naprosto nereálným představám, které pochopitelně proměňují její kontakty s muži v předvídatelnou katastrofu.

5.3 Vztahy se staršími muži

„...protože pravidlům logiky a zákonům čísel

se duše a srdce vymykají...“ Antoine de Saint Exupéry

Dívka, která neměla dobrý vztah se svým otcem nebo otce vůbec neměla, má v dospělosti tendenci vyhledávat partnerské a milostné vztahy se staršími muži – jedná se o pouhý mýtus, nebo má toto tvrzení svůj opodstatněný základ? Na tuto otázku se pokusím odpovědět v této podkapitole.

Hned ze začátku bych ráda zdůraznila, že i když se odborníci (4, s. 47 - 51) obecně shodují na tom, že obraz muže, který v sobě žena nosí, je silně poznamenán rodičem opačného pohlaví, tedy osobností otce, a že se tedy ženy zamilovávají do mužů, jejichž povahové vlastnosti jim připomínají otce, tak není správné říkat, že pod rouškou milostných vztahů nehledáme nikoho jiného než našeho rodiče opačného pohlaví. Jinými slovy, nelze říci, že pokud se dívka nebo žena zamiluje do staršího muže, je to jen a jen proto, že by v něm hledala nebo viděla svého otce. Nejedná se o žádné všeobecné pravidlo nebo zákon.

Přesto řada autorů připouští, že dívku, která postrádala otce, často přitahují starší muži. Zajímá nás zejména to, jak je možné tento jev psychologicky vysvětlit. Abychom to pochopili, musíme si v první řadě uvědomit, že mluvíme o dívkách, které otec opustil, když byly ještě hodně malé, a které se proto cítily odstrčené, o dívkách, které nikdy nepoznaly otcovskou lásku, o dívkách, které svého otce třeba ani nikdy nepoznaly a žily pouze s matkou. Mezi motivy, které pak přímo ovlivňují jejich sexuální chování, patří zejména následující aspekty (4, s. 68, 95; 5, s. 59):

- přitáhnout pozornost staršího muže pro dívku znamená napravit si sebeúctu, traumatizovanou otcovým odchodem nebo nezájmem. V mnoha případech to je pak právě ona, kdo svého milence nakonec opustí a mstí se tak za to, že byla jako dítě opuštěna,
- starší partner bývá pozornější, více galantní, má za sebou mnoho životních zkušeností, ví, čeho si vážit, co je zbytečné, a že se musí na vztahu pracovat. Mladé partnerce poskytuje skutečně více podpory, pozornosti a ochrany, než je schopen poskytnout průměrný věkově odpovídající partner. Takový vztah znamená pro tyto dívky (zejména pro tzv. věčná děvčátka, jak o nich bylo pojednáno dříve) značný úspěch a také zisk, zejména pro jejich problematický citový život,
- podle zastánců psychoanalytického přístupu v každé hlubší analýze vyjde najevo touha po sexuálním styku s matkou nebo otcem. Incest je samozřejmě z psychologických, sociálních i morálních důvodů přísně zakázán ve všech lidských společnostech. Podle některých autorů je soužití s mnohem starším partnerem jedním

ze způsobů, jak zahalenou – legitimní – formou tuto nevyřešenou a neuspokojenou touhu ukojit,

- potřeba otcovské lásky, která nebyla ukojena, může být uspokojena ve vztahu se starším partnerem. Prostřednictvím milostné zkušenosti si tak dívka nebo mladá žena může začít úspěšně začít utvářet nový aspekt mužského anima, tedy obraz muže, kterého v sobě nosí. Pokud však její vztah se starším partnerem slouží pouze k tomu, aby se vrátila do postavení „tiché hodné holčičky“, jsou její city opět promrhány a kolotoč věčných partnerských problémů pokračuje.

Chvála a Trapková (55, s. 76) se přiklání k názoru, že pokud dívka není k dispozici vlastní otec, který by umožnil naplnění vývojové úkolu, který autoři popisují jako „separaci dívky od matky a sblížení s otcem s následnou separací od něho“, může být na jeho místo přitahován někdo, kdo blízkost dospělého sexuálně bezpečného otce připomíná. Podle autorů není neobvyklé, že si dívka splete své neuvědomované přání setkat se s otcem se svou potřebou najít si sexuálního partnera a dospělý muž podlehne pokušení tělesně zralé, ale psychicky ještě dětské dívky. „Sex se v takovém vztahu dostává tragicky do kontextu incestu, jeho poruchy a případné somatizace v podobě například gynekologických obtíží lze očekávat,“ tvrdí autoři, kteří dávají do souvislosti typické ženské gynekologické obtíže, jako je svědění, potíže s močením, bolesti v podbřišku nebo v kříži a záněty močového měchýře s problematickými separacemi dcer od svých otců.

Další riziko, které s sebou takový vztah nese, se týká očekávání obou partnerů od daného vztahu a možného vytvoření tzv. koluzního vzorce. Koluze je pojem, který používá ve své práci například Willi. Definuje ji jako „nevědomé a nepřiznané spiklenectví v partnerské souhře; Slouží k realizaci nezralých milostných tužeb a zároveň zajišťuje obranu před strachem, který ji provází. Koluze poskytuje zvláštní pocit, že partneři si jsou blízcí a navzájem nepostradatelní. Koluze je patologická, jestliže se z takového vztahu nedá uniknout a není možný další vývoj a změna.“ (58, s. 148) Je možné, že mladá žena vstupuje do vztahu se starším mužem s očekáváním, že ji poskytne v partnerském vztahu muž to, o co přišla se svým otcem. Muž vstupuje s komplementárním očekáváním – že bude dívku, která je na něm zcela závislá, chránit, pečovat o ni, učit nové věci, vychovávat. Vztah může dobře fungovat, dokud jsou potřeby obou uspokojovány. Problém nastává ve chvíli, kdy se chce dívka osamostatnit (stejně jako by se osamostatnila přirozeně od svého otce v okamžiku, kdy by se cítila otcem nasycena). Muž může začít dívku srážet a ponižovat, aby si uchoval její bezmocnost, může ji začít různými způsoby omezovat, aby si uchoval její závislost apod. Mladá žena buď nátlaku podlehne, a bude pravděpodobně ve vztahu nešťastná, nebo se vzepře, a vztah bude směřovat ke svému více či méně bolestivému zániku.

5.4 Opakování stále stejných chyb

„...neboť člověk miluje a uctívá člověka, dokud ho nemůže posoudit,

a touha je plod nedostatečného poznání...“ Thomas Mann

Někdy se v běžném životě setkáváme s příběhy žen, které vyrostly v rodině alkoholika, poprvé se vdaly za muže alkoholika, a když se jim podařilo po různě dlouhých a dramatických peripetiích se s tímto mužem rozvést, zamilovaly se pro změnu do muže, z kterého se vyklubal gambler. Jindy to je příběh možná více či méně dramatický, ale podstata je stejná – některé ženy ve svých vztazích opakují stále stejné chyby, jako by se stále zamilovávaly do „špatných“ mužů. Asi nás nepřekvapí, že to může nějak souviset s tím, jaký byl jejich vztah s otcem. Podle Satirové (42, s. 134) nejde o dědičnost, kvůli které by si lidé budovali manželství podobná manželstvím svých rodičů, ale o to, že se řídí určitým rodinným modelem. Autorka tvrdí, že aniž si toho jsme vědomi, „rodiče jsou architekti romantických a sexuálních oblastí vnitřního já svých dětí. Všechní život na nás velmi silně působí. To, co jsme den co den viděli a zakoušeli, nás mocně ovlivňuje. Většina lidí si vybere to, co zná, i když je to nevyhovující, než to, co nezná, právě pro tento silný vliv.“ Pro lepší pochopení tohoto mechanismu, je nutné nejprve objasnit, co jsou tzv. rodičovské komplexy.

Rodičovské komplexy patří mezi nejsilnější komplexy, které ovlivňují naši psychiku. Definovat je můžeme pomocí několika charakteristik (4, s. 29 - 31, 47):

- jsou koncentrátem našeho vztahu s rodiči, jsou vzpomínkou na náš vztah s rodiči,
- patří pouze nám, nic objektivního o našich rodičích nevyprávějí, mají své citové zabarvení, svou specifickou náladu podle toho, jakou zkušenost jsme se svými rodiči měli,
- utvářejí se jako důsledek událostí se silným citovým nábojem, pak se v nás zakotvují na velmi dlouhou dobu a stávají se tak vnitřními hlasy, které nás vedou k opakování stejných základních schémat a popřípadě také negativních vzorců chování,
- základem pozitivních rodičovských komplexů je dětství bez velkých otřesů – dítě cítí, že ho okolí přijímá a miluje, to mu dodává sebedůvěru a umožňuje jeho harmonický vývoj, pokud jsou tyto komplexy velmi silné a negativní, jsou v nich animus a anima (archetypické postavy, které v nás vyvolávají lásku) uvězněny.

Protože se nám v této práci jedná zejména o vztah mezi otcem a dcerou, zaměřím se dále pouze na objasnění tzv. „otcovského komplexu“, který tedy shrnuje veškerou naši zkušenost s muži v roli otce.

Pokud je animus, tedy obraz muže v mysli ženy, zajatcem otcovského komplexu, projikuje se na muže, kteří se otci podobají. Jak můžeme psychologicky vysvětlit, že si žena jakoby podvědomě vybírá muže, kteří jsou podobní jejímu otci, a to zejména v těch rysech, které na otci nesnášela a nenáviděla? Corneau tento jev vysvětluje následovně: „Jako by nás příroda zavazovala, abychom vyřešili tento problém, uvolnili svou kreativitu a pokračovali v dalším vývoji. Ve skutečném životě jsou lidé, jejichž animus a anima jsou zcela oprostěny od rodičovských komplexů, vzácní. Většinou jsou stále ještě ve stadiu, kdy je kreativita zajatcem otcovských či mateřských komplexů. V tomto případě dotyční dále žijí s takovými partnery, s nimiž částečně opakují peripetie svého dětství. A to bude probíhat tak dlouho, dokud tyto peripetie nebudou překonány. V tomto smyslu je život dokonalý; nabízí nám totiž stále stejné jídlo tak dlouho, dokud si neuvědomíme, co to vlastně jíme... Taková žena si musí uvědomit, že důsledkem jejího dětství je nízké sebevědomí, jež ji vede k tomu, aby si vybírala muže, kteří si jí neváží. Jednoho dne objeví, že je-li schopna milovat s takovým odříkáním, je to jednoduše proto, že nemá dost ráda sama. Pomáhá druhému zvládnout jeho závislost a maskuje tím zároveň tu svou.“ (4, s. 47, 48, 197)

Má – li dcera otce, který je „slabý“, tedy otce, který není schopen zvládat úspěšně ani svůj vlastní život, otce, od kterého nikdy nedostane jednoznačnou odpověď, otce, který neplní svoji roli tak, jak jeho dcera potřebuje, může se v ní podle Wrighta (59, s. 75, 76) vypěstovat touha vybudovat z otce „silného“ muže, o kterého se bude moci opřít. Tuto touhu aplikuje na muže, které si vybírá pro svůj partnerský vztah, a tak si nevědomky vybírá z velkého počtu mužů právě ty, kteří jsou slabí jako její otec, ty, kteří se v mnoha ohledech chovají jako malí chlapci – alkoholiky, narkomany, muže závislé na sexu, muže neúspěšné v zaměstnání, muže neschopné vydělat si na živobytí, muže se záchvaty vzteku či trucování apod. Příčinou takového chování je podle Wrighta to, že „takováto dcera cítí povinnost dokončit svůj úkol vychovat ze svého vlastního otce – nebo jiného muže na jeho místě – opravdového muže.“ (59, s. 76)

Matoušek (32, s. 153) namítá, že populární představa, že si vybíráme partnera přímo podle rodiče opačného pohlaví, vznikla vulgarizací psychoanalytické koncepce oidipovského komplexu, a že i když je rodičovský vzor vždy nějak zpracován, zažit a asimilován do kognitivně emočních schémat jedince, nelze introjekci rodiče opačného pohlaví při výběru partnera zjednodušovat.

Také podle Williho (58, s. 143) jsou neurotické konflikty související s traumatickými zážitky s našimi rodiči psychoanalyticky orientovanými autory přeceňovány. Podle autora v žádném případě nedochází nutkavě k nekonečnému opakování negativních zkušeností v milostných vztazích. Takové vztahy spíše nabízejí možnost, aby se traumatické zkušenosti z dětství korigovaly.

Podobnou myšlenku nacházíme u Norwoodové (36, s. 12), podle které nás bolestné zkušenosti z dětství mohou vést k tomu, že si v životě vytváříme podobné situace a snažíme se je zvládnout. Autorka jde ovšem na jiných místech (36, s. 30, 44, 45) dále a tvrdí, že „pokud se však naši rodiče k

nám chovali nepřátelsky, kriticky, krutě, manipulovali s námi, byli na nás příliš závislí nebo volili jiné nevhodné přístupy, potom se nám v dospělosti bude zdát, že ten pravý je ten, kdo třeba jen v podtónu postupuje stejně. Se zdravějšími lidmi se budeme nudit.“ Nudou autorka nazývá pocit nejistoty, který na nás padá, kdykoli se ocitneme mimo svou známou roli. Jde o to, že podvědomě toužíme zakoušet pocit tajemného spříznění, který vzniká, když naše vzorce chování s potenciálním partnerem do sebe zapadají. S takovým partnerem zakoušíme stejné pocity a řešíme obdobné situace jako v dětství. Používáme důvěrně známé vzorce chování, které jsme si mnohokrát ozkoušeli. To v nás vyvolává pocit bezpečí.

Druhým důvodem, proč podle autorky (36, s. 45, 58, 59) máme tendenci opakovat zkušenosti z dětství, je potřeba vytvářet a překonávat modely, které nám v dětství působily bolest. „Základní pravidlo říká, že čím těžší je ukončit nějaký vztah, tím víc je v něm obsaženo prvků z našeho dětství. Milujeme-li příliš, je to proto, že se snažíme překonat staré dětské bolesti, zlobu a frustraci. Když ze vztahu odejdeme, vzdáváme se vlastně příležitosti najít úlevu a napravit to, co jsme kdysi dělali špatně“, tvrdí autorka, která toto zdůvodnění označuje za základní psychologické důvody toho, proč s někým chceme být bez ohledu na bolest, kterou v takovém vztahu zakoušíme. Jde o důvěru a naději, že touto cestou dojdeme k vyřízení starých účtů, k překonání něčeho, co jsme kdysi nezvládli. Proto takové ženy podle autorky většinou nezajímají hodní muži, kterým záleží na jejich dobru, štěstí a seberealizaci, se kterými by mohly žít v opravdovém lidském partnerském vztahu. Často je samy od sebe označují za „příliš hodné“, takoví muži je nevzrušují, stávají se v lepším případě „kamarádem“. Norwoodová (36, s. 59) to vysvětluje takto: „To proto, že nám nezpůsobují staré známé bušení srdce a kamenění žaludku, které jsme si zvykly nazývat láskou. Někdy tito muži zůstávají v kategorii kamarádů po celé roky, utírají nám slzy a poslouchají naše nářky. Laskavý muž nám zkrátka nemůže nabídnout to drama, které nás tolik přitahuje.“

Pokud se cítíme být ve slepé uličce přítomnosti, musíme odhalit uličky minulosti, které nás sem nejspíš zavedly, protože právě ty tvoří pozadí našich současných citových vztahů. A tak se na závěr této úvahy ohledně opakování stále stejných chyb můžeme, či nemusíme připojit k poněkud striktně psychoanalyticky orientovanému názoru Corneaua (4, s. 175): „Myslím, že neúnavně opakujeme stále stejný typ vztahů tak dlouho, dokud se nám nepodaří vymanit se z vlivu symbolické postavy, která je za každým opakováním ukryta“, a tou je v případě žen nejčastěji postava otce.

Mohlo by se zdát, že kapitolu končím poněkud pesimisticky. Proto bych nyní ráda obrátila pozornost čtenáře k poslední kapitole teoretické části této diplomové práci, ve které podrobně pojednám o konceptu protektivních faktorů v psychickém vývoji jedince, včetně žen, které vyrůstaly bez svého biologického otce.

6. Protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji jedince

Závěrečná kapitola teoretické části poslouží již jako východisko pro praktickou část této diplomové práce, ve které se pokusím mapovat protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce.

Koncept protektivních a patogenních faktorů nás přivádí do oblasti takových disciplín, jako je psychologie zdraví, klinická psychologie, psychologie osobnosti, ale také sociální patologie, sociální pedagogika či pozitivní psychologie a zahrnuje takové pojmy, jako například psychická odolnost, resilience, hardiness, locus of control, naučená bezmocnost, self efficacy, vulnerabilita a další.

V současné psychologické terminologii pojem resilience vyjadřuje psychickou „odolnost, pružnou, elastickou a houževnatou nezdolnost či nezlomnost posilující životní síly.“ (21, s. 1) V širším slova smyslu označuje pojem resilience podle Kebzy (21, s. 2) osobnostní dispozice, ovlivňující odolnost jedince vůči působícím stresogenním vlivům, v užším slova smyslu pak označuje některé druhy této odolnosti, nejčastěji pojetí odolnosti ve smyslu tzv. hardiness.

Hardiness, neboli osobní tvrdost, je koncept spojovaný se jménem S. C. Kobasové, která ve svém výzkumu (23, s. 1 – 11) došla k závěru, že se lidé liší v této souvislosti minimálně ve třech ohledech – ve svém přesvědčení, zda jsou, či nejsou schopni řídit a kontrolovat dění probíhající události (tzv. kontrola), v míře ztotožnění se s tím, co dělají, ve svém zaujetí danou činností (tzv. ztotožnění se) a ve způsobu, jakým jedinec chápe těžkou situaci, zda ji vnímá jako stres a zátěž, nebo spíše jako výzvu (tzv. výzva). Lidé, kteří vykazují vyšší úroveň v těchto třech kategoriích, obvykle vykazují také vyšší míru své psychické odolnosti, když se setkávají s různými náročnými životními událostmi.

Mezi další prototypické koncepce psychické odolnosti patří teorie J. Rottera, M. Seligmana a A. Bandury. Se jménem Rottera bývá spojována teorie známá v sociální psychologii pod názvem „locus of control.“ Karimi a Alipoour (20, s. 233) vysvětlují, že lidé s vnitřním těžištěm kontroly (internal locus of control) se vyznačují tím, že věří, že jejich úspěchy i neúspěchy jsou výsledkem jejich vlastních aktivit a úsilí, jsou přesvědčeni, že mohou kontrolovat a řídit svůj vlastní život, cítí se zodpovědní za svá rozhodnutí. Naopak lidé s vnějším místem kontroly (external locus of control) bývají přesvědčeni, že jejich život řídí osud, náhoda, štěstí či neštěstí, nebo jiní lidé či životní podmínky, oni sami mohou jen minimálně ovlivňovat svůj životní úspěch či neúspěch, proto za ně také nenesou odpovědnost. Kebza dodává (21, s. 5), že v řadě ověřovacích studií bylo zjištěno, že je tato kategorizace relativně stabilní v čase a umožňuje v případech vnitřní lokalizace kontroly zaujímat samostatný, sebevědomý a účelný styl zvládání náročných životních situací.

Seligmanova teorie naučené bezmocnosti bývá citována velmi často v nejrůznějších souvislostech. Například podle Stuchlíkové, která se v tomto kontextu zabývala zvládáním emočních

problémů u dětí (49, s. 35), je naučená bezmocnost pocíťována jako „nekontrolovatelnost negativních věcí, které se nám v životě dějí. Ať děláme, co děláme, nemáme dostatek schopností se životním nepříjemnostem bránit. Úspěchy naopak bývají připisovány vnějším, nestabilním a specifickým příčinám (náhodám, snadný úkol apod.), a tak dotyčný nemůže získat emoční satisfakci, která by umožnila pocitu nekontrolovatelnosti čelit.“ Je zřejmé, že pojem naučená bezmocnost nekoresponduje s charakteristikami psychické resilience, hardiness či vnitřního místa kontroly.

A. Bandura přichází s pojmem self – efficacy, překládaným v naší literatuře nejčastěji jako „vnímaná osobní zdatnost a sebeuplatnění“ (17, s. 373) nebo „důvěra ve vlastní schopnosti“ (21, s. 5). Podle Hoskovcové (17, s. 373) důvěra ve vlastní zdatnost, schopnost chovat se tak, aby měl kontrolu nad děním událostí, formuje základ lidské účinnosti. Tato představa podle autorky má úzký vztah k užití aktivních strategií při zvládání stresu.

Za významné z hlediska dobré úrovně psychické odolnosti byly shledány dále (21, s. 4, 6; 17, s. 373, 374) síla lidské vůle, kladné sebehodnocení a vysoká úroveň koherence, neboli smysl pro soudržnost, smysl pro integritu, přičemž základní tři složky tvořící tuto koherenci jsou srozumitelnost (možnost chápat svět a věci kolem nás jako srozumitelné, poznatelné), zvladatelnost (možnost svět a věci kolem nás zvládat, ovlivňovat, kontrolovat) a smysluplnost (možnost nacházet ve věcech a dění kolem nás smysl). Podle některých našich současných autorů (16, s. 9) se jedinci, kteří disponují těmito zdroji (tj. jsou přesvědčeni, že mají schopnost rozumět světu, požadavky považují za zvládnutelné a nacházejí smysl věcí i života), se mohou cítit šťastní i přesto, že mají problémy v sociálních vztazích. Prožitek smyslu, smysluplnosti života patří do duchovní dimenze osobnosti, souvisí s transcendentem a spiritualitou, která se ukazuje být důležitým zdrojem při zvládání těžkých životních situací.

V další části kapitoly bych ráda rozpracovala konkrétní protektivní a rizikové faktory, které jsou v konceptech psychické odolnosti nejčastěji uváděny.

6.1 Temperamentové předpoklady jako protektivní, nebo rizikový faktor

Pokud za teoretický rámec vezmeme Jungovu temperamentovou typologii, musíme poznamenat, že se odborníci jednoznačně shodují na extraverci jako protektivním faktoru.

Například Daveyová se svými spolupracovníky (6, s. 347 – 362) ve svém výzkumném šetření zjistila, že psychická odolnost adolescentů úzce souvisí právě s extravercí v kombinaci s pozitivním sebehodnocením, spokojeností a otevřeností vůči novým zkušenostem.

Často citovaný je v této souvislosti také výzkum Wernerové, která za jeden z projektivních faktorů označuje podle Kebzy (21, s. 11) právě „nekomplikovaný temperament“, který se projevuje

jistou vnímavostí, citlivostí, pozitivním uvažováním, laskavostí a srdečností. To potvrdily i naše výzkumy (21, s. 4), ve kterých se mluví o dispozičním optimismu ve spojení s fyzickou odolností – kondicí a religiózně či nereliózně založenou spiritualitou jako podpůrném faktoru. Na jiném místě Kebza se Šolcovou (51, s. 220 – 229) uvádí, že extraverze je kladným prediktorem sociální opory, neboť má kladný vliv na formování sociální sítě a vztahů s ostatními lidmi, kteří mohou poskytovat jedinci sociální oporu.

Také Hoskovcová (17, s. 371) označuje vhodnou temperamentovou výbavu za ochranný činitel v dítěti samotném a spojuje jej s příjemným vzhledem dítěte. Díky této kombinaci je podle autorky dítě schopné přitahovat pozornost dospělých a získávat jejich přízeň. Již v kojeneckém věku jsou tyto děti bystré a bývá snazší je utěšit, později efektivně dokážou sloučit svou samostatnost se schopností požádat o pomoc, když ji potřebují.

Je nutné poznamenat, že někteří autoři (47, s. 501) připomínají, že překvapivě, i když ojediněle, některé studie označují jako pozitivní prediktor sociální opory i neuroticismus. Zároveň poznamenávají, že jiné výzkumy tento náález vyvracejí a opakovaně popisují extraverci jako faktor, který má pozitivní vztah k sociální podpoře.

6.2 Sociální opora jako protektivní faktor

V předchozí podkapitole jsem poukázala na extraverci jako kladný prediktor sociální opory. Ta bývá považována za jeden ze základních pilířů psychické odolnosti jedince.

V širším slova smyslu definuje sociální oporu Hoskovcová (17, s. 375, 376) jako „pomoc, která je poskytovaná druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci.“ Můžeme ji podle autorky chápat na různých úrovních – na makroúrovni jde o celospolečenskou pomoc potřebným, na meziúrovni jde o sociální oporu jedné sociální skupiny jednotlivcům a na mikroúrovni jde o pomoc a podporu, kterou poskytuje danému člověku osoba jemu nejbližší.

Obecně se autoři (16, s. 2) shodují na tom, že především kvalita sociálních vztahů a vnímaná sociální opora jsou z hlediska sociální dimenze kvality života důležité. Blízká osoba jako zdroj sociální opory zvyšuje kvalitu života jedince, naopak absence intimního vztahu zvyšuje vulnerabilitu neboli zranitelnost osob.

Ve své práci se přidrží tématu sociální opory právě na mikroúrovni a budu se věnovat sociální opoře, kterou si poskytují rodina a přátelé, případně vrstevníci.

Kebza (21, s. 11) cituje výzkum Werneové, která dochází k závěru, že jedním významným protektivním faktorem, který souvisí s resiliencí, je fakt, že odolné děti ve škole projevovaly hodně

zájmů, zálib a koníčků a rozvíjely mnoho přátelských vztahů a účastnily se společenských aktivit (kluby, spolky, společnosti, církevní komunity typu YMCA).

Výzkumné šetření Širůčkových a Macka (50, s. 479, 481) ukázalo, že dívky oproti chlapcům preferují vyšší sociální oporu přátel. Vliv přátel byl ovšem zároveň shledán jako rizikový faktor v oblasti zneužívání návykových látek, problematického vztahu ke škole a vyhýbavého vztahu k autoritám, čímž se potvrdilo, že kvalita vztahů s vrstevníky a míra jejich rizikového chování jsou význačnými prediktory rizikového chování v dospívání. Autoři výzkumu pamatují také na vliv rodičů. Jejich studie však svědčí pro tzv. doplňkový model, který nahlíží rodiče a vrstevníky jako dva na sobě nezávislé světy, které paralelně v různých směrech a situacích ovlivňují vývoj dospívajícího.

Podobné nálezy nacházíme u Snopka a Hublové (47, s. 507), kteří tvrdí, že vnímaná sociální opora v době adolescence je facilitována převážně kamarády a kamarádkami, případně přítelem či přítelkyní. Zjištění autorů podporuje závěry, že pro dívky je v tomto období vnímaná sociální opora důležitější než pro chlapce a že nejdůležitější sociální opora přichází ze stran kamarádů a kamarádek, případně přítele. Teprve pak přichází na řadu rodiče.

Pokud se ale vrátíme z období adolescence zpět na počátek života dítěte, je role rodičů jako sociální opory zcela zásadní. Opakovaně se autoři shodli na nezastupitelnosti matky a otce během prvních měsíců a let života dítěte. Východiskem těchto úvah se stala Bowlbyho teorie attachmentu neboli teorie připoutání či vazby. Takové silné emocionální připoutání dítěte během prvního roku života usnadňuje a umožňuje vytvoření tzv. základní důvěry, o které mluví ve své koncepci „8 věků člověka“ Erikson. Kvalita vytvořeného vztahu mezi dítětem a prvopečovatelem má vliv na všechny další mezilidské vztahy dítěte. Připoutání se jednoho člověka k druhému pevnou a trvalou vazbou a následné lpění jednoho na druhém se podle Hoskovcové (17, s. 371) netýká pouze vztahu dítěte a matky, i když tam bývá zpravidla nejvýraznější, ale vzniká často i mezi sourozenci nebo jinými členy rodiny. Z hlediska psychické odolnosti byly za protektivní shledány v této souvislosti následující aspekty (17, s. 370, 371; 21, s. 11; 26, s. 183):

- psychicky odolné děti pocházejí většinou z rodin, kde měly velice úzký vztah alespoň k jednomu z rodičů či jinému dospělému člověku, který je měl rád a dodával jim sebedůvěru a naději,
- psychicky odolné děti mají možnost v širší rodině (u prarodičů, starších sourozenců) nalézt citově stálou osobu, se kterou vytvoří blízký a pevný vztah, zároveň se od nich samotných často požaduje, aby pomáhaly nemocným nebo postiženým členům rodiny,
- v dětství byly tyto děti schopné vytvářet a udržovat nejméně jeden silný osobní vztah zakládající sociální role včetně silného pouta s nerodičovskými postavami z jejich okolí, například s chůvou, učitelem, tetou apod.,

- jedinci s bezpečným typem vazby upřednostňují v dospělosti obvykle dlouhodobý oddaný vztah charakterizovaný důvěrou a věrností, kdežto jedinci s nejistým typem vazby vytváří zpravidla méně stabilní vztahy, mají sklon k mimomanželským vztahům a mívají tendenci interpretovat chování partnerů jako opuštění, proto je jejich práh vzniku žárlivosti podstatně nižší než u jedinců s jistou vazbou.

Pokud se vrátím k tématu své práce a zaměřím se na dívky, které vyrůstají bez svého biologického otce, ráda bych se zmínila v souvislosti s tématem sociální opory, jak bylo dosud nastíněno, o dvou specifických tématech – o roli dědečka, jako často jediného muže v nejbližším okolí dívky, a roli nevlastního otce, který do rodiny v některých případech vstupuje. O obou postavách je možné uvažovat jako o potenciálním protektivním, či rizikovým faktoru.

6.2.1 Dědečkové jako kompenzační mužská postava

Není neobvyklé, že to jsou právě dědečkové, kteří bývají v literatuře označováni za vhodnou kompenzační mužskou postavu v případě, že je dívka vychovávána bez svého otce.

Například Matoušek (33, s. 113) přímo říká, že nepřítomnost otce v rodině může kompenzovat dědeček. Na specifickou roli dědečků poukazoval i Matějček (31, s. 274), který v jednom svém výzkumu objevil, že to byli právě dědečkové, kdo vyšli jako nositelé humoru a zábavy v rodině ještě před otci, ovšem daleko před matkami a babičkami. Smysl pro humor a legraci, odlehčený pohled na věc, hravost, vynalézavost, vtip, schopnost zábavu produkovat, a nejen konzumovat, to jsou podle Matějčka právě specifické mužské vlastnosti, které zvláště ve vztahu k dětem a jejich vývoji mají značnou hodnotu. V případě, že dědeček plní svou roli angažovaně, nemusí být dívka o tento mužský příspěvek k jejímu zrání a růstu ochuzena, přestože svého skutečného otce ztratila.

Dobrou práci pak může odvést rovněž nevlastní dědeček. Podle Matějčka (28, s. 114) běžná životní zkušenost ukazuje, že babičky a dědečkové přijímají svá „nevlastní“ vnoučata zpravidla s menšími zábrany než nevlastní rodiče samotní. Mívají spoustu výhrad k novému partnerovi, výhrady proti jejich dětem bývají minimální.

Co se týká otázky protektivity, nebo rizikovosti, obvykle platí, že fungující dědeček může hrát protektivní úlohu v psychickém vývoji dívky. Obdobně může případně zafungovat i jiná mužská postava z nejbližší rodiny, například dobře fungující strýček. Pokud dědeček nefunguje, nebo není, znamená to obvykle absenci jednoho z možných protektivních faktorů. Málodky se dědečkové stávají vysloveně patogenním faktorem ve vývoji dítěte, opomenu - li případy sexuálního zneužívání a týrání, které se pochopitelně může objevit i v tomto vztahu.

6.2.2 Nevlastní otcové – protektivní, nebo rizikový faktor?

Vstup nového – cizího – muže do rodiny s sebou zákonitě nese řadu úskalí a rizik, zároveň může také znamenat velký kladný potenciál v psychickém vývoji mladé dívky.

O problematice nevlastního rodičovství v našich podmínkách podrobně pojednal Matějček. Podle něho (29, s. 67, 73) je nutné si uvědomit, že příchod nového cizího vychovatele do rodiny v jakékoli právní formě znamená vždy nějaký zásah do dřívějšího rodinného systému. Pokud mimo tento rodinný systém stále existuje někde biologický otec, narušuje se tímto příchodem „nového vychovatele“ také spojenectví mezi dcerou a vlastním otcem. Matějček mluví přímo o vetřelci, který přichází, je stále přítomný, na rozdíl od otce, který se ztratil z každodenního života a ocitl se někde na okraji rodinného systému. Nově přichozí dceři možná imponuje, zvažuje, zda otci zůstat, či nezůstat věrná, zda s ním nadále udržovat své spojenectví. Výsledkem je, že dítě zažívá napětí, nejistotu, tíseň, často také pocity viny vůči vlastnímu otci. Vše v tuto chvíli záleží na nově přichozím. Pokud se jedná podle Matějčka o člověka zdatného a vyrovnaného, s přirozenou autoritou, který má matku očividně rád, k dětem je trpělivý a jejich provokace přijímá s lehkým humorem, vše je na nejlepší cestě k přijetí onoho vetřelce, který se může stát třeba i opěrným pilířem nového rodinného systému.

O přijetí, či nepřijetí nového partnera zřejmě rozhodují ještě další faktory. Za stěžejní Matějček (29, s. 75, 76) považuje úroveň citového vztahu mezi matkou a novým partnerem, který spoluvytváří základní citovou atmosféru v rodině a má významný vliv na děti, a pohlaví a věk dítěte, ve kterém k příchodu nového partnera dojde, přičemž se ukazuje, že nového matčina partnera lépe přijímají děti mladší než starší a lépe děvčata než chlapci. Za nejkritičtější věk pro příchod nového partnera do rodiny je považován věk těsně před pubertou, tedy mezi 8. – 12. rokem dítěte. Svou roli jistě hraje také osobnost matky a její předchozí vztah k dětem, osobnost a chování nového partnera, doba, která uplynula od rozvodu manželů, i fakt, jak se chová otec dítěte i další příbuzní z obou stran.

Poměrně odmítavý postoj k nevlastnímu otcovství zaujímá Bakalář (1, s. 64), který tvrdí, že jedním z negativních dopadů svěřením dítěte do výhradní péče matky je fakt, že dítě bývá „poznamenáno soužitím s nevlastním otcem.“ Mít nevlastního otce znamená pro dítě především „být pro někoho ne – vlastní.“ (1, s. 67) Na tuto smutnou slovní hříčku upozorňoval i Matějček (29, s. 66): „Nevlastní znamená jen opak nebo popření toho vlastního...Pro nás však za slovem s předponou ne-cítíme něco nepřirozeného, nepravého, nežádoucího, nehodnotného.“ Také připomněl, že některé jiné jazyky mají pro „nevlastního otce“ vlastní označení bez negativní konotace. Například v angličtině to je výraz „stepfather“, v němčině „der stiefvater“. Naproti tomu například ve španělštině se používá výraz „padrastro“, který kromě označení „nevlastní otec“ bývá používán i pro označení „špatného otce“ ve smyslu české „macechy“ jako nevlastní matky. V našich podmínkách je možné použít kromě výrazu „nevlastní otec“ také výraz „otčím“, který má však výrazně negativní konotaci a který je v podstatě v totožné podobě používán také v jiných slovanských jazycích, například v ruštině. Bakalář

(1, s. 69) se dále přiklání k názorům evoluční psychologie, podle které jsou nevlastní děti diskriminovány a jsou potenciálním zdrojem konfliktu v otázce investic prostředků, zatímco děti ze stávajícího manželství bývají upřednostňovány. Mnoho výzkumů podle autora také potvrdilo, že nadměrné riziko pro nevlastní děti je všudypřítomné a rozšiřuje se do celého spektra typů špatného zacházení, včetně bití, zneužívání, v extrémních případech zabití. O výskytu sexuálního zneužívání dcer nevlastními otci jsem okrajově pojednala již v kapitole 4.1.3.

6.3 Rodinná resilience jako východisko pro individuální psychickou odolnost

Pojem psychická resilience bývá někdy rozpracováván v širším kontextu jako rodinná resilience neboli rodinná odolnost. Stejně jako na individuální úrovni je důležitým vnitřním zdrojem resilience rodinná hardiness, rodinná nezdolnost, která označuje vnitřní síly rodiny, její houževnatost, pevnost. Rodina s dobrou nezdolností chápe prožívané těžkosti jako výzvy, má pocit kontroly nad událostmi a je si vědoma toho, že je může aktivně ovlivňovat. (43, s. 140).

V našich podmínkách o rodinné odolnosti pojednával například Břicháček (3, s. 10 – 20), který ji definuje jako dynamickou rovnováhu mezi udržením funkcí rodiny v zátěžových situacích a kapacitou jednotlivých členů rodiny vzájemně se podporovat, komunikovat spolu a vyrovnávat se společnými silami s náročnými situacemi. Mezi protektivní faktory rodinné odolnosti řadí rodinnou kohezi, flexibilitu rodinných rolí a vztahů, srozumitelnou a otevřenou komunikaci všech členů rodiny, schopnosti, dovednosti a ochotu řešit konflikty a krizové situace a rodinnou shodu a jednotu v tom, jak se pojmají úkoly a povinnosti. Za rizikové faktory Břicháček naopak označuje nízký socioekonomický status, chronické negativní podmínky, jako jsou například chronické nemoci, vážné změny životního stylu, chronické konflikty, traumatické události v rodině a proměnlivost nároků společnosti na rodinu.

Kebza (21, s. 12) za klíčové faktory rodinné odolnosti považuje víru členů rodiny v sebe a přesvědčení o schopnosti rodiny čelit ve vzájemné soudržnosti překážkám, organizační schopnosti rodiny, adaptabilitu a vzájemnou podporu v sociální i ekonomické oblasti, efektivní komunikaci provázenou autentickými emocemi, empatií a snahou řešit problémy pragmaticky. Také připomíná tzv. model FFAR (family adjustment and adaptation response), který předpokládá tři úrovně rodinného povědomí – situační povědomí, zahrnující primární hodnocení požadavků a sekundární hodnocení kapacit požadavky zvládnout, rodinnou identitu, která vyjadřuje pohled na sebe jako fungující specifickou jednotku, a rodinný pohled na svět, který vyjadřuje obecné názory rodiny na okolní svět.

Popisem těchto protektivních faktorů se vlastně vracím ke koncepci rodiny Satirové, kterou jsem dříve již několikrát citovala. Autorka (42, s. 125, 126) za zdravou, vyrovnanou (v našich souvislostech na tomto místě můžeme říci za „odolnou“) rodinu považuje takovou, která funguje jako

otevřený systém. Uzavřený systém je naopak spojován s rodinami problémovými (v naší terminologii „málo odolnými“). To, jak se od sebe liší základní aspekty rodinného života v těchto dvou typech systémů, shrnuji do následující tabulky.

aspekty rodinného života	OTEVŘENÝ SYSTÉM	UZAVŘENÝ SYSTÉM
sebeúcta	vysoká, sebehodnocení se upevňuje, je čím dál více spolehlivé a čerpá stále více z vlastního nitra	nízká, sebehodnocení se stále více zpochybňuje a je čím dál závislejší na jiných lidech
komunikace	přímá, jasná, specifická, kongruentní, plodící růst	nepřímá, nejasná, nespecifická, nekongruentní, bránící růstu
model komunikace	kongruentní	obviňující, smířlivý, počítající, rušící
pravidla	zjevná, odpovídající současnosti, lidská, měnící se dle potřeby, plná svoboda se ke všemu vyjadřovat	nejasná, zastaralá, nelidská, neměnitelná, lidé musí své potřeby podřídít stanoveným pravidlům
výsledek	odpovídající realitě, přiměřený, konstruktivní	náhodný, chaotický, destruktivní, nepřiměřený

Tabulka 5: Rodina jako otevřený, nebo uzavřený systém podle Satirové (42, s. 125, 126)

Je zřejmé, že pro vyrovnanou, zdravou, odolnou rodinu platí, že její členové mají vysokou sebeúctu, komunikují spolu jasně, přímo a kongruentně, řídí se jasnými, lidskými pravidly, která mění, pokud zastarávají, a mají plnou svobodu vyjadřovat se ke všemu dění v rodině.

Za další protektivní faktor rodinné odolnosti považují společně trávený čas rodičů s dětmi a společné činnosti rodičů a dětí. Ve výzkumu Hodačové a Hlaváčkové a jejich spolupracovníků z minulého roku (16, s. 8) vyšlo najevo, že vnímaný pocit štěstí statisticky významně souvisel s množstvím společně stráveného času v rodině. Děti, které uvedly, že se pravidelně s rodiči schází u jídla a denně si spolu povídají o různých věcech, se zároveň cítily šťastnější, přestože měly problémy ve vztazích. Míra společně stráveného času byla v této studii významnějším kritériem ve vztahu ke kvalitě života než formální struktura rodiny.

Výzkum Gillernové (13, s. 343) potvrdil to, že pro realizaci společných činností je důležité příznivé emoční klima, které zpětnovazebně pravděpodobně podněcuje společnou činnost. Pokud dívky reflektovaly příznivý emoční vztah matky, častěji společně s matkou také aktivně sportovaly, chodily na procházky do přírody, cestovaly, společně dělaly domácí práce, sledovaly televizi a

povídaly si. Příznivý emoční vztah otce souvisel s častějšími vycházkami do přírody, cestováním, návštěvou kin, divadel či výstav, sledováním televize či videa a povídáním. Cestování se ukázalo jako vůbec nejoblíbenější společná aktivita dívek. Pokud dívky ovšem reflektovaly záporný emoční vztah, méně si s rodiči především povídaly. Za optimální styl výchovy ve vztahu ke společným činnostem bylo označeno řízení střední, případně silné, které souvisí s tím, že rodiče kladou na děti požadavky a kontrolují jejich plnění, tím podněcují jejich volní úsilí a motivaci.

Téma společně tráveného času nás přivádí k dalšímu potenciálnímu protektivnímu faktoru, který ovlivňuje úroveň rodinné odolnosti, a tím jsou rodinné rituály. Podle některých autorů (53, s. 187) může být vytěsňování rodinných rituálů z důvodu současného rychlého životního tempa jednou z příčin snižování stability partnerského a rodinného soužití. Jejich funkci můžeme shrnout do minimálně čtyř následujících bodů (53, s. 187):

- rituály uskutečňují proces transformace, usnadňují proces změny, protože přesně popisují průběh této změny,
- rituály uskutečňují proces komunikace, ať už se jedná o komunikaci znakovou (mluvenou), nebo symbolickou (tancem, gesty, posunky), rituální předpisy pro komunikaci často umožňují lidem „najít společnou řeč“,
- rituály pomáhají udržovat stabilitu díky tomu, že s sebou nesou pravidelnost, rytmus, režim,
- rituály, především dlouhodobé, opakované v průběhu roku, uchovávají hodnoty, významy a vize rodiny, odhalují její normy, napomáhají orientaci v čase, posilují vědomí vlastní hodnoty a bezpečí.

Podle Šulové (53, s. 188) mezi základní požadavky na funkčnost a přínosnost rituálů patří přiměřené množství rituálů (vysoká ritualizace obrací a drží rodinu v minulosti, naopak rodiny bez rituálů vykazují chaotičnost a vykořeněnost), možnost modifikace, flexibilita rituálů (v případě potřeby rodina umí již nefunkční rituál modifikovat tak, aby plnit svůj účel), zarámování rituálů do rituálu celku (rituály mohou být i drobné činnosti, jako je například společné prostírání nedělního stolu, i dlouhodobé a časově neomezené vzorce chování, jako například rozbíjení skleniček během hádky, všechny však zapadají do rodinné kultury, ze které také vycházejí).

Každodenní rituály plní nejrůznější funkce. Obvykle se uvádí (53, s. 189), že napomáhají k uspořádání průběhu dne (například u snídaně se probere, koho co čeká, kdo udělá jakou domácí práci apod.), k upevnování rodinných vztahů (například pusa při příchodu domů ze školy nebo odchodu do práce), poskytují pocit bezpečí (všechno je doma na svém místě, tak jak má být) a vytváří prostor pro individuální tvořivost a volný čas (například rituál, že nedělní odpoledne si každý tráví po svém).

Za významné každodenní rituály bývá považováno jídlo a spánkové rituály. Výše jsem citovala výzkum Hodačové, Hlaváčové a dalších, ve kterém vyšly jako šťastnější ty děti, které každý den trávil čas s rodiči společným jídlem. Společné stolování bývá vhodnou příležitostí k neformálním rozhovorům, také je obvykle ve zdravé rodině provázeno pozitivním emočním laděním.

Spánkové rituály jsou pro člověka důležité od jeho samotného narození. Podle Šulové (53, s. 189) si spánkové rituály často neseme z dětství po celý život. Jsou významné pro zdraví somatické i psychické, pozitivně ovlivňují náladu i výkonnost člověka.

Důležitou součástí rodinných rituálů bývá vyprávění příběhů, kterým se někdy říká „rodinné legendy“ (33, s. 57) a které se obvykle vypráví při významných výročích, svátcích, rodinných událostech. Jsou předávány z generace na generaci, přičemž každá další generace si je může měnit podle svých potřeb. Jejich hlavní funkcí bývá upevňovat v rodině stávající stav. Jestliže rodina spěje ke změně vnitřních pravidel, projeví se to i změnou rodinné legendy.

Pokud nahlédneme na problém z druhé strany a přidržíme se negativního vymezení odolných rodin, můžeme použít seznam „rizikových rodin“, který předkládá Matoušek a který onu rizikovitost vztahuje ke vzniku neurotického onemocnění, ale podle mého názoru má jeho vymezení širší platnost i pro účely této práce. Matoušek mluví o těchto charakteristikách rizikových rodin (32, s. 40):

- rodiny neintegrovane, mnohoproblemové,
- rozštěpené rodiny, obvykle na dva tábory,
- externě integrované rodiny, závislé na podpoře zvenčí,
- uzavřené rodiny, sociálně izolované, někdy až paranoidní,
- rodiny s vysoce preferovaným jednotlivcem nebo podskupinou,
- rodiny s nejasnými generačními hranicemi (děti jsou tlačeny do role dospělých nebo dospělí do role dětí),
- impulsivní rodiny, ventilující emoce zcela bez zábran,
- represivní rodiny, v nichž se emoce nedají zcela sdělovat,
- rodiny používající dítě k uvolňování nevědomých přání rodičů,
- rodiny s poruchami tematické komunikace (vyznačující se mnoha monology, častým tichem, tematickými přeskoky, významovými nejasnostmi, nesouhlasnými rozhodnutími apod.).

Norwoodová (36, s. 79, 115) za hlavní a nutný znak nefunkční rodiny označuje popírání reality. Tvrdí, že bez ohledu na to, o jak vážný problém jde, rodina je nefunkční jedině tehdy, když její

členové popírají realitu: „Kdyby se některý člen pokusil kruh popírání protrhnout třeba přesným vylíčením situace, rodina se semkne, a pokud se jí nepodaří přivést ho k rozumu, vyobcuje ho.“ Popírání reality, případně emocí, není vědomý, ale podvědomý proces, který probíhá automaticky a mimoděk.

Nás tato myšlenka zároveň přivádí k dalšímu rizikovému faktoru rodinné odolnosti, kterým je tabuizování v rodinné komunikaci, vytváření a udržování rodinných tajemství, zamlčování některých témat, zkrátka vytváření tabu. Tím se může stát prakticky cokoli – v rodině se může stát tabu nějaké téma, rodinná událost, rodinný problém.

Za zvlášť nebezpečné v kontextu tématu své práce považuji tabu, která se v rodinách vytvářejí kolem sexuality. Pernerová (38, s. 99) vysvětluje, že to souvisí s tím, že sexualita představuje nejvnitřnější jádro našeho Já, proto jsem také v tomto místě nejzranitelnější. Zároveň však nemůžeme být asexuální, neboť sexuální identita je součástí identity sociální. Tlak na to, abychom se chovali dle společenských norem, bývá v sexuální oblasti pocíťován nejnesnesitelněji. Autorka dále (38, s. 101, 102) nabízí vysvětlení, proč se podle ní o sexuálních záležitostech tak obtížně mluví – prvním důvodem je to, že pro toto téma neexistuje slušná obecná slovní zásoba. Zůstává možnost používat buď lékařské oficiální pojmy, dětská označení, romantické výrazy, nebo sexistické vulgarismy. Druhým důvodem, proč se o sexualitě tak těžko mluví, je podle autorky fakt, že se při tom snadno vzrušíme a většina lidí se obává a předem stydí, že by to na nich ostatní mohli poznat. V rodině se chtě nechtě dotýkáme takovou komunikací incestní zábrany, což někteří odmítají zcela, jiní to neumí s odstupem a se slušností.

Podobnou zkušenost ze své praxe popisuje také Satirová (42, s. 115): „Viděla jsem až příliš často, že příslušníci rodiny ve svém citovém životě švindlují. Protože nevědí, jak dávat najevo lásku bezpečně, vyvinou si pravidla proti všem jejím projevům.“ Autorka tím má na mysli situace, kdy se otcové bojí mazlit se svými dcerami, kterým je například už více než pět let, protože by to mohlo být sexuálně vzrušující. Podobně otcové mohou odmítat projevovat své city svým synům, aby nebyli nahlíženi jako homosexuální. Důvodem podle autorky je fakt, že si lidé pletou fyzické projevy lásky se sexem, což má pro život rodiny a psychický vývoj dětí v ní velmi negativní dopady. Satirová říká (42, s. 115): „Kdybyste viděli tolik bolesti jako já, bolesti, která zjevně měla své příčiny v nelidských a represivních postojích k sexu, snažili byste se hned udělat, co je ve vašich silách, abyste ho přijímali otevřeně, s hrdostí, s potěšením a radostí z jeho spirituality. Zjistila jsem naopak, že ve většině rodin platí pravidlo „Nemějte rádi sex v žádné podobě – ani svůj, ani cizí.“ Podle autorky takové postoje vznikají na základě popírání genitálií, které jsou považovány za něco nestoudného. Závěr, který autorka ze svých zkušeností dělá, je podle mého názoru natolik silný, že si ho dovolím ještě doslova celý citovat: „Všechny osoby, o kterých vím, že měly v manželství problémy se sexuálním životem nebo byly ve vězení pro nějaký sexuální přečin, vyrůstaly bez výjimky s těmito sexuálními tabu. Půjdu ještě dále. Všichni, o kterých vím, že se neuměli vyrovnat s žádným problémem nebo citovými

potížemi, vyrůstali ve stejných podmínkách. Tato tabu se týkala nahoty, masturbace, sexuálního styku, těhotenství, porodu, menstruace, erekce, prostituce, všech forem sexuálních praktik, erotického umění a pornografie.“ (42, s. 116)

Podle Břicháčka (3, s. 10 – 19) negativně na vývoj dětí působí především dva rizikové faktory – odcizené a zanedbávající prostředí a otevřené konflikty spojené s agresí. Tím se dostáváme k problematice emočního klimatu rodiny a emočního rozvoje dítěte. Kouřilová a Mazehóová (25, s. 135 – 142) v této souvislosti definovali 12 rizikových rodičovských postojů a přístupů. Podle nich lze za obzvlášť znesnadňující a ohrožující považovat tyto přístupy:

- rodiče se bojí konfliktů a náročných situací, proto se dítě snaží každého konfliktu uchránit,
- rodiče příliš tragicky nahlíží na dětské neúspěchy, které vnímají jako porážku, důkaz nedokonalosti, navíc je považují za definitivní, nenapravitelné,
- rodiče se bojí s dětmi o emocích mluvit, bojí se svoje emoce spontánně vyjádřit,
- rodiče dětem poskytují malou nebo neadekvátní emoční podporu,
- rodiče děti k sobě připoutávají a brání jim v odpoutání se, či toto odpoutání nepodporují,
- rodiče dětským emocím nepřikládají takovou důležitost, jakou by si zasloužily, či naopak zveličují některé dětské emoční projevy,
- rodiče dětem dávají malý prostor k rozvoji jejich emočního života,
- rodiče dětem nedávají jasné signály, tedy neprojevují své emoce jednoznačně a čitelně,
- rodiče jsou sami nezralí a nejistí,
- rodiče jsou v zajetí svých katastrofických scénářů, kterým učí i své děti, rodiče vidí svět černě, počítají vždy s tou nejhorší variantou,
- rodiče neumí budovat ve svých dětech sebedůvěru a dobré sebevědomí,
- rodiče jsou hyperprotektivní, čímž udržují své dítě v emočním oslabení.

Ve výčtu protektivních i patogenních faktorů bych mohla jistě dále pokračovat. V tuto chvíli se domnívám, že jsem shrnula ty nejzákladnější oblasti a okruhy, které postačí jako východisko pro praktickou část mé práce.

7. Protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji žen, které vyrůstaly bez svého biologického otce

Ve výzkumné části mé diplomové práce se zaměřím na mapování protektivních a patogenních faktorů v psychickém vývoji, jak o nich byla řeč v předchozí kapitole, přičemž se zaměřím na mladé ženy, které vyrůstaly bez svého biologického otce. Tuto skutečnost samu o sobě považuji v souladu s teoretickou částí mé práce za rizikový faktor, a to především v souvislosti s emočním prožíváním těchto žen a jejich chováním v mezilidských a partnerských vztazích.

7.1 Konceptuální rámec výzkumného šetření

Vytvoření konceptuálního rámce výzkumného šetření zahrnuje následující tři oblasti – formulace cíle výzkumného šetření a výzkumného problému, definování klíčových konceptů (tzv. operacionalizaci klíčových pojmů) a zasazení tématu do teoretických konceptů. Těmto tématům se budu nyní dále podrobněji věnovat.

7.1.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumný problém

Cílem výzkumného šetření je identifikovat možné protektivní a patogenní (rizikové) faktory v psychickém vývoji respondentek, které vyrůstaly bez svého biologického otce v důsledku rozchodu nebo rozvodu svých rodičů.

V rámci formování výzkumného problému navazuji na teoretickou část práce, ve které jsem představila hlavní české i světové výzkumy a teoretické práce, které poukazují na význam a roli otcovské postavy v psychickém vývoji dívek. Poukázala jsem také na možné negativní dopady absence biologického otce především v emočním i sociálním vývoji. Dalším důležitým východiskem pro formulování výzkumného problému a cíle výzkumného šetření jsou statistické údaje, související s demografickými ukazateli rozvodovosti v České republice, a údaje související s běžnou praxí toho, jak soudy nejčastěji postupují při rozhodnutí o svěření nezletilých dětí do péče v případě rozvodu.

Podle údajů Českého statistického úřadu se po přechodném snížení počtu rozvodů v roce 2009 jejich počet opět vrátil na obvyklou hodnotu. V roce 2010 bylo rozvedeno 30,8 tisíce manželství, což je o 1,6 tisíce více manželství než v roce 2009. Ukazatel úhrnné rozvodovosti se vrátil opět na 50%. Nejvyšší míru rozvodovosti mají manželství po 2 až 5 letech trvání. Dvě třetiny návrhů na rozvod podaly ženy. V 57,3 % manželství končících rozvodem žily nezletilé děti. Celkem to bylo 26,5 tisíce dětí. (48) Počet rozvodů v 1. pololetí roku 2011 byl o 1,7 tisíce nižší. Přesto se intenzita rozvodovosti dlouhodobě udržuje mírně pod 50%. Z úhrnu rozvedených manželství byla opět nadpoloviční většina

manželství (56%) s nezletilými dětmi (46) Statistické údaje za rok 2010, popisující běžnou praxi soudů, co rozhodují o svěřeni nezletilých dětí do péče rodičů v případě rozvodu, shrnuji do následující tabulky (39):

	absolutní počet případů	zastoupení případů v %
dítě svěřeno matce	22303	85,40%
dítě svěřeno otci	2033	7,80%
dítě svěřeno do střídavé péče obou rodičů	1677	6,40%
dítě svěřeno jiné fyzické osobě	107	0,40%

Tabulka 6: Pravomocné rozhodnutí soudu o výchově dítěte pro případ rozvodu, ČR 2010

Je zřejmé, že po rozvodu rodičů se nezletilé děti – chlapci i dívky, nejčastěji dostávají do výhradní péče svých matek, a je také zřejmé, že se to každoročně týká několika tisíců nezletilých dětí. Ambicí této práce není apelovat na změnu této situace, přestože je politováníhodná, filosofovat nad vysokou rozvodovostí nebo poukazovat na možnou diskriminaci otců v soudním řízení, tak jak to činí ve své práci ve Spojených státech například Warshak a u nás především Bakalář, který v Praze dokonce zřídil v roce 1992 soukromou poradnu pro otce, kteří se cítí v soudních sporech znevýhodnění nebo kterým je bývalými manželkami ztěžován soudem upravený styk s dětmi (1, s. 197).

Úkol, který před sebe v této práci stavím, vychází ze základního předpokladu – nelze očekávat, že by se ukazatel rozvodovosti v nejbližší době výrazně snižoval, a nelze očekávat, že by se výrazně změnilo rodinné uspořádání, ve kterém po rozvodu nezletilé děti žijí. Přesto trvá můj argument, který jsem naznačila v teoretické části práce, totiž že absence otce může mít pro psychický vývoj dívek dlouhodobé negativní důsledky. Proto se domnívám, že bychom se měli v zájmu dětí, které jsou každoročně připravovány o jednoho ze svých rodičů, nejčastěji otce, zajímat o to, jakým způsobem lze zajistit, aby jejich psychický vývoj proběhl optimálně, bez negativních dopadů v jejich emocionálním i sociálním životě. Mým cílem je proto hledat takové faktory, které je možné z hlediska dalšího sociálně emocionálního vývoje dívek považovat za protektivní, nebo naopak patogenní. Možným očekávaným výstupem práce mohou být také doporučení rozvádějícím se párům, poradenským psychologům i dalším odborníkům, kteří s takovými páry přicházejí do kontaktu, která by napomohla minimalizovat negativní důsledky absence otce při dospívání dívek.

7.1.2 Operacionalizace pojmů

V následující části této kapitoly shrnu nejdůležitější pojmy a termíny, které jsou zahrnuty ve výzkumném problému, a definuji, v jakém významu budou pro účely této práce používány.

Otec je pro potřeby tohoto výzkumného šetření definován jako biologický otec, jako muž, který danou respondentku počal, bez ohledu na to, zda s ním daná dívka dále vyrůstala či nikoli. Biologickým otcem není otec nevlastní ani adoptivní.

Dívky, které vyrůstaly se svým biologickým otcem, jsou v tomto výzkumném šetření dívky, které vyrůstaly v úplné vlastní rodině, tedy ve společné domácnosti se svou biologickou matkou i otcem.

Dívky, které nevyrůstaly se svým biologickým otcem, jsou v tomto výzkumném šetření dívky, které v určité fázi svého dětského věku přestaly se svým otcem bydlet ve společné domácnosti z důvodů rozchodu či rozvodu jejich rodičů. Hranici tohoto věku jsem určila na 12. rok jejich života, tedy těsně před nástup puberty.

Protektivní faktory ve vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce, jsou takové faktory, které přes skutečnost absence otcovské postavy pomohly zamezit nebo minimalizovat rozvoj problémů v emocionálním a sociálním vývoji dívek. Jedná se o takové faktory, které snižují pravděpodobnost rozvoje těchto problémů.

Patogenní faktory ve vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce, jsou rizikové faktory, které spolu s absencí otce negativně spoluovlivňovaly rozvoj a hloubku potíží v emocionálním a sociálním vývoji dívek. Jedná se o takové faktory, které zvyšují pravděpodobnost rozvoje těchto problémů.

7.1.3 Teoretický kontext výzkumného šetření

V naší současné literatuře se problematice otcovství začala věnovat pozornost teprve nedávno. Za zvlášť významné a zlomové mohou být považovány práce Matějčka, Langmeiera a Dytrycha, na které navazuje například Šulová. Nelze opominout ani poněkud kontroverzní práce Bakaláře nebo psychoanalyticky orientované koncepty Chvály a Trapkové. Na tyto všechny i na některé další studie jsem odkazovala v teoretické části své práce.

Přesto se domnívám, že problematiku vztahu otce a dcery nelze dosud v našich podmínkách považovat za vyčerpanou, myslím, že nebyla dosud beze zbytku empiricky prozkoumána.

Koncept protektivních faktorů je populární především v oblastech klinické psychologie, četné poznatky byly nashromážděny v rámci disciplíny psychologie zdraví. S rozvojem tzv. pozitivní psychologie zažíváme odklon od patogenizujících přístupů a zároveň příklon k těm salutogenním.

Současná psychologická věda má výborně zmapované odchylky od normálu a zároveň zjišťuje, že mnoho informací je skryto také v tzv. příkladech dobré praxe. Už se nechce ptát, co, proč a jak nefunguje, ale co, proč a jak funguje.

Moje diplomová práce se snaží kopírovat tento trend a mapovat především protektivní faktory s tím, že pochopitelně nechce přehlížet ani faktory rizikové. Z tohoto důvodu jsem tématu protektivních a rizikových faktorů věnovala v teoretické části práce poměrně rozsáhlou samostatnou kapitolu.

7.2 Výzkumné otázky

Ve výzkumném šetření bude pozornost zaměřena především na tyto dva tematické okruhy:

1) Potvrzují zkušenosti a příběhy mladých žen teoretická východiska této práce, totiž že ženy, které vyrůstaly bez svého otce, mají často problémy se sebeúctou, s identitou, potíže v citové sféře a v intimních vztazích?

2) Lze v příbězích mladých žen, které vyrůstaly bez svého biologického otce, identifikovat protektivní a rizikové faktory, které mohly pozitivně či negativně spoluovlivňovat emocionální a sociální vývoj těchto respondentek?

Na základě těchto dvou okruhů jsem pro výzkumné šetření stanovila následující výzkumné otázky:

- Jaké hlavní potíže lze zaznamenat v emocionálním vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce – a to během dětství, dospívání i v dospělosti?
- Jaké hlavní potíže lze zaznamenat v partnerských vztazích dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce?
- Jaké faktory ve vývoji daných mladých žen mohly přispět k minimalizaci problémů v emocionální a sociální oblasti jejich života (takže je můžeme považovat z hlediska jejich dalšího vývoje za protektivní)?
- Jaké faktory ve vývoji daných mladých žen mohly přispět k rozvoji problémů v emocionální a sociální oblasti jejich života (takže je můžeme považovat z hlediska jejich dalšího vývoje za patologické či rizikové)?

7.3. Metody výzkumného šetření

Výzkumné šetření je koncipováno jako kvalitativní. Pojednám nyní o zvoleném designu výzkumného šetření, metodách výběru výzkumného vzorku a metodách sběru dat.

7.3.1 Design výzkumného šetření

Pro kvalitativní šetření volím biografický design výzkumu, který mi umožní retrospektivně zkoumat jednotlivé životní příběhy oslovených respondentek, zachycovat subjektivní pohled účastnic výzkumu na svou životní zkušenost a odkrývat jednotlivé významy těchto příběhů.

Biografický přístup mi umožní získat rekonstrukci minulého života každé z účastnic výzkumu skrze jejich aktuální pohled na své dětství a dospívání, které prožila bez svého otce.

7.3.2 Metody výběru výzkumného souboru

Respondentky budou vybrány metodou nenáhodného výběru, konkrétně metodou sněhové koule. Základní soubor tvoří všechny mladé ženy ve věku 20 - 30 let na území České republiky, které od určitého věku nevyrostaly ve společné domácnosti se svým otcem. Horní hranice věku dívky, ve kterém došlo k rozvodu nebo rozchodu rodičů, byla stanovena na 12. rok jejich života, neboť vycházím z předpokladu, že zásadní význam získává dobře fungující otcovská postava u dívek právě v době dospívání.

Aktuální věk respondentky v době rozhovoru je omezen hranicí 20 – 30 let, což je období označované obvykle jako tzv. mladá dospělost. Pro svůj výzkum jsem si zvolila právě toto věkové rozhraní z několika důvodů, které shrnuji do následujících bodů:

- autoři (41, s. 232) se shodují na tom, že mladý dospělý je obvykle již klidnější, psychicky harmoničtější než adolescent v předchozím období, které bývá charakterizováno jako období bouře; případné potíže v emocionální oblasti (nesouvisející s vývojovým stádiem, ale osobností jedince) se proto nyní mohou lépe projevit,
- autoři (41, s. 231, 232) se dále shodují, že mladý dospělý je schopen stýkat se s příslušníky druhého pohlaví bez přílišných zábran a plachosti, poskytovat i přijímat lásku a něhu, má výraznou tendenci k dlouhodobému a citově zralejšímu vztahu, nemá potřebu v milostných vztazích tolik experimentovat; případné potíže v sociální oblasti, především v oblasti partnerských vztahů (nesouvisející s vývojovým stádiem, ale osobností jedince) se proto nyní mohou lépe projevit,
- období mladé dospělosti se stalo předmětem zájmu psychologických výzkumníků teprve nedávno, proto považuji takové vymezení studie za aktuální a přínosné.

Výběrový soubor pak tvoří 10 mladých žen. Základní charakteristiky výběrového souboru uvádím dále.

7.3.3 Metody sběru dat

Stěžejní metodou sběru dat je hloubkový rozhovor, který bude probíhat podle následujícího scénáře. Jeho přesné znění, které jsem používala během rozhovorů, umístuji do Přílohy 1.

1. Vzájemné představení, představení výzkumného záměru, ujištění o anonymitě, navázání kontaktu (pomocí otázek na volný čas, školu, práci apod.) a zajištění bezpečného prostoru.

2. Pro zahájení samotného hloubkového rozhovoru bude použita technika „Život jako kniha“, jejíž podstata je v následujícím zadání: *Ráda bych, abyste začala nyní přemýšlet o svém dosavadním životě, jako kdyby to byla kniha. Každá část Vašeho života vytváří kapitolu v knize. Samozřejmě je kniha stále nedopsaná, ale pravděpodobně obsahuje několik zajímavých a dostatečně dobře popsaných kapitol. Prosím, zkuste rozdělit Váš život do jednotlivých kapitol a popište je. Zkuste dát každé kapitole také nějaký název.* (54, s. 132) Respondentka bude ujištěna, že nemusí pospíchat a že může dopodrobna vše vypovědět.

3. Po výpovědi respondentky následuje doplňující rozprava nad její „životní knihou“ podle předem daných otázek, které jsou formulovány stále metaforicky, jako bychom hovořily o skutečné knize. Otázky se budou týkat těchto oblastí: hlavní téma knihy (životní téma, oč v knize/životě jde), hlavní postavy knihy, dějové zápletky a hlavní postavy, které v nich vystupují, žánr knihy, název celé knihy, pravděpodobné pokračování knihy a charakteristika hlavní postavy (jaké má vlastnosti, které vlastnosti na sobě má / nemá ráda, co by o ní řekli její blízcí, jak je spokojená se sebou a svou výkonností / se svým vzhledem a postavou, co by dokázala říct o duševním životě a prožívání hlavní postavy).

4. Následuje technika „Kresba Ostrova rodiny“. Jedná se o převzatou techniku Riegra a Vyhnálkové (40, s. 237 – 242), kterou jsem upravila pro potřeby tohoto výzkumného šetření. Před respondentku má být položen bílý papír A4 a tužka. Guma nebude k dispozici. Respondentka dostane toto zadání: *Představte si, že každá rodina je Ostrov, který pluje v Oceánu světa. Založili jej rodiče, když se rozhodli, že budou žít spolu. Ostrov je součástí přírody. Stejně tak rodina, která je specifickým přírodním jevem. Ostrov rodiny je živým organismem, který má svou historii a svůj vývoj. Stejně jako doslovný ostrov také ostrov rodiny nabízí svá tajemství a neznáma, má své hranice, které ho oddělují od Oceánu, má svou pevninu, na které obyvatelé Ostrova žijí, má místa, kudy se do Ostrova vchází a kudy se vychází atd. Je možné si to představit? Ráda bych Vám nabídla možnost podrobněji si zmapovat Váš rodný Ostrov rodiny. Já budu mít v tento okamžik roli hosta na Vašem Ostrově. Na tento bílý papír se prosím pokuste zakreslit Váš rodný Ostrov. Každý Ostrov rodiny má svou hranici,*

kteřá vyjadřuje také jeho tvar. Bílý list papíru představuje Oceán světa. Váš Ostrov na něm může být kdekoli. Zakreslete tvar Vašeho Ostrova na papír.

Poté, co respondentka zakreslí tvar Ostrova, bude probíhat rozhovor podle předem daného scénáře, který zahrnuje řadu úkolů vztahujících se ke kresbě Ostrova a který je součástí Přílohy 1.

5. Na závěr rozhovoru bude použita technika „Čára života.“ Před respondentku je položen bílý papír A4 a tužka. Guma opět není k dispozici. Zadání je následující: *Vrátíme se nyní k myšlence, že se život každé rodiny vyvíjí a dochází v ní k různým krátkodobým i dlouhodobým změnám. Tyto změny jsou většinou způsobeny významnými životními událostmi. Chtěla bych, abychom se na váš životní příběh podívaly spolu právě z této perspektivy. Na papír se pokuste zachytit svůj život formou křivky. Do nakreslené křivky vyznačte významné životní události a významné osoby, které v těchto významných událostech figurovaly.*

6. Následuje inquire, v rámci kterého respondentka hodnotí tyto tematické okruhy:

- jakou roli hráli v různých situacích mého života rodiče? Muži?
- Kdo jiný hrál ve významných situacích důležitou roli?
- co mi v daných situacích pomáhalo to zvládnout?
- pro mě nejvýznamnější osoba, která se hrála v mém životě zásadní roli – v pozitivním i negativním smyslu.

7. Ukončení rozhovoru, poděkování.

Doprovodnou metodou bude také volné pozorování respondentek během rozhovoru a během plnění zadaných úkolů (v rámci projektivních technik). Budu sledovat, jak respondentka reaguje na zadávání úkolů, na obtíže při jejich plnění, jak ji ovlivňuje úspěch či neúspěch. Budu se zajímat také o zevnějšek respondentek, jejich neverbální projevy, řečové projevy, jejich schopnost soustředit se apod.

7.4 Kontrola kvality výzkumu

Abych zajistila kvalitu výzkumu, jeho validitu a reliabilitu, používala jsem během plánování realizace výzkumného šetření následující techniky:

1. pečlivý a transparentní výběr účastníků výzkumu

Všechny respondentky musely splňovat zadaná kritéria pro výběr (především věkovou hranici 20 – 30 let a skutečnost, že minimálně od svých 12 let nevyrůstaly se svým biologickým otcem z důvodu rozchodu nebo rozvodu rodičů).

2. zachycení všech kroků při realizaci výzkumu

Výzkumná zpráva obsahuje záznam kompletního postupu od počátku výzkumného projektu, jeho plánování, přes každý provedený rozhovor a pozorování až po samotné ukončení výzkumu a předložení jeho závěrů.

3. reflexe subjektivity a limit výzkumu

V průběhu realizace výzkumného šetření se pokusím písemně reflektovat svůj vhled do výzkumu, svou účast v něm, své projekce. Účelem cílené reflexe je snaha o maximalizaci objektivního přístupu a minimalizaci subjektivního zkreslení informací. Podobně reflexe limit výzkumného šetření zvyšuje jeho věrohodnost, zároveň pomáhá objektivně určit přenositelnost a aplikovatelnost výzkumu do praxe.

4. konzistence otázek a různorodé zdroje získávání informací

Přestože narativně orientovaný rozhovor je do značné míry nestrukturovanou metodou a klade značné nároky na improvizaci výzkumníka, pokusím se v rámci možností pečlivě sledovat způsob, jakým jednotlivé otázky účastnicím výzkumu kladu – zda kladu stejné otázky, jiné otázky, zda jednotlivé respondentky otázkám rozumí stejně, nebo odlišně. Konzistence bude dodržena především v použití zvolených doprovodných technik – Život jako kniha, Kresba mapy Ostrova rodiny a Čára života. Hlubkový rozhovor bude doplněn o projektivní techniky a volné pozorování chování respondentek v průběhu rozhovoru.

5. záznam rozhovoru v průběhu a po skončení

Během rozhovorů jsem si dělala poznámky do předem připraveného formuláře (viz scénář v Příloze 1). Ihned po skončení rozhovoru jsem provedla podrobný přepis rozhovoru. Zvažovala jsem možnost rozhovory nahrávat a následně přepisovat. Po pečlivém zvážení pozitiv a negativ jsem se rozhodla rozhovory nenahrávat, a to především s ohledem na snahu o nastolení maximálně důvěrné a bezpečné atmosféry, která byla nezbytná pro sdělování velmi intimních informací z vlastního života respondentky a která by pravděpodobně podle mého názoru byla ohrožena skutečností, že rozhovor je nahráván.

6. analýza negativních případů a protipříkladů

Během analýzy získaných dat si budu všimnout nejen pozitivních případů, ale také tzv. negativních případů a protipříkladů, které nebudou potvrzovat mé předpoklady.

7. dodatečná validizace

Dodatečná validizace bude provedena v samotném závěru výzkumného šetření, v rámci kterého porovnáím a propojím výstupy výzkumného šetření s poznatky odborné literatury a jinými výzkumy.

7.5 Sběr dat

Sběr dat proběhne prostřednictvím hloubkových rozhovorů a doprovodných projektivních technik – Život jako kniha, Čára života a Kresba Ostrova rodiny. Sebraná data budou doplněna o poznatky z volného pozorování v průběhu setkání.

Rozhovor je koncipován v první části jako nestrukturovaný, jde o volnou výpověď respondentky na zadané téma (viz technika Život jako kniha). Další dvě techniky (Kresba Ostrova rodiny a Čára života) zahrnují již předem připravené otázky, takže rozhovor se stává strukturovanějším. Cílem rozhovoru je získat subjektivní výpověď všech účastnic výzkumu v následujících kategoriích, které představují množiny uvažovaných zážitků a zkušeností v životě respondentek:

- život rodiny a prožívání respondentky před rozvodem rodičů,
- život rodiny a prožívání respondentky po rozvodu rodičů, náhradní významné postavy,
- významné události v průběhu života respondentky, významné životní postavy,
- „životní téma“ respondentky,
- vývoj partnerských a milostných vztahů,
- sebepojetí respondentky, obraz sebe sama, hodnoty a přesvědčení.

7.6 Analýza a interpretace dat

Analýza dat bude probíhat na dvou úrovních – jednak na úrovni jednoho případu, jednak na celkové úrovni výzkumného souboru. Oba typy zpracování dat vyžadují odlišné metody.

Metody analýzy dat každého jednotlivého případu

Jednotlivé případy a výpovědi respondentek budou analyzovány z několika hledisek:

- výsledky volného pozorování respondentky,

- tematická analýza, včetně zaznamenání tzv. utajených příběhů, zpracovaná na základě všech tří použitých technik,
- analýza kresby Ostrova rodiny,
- sebeobraz respondentky.

Metody analýzy kvalitativních dat celého výzkumného souboru

Data jako celek budou dále analyzována prostřednictvím následujících metod:

- metoda komparace, v rámci které se provede porovnávání všech dat, hledání podobností a rozdílů, a to především na základě předem vytyčených obecných kategorií, které jsem během rozhovorů sledovala,
- metoda selektivního kódování, v rámci kterého kolem jednotlivých obecných kategorií zorganizuji jednotlivá data,
- vytvoření nových kategorií a struktur na základě sebraných dat v případě, že se během biografického zkoumání objeví ve výzkumném souboru původně nepředpokládaná témata,
- interpretace dat a vyslovení závěrů.

Jednotlivá data budou shromažďována kolem následujících kategorií a podkategorií, které respektují a vycházejí z oblastí, jež byly analyzovány v rámci teoretické části:

1. úroveň sebeúcty respondentek,
2. problémy v citové sféře,
3. problémy s identitou,
4. problémy v intimních a partnerských vztazích.

8. Realizace výzkumného šetření, sběr dat

Výzkumné šetření bylo realizováno podle výzkumného konceptu uvedeného v předchozí kapitole. Sběr dat proběhl v dubnu a květnu 2012. Data byla analyzována a interpretována v průběhu června 2012.

8.1 Charakteristika výběrového souboru

Výběrový soubor tvoří deset mladých žen ve věku 20 – 30 let, které vyrůstaly bez svého biologického otce v důsledku rozvodu nebo rozchodu svých rodičů.

Konkrétní charakteristiky respondentek a jejich zastoupení ve výběrovém souboru uvádím v následující tabulce:

zastoupení respondentek v souboru dle věku			rozpad partnerství rodičů - věková hranice zastoupená v souboru		
věk	počet respondentek	jména	věk	počet respondentek	jména
20 let	3	Ester	0 roků	1	Klára
		Lenka	2 roky	1	Nikola
		Nikola	3 roky	2	Lucie
Klára	Lenka				
24 let	1	Lucie	4 roky	1	Ester
25 let	1	Míša	5 let	2	Katka
26 let	1	Kateřina			Kateřina
28 let	1	Majka	11 let	2	Lucka
29 let	1	Lucka			Míša
30 let	2	Katka	12 let	1	Majka
celkem	10		celkem	10	

Tabulka 7: Charakteristika výběrového souboru – věk respondentky a věk, ve kterém došlo k rozpadu partnerství rodičů

Z tabulky vyplývá, že věkové zastoupení je v souboru poměrně rovnoměrné, soubor zahrnuje obě stanovené věkové hranice – 20 a 30 let. Jinak jsou zastoupeny téměř všechny věkové kategorie jednou respondentkou (kromě věku 21, 22, 23 a 27 let).

Rozpad partnerství rodičů v 0 letech respondentky znamená, že matka dívky byla svobodná matka, otec zůstal neznámý. 7 z 10 dívek ztratilo svého otce před pátým rokem svého života. Tento věk bývá považován za kritickou hranici, například Hetherington na základě svého výzkumu tvrdí (15,

s. 313 – 326), že separace dívky od otce do 5 let má později mnohem ničivější dopady na její psychický vývoj. Autor uvádí, že lze později v anamnézách takových žen najít vyšší výskyt klinických problémů, více delikventního chování i recidiv než u jiných žen. Zbylé 3 dívky přišly o svého otce rozchodem nebo rozvodem rodičů ve věku 11 nebo 12 let, tedy těsně před počátkem puberty.

Soubor lze dále charakterizovat znaky uvedenými v následující tabulce.

charakter rozpadu partnerství rodičů			udržování kontaktu s otcem i po rozpadu partnerství		
typ	počet respondentek	jména		počet respondentek	jména
rozchod	3	Klára	ano	6	Lucka
		Ester			Míša
		Nikola			Ester
rozvod	4	Lucie			Lucie
		Katka			Kateřina
		Lenka			Majka
nejprve rozchod, později rozvod	3	Kateřina	ne	4	Klára
		Míša			Katka
		Lucka			Lenka
		Majka			Nikola

Tabulka 8: Charakteristika výběrového souboru – charakter rozpadu partnerství rodičů a udržování kontaktu s otcem i po rozpadu partnerství

Ve čtyřech případech bylo partnerství rodičů ukončeno jejich rozvodem, ve třech případech jejich rozchodem, který souvisel s faktem, že rodiče nebyli oddáni. Ve třech případech došlo nejprve k rozchodu rodičů, který se projevil odstěhováním se otce z rodiny, a teprve následně třeba i po několika letech se manželé formálně rozvedli.

6 z 10 dívek po rozpadu partnerství svých rodičů udržovalo kontakt se svým otcem, zbylé 4 dívky nikoli. O kvalitě kontaktu, který otec s dcerou udržovali, bude pojednáno v rámci vyhodnocení výsledků výzkumu.

8.2 Použitá metoda

Hlavní metodou sběru dat byl hloubkový rozhovor, který probíhal podle předem daného scénáře, který uvádím v Příloze 1. Hloubkový rozhovor byl časově neomezen, v průměru trval 4 – 5 hodin.

Každé respondentce byl v úvodu setkání vysvětlen cíl a účel výzkumného šetření i jeho průběh, respondentka byla ujistěna o anonymitě výzkumu. Zároveň jsem se snažila navázat s respondentkou kontakt, ptala jsem se především na její záliby, práci, školu, poté na její rodinu – především, jaká je struktura rodiny, ve které vyrůstala, kdo jsou její členové.

První technika, „Život jako kniha“, je narativně orientovaná. Aktivita výzkumníka je během první fáze techniky minimální, respondentům je ponechána co největší volnost v tom, jak se zadaným úkolem naloží, o jakých událostech budou vypovídat. Všechny respondentky zadanému úkolu porozuměly, dokázaly svůj dosavadní život rozčlenit do jednotlivých „kapitol“ a ty pak následně podrobně popsat. Tato část byla pro mě v roli výzkumníka náročná především na rychlé zorientování se v příběhu respondentky a hlavních postavách jejího života, na pochopení všech souvislostí i na soustředění a neopomenutí žádného důležitého detailu vyprávění.

Ve druhé fázi jsem se doptávala respondentky na předem dané okruhy otázek, které se k metafoře „života jako knihy“ vztahovaly. Vzhledem k tomu, že se jedná o poloprojektivní verbální techniku, vycházela jsem při sestavování doplňujících okruhů otázek z přesvědčení, že respondentky do svých odpovědí budou zahrnovat také nevědomá či podvědomě uvědomovaná přání, obavy, potřeby a zkušenosti. Technika mi také umožňovala lépe zjišťovat, jak daná respondentka svůj dosavadní život interpretuje, jaký význam přikládá různým událostem a jak různé okolnosti svého života dokáže či nedokáže pojmenovat. Proto doplňující úkoly obsahovaly opakovaně zadání typu: *Jaký název byste dala své knize? Jak byste pojmenovala jednotlivé kapitoly svého života? Co byste označila za hlavní téma vaší knihy – oč ve vaší knize jde? Vyjmenujte hlavní postavy vaší knihy.* Mezi otázky zjišťující respondentčiny interpretace a postoje ke svému životu patřily úkoly typu: *Co si myslíte, do jakého žánru patří vaše kniha? (komedie, romance, tragédie, ironie/satira), Co jsou podle vás hlavní dějové zápletky vaší knihy? Jak si myslíte, že vaše kniha bude pokračovat na dalších stránkách? Techniku „Život jako kniha“ jsem použila zároveň také k tomu, abych zjistila více informací o vlastnostech respondentky a její osobnosti z psychologického hlediska. Aby osobní otázky byly respondentce méně nepříjemné a dokázala se k nim volněji vyjádřit, formulovala jsem je opět poloprojektivně v tomto smyslu: *Jednou z hlavních postav vaší knihy života jste bezesporu vy. Dokázala byste mi o této hlavní postavě říci něco víc? Jaká je? Jaké má podle vás vlastnosti? Co si myslíte, že by o ní řekli její blízcí, například její rodiče/přítel, jaká je? Co si myslíte, jak je tahle hlavní postava spokojená se svým vzhledem a svou postavou? Dokázala byste říci něco o jejím prožívání, jejích náladách, jejích psychických potížích?**

Tato první technika byla z časového hlediska nejnáročnější. Obvykle zabrala polovinu času celého rozhovoru. Po první části rozhovoru jsem respondentce navrhla krátkou pauzu, po které následovala druhá technika „Kresba Ostrova rodiny.“ Jedná se opět o poloprojektivní techniku, tentokrát kresebnou. Kresba sama o sobě může obvykle respondenty zúzkostňovat, protože se často jedná o neznámou, pro ně novou situaci. Lidé mívají často pocit a obavy, že by mohli odhalit více, než

původně chtěli. Úmyslně jsem proto tuto techniku zařadila až jako druhou v pořadí a použila ji v okamžiku, kdy jsem s respondentkou strávila už několik chvil povídáním a kdy jsem si získala více její důvěry. Technika byla bez výjimky pozitivně přijata. Tím, že byla změněna činnost, zároveň sloužila po dlouhém rozhovoru i jako relaxační prvek. Některé respondentky samy hodnotily v závěru techniku jako terapeutickou.

Kresba sloužila a byla realizována jako doprovodná aktivita k rozhovoru, který se dále rozvíjel a byl více orientován na rodinné prostředí, ze kterého respondentka vyšla. Zajímala jsem se především o tyto aspekty rodinného života na Ostrově: obyvatelstvo Ostrova (koho respondentka považuje za člena Ostrova, koho za okrajového člena Ostrova, kdo život na Ostrově ovlivňoval), vstupování na Ostrov a vystupování z něho, přístupnost ostrova cizím návštěvníkům (otevřenost & uzavřenost), tabuizovaná místa na Ostrově, rozdělení rolí a funkcí na Ostrově, rozdělení moci na Ostrově, vytváření aliancí a koalicí na Ostrově, významné události na Ostrově, které změnilo jeho život, tabuizování na Ostrově, vytváření tajemství, zamlčování na Ostrově, problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat, vliv okolního světa na Ostrov, postoj obyvatel Ostrova k okolnímu světu (otevřenost versus uzavřenost Ostrova vůči okolnímu světu), rituály na Ostrově, pravidla na Ostrově, komunikace, konflikty, společná činnost na Ostrově, péče o emoce obyvatel.

Jedná se o oblasti, kterých jsem se v předchozích kapitolách teoretické části dotýkala v souvislosti s tématem rodinné odolnosti, projektivních a rizikových faktorů, proto jsem se o ně také podrobně zajímala během rozhovoru.

Na závěr této techniky jsem používala tři poloprojektivní otázky, které se týkaly opět respondentčiny schopnosti věci pojmenovávat – šlo o otázky: Jaký *název* byste dala vašemu rodnému Ostrovu? Uveďte *tři přívlastky*, které váš rodný Ostrov *vystihují*. Závěrečná otázka pak byla více zaměřena na zjišťování postojové orientace respondentky ve vztahu k původní rodině: Co byste si chtěla *ze svého rodného Ostrova odnést*, až budete zakládat vlastní, a co naopak ne?

Závěrečná technika, „Čára života“, měla hlavně shrnující účel. Protože jsem po prvních dvou realizovaných rozhovorech došla k názoru, že je respondentka většinou po druhé technice již velmi unavena, rozhodla jsem se respondentkám nabízet možnost, že poslední úkol, který již zabere nejméně času, mohou zpracovat samy doma, až se budou cítit odpočaté. Většina respondentek tuto možnost odmítla a chtěla úkol splnit v rámci rozhovoru.

Na „čáru života“ respondentky zakreslily hlavní události svého dosavadního života, pokusily se k nim také přiřadit významné postavy, které v nich sehrály důležitou roli, ať už pozitivní, nebo negativní. Následoval závěrečný rozhovor, ve kterém respondentka hodnotila roli rodičů a mužů ve svém dosavadním životě. Tyto otázky již byly velmi cílené a konkrétní. Přestože technika byla použita až na závěr hloubkového rozhovoru, odpovědi na otázky byly možná o to spontánnější a pravdivější,

vyplývaly v podstatě z celého předchozího povídání. Dotazem na vůbec nejvýznamnější osobu života respondentky byl celý výzkumný rozhovor ukončen.

Po ukončení výzkumného rozhovoru jsem respondentce věnovala ještě tolik času, kolik bylo potřeba. Chtěla – li ve svém vyprávění pokračovat, vyslechla jsem ji. Témata, o kterých jsme hovořily a která jsme společně během výzkumu otevíraly, byla často tak citlivá a intimní, že pro respondentku bylo nutné po ukončení rozhovoru ještě v povídání pokračovat, dokud nedošlo na její straně k psychické úlevě a odreagování.

Po celou dobu hloubkového rozhovoru jsem také používala volné pozorování respondentky. Všímal jsem si především jejího vzhledu, mimiky, gest, posedu a případných neurotických motorických projevů.

Výsledky projektivních technik - Kresba Ostrova rodiny a Čára života – se souhlasem respondentek přikládám do Přílohy 3.

9. Analýza dat

Sebraná data byla analyzována na dvou úrovních - jednak na úrovni každého jednoho případu, jednak na celkové úrovni výzkumného souboru.

9.1 Analýza dat každého jednoho případu

Jednotlivé případy a výpovědi respondentek byly analyzovány z několika hledisek:

- výsledky volného pozorování respondentky v průběhu výzkumného rozhovoru,
- tematická analýza, včetně zaznamenání tzv. utajených příběhů, zpracovaná na základě všech tří použitých technik,
- analýza Kresby Ostrova rodiny,
- sebeobraz respondentky.

V dalším textu budu vlastní analýzu a interpretace doplňovat o citace respondentky (přímé citace z jejího vyprávění nebo volné citace jejího vyjádření), které vyznačím kurzívou, a o převyprávění částí významných událostí, které budou vysvětlovat a objasňovat moje závěry.

9.1.1 Klára

Volné pozorování respondentky

Klára působí po celou dobu dojmem sebevědomé, temperamentní, extravertní a optimistické dívky. Přichází upravená, její mimika je po celou dobu kongruentní s emotivním nábojem událostí, které popisuje. Je hovorná, detailně popisuje všechny události, svědomitě a pečlivě odpovídá na všechny položené otázky. Do kresby Ostrova rodiny se pouští s nadšením, vypadá spokojeně, že může využít svého uměleckého nadání. Přestože přiznává, že je na konci rozhovoru již unavená, vytrvale plní všechny úkoly. Po ukončení výzkumného rozhovoru si dál povídáme, Klára rozhovor hodnotí pozitivně především proto, že měla možnost srovnat si některé věci v hlavě.

Obě Klářiny kresby působí poněkud chaotickým dojmem, čáry jsou několikrát obtahované, spousta míst je různě šrafovaných, vymalovaných. Kresby nepůsobí příliš čistým, úhledným dojmem. Kresba Ostrova rodiny ve mně vyvolává spíše pocity zmatku, chaosu, čmáranice. Zároveň je ovšem plná nápaditých motivů, metafor, detailů (palmy, kokosy, korálové útesy apod.)

Tematická analýza

a) Klára sama označuje za hlavní téma svého života „**hledání sebe sama, poznání sebe sama a hledání smyslu, hledání toho, kam patří, kdo je a objevování vlastní identity.**“

Toto životní téma může souviset s těmito životními událostmi, které v průběhu rozhovoru popisuje:

- záhadné početí („*byla jsem pro všechny taková malá záhada, nikdo nevěděl, s kým mě mamka má*“), Klára v tomto duchu pojmenovává i jednu celou kapitolu svého života - „*Malý zázrak*“,
- nechtěné početí („*děda mamku zmlátil, když řekla, že je těhotná a neví, s kým, byla jsem vlastně okolím nechtěná. Všichni chtěli, aby mamka šla na potrat, ale ona miminko chtěla. Okolí mě nechtělo, ale jen do doby, než jsem se narodila, pak se všechno změnilo, všichni se do mě zamilovali.*“),
- ve 13 letech zjištění, že táta není její táta (k zjištění došlo náhodou, když si Klára prohlížela staré fotky, zatímco byla doma za školou. Když se po týdnu zeptala mámy, ta jí odpověděla, že „*táta je ten, kdo ji vychovává celý život.*“ Odmítla jí říct, kdo je její biologický otec. Nepochodila ani u prarodičů, když u nich zkoušela vyzvídat.),
- pátrání po biologickém otci (smrt dědy před dvěma lety byla jednou z věcí, která ji přiměla přes zákaz matky pátrat po biologickém otci. Dnes tak na 70 – 80% ví, kdo to je. Chtěla by vědět, jak vypadá. Prý má dvě děti a jednalo se o velmi blízkého rodinného přítele. Když s matkou počal Kláru, byl ženatý a jedno dítě již měl. To je zřejmě důvod, proč máma tají jeho identitu. „*Chci její rozhodnutí respektovat, ale chci vědět, kdo to je. Chci, aby mě uznal, abych z něho taky něco měla. Kdybychom se potkali, chtěla bych, aby cítil hrdost, abych na něho udělala dojem.*“),
- období vzdoru (poté, co Klára zjistila, že táta není její táta, „*začala se za ten podvod mstít.*“ Začala vést nezávazný život ve znamení „*sex, alkohol a drogy.*“ Ve 14 letech začala kouřit, o něco později začala kouřit i trávu. Jednou se opila whisky tak, že jí hrozila otrava alkoholem. V 15 letech měla první sexuální styk.).

S tématem hledání vystupuje ve vyprávění Kláry také **téma bloudění**. To napovídá jednak samotný název, který dala svému Ostrovu rodiny – „*LOST ISLAND*“ (Ztracený ostrov), ale také název poslední kapitoly „*Knihy života*“ – „*Cesta za světlem*“ nebo jeden její návrh na název celé „*Knihy života*“ – „*Efekt motýlích křídel*“, odvozený od filmu, ve kterém každá maličkost radikálně mění průběh všech událostí. „*Připadám si, jako kdybych chodila mravenčími cestičkami, ve kterých bloudím, a pořád se musela rozhodovat, kterou cestičkou se vydám.*“

Ve vyprávění jejího příběhu můžeme nalézt další životní témata, která Klára dokázala více či méně samostatně pojmenovat. Dala by se shrnout následovně:

b) touha po uznání

Klára netouží po uznání jen od svého biologického otce, se kterým se dosud nesečkala, ale touží po uznání i od ostatních. Například od mámy. Zdá se jí, že ji máma stále podceňovala. Například když v autoškole šla dělat jízdy už napotřetí, máma se jí před poslední zkouškou zeptala: „*A nechceš to už vzdát?*“ A tak to bylo podle Kláry pořád. Když chtěla po základní škole přestoupit na gymnázium, tak jí to máma nedovolila s tím, že by se o ni bála (přitom by jezdila přímým spojem z okraje města do centra města přímo před školu). Klára byla na rozdíl od mámy přesvědčená, že by to zvládla. Uznání dostávala Klára hlavně od dědy, ale spíše zprostředkovaně přes babičku, která jí třeba řekla: „*Děda je na tebe pyšný.*“

c) muži a její problematický vztah k nim

Roli mužů ve svém životě vidí v tom, že „*díky nim si uvědomila svou ženskost, to, že je hezká.*“ Uvědomění si své ženskosti probíhá ve funkční rodině u dcery prostřednictvím otce. Fakt, že se dívka učí o své ženskosti od cizích mužů prostřednictvím sexuálních vztahů, považují za negativní dopad absence dobře fungujícího otce i rizikový faktor z hlediska dalšího psychického vývoje.

To, že „*zkrásněla*“ spojuje se svou první láskou, s Honzou, o 2 roky starším. Rozešla se s ním po dvou letech, protože „*byl moc hodný.*“ Další přítel, David, byl stejně starý jako ona. „*Byla to taková Itálie, vzájemně jsme se mlátili, on mě nakonec pronásledoval a vydíral. Vzájemně jsme se podváděli. Rozešla jsem se s ním po dvou letech, protože byl moc zlý. Ale vlastně se i z něho vyklubal podpantoflák, což se mi hnusilo. Byl na mě často zlý, ale nakonec vždycky stejně udělal, co jsem chtěla já.*“ Klára v závěru rozhovoru konstatuje, že nemá ráda, „*když se z nich vyklubou podpantofláci, v tomhle mi vyhovuje O., ten mě má na háku, když se vztekám, tak se jen směje.*“

Účinný postup současného přítele O. nám může připomínat otcovský model chování. Sama Klára přiznává: „*Je tak trochu jako můj táta.*“ Fakt, že určitý typ žen nepřitahují „hodní muži“, jsem rozebírala v teoretické části práce. Stojí za povšimnutí, že Klára několikrát opakuje, že se jí nelíbí, když je muž „*moc hodný*“, takové považuje za „*podpantofláky.*“ Vyhovuje jí, když je muž více dominantní, s takovým se cítí více bezpečně. Považuji to v kontextu celého jejího příběhu za projev chybějícího milujícího otce, který takovou bezpečnou dominanci zajišťuje.

Po Davidovi měla Klára přítele, se kterým nechodila, ale pouze udržovala sexuální kontakty. „*Ten kluk byl ideál, ale nějak jsme se mýjeli.*“ Pak se vrátila k Davidovi. „*Bylo to spíš z lítosti, než z lásky.*“ U Davida doma totiž zemřel nešťastnou náhodou jejich společný kamarád, David mu nedokázal pomoci a zachránit ho.

Na vysoké škole začala Klára chodit s O. Potkala ho hned první den svého pobytu na kolejích. „*Chtěla jsem jít kouřit, otevřela jsem dveře a naproti stál O. Vysoký, tmavovlasý, modrooký.*“ Začali spolu brzy chodit, ale ona se s ním pak rozešla. „*Říkala jsem si, že je se mnou asi proto, že nemá na lepší holku. Když jsem se s ním ale rozešla, začala jsem zjišťovat, jak se holkám líbí a že si také našel poměrně rychle novou holku. To mě štvalo a chtěla jsem ho získat zpátky.*“ To se Kláře podařilo, rok po těchto událostech spolu začali bydlet. Jsou spolu už 4 roky. Přítel O. je o 4 roky starší než Klára.

Úlohu mužů v životě Kláry vystihuje také tato její odpověď na otázku „jak je spokojená sama se sebou jako s ženou, svým vzhledem a postavou?“: „*Jsem jako motýl, do 14 let ošklivá larva, zakomplexovaná, se špatnou pleť, oblečená do vytahovaných triček a kalhot. Když jsem začala chodit s prvním klukem, všechno se změnilo. Zjistila jsem, že jsem schopná získávat pozornost mužů, že je svým chováním můžu provokovat, že je můžu utáhnout na vařené nudli. Stal se ze mě motýl.*“ Roli mužů v jejím životě vystihuje i jeden z návrhů, jak by se mohla jmenovat její kniha života – „*Klárka a její chlupci.*“

Když uvažujeme o vztahu Kláry k mužům, nemůžeme opomenout ani vztah Kláry k jejímu nevlastnímu otci. Co se týče jejích vzpomínek, „*její vztahy s tátou nikdy nebyly nic moc.*“ Říkal jí často, že je „*nemehlo.*“ Nutil ji, aby s ním hrála šachy, ale nikdy ji nenechal vyhrát. „*Máma mu často říkala, ať mě nechá taky někdy vyhrát, ale byl jako druhý dítě a dítě musí vždycky vyhrávat.*“ Také Kláru hodně kontroloval, zda má umyté ruce, nesměla si je nikdy ušpinit, ani při jídle. „*Například kuře jsme vždycky jedli vidličkou a nožem, nikdy ne rukama. Dodnes ho nedokážu jíst rukama, i když bych chtěla. Když tam jsme na návštěvě s O., který jí normálně rukama, vidím, jak je táta nervózní a že by ho nejradši napomenul.*“ Když se Klára dozvěděla, že táta není její táta, „*stal se pro ni cizím člověkem.*“ „*Nesměl mě vidět, když jsem se přestrojovala, nesměl se mě ani dotknout.*“ Teď, když s tátou nebydlí, „*je jí jedno.*“ „*Dokážu ho více tolerovat. Je to ale magor. S takovým člověkem bych nemohla žít. Vždycky jsem si říkala, co takový tátové dělají. Vůbec nevím, co to je vztah mezi tátou a dcerou tak, jak to vidím u některých svých kamarádek.*“

Důležitým mužem byl podle Kláry její dědeček, který před dvěma lety zemřel. Od té doby nemůže vystát babičku, uvědomila si, že měla ráda hlavně dědu. „*Jako bych byla jeho milénka, například mě strašně rozčilovalo, že když byl ke konci života děda hodně nemocný, že o něm rozhodovala jen babička. Měla jsem pocit, že na to mám stejné právo.*“ Postava dědečka je ve vyprávění Kláry opakovaně vyzdvihována. Klára ho označila také za nejvýznamnější postavu svého dosavadního života (až za ním je postava matky a přítele O., který Kláře pomáhal zvládnout těžké období, když jí dědeček zemřel).

Silný citový vztah k dědovi jako náhradní mužské postavě lze považovat za protektivní faktor. V případě, že by jí dokázal otevřeněji vyjadřovat své city a svůj obdiv k ní (což se podle Kláry dělo

spíše zprostředkovaně přes babičku), možná by se Klára vyhnula některým zklamáním a komplikacím na psychické i vztahové úrovni.

d) samostatnost versus závislost

Klára sama o sobě tvrdí, že byla odmalička hodně samostatná. Celé prázdniny trávila sama u prarodičů na venkově, kde si sama hrála, sama se naučila číst. Zároveň však „byla klíště na mamku“, když šla do školky, nemohli ji od mamky odtrhnout. Běžně v dětství nechávala mámě psaníčka, na kterých psala: „*Maminečko, já tě mám tak ráda.*“ Kolem puberty toho také zvládala hodně sama za sebe, po střední zvládla sama přesun do Prahy, musela se postavit na vlastní nohy.

Aktuálně prožívá podobný rozpor. Cítí, že se stává na současném příteli O. závislá, proto chce odjet studijně do zahraničí, aby měla příležitost být sama sebou, měla možnost všechno zvládat bez pomoci druhých a závislosti na nich. „*Děsí mě, že začínám být závislá na O.*“

Analýza Kresby Ostrova rodiny: *LOST ISLAND*

Klára sama charakterizuje Ostrov rodiny jako „*samostatný, jako nechaný napospas a pevný.*“ Ráda by byla jednou starostlivá jako její pečovatelská mamka, ale nechce odsud přebrat víru v to, že „*venku číhá nebezpečí*“ a že „*kuře se nejí rukama*“.

- ***obyvatelstvo Ostrova:*** máma (zabírá největší plochu Ostrova), Klára („*bloudím sama v uličkách pod sopkou v hustém pralese, která ukrývá rodinné tajemství*“), táta (na vlastním malém ostrově, „*má tam jen houpací síť a čeká, až mu z našeho Ostrova hodíme nějaké kokosy z palmy*“), děda („*celý Ostrov vyrůstá na korálovém útesu, což je děda, ten tomu dal všemu vzniknout a zároveň to je okrasa Ostrova*“), babička („*aby se neřeklo, přeci jenom se na vzniku rodiny také podílela*“),
- na Ostrově byl zároveň cítit silný vliv biologického otce Kláry, „*který je ukrytý v sopce, která chrlí lávu*“, nyní je tam také cítit vliv Ondry – přítele, který je na blížícím se Ostrově; na Ostrov patří také králík („*tak jsme ho překrmovali, až umřel na zástavu srdce*“).

Klára na Ostrov rodiny umísťuje nejbližší členy rodiny – mámu, tátu, dědu a babičku. Také cítí, že k nim patří její biologický otec, který je ukrytý v hlubinách Ostrova. Za rodinného příslušníka považuje Klára i králíka, domácího mazlíčka.

- ***vstupování a vystupování z Ostrova:*** „*Vstup na Ostrov je přes krásnou pláž, co je ale za ní, to se nikdo nedozví. Dovnitř se dostat není problém, ale jen na vyhraněná místa, nikdo se nesmí dozvědět o tajemstvích, která Ostrov ukrývá. Širší rodina se dostane o kousek dál, ale stejně netuší, oč na Ostrově jde.*“

Ostrov je otevřený vůči okolnímu světu, ale jeho obyvatelé si pečlivě hlídají místa, kam cizí návštěvníky pustí či nepustí. Rodinná tajemství jsou přísně, místy až patologicky střežena. V tomto smyslu vykazuje rodina Kláry spíše známky uzavřeného systému, což lze považovat spíše za rizikový nežli protektivní faktor.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

máma: pečovatelka („*Máma se stará o všechny na Ostrově. Na Ostrově rostou palmy a na nich kokosy a ona leze na ty palmy a sbírá kokosy a zpracovává je pro všechny členy Ostrova.*“)

Klára: nevděčnice

táta: konzument

biologický táta: tajný tvůrce / lávodárce / lávotvůrce

děda: stavitel, tvůrce, živitel, zem, ukotvení, domov

králík: ten, kdo hojí rány, důvěrník, co potřebuje péči

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny, matka pečuje – „*o obě své děti, Kláru a tátu*“. Role dědečka je vymezena jednoznačně pozitivně, je tím, kdo vytváří pocit domova, kdo ukotvuje, uzemňuje. Bez povšimnutí nemůže zůstat ani role králíka jako důvěrníka, jako toho, ke komu Klára utíká, pokud jí je smutno, pravděpodobně proto, že k nikomu jinému utéct nelze.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Jednoznačně největší mocí disponuje máma (10), hned za ní je děda (6) a Klára (4/5). Nejmenší moc na Ostrově má táta (2), dokonce menší než biologický nepřítomný otec (4/5), což vzhledem k úsilí vynaloženému na jeho utajení je na druhou stranu pochopitelné.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Pozitivní alianci vytváří především Klára s přítelem O., protože sledují společnou budoucnost. Koalice na Ostrově vytvářely Klára s mámou proti tátovi a máma s tátou proti Kláře („*když jsem zlobila nebo když mě chtěli vychovávat*“). Vytváření koalice matky s dcerou proti otci lze považovat za rizikový faktor.

- **významné události, které změnil život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova: sopka s chrlící lávou, která představuje utajené otcovství biologického otce a předstírané otcovství nevlastního otce, zrození Kláry.

Jedná se o významné události, které ovlivnily radikálně život na Ostrově hned při zrození Kláry. Předpokládám, že jejich dopady na psychický vývoj jejího života mohou být o to vážnější a dlouhodobější.

- **tabuizování na Ostrově:**

Na škále 0 – 10 Klára volí číslo 9 jako vyjádření úrovně zamlčování na Ostrově. Pravda o otci Kláry nebyla jedinou věcí, která se zamlčovala.

Tabuizovanými tématy byly také sex a vztahy („*Když jsem chodila s prvním klukem a měla jsem s ním jet na víkend, přišel za mnou nesměle táta a celý nervózní mi dával prezervativ, přitom já jsem už dávno měla hormonální antikoncepci, kterou jsem si sama zařídila. Všechno jsem si o těchto věcech musela zjistit sama.*“)

Nedávno se rodiče Kláry rozvedli, ale dál spolu bydlí v bytě. Také se to zamlčuje. Ví o tom jen Klářina teta. Matka prý přikázala, že se to nesmí nikomu říct. „*Já to ale porušila a řekla to O., nechci mu lhát. Taky jsem to vlastně porušila teď v rámci toho rozhovoru a jsem ráda. Nechci už věc zamlčovat.*“)

Na tomto Ostrově rodiny dochází k poměrně rozsáhlému zamlčování. Nejsou tabuizována jen některá témata (například sex), ale zamlčovány i popírány jsou i komplexní události, které se týkají vždy mezilidských vztahů na Ostrově. Příkazy a přání zamlčovat pochází především od matky, která zde disponuje největší mocí. Tabuizování a zamlčování lze podle mého názoru považovat v příběhu Kláry za rizikový faktor.

- **problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:**

Klára spontánně ukazuje na sebe a odpovídá – „*Já. Jsem problematická. Mám špatné svědomí z toho, že jsem mamku v pubertě hodně trápila a že se naši kvůli mně hádali.*“ Ztotožňování problému s konkrétním členem rodiny považuji za rizikový faktor.

- **postoj obyvatel k okolnímu světu:**

Dal by se podle Kláry vyjádřit slovy: „*Venku je / číhá nebezpečí, ale já vím, že tam také číhá dobrodružství. Bojím se, že si ale odnesu to první.*“

Nahlížení světa jako nebezpečného místa lze považovat za rizikový faktor. Přeformulování tvrzení na „venku číhá dobrodružství“ je pozitivní a souvisí pravděpodobně s osobností Kláry, která je laděna spíše optimisticky.

- **rituály na Ostrově:** společně se luštily křížovky, hrály se karty, koukalo se na televizi, trávily se společně Vánoce, scházeli se u společného jídla, „*ale vlastně jsme byli každý sám*“.

V rodině Kláry měly rituály své místo, jednalo se o každodenní rituály i rituály konané jednou za rok apod. Scházení se u společného jídla i ostatní rituály lze považovat za protektivní faktor. Klára ovšem poznamenává, že společná činnost automaticky neznamená, že rodina byla pospolu, spíše cítila, že „*zůstávali každý sám.*“

- **pravidla na Ostrově:** „*Kuře se nejí rukama.*“ „*Ruce nesmí být ušpiněné.*“

Pravidla, která v rodině Kláry existovala, lze považovat za zkosnatělá, rigidní a nefunkční. Připomínají svou povahou introjekty a jsou Klárou vnímána negativně, zatěžujícím, neurotizujícím způsobem. Proto by se od nich Klára ráda v dalším životě oprostila. Takto nastavená pravidla považují za rizikový faktor v psychickém vývoji.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:** komunikovali hlavně u televize, sledovali televizní soutěže; hádali se o to, co je koho vina, kdo dělá problém (jestli Klára, nebo táta), pokud někdo s něčím nesouhlasil, mohl to říct, to nebyl problém.

Možnost otevřené komunikace mezi všemi členy rodiny lze považovat za protektivní faktor.

- **péče o emoce obyvatel:** když Klára brečela, typická reakce matky byla: „*Ještě ti přidám, abys měla proč brečet.*“

Popírání emocí a potlačování jejich spontaneity považují za rizikový faktor v psychickém vývoji dítěte.

Sebeobraz respondentky

Klára sama sebe považuje za temperamentní, upovídanou, tvrdohlavou, filosofující, pátrající po smyslu, zahloubanou, duhovou ve smyslu rozmanitou, ve smyslu ženy mnoha tváří, komplikovanou.

Všechny tyto vlastnosti má zároveň na sobě ráda. Nemá ale ráda, když se cítí nejistá, když má strach. Nemá ráda, že když je sama, tak bývá úzkostlivá, nevěří si.

Její blízcí by o ní nejspíš řekli, že je upovídaná, komunikativní, že nikoho nepustí ke slovu. Její přítel by řekl, že „*je s ní sranda.*“. Táta by řekl: „*No, Klára.*“ Možná by dodal, že je drzá. Máma by řekla, že je chytrá a cílevědomá.

Se svou výkonností je Klára nespokojená, myslí si, že má na víc. Zároveň si ale myslí, že má umělecký talent, že je tvořivá, má fantazii, nápady.

Se svou postavou a vzhledem byla spokojená od svého prvního kluka. Teď, když chodí s O., tak trochu přibrála, a to se jí nelíbí.

Její duševní život je chaotický, ze kterého podle Kláry ale vzniká často to nejlepší. Ví o sobě, že je spíše labilní, je schopná silné sebereflexe. Mívá návaly úzkosti. „*Pokud bych to měla přirovnat, jsem spíše jako nějaká chatrná rybářská bárka nežli silný parník.*“ Aktuálně je Klára v individuální terapii.

Podle mého názoru je Klára spíše extravertně orientovaná, její bohatý duševní život a umělecké tendence však vytváří introvertní sklony, které se občas mohou projevit jako návaly úzkosti. Emocionálně je Klára spíše nestálá, její nálada se dokáže poměrně rychle proměnit. Projevy úzkosti a neuroticismu jsou spíše rizikovým faktorem. Její umělecké nadání a kreativitu lze ovšem považovat zároveň za protektivní faktor, který jí umožňuje různé náročné životní situace řešit kreativně. Její základní životní nastavení je navíc spíše optimistické. Svoji „Knihu života“ označuje ovšem za „*tragikomickou*“, jejími hlavními obrannými mechanismy jsou „*cynismus, ironie, bagatelizace, zesměšňování a černý humor.*“ Jeden z navrhovaných názvů pro celou její „Knihu života“ byl název „*Satirikon.*“ Klára je podle mého názoru také ráda středem pozornosti (když se dozvěděla, že táta není její táta, říká, že jí „*vyhovovalo, že ze sebe může dělat ve škole chudinku, že má velký problém.*“). Je zřejmě obzvláště ráda středem pozornosti mužů. Jejím cílem je pravděpodobně získávat především uznání, po kterém touží a kterého se jí v rodině příliš nedostávalo. Ve snaze získat toto uznání může někdy působit (chybně) namyšleným dojmem („*V první a ve druhé třídě jsem se vysloveně nudila, ostatní děti byly oproti mně hodně pozadu. Nemyslím si, že bych byla nějak zvlášť napřed, to ony byly pozadu, jako kdyby se to ve školce nemohly taky všechno naučit!*“). Pro to, že má Klára tendenci posuzovat věci sebestředně, tedy především ze svého vlastního úhlu pohledu, svědčí i různé návrhy na název její „Knihy života“ – „*Svět podle Kláry*“, „*Klárka z Montmartru*“, „*Klárka a její chlapci*“.

Ve svých 25 letech nepůsobí Klára pro svou emotivnost příliš vyzrálým dojmem. Na druhou stranu dokázala zformulovat konkrétní, realistické a optimisticky laděné představy o svém nejbližším nadcházejícím životě. Kromě případného těhotenství, na které se necítí ještě připravená, řeší úspěšně a samostatně (nebo s přítelem) pragmatické záležitosti, jako je studium v zahraničí, hypotéka na byt, dokončení školy a hledání práce v oboru. Její aktuální vztah je dlouhodobý, ukotvený. Vztahy s rodiči jsou stabilizované, založené na respektu především k matce. Klára je schopná kriticky zhodnotit i svůj podíl na některých vyhrocených rodinných událostech. Má zároveň jasno v tom, co si ze své rodiny odnést chce, a co nikoli.

Za hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Kláry lze podle mého názoru označit skutečnosti, které na závěr shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	převaha extraverte v osobnostním ladění, otevřenost vůči novým zážitkům	návaly úzkosti, emocionální labilita
	optimistické nastavení vůči životu, životní situace chápe jako výzvu	obránné mechanismy typu cynismus, ironie, bagatelizace, zesměšňování; orientace na výkon
	kreativita, umělecké nadání	pocity méněcennosti, sklon k závislému chování
na úrovni rodiny	postava dědečka jako náhradní mužské postavy, silný citový vztah k němu	absence dominantního "dospěle jednajícího" otce, který by poskytoval pocit bezpečí
	existence rituálů	rodinný systém spíše uzavřený před okolním světem, skrývající před ním úzkostlivě svá tajemství, rigidní pravidla
	otevřená komunikace na úrovni názorových neshod (šlo říci, že s něčím nesouhlasím)	nedostatečná péče o emoce členů rodiny - odmítnutí pláče jako legitimního emocionálního projevu
		vytváření koalice matka + dcera proti tátovi
		utajené otcovství a předstírané otcovství
		tabuizování témat, jako je sex a vztahy
		zamlčování událostí a zamlčování toho, co se děje ve vztazích
		ztotožňování problému rodiny s konkrétním členem rodiny (Klára „nevděčnice“)
	nedostatek uznání od nejbližších členů rodiny (pochybnosti o sobě)	
	objevování ženskosti prostřednictvím sexuálních vztahů s muži	

Tabulka 9: Protektivní a patologické faktory v psychickém vývoji Kláry

Z tabulky je zřejmé, že v případě Kláry to jsou především pozitivní faktory na úrovni její osobnosti, zejména jde o vlastnosti vrozené, které sehrály v jejím psychickém vývoji protektivní pozitivní roli. Na úrovni rodiny jde především o markantní zamlčování a tabuizování, které se projevuje ve více rovinách a které považují, vedle absence chybějícího „dospěle se chovajícího“ otce, za zvýšeně rizikové a patologické. Také odmítání spontánních emocí, především pláče jako doprovodného projevu, mohlo mít negativní dopady na rozvoj emocionální nestálosti a epizody silných úzkostí. Pro intimní vztahy Kláry pak považují za rizikové její objevování a oceňování své ženskosti výhradně prostřednictvím pozornosti mužů a sexuálních vztahů s nimi.

9.1.2 Lucka

Volné pozorování respondentky

Lucka působí především dojmem hovorné a nervózní mladé ženy. Její projev je plný neurotických symptomů – všímám si především častých doteků v oblasti obličeje a v podstatě nepřetržitě motorické činnosti rukou (pohrávání si s předměty na stole, úprava svého oblečení, zabývání se svým tělem, především paží). Lucka mluví tiše, musím se k ní často naklánět, abych rozuměla všemu, co říká, zato však velmi rychlým tempem, což také znesnadňuje dobré porozumění řečenému. Verbální projev má chvílemi charakter drmolení, po kvalitativní stránce jsou však myšlení i řeč nenarušené, obsahově si Lucčino vyprávění drží tematickou linii.

Obě Lucčiny kresby jsou úhledné, čisté, zabírají spoustu prostoru na papíře. Ke kresbě Ostrova rodiny Lucka využívá obě strany listu, Čára života se jí rovněž nevejde po délce papíru, takže musí být zatáčena různými směry nahoru. Lucka je jediná respondentka, která využívá ke své kresbě barevné pastelky, které byly nabídnuty na začátku výtvarných technik všem respondentkám.

Tematická analýza

Lucka sama označuje za hlavní téma svého života „*dva chlapy – tátu a Marka*“. Marek byl přítel Lucky, který po pěti letech společného vztahu (v Lucčiných 20 letech) spáchal sebevraždu. „*Ve dvaceti letech mi skončil celý svět.*“ Smrt Marka rozdělila život Lucky život na dvě části. Hlavním tématem první části jejího života je podle Lucky „*vztah ne - vztah rodičů, hledání odpovědi na to, co je opravdová rodina tak, jak jsem ji znala třeba z filmů.*“ Hlavním tématem druhé části jejího života je **Marek**. Mamku Lucka označuje za „*pevný bod svého života.*“ Říká, že se jí jednou zdál sen o tom, že mamka zemřela a že to bylo horší než všechny noční můry, které měla po Markově smrti.

Marek je podle mého názoru ústřední postava celého Lucčina vyprávění, domnívám se, že sama velmi dobře pojmenovává, že Markova smrt totálně změnila její život. V dalších bodech shrnu podrobnosti, které se týkají postavy Marka a které považuji z hlediska psychického vývoje Lucky za zásadní:

- Marek byl pro Lucku první: Lucka se s Markem seznámila, když jí bylo 15 let, Markovi 18. Pozvolna se mezi nimi začal vyvíjet vztah, nespěchali na sebe („*třeba jsme se jen tři měsíce drželi za ruce, než jsme si dali první pusu*“),
- Marek Lucce pomáhal osamostatnit se od rodiny, kde se necítila příliš spokojená: Když Marek nastoupil na vysokou školu, trávili spolu každý víkend a vždy celé prázdniny. Hodně cestovali, byli spolu třeba v Holandsku nebo Paříži. Lucka toto období hodnotí velmi pozitivně. Věnuje mu celou jednu kapitolu své „*Knihy života*“, které dává různé názvy – „*Nejlepší období mého života*“, „*Marek*“, „*On*“,

- Marek měl vážné psychické problémy: Marek neměl rád velké akce a ani příliš lidí, takže on a Lucka neměli mnoho kamarádů, byli stále jen spolu. Lucka spoustu svých kamarádů kvůli němu postupně i ztratila, protože jí nedovoloval s nimi trávit volný čas. („*v tomhle byl Marek až trochu despota*“). Trpěl depresemi a smutnými náladami, které vyústily do sebevražedných myšlenek, se kterými se Lucke svěřoval. Měl za sebou několik sebevražedných pokusů a opakované pobyty na psychiatrii,
- okolnosti jejich rozchodu a Markova sebevražda: Lucka měla před maturitou, když se s Markem rozešla (v dubnu). Už nemohla vydržet jeho nátlak. I po rozchodu s ním byla dále v kontaktu (celé prázdniny). V září jí Marek znovu oznámil, že se zabije. Lucka to řekla jeho rodičům a Marek byl převezen opět na psychiatrii. Když byl propuštěn, setkal se s Luckou a prosil ji, aby se doma nedívala do jedné zásuvky v obývacím pokoji. „*Byla jsem tak unavená, že jsem se tam opravdu nepodívala a odjela jsem do Prahy do školy. Marek mi s sebou ještě nabalil velkou svačinu, dokonce přidal i nějaké sušenky, které mi dříve nikdy nedával kvůli tloustnutí.*“ V Praze na ni na poště čekal doporučený dopis od Marka, který byl vlastně dopisem na rozloučenou. Lucka volala jeho rodičům. Marka našli zastřeleného, Lucka je přesvědčená, že zbraní, která byla ukryta v obývacím pokoji,
- události po smrti Marka: Když se Lucka dozvěděla o jeho smrti, absolvovala ten den ještě všechny přednášky ve škole. Na žádost Markových rodičů také telefonovala jejich druhému synovi, aby mu nepravdivě řekla, že je jeho bratr v pořádku, ale ať přijede domů. Báli se, aby si také něco neudělal. „*To, co jsem cítila já, jako kdyby nebylo důležité.*“ Markovu smrt jsem sdílela hlavně s jeho bratrem. „*Říkali jsme si ‚sestřičko a bratříčku.‘ Byli jsme hodně spolu. Strašné bylo, že se brzy roznesly drby, že spolu chodíme, ale to nebyla pravda.*“ V té době byla Lucka u psychiatra, antidepresiva odmítla, třezalkové výtažky užívala spíše nepravidelně, přijala jen léky na spaní, protože v té době měla velké potíže se spánkem. Měla pravidelně noční můry, ve kterých se Marek pokoušel zabít, vždy nad ránem to také nakonec udělal. Ve snu slyšela jeho volání: zachraň mě, ale nikdy se jí to nepodařilo. „*V jednom snu se mi podařilo, že si postřelil jen ruku, ale já jsem mu pak uřízla hlavu a zasadila jsem si ji. Ale ta hlava pak zplesnivěla.*“,
- proces vyrovnávání se s Markovou smrtí: Marek se zastřelil v říjnu, takže velmi brzy poté přišly Vánoce. V té době měli její otec i matka nového partnera, se kterým chtěli strávit své první Vánoce. „*Pro mě to ale byly první Vánoce bez Marka. Táta mi řekl, že svým smutkem můžu zkazit Vánoce všem, tak jsem se snažila přetvařovat, že nejsem smutná, ale bylo mi hrozně. Doma jsem si vytvořila jedno místečko, kam jsem dala Markovu fotku, a kolem jsem to vyzdobila, zapálila jsem tam svíčky. Táta se zlobil, že jsem mu tam udělala oltář. Ostatní kolem mě chodili po špičkách, nevěděli, co říkat, tak mi nosili sladkosti a já je jedla a tloustla. Přibrala jsem 15 kilo. Naučila jsem se stres a zármutek zajídat jídlem.*“ Celou jednu kapitolu

své „Knihy života“ Lucka věnuje tomuto období, nazývá ho různými názvy – „*Hledání*“, „*Tápání*“, „*Temno*“. Lucka si dodnes s Markem povídá. Když se jí něco nepovede, řekne si třeba: „*Vidíš to, Marku, jaká já jsem kráva.*“ „*Dodnes se mi zdají o Markovi sny, také mívám „flashbacky – cítím jeho vůni, zdá se mi, že jsem ho zahlédla.*“

Lucka přišla o jednoho ze svých nejbližších lidí ve 20 letech, na konci adolescence, v období psychického zmatku a nejistoty. Zároveň mohla být poznamenána psychickými problémy svého partnera, který byl na ni pravděpodobně závislý a který ji systematicky vtahoval a uzavíral do svého patologicky laděného světa. Lucka také nedostala příležitost projít všemi fázemi zármutku a truchlení. Především ze strany otce byla vedena k popírání smutku, který cítila, a kritizována za vlastní způsoby vyrovnávání se se smrtí svého přítele. Popis celé situace i všech problémů, které si Lucka na úrovni svého prožívání uvědomuje, signalizují, že se u ní mohla rozvinout posttraumatická stresová porucha nebo některé její symptomy.

V souvislosti s postavou Marka vystoupila podle mého názoru do popředí další důležitá životní témata, která s výše popsanými událostmi souvisí – **téma pocitů viny**, které nabývají až existenciálních rozměrů (Lucka si dodnes vyčítá, že se nepodívala do zásuvky v obývacím pokoji, kde byla pravděpodobně ukryta střelná zbraň, kterou se Marek zabil, protože „*kdybych se tam podívala, třeba by se nezabil*“) a **téma neschopnosti navázat jiný zdravý partnerský vztah**. O tomto tématu nyní pojednám podrobněji tak, že shrnu hlavní Lucčiny vztahy i její postřehy k nim.

Lucka sama říká, že „*to bylo vždycky tak, že milovala Marka, pak dlouho nic a teprve pak tam byl ten chlap.*“ V jejích partnerských vztazích se nápadně opakuje tvrzení, že „*nebyla zamilovaná*“, že „*necítila sexuální atraktivitu*“, že „*spolu nespali*“. Okolnosti jejich dalších vztahů jsou však mnohem komplikovanější.

Ve 23 letech Lucka odjela do Anglie, kde se seznámila s Mattem, kterého si po roce známosti vzala za manžela. Toto období ve své „Knize života“ Lucka pojmenovává „*Anglický útěk*.“ Nové prostředí jí umožňovalo soustředit se na nové věci a méně myslet na Marka („*ale pořád jsem si s ním povídala, třeba o tom, že vykvetly sněženky*“). V Anglii Lucka získala také novou rodinu („*rodiče Matta byli úžasní, bylo to něco, co jsem nezažila*“). Navenek Lucka s Mattem působili jako spořádaná rodina. Napětí mezi nimi však narůstalo, po roce a půl Lucka zjistila, že je její manžel transvestita. Přibývalo hádek, z jeho strany přibývala také kontrola. („*Ted' se domnívám, že to nebylo ani tak ze žárlivosti, ale proto, aby měl lepší přehled, kdy budu mimo domov a kdy se bude moci převlíkat.*“) Manžel také velmi přísně kontroloval účtenky od nákupů, které Lucka musela uchovávat. Od té doby, co věděla o manželově deviaci, necítila k němu žádnou přitažlivost, poslední rok a půl manželství spolu neměli žádné sexuální kontakty. Sex zároveň neměla ale s nikým, protože nevěra pro ni byla tabu. Svou nespokojenost kompenzovala Lucka nakupováním (především ve výprodejích).

Lucka se do Čech vrátila v 27 letech, v 28 letech se jí podařilo dosáhnout rozvodu. V té době již v Čechách měla přítele Vlád'u, který jí pomohl odstěhovat se z Anglie a vyřídit záležitosti kolem rozvodu. Když se s Vlád'ou seznámila, byl ještě panic. „*Vlád'a byl první chlap po Markovi, kterého jsem milovala. Plánovali jsme společnou budoucnost. Budovala jsem rodinné hnízdo. Bydlela jsem částečně u něho, měla jsem doma navařeno, naklizeno, napečeno. Poprvé po Markovi jsem se cítila spokojená. Kdyby se kdykoli předtím Marek vrátil, vždycky by současného muže opustila a vrátila se k Markovi. Ted' by poprvé zůstala s Vlád'ou.*“ Pozitivní náboj tohoto období je patrný i z názvu kapitoly, která o něm pojednává a kterou Lucka ve své „Knize života“ pojmenovala „*První rodina, která měla být se vším všudy*“. Podle Lucky jejich vztah skončil jeho odhalenou psychickou nevěrou, udržoval jiný vztah po internetu. „*Myslím si, že jak byl panic, že chtěl prostě poznat ještě nějaké jiné ženy.*“

Prázdné místo po Vlád'ovi se Lucka rozhodla, podle jejích slov, „*zaplácnout jinými muži.*“ Kapitola v její „Knize života“ nese název „*Zapomínání.*“ Žádného toho muže nemilovala. Vyhovoval jí především sex s Tomášem. Nabízel jí, ať jde bydlet k němu, ale Lucka nechtěla. „*Už jsem nechtěla, aby se opakovalo to, co u Vládi, že já balím tašky svých věcí a on sedí na posteli a kouká na to a dívá se tak, jako kdyby říkal, kdy už vypadnu.*“ Lucka v té době měla své první samostatné bydlení po Anglii a nechtěla se ho vzdát. Vztah s Tomášem byl podle ní především o tom „*živočišnu.*“ „*Věděla jsem ale, že s ním nemůžu být, že v tom vztahu něco nehraje.*“ Tomáš svou bývalou manželku bil. Lucku ke konci jejich vztahu začal pronásledovat.

Když ještě dozníval nezávazný vztah s Tomášem, začala Lucka chodit s Jirkou, o 17 let starším mužem, který má z předchozího manželství stejně starou dceru, jako je Lucka. Ten se podle Lucky líbí především jejímu tátovi. „*Táta říká, že když mě Jirka opustí, že si vezmou jeho a mě vydědí. Prý to je chlap přímo pro mě.*“ Lucka jeho názor ale nesdílí. „*Je to taková otcovská figurka. Myslím si, že je starý. I máma říká, že potřebuju staršího chlapa, ale maximálně o 5 až 10 let staršího. Copak s ním můžu mít děti? Když dítěti bude deset, jemu bude šedesát.*“ Lucka si všímá, že Jirka a táta dělají některé věci úplně stejně (například opakovaně na rodinných setkáních vypráví stejné vtipy). „*U táty mi to nevadí, ale u Jirky to nesnesu.*“ Jirka by si Lucku chtěl vzít, ale Lucka odmítá. „*Jednak se mi nechce vdávat, nemám na to ani čas, ted' budu dělat státnice a ani bych tu svatbu nemohla připravovat, a navíc si nechci vzít jeho jméno. Myslím si, že je lepší, abych si nechala své anglické příjmení, se kterým mnohem lépe najdu práci, než abych se jmenovala českým příjmením, které se mi navíc vůbec nelíbí. Navíc z jeho strany chybí i hmotné zajištění.*“ Krom toho podle Lucky ve vztahu chybí z její strany i láska. Nemiluje ho a nepřitahuje ji. „*Nespím s ním a jsem v tom neoblomná. Nechci nechat sebou manipulovat a dělat něco, co mi je protivné.*“ Lucka přemýšlí, že se s Jirkou po státnicích rozejde („*I rozchod, který chci, bude stres a já se ted' potřebuju soustředit na učení.*“). Zároveň se ale rýsuje zajímavá možnost společného pracovního uplatnění – „*K tomu musíme být partneři, tak nevím, zda s ním kvůli tomu raději nezůstat.*“ Jirka pracuje v uměleckých kruzích, takže

se díky němu Lucka poznala s poměrně velkým množstvím známých českých osobností. Zdá se, že to Luce dělá dobře.

To, co se ukazuje v Lucčiny vztazích, souvisí podle mého názoru především s **tématem vlastní identity**. Ve shodě s teoretickou částí práce bychom mohli hovořit o „falešných základech, na kterých je její identita vybudována. V kontextu celého vyprávění jakoby Lucka především byla „**to, co má**“ (svou nespokojenost v Anglii Lucka řeší především nakupováním, svůj smutek po smrti přítele řeší přejídáním, což nám může evokovat i symptom závislého chování), „**to, co dokáže a koho zná**“ (Lucka zůstává ve vztahu, pokud jí přináší nějaký vnější zisk či užitek, například zajímavé kontakty nebo pracovní příležitost, přestože jí neuspokojuje emocionálně) a také „**to, jak vypadám**“ - nejen doslova, i když svůj vzhled Lucka řeší také intenzivně, především v souvislosti se svou postavou a v souvislosti s tím, co si ona i ostatní lidé oblékají. Například při vyprávění o tátově milence Lence ve dvou souvislostech velmi pečlivě popisuje, co v té situaci měla žena na sobě: „*přišla ve fialové minisukni, ze které jí lezl černý podvazek*“ nebo „*měla ušlé šaty, ve kterých jí prosvítala tanga*“. Sexuální podtext v její výpovědi je zřejmý, budu se mu věnovat později v jiné souvislosti. To, jak Lucka vypadá, řeší i na symbolické rovině – Lucku těší, že s Mattem vypadali jako spořádaná rodina, nechce si zároveň vzít Jirku, protože se jí nelíbí jeho příjmení, které by musela vzít, aby se neurazil apod.

Vylíčené události i nastíněné potíže s identitou podle mého názoru souvisí rovněž s **postavou otce**, kterého vedle Marka Lucka označila za hlavní téma svého dosavadního života.

Otcovu proměnu Lucka zachycuje v „Knize životě“ v kapitole, kterou nazývá „*Z bohéma kravatákem*“. Luce v té době bylo 9 let, kdy táta po sametové revoluci přestal hrát divadlo a vstoupil do nové práce, která předpokládala zcela jiný životní styl. „*Předtím byl bohém v tričku a riflích, pak v kravatě a košili, také s úplně jinou výplatou a jinými zájmy. V té době jsme začali jezdit třeba na vodu. A táta začal v té době mít taky milenky.*“ Lucka nejvíc vypráví o jeho milence Lence, se kterou po rozvodu také žil. Změnilo se i tátovo chování doma. „*Asi od mých 10 let začal být nesnesitelný. Vztek a napětí si vybíjel na nás dětech, hlavně na mně. Když bylo něco špatně, tak nám třeba vyházel ze skříňek všechny věci a my je musely se sestrou znovu uklízet. Používal také tělesné tresty, bil nás rákoskou.*“ V té době se Lucka začala hodně sebepoškozovat tak, že si vymáčkávala pupínky na pažích, až na nich měla jizvy. Táta ji nechával svléknout do spodního prádla, a pokud našel jizvy na rukách, zbil ji. „*Vždycky mi říkal, že to nesmím dělat, nebo se nebudu nikomu líbit. Taky říkal, že nesmím jíst sladký, abych nebyla tlustá, to bych se taky nikomu nelíbila. Sám si dělal různé pochoutky a nám nikdy nic nedal, abychom se sestrou nebyly tlusté. I dneska, když mě vidí, tak musí vždycky poznamenat, že mám slovanské tvary. Celkově mě pořád kritizuje, třeba řekne: Co to máš za robustní korále?*“

V souvislosti s popsanými událostmi vystupuje do popředí podle mého názoru další životní téma Lucčina příběhu, totiž *nízké sebevědomí a trvalé pocity méněcennosti*.

Otcova kritika a jeho výhrůžky, „*že se nebude nikomu líbit*“, doprovázené i tresty, může vysvětlovat Lucčinu silnou orientaci na to, jak vypadá, jak jsem se o tom zmiňovala výše.

Aby se Lucka chránila před přísnou a vytrvalou kritikou ze strany otce, přizpůsobovala se jeho názorům, příkazům a požadavkům bez ohledu na to, co si sama myslela. Dělá to tak dodnes, i když se snaží s tím bojovat. „*Kvůli němu třeba nosím vlasy obarvené na blond, protože když jsem je měla obarvené nahnědo, kritizoval mě, jak v tom účesu mám tvrdé rysy v obličejí. Mně se více líbila ta tmavá, ale radši jsem to udělala, jak chtěl on.*“

Sebejistotu jí dodal pobyt v Anglii, Lucka se zde domluvila, dokázala si zde najít práci. Byl to pro ni důkaz toho, čeho všeho je sama schopná, čeho může dosáhnout. „*Jinak jsem měla sebevědomí hrozný, často jsem přistupovala na věci, které jsem nechtěla, jen aby byl klid.*“ Ve výpovědi o aktuálním vztahu s Jirkou však zaznamenáváme první tendence a snahu Lucky nedělat to, co nechce, přestože tím druhé zklame nebo odmítne. Lucka to zvládne zatím především v sexuální oblasti.

Analýza Kresby Ostrova rodiny: *RODINA*

Lucka sama charakterizuje Ostrov rodiny jako „*můj, jediný, významný.*“ Byla by ráda, kdyby si z tohoto Ostrova odnesla některé rituály, především slavení Vánoc a Velikonoc a společná jídla. Zdá se jí, že málo slavili narozeniny a svátky.

- *obyvatelstvo Ostrova*: máma, táta, Lucka, sestra Iva,
- táta byl ten, kdo z Ostrova rodiny dobrovolně odešel a založil nový ostrov s Olinkou. „*Mám mámu i tátu, ale každého zvlášť. Doted' spolu nejsou schopni mluvit. Kdybych se vdávala, tak na té svatbě může být jen jeden z nich.*“
- na Ostrově byl zároveň cítit silný vliv mnoha dalších lidí, šlo především o tyto postavy:

Jirka, nový manžel matky: „*ten mamce hodně pomáhal, dával jí uznání, kterého od táty asi moc neměla, i když je mamka moc hezká a byla mu vždycky věrná*“,

prarodiče z matčiny strany: autoritativní babička, dědeček zemřel, když bylo Lucce sedm let, byl primář kardiologického oddělení,

prarodiče z otcovy strany: babička zemřela před dvěma lety, dědeček zemřel, když jí bylo třináct let („*byl to podpantoflák*“),

Marek,

nová rodina sestry Ivy: sestra má dvě děti, je rozvedená. Aktuálně má nějakého o 17 let staršího přítele. Mají svůj vlastní Ostrov rodiny, oddělený od původního, ale hodně na něho nalepený, protože potřebuje hodně pomáhat s dětmi. Lucka by chtěla, aby její Ostrov rodiny spíše vrostl do toho původního Ostrova,

Olinka: přítelkyně táty, je na jeho novém Ostrově, odkud působí.

- Lucka by byla ráda, kdyby své místo na Ostrově mohla změnit a byla více v jeho středu. *„Ne proto, abych měla všechnu pozornost, ale protože je mám všechny moc ráda a chci je mít všechny kolem sebe, chtěla bych být i blíže tátovi a prarodičům z jeho strany.“*

Lucka na Ostrov rodiny umísťuje nejbližší členy rodiny – mámu, tátu, sebe a sestru. Také cítí, že život v jejich rodině byl a je ovlivňován celou řadou dalších postav, především novými partnery rodičů, novou rodinou sestry. Významnou postavou, ovlivňující život na Ostrově, je pro Lucku také Marek.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** *„U nás bylo vždycky hodně živo. Hlavně v té době, kdy byl táta herec. To u nás byli pořád jeho kamarádi z práce. Návštěva mohla vždycky všude, jen do ložnice jsme je nikdy nevodili.“*

Ostrov je otevřený vůči okolnímu světu, vítá nové návštěvníky. Díky tomu jsou obyvatelé Ostrova neustále v kontaktu se spoustou lidí, udržují aktivně společenský život. Zároveň existuje možnost být sám, pokud vznikne taková potřeba. To považují z hlediska psychického vývoje Lucky za projektivní faktor.

Ložnici Lucka označuje na jejich Ostrově za tabu. K tomuto tématu se vrátím později.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

táta: hlava rodiny - hlavně pro děti, autorita

máma: živitel rodiny (*„Máma od mých 9 let podnikala, otevřela si lékárnou. V té době jsme museli mít i chůvu, která nás hlídala. Nesnášela ji hlavně sestra, dělala vždycky různé naschvály, například nastupovala do autobusu jiným vchodem apod.“*)

Lucka a Iva: děti, smysl života pro mamku, chloubka pro tátu (*„aby se mohl kým chlubit“*)

Marek: moje životní, osudová láska

Jírka, přítel mamky: opora, partner mamky, někdo, kdo si jí cení

prarodiče ze strany táty: hodní, starostliví, staroušci (*„učili mě poznávat nové věci, třeba poznávat houby nebo vyšívát“*)

prarodiče ze strany mámy: inteligence, vyšší vrstva, aristokracie, knihy vzdělání

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny, matka rodinu živí a pečuje o ni, otec představuje autoritu. Je hlavou rodiny v tradičním pojetí mužské a ženské role, v tradičním pojetí postavy otce. Také role dětí je na tomto Ostrově jasně vymezena a specificky odlišena ve vztahu k matce (jejíž jsou smyslem) a ve vztahu k otci (jehož jsou chloubou a podle toho se musí chovat, podle toho musí vypadat). Role prarodičů se též liší. Prarodiče ze strany matky vedou děti ke vzdělání, ke způsobům dobrého chování, prarodiče ze strany otce učí děti také poznávat nové věci, ale spíše věci běžného praktického života. Jejich vztah k dětem je více emocionální a spontánní. Takto fungující prarodiče považují za protektivní a přínosnější v psychickém vývoji.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Jednoznačně největší mocí před rozvodem disponoval otec (9), po rozvodu jeho moc klesla (2). Matka před rozvodem disponovala poměrně velkou mocí, ale byla podřízena moci otce (7), po rozvodu dosahuje nejvyšší úrovně (10) – „*Ta to vede, ona je Vládce Ostrova.*“ Děti před rozvodem nedisponovaly téměř žádnou mocí (1), po rozvodu se jejich postavení zlepšilo (7) – „*k rozvodu jsme mamku s Ivou přemluvily, takže jsme pak už víc mohly mluvit do různých věcí*“. Moc Marka na Ostrově (3) se projevovala hlavně skrz Lucku, která s ním chtěla trávit co nejvíce volného času. Jirka, matčin nový partner, disponuje téměř shodnou úrovní moci jako matka (9), Olina, otcova nová partnerka, disponuje maximální mocí (10) – „*táta na ni hodně dá*“. Prarodiče z otcovy strany disponovali před rozvodem podobnou úrovní moci jako matka (babička dokonce vyšší – 9, dědeček 8), po rozvodu jejich moc klesla (babička 7, dědeček 4). Prarodiče z matčiny strany disponovali před rozvodem též podobnou úrovní moci jako matka (babička – 8, dědeček – 8), po rozvodu též klesla (babička – 7, dědeček 0, protože zemřel).

Je evidentní, že na tomto Ostrově rodiny do rozdělení moci zásadně zasáhl rozvod rodičů. Výrazně se snížila moc dominantního otce, ale také moc prarodičů, kteří ovlivňovali život na Ostrově. Posílena byla nejen moc matky, ale také dětí, jejichž postavení bylo snižováno podle mého názoru především otcem.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Pozitivní alianci vytvářela především Lucka a Marek, protože plánovali společnou budoucnost. Koalice na Ostrově vytvářely Lucka a sestra Iva proti otci (když podporovaly matku, aby se s otcem rozvedla), babička ze strany otce proti matce a dětem (po rozvodu), Lucka a Marek proti matce, která se snažila zabránit, aby vztah rostl do intimní podoby.

Za rizikové považují vytvoření koalice mezi babičkou a otcem proti matce a dětem. To, že děti opustil otec, je samo o sobě skličující událost, se kterou je pro děti obtížné se vyrovnat. To, že se proti

nim a jejich matce postaví ještě jiný blízký člen rodiny, jakým babička rozhodně v tomto případě byla, je přitěžující okolností, která může vytvářet v dětech pocity viny a úzkosti, zhoršuje zmatek a pocity nejistoty, může negativně ovlivnit sebeobraz dítěte.

- **významné události, které změnily život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova: svatba matky a otce a následně jejich rozvod

„Hádky mezi rodiči byly vředy, ale byly podle mě v normě. I mamka byla cholerická, jednou po tátovi hodila dort.“ Od 9. – 10. roku Lucčina života se podle ní stávala situace doma nesnesitelná. Se sestrou přemlouvaly mámu, aby se s tátou rozvedla, aby byl doma klid. Období po rozvodu nazývá Lucka v „Knize života“ jako „Mezi tátou a mámou“. Dcery s tátou neměly upravený styk soudně, mohly za ním chodit kdykoliv. Sestra Iva návštěvy u otce hodně bojkotovala, Lucka ho ale navštěvovat chtěla. Chodila za ním po škole do práce, trávila s ním možná ještě více času než před rozvodem. Když se doma s mámou pohádaly, chodila k němu. Teď si uvědomuje, že tím musela mámě hodně ubližovat. Dokonce se k němu ve 14 letech asi na tři měsíce odstěhovala. Nejprve všechno klapalo dobře, vedla domácnost, dělala nákupy, ale pak dostal táta v práci nařízenou dovolenou, byl suspendován a své napětí a stres si opět začal vybíjet na Luce. Jednou to Lucka nevydržela, zavolala mamce, která pro ni hned přijela a odstěhovala ji zpět domů.

Je zajímavé, že samotný rozvod rodičů není Luckou ani její sestrou Ivou v příběhu vylíčen jako trauma, právě naopak. Rozvod rodičů si obě sestry přály, dokonce k němu matku přemlouvaly. Odchod otce z domova znamenal konec hádek a klid. Za protektivní faktor v takto komplikované situaci vnímán fakt, že matka dcery proti otci nepopouzela, umožňovala jim styk s otcem podle jejich přání a potřeby, a to přesto, že sama s otcem nebyla schopná komunikovat. Ve vyhrocené situaci, kdy se Lucka nejprve odstěhovala od matky k otci a pak svého rozhodnutí litovala, matka Luce nic nevyčítala a rychle jí přispěchala na pomoc. Dál její kontakty s otcem podporovala.

- **tabuizování na Ostrově:**

Na Ostrově této rodiny docházelo k zamlčování na více úrovních. Jednak se zde tabuizovala některá témata, především sexuální výchova (vše kolem sexu, antikoncepce a menstruace), jednak se zamlčovaly některé události, které měly vliv na život na Ostrově.

To, že byl na Ostrově tabuizován sex, jsem předeslala již dřívější zmínkou o ložnici, která jako reálné místo na Ostrově byla střežena před zraky cizích návštěvníků. Nešlo jen o ložnici. *„Máma za mnou poslala tátu, aby mi řekl o antikoncepci, když jsem už rok brala hormonální antikoncepci. Všechno jsem si musela nastudovat sama.“*

Téma sexu bylo možná tabuizováno v souvislosti se zamlčováním jiné skutečnosti, totiž že otec má milenky. O své milence Lence, jeho asistence z práce, táta doma řekl, že je lesba. *„Jednou*

dokonce přišla Lenka k mámě do lékárny s nějakou svou kamarádkou, byly do sebe zavěšené, bylo to, jak když přišly zahrát divadélko. Jednou jsme u ní s Ivou měly zůstat přes noc, bylo mi asi 11 let, a ona s námi měla spát v posteli. Chtěla mě držet za ruku, já jsem nechtěla, protože jsem si myslela, že je lesba, ale bála jsem se odmítnout, tak jsem jí tu ruku dala.“

Tabuizování sexu, zamlčování otcových milostných záletů v kombinaci s Lucčiným nízkým sebevědomím a strachem odmítnout přání dospělého člověka možná souvisí s Lucčinými opakovanými zkušenostmi se sexuálními obtěžováními. Poprvé ji obtěžoval vedoucí na táboře, když bylo Luce 10 let (*„dokonce pak za mnou přijel až domů, právě jsem vylezla z koupelny v županu a s mokřými vlasy, ten z toho musel být úplně mimo“*), podruhé ji obtěžovali dva muži ve vlaku, a naposledy ve 13 letech, když byli na dovolené v Turecku.

Tabuizování témat okolo sexu je možné považovat za jednoznačně rizikový faktor v psychickém vývoji Lucky. Je možné, že její opakované problémy se sexuálními kontakty v partnerských vztazích mají kořeny právě tady.

- ***problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:***

Táta, partnerské hádky a nesoulad mezi rodiči

Ztotožňování rodinného problému s konkrétním členem rodiny považují za rizikový faktor. Na druhou stranu v případě příběhu Lucky postava otce skutečně vyznívá poněkud problémově. O tátovi jako „problému“ se v rodině nemluvilo přímo: *„Mamka vše pojmenuje pravým jménem, ale nikdy o něm neříká, že je hajzl apod.“*

Partnerské hádky a nesoulad mezi rodiči před rozvodem bývá pro děti velmi náročným životním obdobím. Atmosféra v rodině bývá nepříjemná, děti jsou odsunuty z hlavního zájmu rodičů, kteří se soustředí především na vlastní konflikty. Toto období, trvá-li dlouho (v případě Lucky minimálně 3 roky), může mít negativní vliv například na rozvoj neurotických symptomů.

- ***postoj obyvatel k okolnímu světu:***

To, co na život Ostrova rodiny působilo zvnějšku, Lucka shrnuje do těchto bodů:

tátovo zaměstnání (jeho bohémský život)

tátovi známí a známí mamky (byli úplně odlišní)

tátovy milenky a jeho zálety

rozvod rodičů

Markova smrt (a mamčin strach o mě)

odchod dcer z domova

noví manželé rodičů

způsob, jak prarodiče vychovávali naše rodiče („*mamka měla citově chladné rodiče, ale ona je pravý opak, táta měl o devět let staršího bratra, který měl psychické problémy a nakonec spáchal sebevraždu – rodiče si více všímali jeho než otce Lucky*“)

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, by se dal podle Lucky vyjádřit takto: „*nabízející možnosti, dobrodružství, prostor pro volnočasové aktivity*“.

Pozitivní nahlížení světa jako místa, které obyvatelům Ostrova má co nabídnout, je podle mého názoru protektivní faktor v psychickém vývoji Lucky a svědčí pro uspořádání rodiny jako systému, který je vůči vnějšku otevřený.

- **rituály na Ostrově:** společně jíst u stolu (bez táty), slavení Vánoc, Velikonoc, nedělní návštěva kostela, modlitba před jídlem

V rodině Lucky měly rituály své místo, jednalo se o každodenní rituály i rituály konané jednou za rok. Scházení se u společného jídla i ostatní rituály lze považovat za protektivní faktor. Zvlášť zajímavý je spirituální prvek rituálů, religiózně orientovaný, který bývá též považován za protektivní faktor.

- **pravidla na Ostrově:** úcta k rodičům, poslušnost, nediskutovat

Pravidla, která na Ostrově existovala, se týkala především chování dětí vůči rodičům. Jasně vymezovala jejich podřízené postavení. Za zvlášť rizikové lze považovat pravidlo „*nediskutovat*“, které svědčí pro uzavřenost rodinného systému, jeho rigidní hierarchii, ve které má pravomoc pravidla vydávat pouze nejvyšší hlava rodiny.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:** Hádky probíhaly mezi sestrami (například o hračky), mezi Luckou a mámou (hlavně v souvislosti s Markem), samozřejmě mezi rodiči. Hádky mezi Luckou a tátou v podstatě neexistovaly – „*netroufnu si dodnes se s ním hádat. Mám z něho strach, mám k němu úctu. Asi to souvisí i s těmi tělesnými tresty.*“ Koničky měly podobné, společně trávily dovolené, čas na chalupě, bez táty se scházely s mámou ke společnému jídlu.

Komunikace podložená strachem působí patogenně a považují ji za rizikový faktor v psychickém vývoji Lucky. Nemožnost otevřeně diskutovat, vyjadřovat svoje názory, efektivně se hádat je opět známkou uzavřeného rodinného systému, který podněcuje vývoj jedince negativními směry.

- ***péče o emoce obyvatel:*** plakát mohl na Ostrově každý, rodiče viděla plakát jen několikrát, mamka byla spíše ta, která utěšovala. Táta obecně nerad dával najevo emoce typu smutek nebo strach.

Volné vyjadřování emocí a podpora jejich spontaneity, například v podobě pláče, je protektivním faktorem v psychickém vývoji dítěte.

Sebeobraz respondentky

Lucka sama sebe považuje za lenivou, ne příliš cílevědomou (odkládá věci na poslední chvíli), starožitnou (ve smyslu, že má zastaralé názory, například nevěra je pro ni tabu), altruistickou a naivní.

Cení si na sobě toho, že pomáhá ráda druhým lidem, dokáže být zapálená pro to, co ji baví (to platí i v lásce, „*když se zamiluju, dám ze sebe maximum*“), je fixovaná na rodinu („*možná až nezdravě na svůj věk, poslechnu, co mi radí udělat*“), umí být sama („*neberu už chlapa za každou cenu, jen abych někoho měla*“) – nutno podotknout, že tomu nebylo tak vždy. Sama připouští, že v dospělosti vždycky nějakého muže k dispozici měla, neuměla být sama. Významné životní události, které popisuje v technice „*Kniha života*“, jsou téměř bez výjimky vždy propojeny s postavou nějakého muže, například „*Já a Marek*“, „*Já a Matt*“, „*Já a Vlád'a*“, „*Já a Jirka*.“

Nemá ráda, když dělá věci na poslední chvíli, je nerozhodná, udělá to, co ve skutečnosti nechce udělat jen proto, že to je jednodušší, a když se přejídá ve stresu.

Její blízcí by nejspíš potvrdili, že dělá věci na poslední chvíli, je naivní, také by řekli, že je hektická, komunikativní a až moc prosociální (že se angažuje ve prospěch jiných lidí na úkor těch nejbližších).

Se svou výkonností byla dříve spokojenější, teď se jí zdá, že školu zanedbávala, hlavně kvůli práci. Celkově je se svými výkony spokojená, ale ví, že má rezervy. V tom, co dělá, je relativně dobrá (Lucka pracuje jako učitelka), i když by upřednostnila, aby dostala příležitost zase pracovat ve zdravotnictví nebo vězeňství.

Se svou postavou a vzhledem nikdy nebyla moc spokojená, i teď jí vadí, že přibrala na váze, ale není tak nespokojená, „*že by šla běhat kolem baráku*.“ Tvrdí, že ví o svých nedostatcích, které jsou podle ní objektivní, a „*že by to mohlo být lepší, protože to bývalo lepší*.“ Ale stále má pozitivní ohlasy od druhých a také od dětí ve škole („*říkají mi, že jsem jako víla*.“).

Pokud se v jejím životě neděje nic zásadního, je relativně stabilní. Kritický byl „porozvodový stav“, smrt Marka, situace v Anglii a všechny „porozchodové stavy“. Mívala i sebevražedné myšlenky, její pokusy o sebevraždu v Anglii byly demonstrativní („*hrátky s nůžkami v koupelně*“) a vyvolané kombinací její izolace, hádkami s manželem a studem za něho.

Svoji „Knihu života“ označuje nejprve za „horor“, poté přejmenovává na „dobrodružný či výpravný román,“ ve kterém je sice hodně bolesti, ale stále zůstává možnost děj změnit. Pro optimistické ladění respondentky svědčí i některé názvy kapitol její „Knihy života“, například „Šťastné dětství“, „Nejlepší období mého života“ nebo „První rodina, která měla být se vším všudy.“

Podle mého názoru je Lucka spíše extravertně orientovaná, společenská a komunikativní. Domnívám se, že výhodou této Lucčiny povahy je fakt, že na sebe dokáže navázat poměrně širokou základnu sociální opory. Samota a ztráta společenských kontaktů podněcují rozvoj depresivní nálady. Domnívám se, že Lucčino chování a projevy vykazují symptomy neuroticismu. V příběhu je možné zaznamenat například projevy nutkavého chování s charakterem sebepoškozování (jizvy na rukách), rovněž její demonstrativní pokusy o sebevraždu považuji za projevy hystriónského nutkavého jednání. Tematicky Lucka ulpívá na tématu smrti („Markova smrt, „mrtvý Marek“) a tématu sexu.

Její základní životní nastavení je však podle mého názoru spíše optimistické, za rozhodující protektivní faktor na úrovni její osobnosti považuji její víru v to, že „děj svého příběhu může změnit.“ To svědčí pro vnitřní lokalizaci místa kontroly, o kterém byla zmínka v teoretické části práce.

Citově je Lucka navázána především na matku, kterou jednak označuje za vůbec nejvýznamnější postavu svého života (až za ni umísťuje postavu Marka), jednak o ní v jiné souvislosti mluví jako o „nejintimnější, nejdůležitější, o té, která je všude, která tu byla vždycky, zatímco táta odešel.“ Svou „Knihu života“ Lucka pojmenovává názvem „Maminčina holčička.“ Ve vztahu k rodičům má Lucka tendenci k závislému chování, fixovaná v negativním slova smyslu je především na otce, jehož schválení, případně povolení potřebuje dodnes.

Za rizikové lze považovat její naučené strategie zvládání stresu, kterými jsou především přejídání, nakupování a nahrazování prázdného místa novým sexuálním partnerem.

Za hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Lucky lze podle mého názoru označit skutečnosti, které shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	převaha extraverte v osobnostním ladění	neuroticismus, trvalé pocity méněcennosti, úzkostnost
	optimistické nastavení vůči životu	ulpívavé myšlení, nutkavé chování, včetně sebepoškozování a sebevražedných pokusů
	schopnost navázat na sebe širokou základnu sociální opory	hystriónské tendence a teatrální projevy osobnosti
	víra v možnost život měnit (vnitřní locus of control)	sebevražda a psychické potíže v rodinné anamnéze
		závislost na rodičích, především otci, připomínající závislost oběti na agresorovi
	nevhodné strategie zvládání stresu (přejídání, nakupování, nefunkční partnerské vztahy)	
na úrovni rodiny	otevřenost rodinného systému vůči vnějšímu světu	přeskočení a vynechání fází zármutku a oplakávání, spojených se smrtí Marka
	spontánní, emocionálně kladný a pozitivně přijímaný vztah prarodičů z otcovy strany	dominantní postava otce, který je kritizující, trestající, strach nahánějící
	optimální porozvodové uspořádání (děti nejsou matkou popouzeny proti otci, mohou se s ním stýkat dle potřeby)	vytvoření porozvodové koalice babičky z otcovy strany, negativní postoje a emoce vůči matce i vůči dětem
	velmi úzký vztah s matkou, zajišťující péči a pocit jistoty, po celou dobu psychického vývoje	tabuizování sexu a všech souvisejících témat (menstruace, antikoncepce), zamlčování skutečností o milenkách táty a jeho záletech
	pozitivní nahlížení okolního světa jako místa, které poskytuje nové možnosti a příležitosti	nemožnost otevřené výměny názorů mezi dětmi a rodiči, především otcem
	existence rituálů, včetně rituálů se spirituálními, religiózně laděnými prvky	partnerské hádky a rodičovský nesoulad před rozvodem
	volné vyjadřování emocí, včetně pláče, a přítomnost matky, která utěšuje	pravidlo, že děti nesmí s rodiči o ničem diskutovat

Tabulka 10: Protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji Lucky

Z tabulky je zřejmé, že protektivní faktory v psychickém vývoji Lucky nacházíme na úrovni osobnosti i na úrovni rodiny. Na osobnostní úrovni to je podle mého názoru především Lucčino optimistické nastavení vůči životu spolu s vírou, že je v její moci děj svého života případně změnit. Z protektivních faktorů na straně rodiny považují za významné především Lucčin blízký citový vztah s matkou i s dalšími členy rodiny, například prarodiči z otcovy strany, kteří Luce umožňovali projevat svou spontaneitu, otevřenost rodinného systému vůči vnějšímu světu a nahlížení na něho jako na místo skýtající řadu dobrých příležitostí, v neposlední řadě také existenci rituálů, zvláště těch spirituálně laděných. Za nejrizikovější na úrovni osobnosti považují tyto faktory – sebevražda v rodinné anamnéze, výrazné projevy nutkavého chování a ulpívavého myšlení a nevhodné strategie zvládání stresu. Na úrovni rodiny považují za nejzávažnější skutečnosti týkající se tabuizování sexuálních témat a problematické chování otce, na kterého je Lucka pravděpodobně patologicky fixovaná. Závislost na něm může připomínat závislost oběti na agresorovi tak, jak ji známe například z případů obětí šikany. Za zvlášť rizikovou také považují absenci otevřené komunikace s otcem a potlačený a nezpracovaný zármutek provázející Markovu smrt.

9.1.3 Míša

Volné pozorování respondentky

Míša působí po celou dobu dojmem sebevědomé, extravertní, optimistické dívky. Zdá se, že její převládající nálada je nálada dobrá, veselá a že je Míša plná života, elánu a pozitivní energie. Vyjadřuje se po celou dobu uvolněně, bez zábran, emoce jsou v souladu s obsahem událostí, které popisuje, nicméně pokud popisuje nepříjemné události, nepropadá sebelítosti či smutku, udržuje si dobrou náladu.

Obě její kresby působí poněkud odbytým dojmem, především „Čára života“ neobsahuje téměř žádné informace. Nedomnívám se, že by respondentka nechtěla zadaný úkol splnit, nebo byla po hloubkovém rozhovoru již příliš unavená, spíše to na mě působí dojmem odlehčeného přístupu Míši, která k celému rozhovoru přistupovala s nadhledem, s odstupem, zároveň bez obav a aktivovaných obranných mechanismů. Stejně jako její kresby není podle mého názoru ani duševní život Míši příliš bohatý, předimenzovaný. Vnímám ho spíše jako prostý, jasný, přímý, bez zbytečného dramatizování, zveličování a psychologizování.

Tematická analýza

a) Míša po delší úvaze označuje za hlavní téma svého života **„něco jako osobní růst.“** V tomto duchu pojmenovává nakonec také celou svou „Knihu života“ – jako „Poznávání“, „Růst“ či „Zrání“. Myslím, že to dobře vystihuje optimistickou povahu a otevřenou mysl Míši. Sama vysvětluje, jak tento růst chápe – *„V konfrontaci s konkrétní situací dokážu změnit svoje názory. Vždycky, když si myslím, že mám v něčem jasno, tak se něco stane a ty životní zkušenosti mě naučí*

něčemu nového. Třeba nevěru, tu jsem odsuzovala, teď jsem zjistila, že můžou být situace, kdy to je v pořádku, jen se to nesmí tahat do vztahu, ten druhý se to nesmí dozvědět. “

„Poznávání“ je také název jedné její kapitoly „Knihy života“, která shrnuje období, když byla Míša na střední škole. Podtitulek této kapitoly by mohl znít: *„Jak to chodí mezi lidmi.“* Bylo to období, kdy Míša chodila často na večírky, které trvaly až do rána. *„Sama se divím, že to mamka tak zvládala, že jsem přišla v půl osmé ráno domů a šla spát.“* Na večírcích Míša ani moc nepila ani moc nekouřila, to, co ji bavilo, bylo poznávat lidi a to, jak to mezi nimi chodí. *„Zjistila jsem, že lidi pořád něco nebo někoho hodnotí, velmi rychle si vytvářejí soudy a dělají závěry. Nejdřív jsem byla ‚ta tlustá‘, a když jsem zhubla, byla jsem zase ‚ta s velkýmnosem‘.*

Když nastoupila na vysokou školu, začala více pracovat na svém profesním rozvoji. Účastnila se například psychosociálního výcviku, na kterém pochopila, že má právo na své emoce, že má právo říci ne apod.

Přestože to Míša tak během rozhovoru přímo nepojmenovala, domnívám se, že dalšími dvěma velkými tématy jejího života je téma otce a hledání svého vztahu k němu a téma hledání svého vztahu k mužům. V další části se pokusím toto tvrzení objasnit v souvislosti s konkrétními událostmi, které Míša během rozhovoru popisovala.

b) otec a hledání svého vztahu k němu

Podle Míši byl základní problém v tom, že táta měl děti příliš brzy. *„Asi ještě nebyl připravený na otcovství, měl rád svůj klid, takže nás, děti, dávali rodiče docela často k babičce a dědovi na hlídání.“*

Táta odešel, když Míše bylo 11 let, k rozvodu došlo později, když jí bylo 13 let. *„Byla to pro všechny úleva, když odešel, nikdy jsme neměli dobrý vztah. Míval agresivní výbuchy, člověk nikdy nevěděl, co od něho může čekat, útočil často nečekaně i kvůli hloupostem. Když odešel, tak jsme si oddechli. Brala jsem tátu jako někoho, kdo do rodiny ani nepatří, někoho, kdo když tam je, tak tam jen otravuje.“* Táta Míše a jejímu mladšímu bratrovi navíc tvrdil, že za rozvod mohou oni. Přitom oni věděli, že táta byl mámě i několikrát nevěrný.

V době mezi jejím jedenáctým a osmnáctým rokem se vidali zřídka. Jeho zájem byl minimální. *„On teď tvrdí, že o nás měl zájem, ale pravda je, že neměl. On se třeba půl roku neukázal a pak jen přišel dát mámě peníze. Vždycky, když jsme se viděli, měl poznámky typu: ‚vidím, že se ti daří dobře‘ nebo mi i otevřeně říkal, že jsem tlustá. Říkal mi to celou pubertu, pak to jednou řekl, to mi bylo osmnáct, a to už byla poslední kapka a od té doby jsem s ním sedm let nepromluvila.“*

Celých sedm let, kdy Míša s tátou nemluvila, nedostávala od něho ani žádné peníze, na rozdíl od bratra. On se prý o ni snažil zajímat, a to přes babičku. Babiččina vážná nemoc byla to, co Míšu po

letech zase svedlo do kontaktu se svým otcem. „Zezačátku to bylo hodně těžké, samozřejmě měl zase nějakou poznámku typu ‚pro tebe je důležité, aby byl na tebe pořád někdo hodný‘, ale přešla jsem to bez komentáře a postupně s ním začala zase mluvit.“ V té době měl novou partnerku, jen o 3 roky starší než byla Míša. Podle Míši to je ale „skvělá holka, která má na něho dobrý vliv.“

Míša na jednu stranu popisuje svého tátu jako „rušivý element“, jako někoho, kdo „udělá lépe, když odejde, protože se všem uleví.“ Na druhou stranu z perspektivy současného spokojeného života o tátovi také v jiném kontextu obdivně a s nadšením říká: „Táta je typ chlapáka. Je inteligentní, dobrý podnikatel. Jezdí na motorkách, má třeba o deset mladší kamarády, kteří k němu vzhlíží. Je to takový ten typ, co nedědkovatí.“ O svém aktuálním vztahu s ním říká, že ho má teď tak „na pokec, nic víc.“ Znovusblížení s tátou označuje Míša za jednu z významných životních událostí („přestat se s ním bavit bylo snadné, ale znovu s ním začít, bylo těžké“).

To, co Míša se svým otcem prožila, vystihuje dobře pojem „několikanásobné odmítnutí“. Několikanásobné z těchto důvodů:

- samotný odchod otce z rodiny děti mají tendenci interpretovat jako odmítnutí sebe sama,
- Míša byla otcem systematicky odmítána vlastně už mnohem dříve v době, kdy otec v rodině byl fyzicky přítomen („chtěl ale mít svůj klid“, raději děti dávali na hlídání k babičce),
- otec Míšu ponižoval a kritizoval, volil zranitelná místa, týkající se vzhledu a postavy Míši, a tím jí vlastně dával najevo své odmítnutí v rovině muž - žena,
- otec dával svůj nezájem o Míšu najevo poté, co odešel z rodiny (netrávil s dětmi žádný volný čas, „třeba půl roku se ani neukázal“).

Vyrovnat se a smířit se s takovou situací bývá pro dítě velmi složité, často ho takový narušený vztah s jedním z rodičů poznamenává na celý život, což se později projevuje především v dalších mezilidských vztazích dítěte.

V případě Míši za přitěžující okolnost považuji fakt, že Míša nehodnotí kladně ani svůj vztah s matkou: „S mámou jsme nikdy neměly moc dobrý vztah, až teď. Jsme kamarádky, co spolu zajdou na kafe. Máma je taky ta, co spíš nějak věcně pomůže, na rozdíl od táty.“

Naopak za protektivní faktor považuji na úrovni rodiny především velmi blízký citový vztah Míši s babičkou z otcovy strany. Jde o babičku, která Míšu a jejího bratra často v dětství hlídala. Trávili u ní celé prázdniny a víkendy. Babička bydlela na venkově za městem a Míša tam měla navíc spoustu kamarádů. Babička jí nechávala docela hodně volnosti, má tohle období spojené především s pocity „bezelstného dětství, sladké nevinnosti a čistoty.“ Babičku Míša také označuje za vůbec nejvýznamnější postavu svého dosavadního života (na místo mámy a táty). „Vštípila mi morální

zásady, byla srdečná, vychovávala mě.“ Proto její smrt Míšu velmi zasáhla. Předtím, než babička zemřela, se o ni Míša tři čtvrtě roku každý den starala.

Bez babičky Míše zbývá nyní opět jen matka s otcem. Jako východisko z poměrně komplikovaných vztahů s nimi volí Míša cestu kamarádství. Podvědomě ale podle mého názoru touží především po blízkosti skutečného otce, kterého celý život postrádala a kterého jí neměl kdo nahradit (na rozdíl od matky, již do jisté míry nahrazovala právě babička), ke kterému by mohla vzhlížet a který by zároveň obdivoval ji.

c) hledání svého vztahu k mužům

S tématem hledání svého vztahu k otci souvisí bezprostředně podle mého názoru hledání také svého vztahu k mužům.

První vztah měla Míša v 17 letech, skončil po tři čtvrtě roku odhalenou nevěrou jejího přítele. Několikrát se pak pokoušeli vrátit k sobě zpátky, ale *„vždycky jsme spolu jen něco měli a pak to zase neklaplo.*“ Na střední škole měla Míša podle svých slov hodně nezávazných vztahů, vztahů, které byly jen sexuální. Několikrát chodila i se dvěma chlapci najednou. *„Vyhovovalo mi to. Vztahy mi vždycky zvyšovaly ego, je to pro mě prostředek, jak si dokázat, že mě má někdo rád, že se někomu líbím.*“

Tato strategie souvisí s uvědomováním si své ženskosti prostřednictvím sexuálních kontaktů s muži, jak jsme se s tím setkali i v příběhu Kláry. U Míši se přidává také snaha získat prostřednictvím těchto styků pocit, že je člověk milován, že je obdivován. Tato motivace je v souvislosti s otcovou kritikou a ponižováním Míši pochopitelná. Lze ji ovšem považovat za rizikový faktor z hlediska vývoje dalších intimních partnerských vztahů.

První vážný vztah měla Míša na vysoké škole. Trval tři roky. O příteli říká, že *„byl hodný, až moc. Až trouba.*“ Nicméně mu byla Míša po celou dobu vztahu věrná.

Také Míše, podobně jako jiným ženám, které neměly příležitost setkat se svou ženskostí a mužským světem prostřednictvím svého otce, připadal „hodný“ přítel nudný. To byl důvod, proč se s ním Míša nakonec také rozešla.

Ve 23 letech Míša odešla z domova a nastěhovala se ke svému novému příteli, který byl o 12 let starší. Vztah trval tři roky. *„Byla s ním sranda, byla jsem s ním spokojená, ale po nějaké době se začaly objevovat problémy. Zjistila jsem, že má dluhy, málem jsem o své peníze přišla i já. Nakonec to skončilo tak, že jsem ho živila, měla jsem více prací najednou, doma jsem mu uklízela, starala se o něho a on mi byl nevěrný. Věděla jsem o tom, ale neměla jsem sílu to řešit. Ke konci ten vztah byl opravdu hodně degradující.*“

Přestože od začátku prezentovala nevěru jako něco nepřijatelného, především proto, že její otec byl matce nevěrný, sama se ve svých 25 letech dostává do obdobné situace jako její matka, která rovněž předstírala, že neví o otcových záletech.

Míša se však odhodlala a s přítelem se rozešla. Koupila vlastní byt. Získala novou práci, se kterou je spokojená. Je bez přítele a vyhovuje jí to. Má hodně volného času, který tráví hlavně s kamarádkami. *„Líbí se mi to. Mám pocit, že si můžu srovnat priority, uvědomit si spoustu věcí. Příjemné je i to, že mám peníze jen pro sebe.“*

Domnívám se, že se tímto závěrem dostáváme zpátky k původnímu životnímu tématu Míši, k její myšlence osobního růstu. Tomu napovídá také název poslední kapitoly „Knihy života“ – „Odlehčení“, „Svoboda“. Míša svépomocí, aniž by si toho možná byla vědoma, prochází očištnou fází, ukončuje staré záležitosti, aby se před ní mohly otevřít nové kapitoly jejího života. Podle mého názoru vše svědčí pro to, že by se Míša mohla stát ve svých dalších milostných vztazích úspěšnější. V každém případě je zřejmé, že její pohled na muže je do jisté míry poznamenán jejími negativními zkušenostmi s nimi, především s otcem. Svůj názor na muže a jejich roli ve svém životě popsala takto: *„Jsou takoví bezelstní, pomalí, neumí efektivně řešit problémy. Mám je ráda, ale jsou to komplikátoři, s nima se to vždycky nějak zvrtné. Beru je jako zajímavou zkušenost, obohatili můj život, pomohli mi něco si uvědomit, ale taky můj život komplikovali.“*

Analýza Kresby Ostrova rodiny: RODINA (se vším všudy)

Míša sama charakterizuje Ostrov rodiny jako *„vitální, s otevřenou myslí, s životním nadhledem.“* Byla by ráda, kdyby si z tohoto Ostrova odnesla především jeho soudržnost, dodržování tradic a veselého ducha. Ráda by se vyhnula tomu, že by na jejím novém Ostrovu došlo také k rozvodu. Také pochybuje o zažitém tvrzení, že *„dospělý má vždycky pravdu.“*

- **obyvatelstvo Ostrova:** Míša kreslí celou širokou vícegenerační rodinu, včetně tetiček, strýčků, bratránků a sestřenek, babiček a dědečků,
- zakresluje na Ostrov také Jirku, aktuálního přítele své mamky: *„no já nevím, jak to s ním máma myslí vážně, ale nakreslím ho sem“*, zakresluje také tátu, ale trochu stranou: *„sám se segregoval“*, komplikovanou pozici na Ostrově zaujímá bratr: *„bratr na Ostrově je, ale hodně se distancuje, všichni ho zvou, chtějí ho mezi sebe, ale on moc nechce.“*
- se svým umístěním na Ostrově je Míša spokojená: *„jsem blízko východu, abych mohla Ostrov kdykoliv opustit a možná založit i svůj nový Ostrov“.*

Míša na Ostrov rodiny umísťuje všechny členy své širší rodiny. Celkem na Ostrov umístila 19 postav. Domnívám se, že z hlediska jejího psychického vývoje můžeme velmi intenzivní vztahy v rámci širší rodiny zahrnující více generací považovat za významný protektivní faktor.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „*Odejít z Ostrova bylo snadné. Jen se řeklo: „já jdu, čau.“ a odpověď byla: „tak se v pořádku vrat“.* Návštěva mohla jít kamkoli na Ostrově, dostala vždycky nějaké uctivé místo.“

Ostrov je otevřený vůči okolnímu světu, vítá nové návštěvníky. Díky tomu jsou obyvatelé Ostrova neustále v kontaktu s lidmi. Svě návštěvy obyvatelé vždy řádně pohostí, nic před nimi na Ostrově nezatajují. Samotní obyvatelé vcházejí a vycházejí na určených místech přes pláže, které se však rozprostírají přinejmenším po celé polovině obvodu Ostrova. Volnost a svobodu, kterou Ostrov nabízí svým obyvatelům, i způsob, jakým zároveň vítá své návštěvy, považují z hlediska psychického vývoje Míši za protektivní faktor.

- **rozdělení rolí na Ostrově:** „*Všichni jsou velké osobnosti, vzájemně se respektují.*“

dědeček (z matčiny strany) : hlava rodiny, mentor, architekt („*Jeho názor je důležitý. Když mamka kupovala byt, chodil se s ní dívat na prohlídky bytů, až jsem se musela mamky zeptat, kdo z nich dvou si ten byt vlastně kupuje. Když jsem si kupovala byt já, tak jsem se také ptala na jeho názor.*“)

babička (z matčiny strany): dáma („*byla v nějaké škole pro šlechtičny, kde se učily, jak správně jíst a pít a tak. Chodí vždy hezky oblečená. Když se jako rodina sejdeme, tak je ve zvyku, že přijdeme všichni hezky oblečení, žádné tepláky.*“)

matka: ta, co potřebuje ochranu, „*moje malá mamka*“

otec: ten, co šokuje tím, co řekne nebo co udělá

Míša: ta, co přichází pro útěchu a zase odchází („*naše rodina je jak nějaká terapeutická skupina, vždycky se vzájemně vyslechneme*“)

bratr: ten, co se ničeho neúčastní

teta (nejstarší ze sester): generál

strýček (její manžel): „*mouchy, sežerte mě*“

teta (prostřední sestra): mediátor, silná osobnost („*narodila se jí dvojčata, jedno zemřelo a druhé je postižené, má středně těžkou až těžkou mentální retardaci*“)

strýček (její manžel): „*chlapák*“, co má na tetu vysoké nároky

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny, nejsou však neměnné a striktně dané, podložené jsou především vzájemným respektem jednoho k druhému. Překvapivě vynívá role matky, která odpovídá spíše roli dítěte. Záměna role rodiče a dítěte je považována za rizikový faktor

v psychickém vývoji dítěte. Míša si ale pravděpodobně svou roli dítěte dokázala uhájit, a to díky úzkému kontaktu s širší rodinou. Zajímavé je hodnocení jednoho ze strýců, který vedle dominantní tety působí submisivním dojmem, což Míša hodnotí negativně (nápadně připomíná kritiku „*příliš hodného přítele*“).

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Míša nedokáže přidělit jednoznačně nějakou hodnotu moci vyjádřenou číslem. „*Každý může mít svůj názor, s ostatními se třeba poradí, ale pak si to může udělat po svém, vzájemně se nemanipulujeme.*“

Svou dominancí vyniká hlavně teta (nejstarší sestra), před rozvodem také táta, který byl „*nositelem špatné nálady, špatné atmosféry, zastrasování a vyvolávání konfliktů*“. Za hlavu rodiny označila Míša už dříve dědečka z matčiny strany, který také v rodině disponoval vyšší mírou moci ve smyslu míry svého vlivu na ostatní.

Na tomto Ostrově je moc rovnoměrně rozdělována mezi všechny členy rodiny. Každý je respektován jako samostatně myslící bytost, která má právo se také samostatně rozhodovat. Domnívám se, že děti potřebují hranice a jistá míra dominance rodičů, jejich schopnost se rozhodovat děti chrání a vzbuzuje v nich pocity bezpečí a jistoty. Na tomto Ostrově především matka působí nejistým, submisivním dojmem. Děti jsou tlačeny do předčasného dospělého rozhodování, což lze považovat za rizikový faktor z hlediska jejich dalšího psychického vývoje.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Pozitivní aliance vytvářely především děti v rámci různých her a zábavy a máma se svými sestrami (tetami). Koalice se na Ostrově nevytvářely. Pokud vznikl problém nebo konflikt, každý to řešil sám s tím, koho se to týkalo. Otevřenou komunikaci bez uzavíraných koalic považují za protektivní faktor v psychickém vývoji Míši.

- **významné události, které změnil život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova: rozvod rodičů („*Babička s dědou jsou věřící, nesli ten rozvod hodně těžko.*“), smrt bratránka a péče o postiženého bratránka, zdravotní problémy v rodině: smrt babičky a dědy z otcovy strany, úraz babičky z matčiny strany, emigrace tety a strejdy do Austrálie („*Bylo to za komunismu. Jednak se nám stýskalo, jednak měl problémy děda, který kvůli nim nemohl dělat práci architekta, dostával podřadné práce.*“)

Mezi významné události, které změnil život na Ostrově, řadí Míša pouze „*rozvod rodičů*“, který se jí týkal bezprostředně, jinak zmiňuje významné události, které souvisely s jinými členy jejich rodiny. To svědčí pro pocity silné pospolitosti a blízkosti, které jsou na Ostrově evidentní.

- **tabuizování na Ostrově:**

Míša si donedávna myslela, že se na Ostrově nic nezamlčovalo, snad jen na vztahové rovině fakt, že teta (nejstarší sestra) cítila vůči ostatním sestřám trochu zášť, protože se o ně musela starat, když byly malé. Ale nedávno se úplně náhodou dozvěděla, že její táta je adoptovaný. „Byla jsem v hospodě a někdo se o tom zmínil. Ptala jsem se táty, ale on se vyjádřil neurčitě. Tak jsem se zeptala kamarádky babičky, ale také se vyjádřila neurčitě. Může se to zdát jako hloupost, ale docela mě to vzalo, celý život jsem žila ve lži. Když babička umírala, říkala něco o tom, že lituje jen jedné věci. Myslím si, že mluvila o tomhle.“

Zamlčování jako takové lze považovat za rizikový faktor. V případě Míši jde o zamlčování, které se jí bezprostředně netýkalo, přesto v ní vyvolalo nedůvěru v jinak dobře fungující otevřený rodinný systém.

- **problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:**

postižený bratránek, který potřebuje nepřetržitou péči

Zdravotní postižení dítěte v rodině je vždy smutnou událostí, se kterou se rodiče a potažmo celá rodina musí vyrovnat, smířit a naučit žít. V případě, že jsou do péče o postiženého člena zapojeni i děti, může to mít na ně spíše pozitivní vliv, především v souvislosti s rozvojem jejich prosociálního chování.

- **postoj obyvatel k okolnímu světu:**

Zvnějšku na tento Ostrov rodiny působila především politika a starší generace, které byly a jsou součástí nejbližší rodiny.

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, by se dal podle Míši vyjádřit takto: „rodina tady bude pro tebe vždy, ale ostatní lidé ne, přetvařují se, lžou, jsou nestáli“.

Rodina se v tomto slova smyslu oproti okolnímu světu vymezuje poměrně radikálně a v extrémní poloze. Zároveň tento postoj k okolnímu světu vysvětluje v dnešní době neobvyklou soudržnost celé široké rodiny. Na tomto Ostrově si instituce rodiny váží a pravděpodobně ji považují také za svou nejvyšší hodnotu.

- **rituály na Ostrově:** „Těch máme! – narozeniny všech členů, Vánoce, koledy o Vánocích, vánoční mše, společné dovolené.“

V rodině Míši mají rituály své nezastupitelné místo, jednalo se především o rituály konané v den určitého výročí několikrát do roka. Existenci rituálů lze považovat za protektivní faktor. Nacházíme v nich i spirituální prvky, religiózně orientované, které bývají též považovány za

protektivní faktory. Ve vyprávění Míši postrádáme zmínku o každodenních rituálech, které by realizovala nejužší rodina.

- **pravidla na Ostrově:** nemluvit sprostě, žít zdravě, úcta ke starším, respekt ke stáří („*Když se sejdeme, vždy dostávají jídlo jako první ti nejstarší, teprve pak mladí.*“)

Pravidla, která na Ostrově existovala, se týkala především uctivého, slušného chování nejen dětí vůči rodičům, ale obecně mladších vůči starším. Výchova byla na tomto Ostrově pojímána téměř ve smyslu etické výchovy a jako takovou ji můžeme považovat za protektivní faktor ve vývoji jedince.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

V nejužší rodině si příliš nepovídali, to Míše vynahrazovala především širší rodina. Komunikace byla otevřená na všech úrovních, bylo možné říkat svoje názory. Koničky měli společně v celé široké rodině, společně cestovali, jezdili na dovolené. Míša stejně jako táta ráda čte fantazijní knihy.

Nejužší rodina Míši byla především součástí velké širší rodiny, ta zajišťovala společnou činnost, rituály, komunikaci. Když zůstala Míšina rodina sama, nedokázala tyto funkce účinně zajistit, což považuji za rizikový faktor.

- **péče o emoce obyvatel:**

Na Ostrově mohli plakat všichni, plakaly ale především ženy, zároveň se také vzájemně podporovaly a utěšovaly. Volné vyjadřování emocí a podpora jejich spontaneity, například v podobě pláče, je protektivním faktorem v psychickém vývoji dítěte.

Sebeobraz respondentky

Míša sama sebe považuje za vitální, optimistickou, tolerantní („*to jsem musela být, abych mohla žít se svými rodiči*“). Myslí si také o sobě, že je cílevědomá, bývá ješitná a vzteklá. Váží si na sobě především vitality. To, co na sobě nemá příliš ráda, je její potřeba „*si čas od času zadržet s kamarádkami*“.

Její máma by o ní nejspíš řekla, že je šikovná, má svůj názor a všechno neodkývá, umí být vzteklá a bývá přímočará („*Ona by to hodnotila jako negativní, to mi vadí, myslím si, že to je dobrá vlastnost.*“). Táta by o ní řekl, že je ambiciózní jako on. „*Negativní věci by si teď už asi nedovolil říct kvůli našemu vztahu.*“

Se svou výkonností je spokojená, i když jí teď aktuálně vadí, že odkládá psaní diplomové práce. „*Na střední jsem měla trojky i čtyřky, ale nemyslím si, že to je o známkách, ty nejsou důležité.*“

Se svou postavou a vzhledem je spokojená. „*Jen bych potřebovala zhubnout asi 6 kilo, celkově bych mohla být menší.*“

Její psychické prožívání je relativně stabilní. Propady v náladách měla pouze situačně. Těžké to bylo, když například zemřela babička. „*Bylo pro mě těžký nechat ji jít.*“ Když se rozešla s posledním přítelem, „*byl to boj se zraněnou ješitností, myslela jsem si, že pro něho nejsem dost dobrá, měla jsem vztek.*“ Nikdy ale nemusela užívat žádná psychofarmaka.

Podle mého názoru je Míša výrazně extravertní, její základní životní nastavení je optimistické. Sama svou „Knihu života“ označuje za „komedii“: „*Člověk se u toho nasměje. Svůj život nevnímám špatně, smrt je přirozená a rozvod je koneckonců dneska už taky normální. Přišlo smíření, vyřešilo se to. To, co bylo, je uzavřené.*“

Svůj aktuální život hodnotí z perspektivy spokojené mladé ženy. Nepůsobí však naivně, její očekávání a představy o nadcházejícím životě jsou realistické a v souladu s tím, z jaké pochází rodiny, prorodinně orientované – mít partnera a děti: „*Žili šťastně až do smrti. Seženu si chlapa, budeme mít děti a pak se rozvedeme. (smích) Je to risk, je to jak věštění z koule.*“

Významným protektivním faktorem je podle mého názoru v psychickém vývoji Míši silná základna sociální opory, kterou má Míša ve své široké rodině. Významnou roli v jejím životě sehrály ale také kamarádky, které jí pomáhaly projít především obdobím puberty, nyní také obdobím mladé dospělosti.

Nápadné je její sebehodnocení jako ženy výhradně skrze oči jiných mužů a skrze zkušenosti s nimi, což spojují jednak s absencí přítomnosti dobře fungujícího otce, jednak s jeho posměšnými a kritickými poznámkami, kterými ji častoval po celou dobu její puberty.

Hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Míši shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	výrazně extravertovaná osobnost, prosociálně orientovaná, emocionální stabilní	pocity méněcennosti, hlavně ve vztahu ke své ženskosti
	výrazně optimistické základní životní nastavení	
	vitalita, otevřenost vůči novým zkušenostem, vnitřní místo kontroly	
	životní nadhled, bez nadměrného filosofování, psychologizování	
na úrovni rodiny	úzký citový vztah k babičce jako náhradní ženské postavě	několikanásobné odmítnutí ze strany otce
	vysoká intenzita vztahů v rámci širší, vícegenerační rodiny, soudržnost	nevyhovující vztah s matkou, matka v roli "dítěte", které potřebuje chránit
	otevřenost rodinného systému vůči okolnímu světu, rodina zároveň poskytuje volnost a svobodu svým členům	objevování ženskosti prostřednictvím sexuálních vztahů s muži
	otevřená komunikace mezi všemi členy rodiny, nevytváří se koalice	využívání sexu jako prostředku k získání lásky a uznání
	nejsou tabuizována žádná témata	nejasné rozdělení moci v rodině, nejasné vymezení role rodiče a dítěte
	zapojení všech členů rodiny do péče o zdravotně postiženého člena rodiny	zatajení adopce otce
	rodina jako nejvyšší hodnota jejích členů, existence rituálů v širší rodině	radikální vymezení rodiny vůči okolnímu světu (spolehnout se lze jen na rodinu, na ostatní mimo rodinu ne)
	výchova pojatá jako etická výchova	absence komunikace v nejužší rodině
	spontánní vyjadřování emocí, pláč jako legitimní doprovod	absence každodenních rituálů v nejužší rodině
	sociální opora složená nejen z rodinných příslušníků, ale také kamarádek a vrstevníků	

Tabulka 11: Protektivní a patogenní faktory v psychickém vývoji Míši

V psychickém vývoji Míši považují za rozhodující, že na úrovni osobnostního nastavení protektivní faktory vykazují jasnou převahu nad faktory rizikovými. Na úrovni rodiny za zvlášť

rizikový faktor považují skutečnost, že rodina v té nejužší podobě (máma, táta, Míša a její bratr) vykazuje mnoho znaků nefunkčnosti, to však významně kompenzuje zařazení tohoto mikrosystému do širšího okruhu rodiny, který dokáže uspokojit většinu základních potřeb svých členů.

9.1.4 Ester

Volné pozorování respondentky

Ester je drobná, křehká dívka, působící po celou dobu rozhovoru spíše introvertním, tichým, klidným dojmem. Mluví rozvážně, s lehkým úsměvem na tváři, emoce jsou spíše v útlumu, ne ve smyslu jejich popření, ale spíše ve smyslu jejich kontroly. Její vystupování není projev běžné dvacetileté dívky, rozhodně působí starším, vyspělejším dojmem.

Po celou dobu rozhovoru Ester pracuje soustředěně, pečlivě odpovídá na všechny otázky. Problémy má s plněním úkolů, které zahrnují požadavek pojmenování, například úkoly typu: „*Jak byste pojmenovala svou Knihu života?*“ nebo „*Dejte svému Ostrovu rodiny tři přívlastky, které by ho vystihovaly.*“ S odpovědí otálí, nejprve odmítá odpovídat, když jí zadání přibližují a lépe vysvětlují, formulace odpovědi jí trvá ve srovnání s jinými respondentkami delší časový úsek, nicméně se jí nakonec úkol podaří splnit.

Obě její kresby působí čistým, úhledným dojmem. Především kresba Ostrova rodiny zaplňuje téměř celou plochu papíru, což souvisí s velkým počtem rodinných příslušníků v nukleární rodině. Ester se ve svých kresbách převážně drží racionální roviny (zapisuje jen jména a názvy), okrajově si dovoluje popustit uzdu své fantazie a vstup na Ostrov vyznačuje dvěma palmami s kokosy nebo zakresluje postavu matky také formou kreslené postavičky.

Tematická analýza

a) Ester za hlavní téma svého života označuje „***sílu a moc všechno překonat a jít dál, dostat se přes všechny věci, co se staly, překonat sama sebe.***“ Myšlenka „*jít dál*“ se objevuje i v názvu celé „*Knihy života*“, kterou Ester pojmenovává „*Život*“ nebo „*Cesta*“.

Když analyzuji příběh Ester, vystupují mi z něho další velká témata, která podle mého názoru zároveň objasňují to, co si sama zvolila za své hlavní životní téma. Domnívám se, že jde o následující témata:

b) téma základní životní nejistoty

Životní nejistotou mám v případě Ester na mysli základní existenciální pocit nestálosti, pocit chaosu, neukotvenosti. Tyto pocity podle mého názoru mohou plynout minimálně ze dvou hlavních zdrojů.

Prvním zdrojem těchto pocitů je fakt, že se Ester od svého raného dětství velmi často stěhovala. Když bylo Ester 11 let, stěhovala se s mámou a svými 6 sourozenci a třemi psy ze statku do bytu jedna plus jedna. V bytě dlouho nevydrželi. *„Bydleli jsme porůznu, po známých. Dojížděla jsem do školy, takže jsem brzy ráno musela vstávat a pozdě jsem se vracela. Jediná jistota, kterou jsem měla, byla, že každých 14 dnů odjedu do Prahy k tátovi, jinak to teda nebylo nic moc.“* V té době vyměnila Ester asi pět škol, pak se přestěhovali do velkého města, kde také vystřídal dvě školy, než se usadila v jedné základní církevní škole. Do té ale opět musela dojíždět z nedalekého města, protože se tam s matkou mezitím přestěhovali, nejprve do bytu, poté do domu na předměstí městečka. *„Tam teprve začalo klidné, spokojené období. Bylo to dané tím barákem se zahradou. To byla jistota.“* Ester průběh těchto událostí shrnuje do názvů prvních dvou kapitol své „Knihy života“ – nejprve *„Stěhování“*, poté *„Spokojenost“*.

Druhým zdrojem pocitů nestálosti a nejistoty je podle mého názoru fakt, že matka během dětství Estery měla několik partnerů, se kterými žila, takže by se její partnerský život dal označit rovněž za nejistý a nestabilní. Takové byly ve většině případů i samotné partnerské vztahy.

Ester má jednu starší sestru, dva starší bratry, jednu mladší sestru a jednoho mladšího bratra, který již zemřel. Každý ze sourozenců má jiného biologického otce. Otec Ester s rodinou žil do jejich čtyř let. Ester říká, že *„to bylo asi jediné období, kdy byla její matka vedena nějakým chlapem.“* Pak matka žila krátce s otcem postiženého bratra, brzy na to s otcem nejmladší sestry. S tímto mužem rodina žila až do jedenáctého roku Esterina života. *„Byl to cholerik. Starší sourozenec bil, jednou nebo dvakrát jsem od něho taky dostala facku. Bil i mámu. Mamka měla autonehodu, od které má v noze železnou tyč. Jednou ji zbil tak, že se ta tyč zlomila. Pak už zakročil můj táta. Přijel a rozbil mu hubu. To u mě tenkrát hodně stoupnul, že se za nás tak postavil, to bylo pro mě hodně důležité. Nakonec se nám podařilo mamku přemluvit, ať se s ním rozvede.“*

Se současným přítelem je Esterina matka od doby, kdy se přestěhovali do baráku se zahradou. To bylo Ester asi 14 let. *„Je to první delší období, kdy máma měla jednoho chlapa. Jako děti jsme měly šanci ho poznat, zvyknout si na něho, vyznat se v něm, poznat, kdy má špatnou náladu a je lepší se mu vyhnout a tak. On se do výchovy nikdy moc nepletl, o všech těchto věcech rozhodovala máma, on byl samozřejmě na její straně, ale nedával to nijak najevo.“*

Ester matčín partnerský život příliš nekomentuje. V jiné souvislosti jen podotýká, že *„mámini chlapi byli to, co se v rodině zamlčovalo, ale nechce jí to vyčítat. Je k ní shovívavá.“* Také ale zároveň ví, že to ve svém životě nechce dělat jako její matka: *„Chci mít jednoho stálého partnera pro svoje děti, a ne abych jim po pěti letech musela říkat, že to byl totální vůl.“* Odpor cítí také k nezávazným sexuálním vztahům. Takové vztahy měla jen dva, má na ně špatné vzpomínky, lituje jich. Cítí se zneužitá, protože pochopila, že oběma mužům *„šlo jen o sex.“* *„Měla jsem myom na děložním čípku,*

myslím si, že jsem si to tam vypěstovala těmi styky bez lásky, jen z chtiče. Ten chlap si při sexu na té ženské odreagovává to negativní a ono to pak na ni přejde.“

Po celou dobu tohoto poněkud nestabilního období – ať šlo o doslovnou nestabilitu danou nejistotou bydlení, nebo nejistotu danou nestálostí matky v jejích partnerských vztazích – byla pro Ester důležitou postavou právě matka. Ester ji opakovaně označila (v technice „Čára života“ i „Kniha života“) jako významnou postavu, která jí pomáhala toto období zvládnout.

c) téma životních ztrát

Životními ztrátami mám v případě Ester především na mysli doslovné ztráty blízkého člověka dané jeho smrtí.

První taková ztráta Ester potkala, když jí bylo necelých 17 let, a týkala se jejího přítele, se kterým chodila asi 4 měsíce. *„Já měla ale pocit, že to byla celá léta. Byl to syn máminy kamarádky, která spáchala sebevraždu. Moje máma ho pak měla jak vlastního syna a pořád mě tlačila, abych s ním chodila. Já ho měla ráda, ale spíš jsem s ním chodila, abych mámě udělala radost.“* Přítel Estery byl o 7 let starší než ona. Její vztah k němu vyjadřuje i název kapitoly „Kniha života“, která o tomto období pojednává – „Princ“ – tak mu v průběhu rozhovoru celou dobu také Ester říká. Po 4 měsících její přítel spáchal sebevraždu, dopis na rozloučenou adresoval přímo Ester. V něm jí vysvětloval, proč musel odejít (*„že nezvládá realitu a asi se i bál, že by mě mohl ztratit“*). Jeho rozhodnutí Ester v jiné souvislosti hodnotí negativně, například při rozpravě nad „Čarou života“ Ester na otázku „jakou roli v různých situacích jejího života sehráli muži?“ odpověděla: *„Když jsem je potřebovala, tak mě zklamali. Třeba to, že se někdo dokáže zabít, a vy všichni ostatní mi vlezte na záda!“*

Zajímala jsem se o to, co Ester pomohlo zvládnout toto obtížné období. Z jejího vyprávění vybírám hlavní postavy a skutečnosti a shrnuji je do těchto bodů:

- bratr S. a jeho rodina (*„v té době měl už manželku a děti, hodně jsem k nim jezdila, ti mě podrželi“*),
- nejmladší sestra J. (*„trávila jsem s ní hodně času“*),
- „tchán“ – otec přítele, který spáchal sebevraždu (*„Hodně jsem se sblížila s tátou toho kluka, jsme dodnes přátelé. Spojuje nás ta lítost, co se stalo s jeho synem. Když se mi něco stane, jdu se k němu zašít, zamlčíme si, popovídáme si. Zná mě odmalička, je to i mámy kamarád.“* Během dalšího vyprávění vychází najevo, že se k němu Ester se současným přítelem bude možná i stěhovat.),
- máma (*„Máma mi pomohla, hodně jsme se v té době sblížily.“*),

- nový přítel (*„Poměrně brzy na to jsem začala chodit s novým přítelem, který mi pomohl se z toho dostat. Znali jsme se předtím už dva roky. Teď to bude čtvrtý rok, co spolu chodíme.“* Nový přítel Estery je také o 7 let starší.),
- návštěva psychiatra a psychologa: psychiatr jí předepsal léky na spaní, *„u psychologa mi to přišlo divný. Na nic. Svěřovat se cizímu člověku? Víc mi pomohla rodina.“*

Ester v těžké životní situaci měla k dispozici podle mého názoru poměrně širokou základnu sociální opory, z velké části tvořenou blízkými rodinnými příbuznými, kteří plně a dostatečně suplovali jakoukoli odbornou pomoc. To považuji za významný protektivní faktor, který se podle mého názoru uplatnil i v celé řadě dalších, možné méně dramatických a stresujících životních situací v životě Estery. Za zvlášť zajímavý považuji vztah mezi Ester a „tchánem“. Domnívám se, že postavu „tchána“ můžeme chápat rovněž jako kompenzační mužskou postavu za otce, který byl v životě Estery přítomen v omezeném rozsahu. V tomto smyslu tento faktor považuji z hlediska dalšího psychického vývoje Estery též za protektivní.

Mou pozornost zaujalo i sdělení Estery, že svou roli sehrál také nový přítel. Obsazení prázdného místa novým člověkem bych běžně považovala spíše za rizikový faktor z hlediska dalšího vývoje vztahu. V tomto případě vzhledem ke kontextu celého příběhu se však nedomnívám, že by šlo o jednoznačné nahrazení jednoho muže za jiného, které by bylo možné považovat za škodlivé či rizikové. Sama svého přítele označuje za vůbec nejvýznamnější postavu svého dosavadního života: *„Vedle něho jsem se změnila, dospěla“* (*„a máma a táta, to je jasné“* – dodává jen tak mimochodem).

Druhá ztráta se týká mladšího bratra Estery. Ten se narodil s těžkou mentální retardací, v podstatě mohl pouze ležet a potřeboval každodenní intenzivní péči. Tu mu věnovala především matka, ale podíleli se na ní všichni sourozenci, nejvíce starší bratr T., kterého jeho smrt také nejvíce zasáhla.

Ester v té době bydlela se svým současným přítelem u jeho rodiny. *„V té době mě někteří lidé v jeho rodině hodně zklamali tím, jak neempaticky reagovali na to, že bratr zemřel. Zklamalo mě také to, že se přítel za mě nepostavil. Je srdečný, ale jde mu strašně moc o to, aby se někomu neznelíbil, aby někoho nenaštval. Kdybych v té době byla silná jako teď, asi bych odešla.“*

Smrt mladšího bratra se neobjevuje v seznamu významných událostí „Knihy života“ (na rozdíl od smrti přítele) ani mezi významnými životními událostmi v „Čáře života“. Objevuje se ovšem mezi významnými životními událostmi, které změnilы život rodiny, v kresbě Ostrova rodiny. Domnívám se, že smrt mladšího, celoživotně vážně nemocného člena rodiny byla pro Ester především rodinnou záležitostí, nikoli záležitostí osobní. Vzhledem ke zdravotnímu stavu chlapce rodina pravděpodobně očekávala, že dítě dřív nebo později zemře. Přestože členové rodiny cítili jistě velký zármutek, odchod chlapce mohl pro některé členy znamenat rovněž úlevu, neboť péče o něho byla velmi náročná, včetně

požadavků na organizaci rodinných aktivit („*Nemohli jsme jezdit třeba na společnou dovolenou, vždycky musel být někdo doma a starat se o bratra, který navíc neměl rád cestování.*“).

Ester podle mého názoru nebyla péčí o mladšího bratra přespříliš zatěžována, zároveň její spoluúčast na péči o nemocného člena rodiny lze považovat za pozitivní faktor v rozvoji jejího prosociálního chování. Sama Ester tíhne k pomáhajícím profesím, má vystudovanou zdravotní školu a v rámci své profese by ráda pomáhala lidem, ať už to bude v jakékoli podobě.

Další ztráty v podobě smrti se dotkly Estery spíše zprostředkovaně, nicméně se domnívám, že je důležité je zmínit.

Podle Estery byl život v rodině (tak jak to uvádí v rámci kresby Ostrova rodiny) mimo jiné ovlivněn také smrtí paní V., která byla matkou přítele, jenž spáchal sebevraždu. Paní V. se přátelila s Esterinou matkou a sama také spáchala sebevraždu. „*To, že se zabila, hodně ovlivnilo naši rodinu, hlavně skrz mámu.*“

V rámci kresby Ostrova rodiny Ester označuje také smrt babičky (z matčiny strany) za významnou událost, která ovlivnila život v rodině. Předtím, než babička zemřela, navštěvovala ji máma Estery minimálně dvakrát týdně, takže docela často nebyla doma. Ester v té době bylo asi 14 let. Ester s babičkou nicméně neměla příliš dobrý vztah: „*Já jsem u ní byla ta nejméně oblíbená. Měla jsem podle ní špatné známky. Když jsem řekla, že chci jít studovat gymnázium, řekla, že na to nemám, že to je hloupost. Tak jsem šla na zdrávku.*“

Smrt je součástí lidského života a jako takovou ji samu o sobě nemůžeme považovat za rizikový faktor. V příběhu Estery se ovšem opakovaně objevuje smrt nepřírozená, předčasná – dvakrát jde o sebevraždu, jednou o smrt nemocného dítěte. To považuji přinejmenším za přitěžující okolnosti, které kladou na psychiku jedince zvýšené nároky.

Ester se smrtí „počítá“ až s neobvyklou samozřejmostí na to, že jí je dvacet let. Říká, že „*smrt je blízko.*“ Aktuálně má v nemocnici svého otce, chodí za ním každý den na návštěvu. Chce, aby se se svou přítelkyní dohodli na společném bydlení, aby se o otce měl po propuštění z nemocnice kdo starat. Jeho nemoc vnímá v kontextu smrti jako možné varianty, podle mého názoru neodůvodněně, ale na základě vlastní zkušenosti se smrtí.

d) téma hledání svého vztahu k otci

Paralelně se všemi popsanými událostmi jako jejich skrytý podtext podle mého názoru se tu vyjevuje také téma hledání vlastního vztahu k otci.

Za důležitý milník ve svém vztahu k tátovi považuje Ester svůj odchod do Prahy v souvislosti se svým nástupem na vysokou školu. Do té doby byl táta hlavně ten, kdo „*o společných víkendech*

zajišťoval zábavu. “ Teď u něho bydlela přes celý týden, jen na víkendy jezdila domů ke svému příteli. „Pracoval na směny, takže jsme se zas tak často nevidali. Zezačátku to bylo náročné, docela trvalo, než si zvykl, že tam někoho má. Dělal mi svačiny, postupně i večeri. Teď mi přijde, že si to úplně užívá, že se může o mě starat a že tam někoho má. “

Kapitolu v „Knize života“ Ester pojmenovává „Praha“ a spojuje toto období výslovně s postavou otce. *„V té době jsem s tátou navázala hlubší vztah. Táta mu říkám teprve rok, co žiju v Praze, do té doby jsem mu říkala jménem.“* V souvislosti s jeho současným onemocněním a hospitalizací Ester také poznamenala: *„Myslela jsem si, že s tátou ani žádný vztah moc nemám, ale teď jsem si uvědomila, že o něho mám strach.“*

Přestože otce Ester označuje za jednu z hlavních postav svého života, svůj vztah k němu ovšem hodnotí například při rozpravě nad Čarou života“ poněkud dvojnásobně: *„Poskytoval rozptýlení, soucit, zábavu, nadhled, ale když se něco doopravdy dělo, nebyl tu.“*

Z hlediska psychického vývoje Estery považují za protektivní faktory to, že otec o ni projevoval zájem a trávil s ní pravidelně po celou dobu jejího dětství a dospívání alespoň nějaký čas (*„asi do 13 let si pro mě vždycky jezdil, pak jsem za ním jezdila do Prahy už sama“*), matka Estery jejich pravidelné kontakty podporovala a otce před Ester neočerňovala ani nijak jinak nepomlouvala, v dospělosti otec a Ester využili příležitost znovu se sblížit a navázat hlubší vztah.

Analýza Kresby Ostrova rodiny: CHAOS

Ester sama charakterizuje Ostrov rodiny přívlastky *„naše zázemí, můj domov, láska, svoboda“*. Byla by ráda, kdyby si z tohoto Ostrova odnesla především optimismus a schopnost vytěžít z každé situace to dobré, třeba i za použití černého humoru, který pomáhá povznést se nad danou situací. Chtěla by si odnést jeho rozvážnost, umění myslet i na sebe a možnost poplakat si, když je potřeba. Od otce by ráda převzala jeho názor, že když člověka někdo kritizuje nebo mu něco vytýká, je dobré se nad tím nejdřív zamyslet a zvážit, jestli dotyčný nemá v něčem pravdu. Ester také zmiňuje řadu věcí, které si odnášet nechce – chtěla by jednoho stálého partnera, na rozdíl od mámy, chtěla by být ve svých vztazích stálejší. Také se jí nelíbí, že jsou obyvatelé na Ostrově někdy líní něco měnit, jsou oddaní stávajícímu stavu, zastávají názor *„nějak bude“* bez chuti přičinit se o změnu. Nechce na sebe rezignovat, jako to udělala podle Ester její matka. Nelíbí se jí ani přehnaná empatie, pokud je směřována na lidi, kteří si to nezaslouží.

- obyvatelstvo Ostrova:

Ester kreslí celou rodinu – jako první kreslí doprostřed Ostrova matku, stranou také jejího aktuálního přítele (váhá však, zda ho zakreslit a zdůrazňuje, že to je velký introvert), dále všechny své sourozence:

nejstarší sestra S.: „*vždycky měla největší privilegia, třeba svůj pokojíček, ale také spoustu věcí musela vybojovávat pro nás ostatní, hlavně svobodu*“

starší bratr T. a starší bratr S. (byli spolu v jednom pokoji)

Ester – umísťuje se osamocená na okraj Ostrova: „*tak jsem se cítila*“

mladší bratr J. a mladší sestra J.

Zakresluje také otce, ale za hranice Ostrova. Celkově váhá s jeho umístěním na kresbu: „*Přeci jenom moji starší sourozenci s ním žili celkem 8 let. Možná mi ho někdy i trochu záviděli, protože ani jeden další táta se nestaral, nezajímal.*“

Aktuálně bratr S. bydlí mimo Ostrov se svou manželkou a dětmi, bratr T. byl 4 roky mimo Ostrov, ale nyní se vrátil a opět zde žije, sestra S. je svobodná matka, také žila mimo Ostrov, ale teď zde opět bydlí i se svou malou dcerou.

Kromě rodinných příslušníků na Ostrov podle Ester patří také spousta zvířat, jejich domácí mazlíčci, a také rodinní přátelé: „*Někteří u nás třeba nějakou dobu i bydleli.*“

Ester na Ostrov rodiny umísťuje všechny členy jejich nukleární rodiny, která je ale velmi početná. Jde o matku, která je obklopena všemi svými sedmi dětmi. Své místo na Ostrově nacházejí také dva muži – otec Estery, i když za hranicemi Ostrova, a aktuální přítel matky, též na samém okraji Ostrova. Ester dává Ostrovu příhodný název – „*Chaos*“, který podle mého názoru stojí za zmínku. Chaos je dán nejen velkým počtem dětí v rodině, ale také neustálou přítomností mnoha dalších lidí – ať už šlo o muže, kteří se střídali u nich na Ostrově, nebo o přítomnost mnoha rodinných přátel. Domnívám se, že rodina jako „*klidný přístav*“ by měla obyvatelům zajišťovat bezpečnou skrýš před zmatkem a shonem vnějšího světa. Pokud je však zmatek, shon a chaos i v rodině, nepřispívá to podle mého názoru k optimálnímu psychickému vývoji směrem k životní stabilitě a rovnováze. Na druhou stranu Ester popisuje svou rodinu také jako „*zázemí*“, „*domov*“, „*lásku*“, což jsou přívlastky, které napovídají něco o funkčnosti rodinného prostředí, ve kterém Ester vyrůstala. Také uvádí, že pokud chtěla být sama, bylo to možné, měla k dispozici vlastní pokojíček. Domnívám se, že lásku, zázemí a pocit domova zajišťovala dětem především matka, podporu si poskytovali sourozenci i vzájemně.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „*Odejít z Ostrova bylo snadné. Kdo chtěl odejít, mohl, a když se vrátil, byla na stole teplá večeře. Těžké bylo odejít natrvalo, odstěhovat se. Navštěvovalo nás hodně známých, někteří u nás i nějakou dobu bydleli. Vstup byl mezi palmami, to je takový uvítací odbor. Návštěvu jsme pustili úplně všude, nebylo žádné místo, kam by nemohla. Bylo tam hodně svobody. Dospělí otevřeně debatovali před dětmi. A když si děti chtěly hrát v pokojíčku, tak si tam hrály, když chtěly být s dospělými, tak mohly být s nimi.*“

Ostrov je otevřený vůči okolnímu světu, vítá nové návštěvníky. Díky tomu jsou obyvatelé Ostrova neustále v kontaktu s lidmi, často s velmi zajímavými lidmi (na návštěvu přichází často umělci, lidé různé národnosti a náboženského vyznání). Navíc návštěvníci často přicházeli i se svými dětmi, což oceňovali především Ester a její sourozenci. Samotní obyvatelé mohou Ostrov svobodně opouštět a zase se vracet. Celkově panuje na Ostrově svobodný duch, obyvatelům je ponecháno hodně volnosti. Otevřenost rodiny vůči okolnímu světu považují za příznivý faktor, ovšem za předpokladu, že „chaos“ nepřekročí únosnou mez, nezačne obyvatele obtěžovat a neurotizovat, a nestane se tak spíše přitěžujícím faktorem, jak o tom bylo pojednáno výše.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

máma: ten nejdůležitější, ten, kdo to řídí, ale zároveň dává svobodu, ten, kdo rozděluje úkoly

přítel mámy: ten, co se nevměšuje do sporů (*„nikdo nejsme jeho dítě a tak se k nám taky choval, nic nemusel řešit“*)

starší bratr T.: ten, co dělá problémy; ten, kdo pečuje o nemocného bratra

starší bratr S.: ten, kdo uniká z reality (*„měl hodně jiné zájmy než my ostatní, zajímal se hodně o duchovno“*)

mladší sestra J.: benjamínek, mazánek (*„co si řekne, to má“*)

mladší bratr J.: ten, kdo potřebuje péči, ten, kdo vyžaduje empatii

Ester: ta přecitlivělá (*„brečela jsem kvůli všemu, špatně jsem si hledala kamarády, byla jsem dost sama i mezi sourozenci, až teď se více kamarádím se starším bratrem S.“*)

starší sestra S.: ta, co byla první, revolta, boj za svobodu

táta: rozmazlování, zábava, *„ten, co si mě půjčí na ten víkend“*

přítel: zábava, uvolnění pro mámu

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny. Za nejdůležitější je označena matka, která vše vede, řídí. Role sourozenců jsou vymezovány skrze jejich hlavní charakteristiku, jejich základní potřeby. Asi nejjasněji je vymezena role mladší sestry J., která je typickým „benjamínkem.“ Ostatní role jsou uchopeny problematičtěji v kontextu výrazné osobnostní vlastnosti (Ester – přecitlivělost, mladší bratr J. – potřeba péče a empatie, starší bratr S. – únik z reality, zájem o duchovno). Za rizikové lze považovat vymezení role staršího bratra T., který je „tím, kdo dělá problémy“. Jeho role má charakter nálepkování, což považují za rizikové především z hlediska jeho dalšího psychického vývoje. Z hlediska dalšího psychického vývoje Ester lze považovat za rizikové a komplikované vymezení rolí mužů na Ostrově vesměs negativně, role přítele matky je spojena s nečinností, role

otce je bagatelizována a degradována na toho, „*kdo si ji jen půjčí na víkend*“. V kontextu všech souvislostí to může negativně ovlivňovat budoucí intimní vztahy Estery s muži.

- ***rozdělení moci na Ostrově:***

Jednoznačně největší mocí disponuje na Ostrově matka (10), děti určitou mocí rovněž disponují, je však výrazně limitována – starší bratři a sestra S. (5) disponují větší mocí než Ester (3). Nejhuře je na tom nejmladší sestra J., které Ester přiřadila 0. Také muži na Ostrově nedisponují téměř žádnou úrovní moci – otci připisuje hodnotu mezi 0 – 1 a příteli matky 1 („*možná má nějaký vliv na matku*“).

Matka je skutečným vládcem tohoto Ostrova. Neznamena to však, že by ostatní členové byli omezováni ve své svobodě, jde spíše o symbolické vyjádření moci. Matka je ta, která Ostrov drží pohromadě, je tu pro všechny, přestože ostatní obyvatelé odcházejí a zase se vrací. Myslím, že jasné odlišení role rodiče a dětí bylo na tomto Ostrově ztíženo faktem, že matka děti vychovávala v podstatě sama. Její dominance může zajišťovat na Ostrově potřebný pocit bezpečí a jistoty a z tohoto pohledu ji považují za protektivní faktor. Za rizikový považují naopak fakt, že dívky, které vyrůstají na tomto Ostrově, nemají mnoho příležitostí zjistit, že vlastní úrovní moci by měli v rodině disponovat rovněž muži, což může být pro jejich další partnerský život přítěžující okolnost.

- ***vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:***

Pozitivní alianci vytvářeli především sourozenci, v průběhu doby se jejich aliance měnily: starší bratři, starší bratři a starší sestra S., Ester s mladší sestrou J., v poslední době také Ester se starším bratrem S. Cílem byla zábava, komunikace. Pozitivní alianci vytváří také máma se svým přítelem. To, že jejich vztah je Ester nyní takto vnímán a hodnocen, považují za příznivé z hlediska jejich dalších partnerských vztahů.

Koalice na Ostrově vytvářely děti proti bývalému manželovi své matky („*přemlouvali jsme ji, aby se rozvedla*“). Vzhledem k agresivnímu chování, které podle mého názoru je možné klasifikovat jako domácí násilí, nepovažují tuto koalici za patogenní, naopak za rizikové považují celé období, kdy Ester a její sourozenci žili v jedné domácnosti s tímto mužem.

- ***významné události, které změnily život na Ostrově***, tzv. energetická ohniska Ostrova: stěhování v 11 letech, bývalý manžel matky, sebevražda paní V., smrt mladšího bratra J., zaměstnání matky (Vzhledem k tomu, že matka byla stále na mateřské dovolené a poté se několik let starala o svého nemocného syna, nechodila do práce. Když dítě zemřelo, nastoupila do zaměstnání. „*To byla velká změna. Pracuje už skoro rok a půl a moc ji to baví, jen mladší sestra si musí zvyknout, že se o sebe musí postarat sama.*“), smrt babičky

Všechny významné události, které změnil život v rodině, i jejich možné dopady na další psychologický vývoj Ester, jsem postupně zmiňovala v předchozím textu, kromě změn, které souvisely s nástupem matky do práce. Tato událost je aktuální, Ester v té době bydlela již mimo Ostrov v rodině svého přítele.

- **tabuizování na Ostrově:**

Na Ostrově se nevytvářela tabu okolo jednotlivých témat ani se záměrně nezamlčovaly žádné události. O některých věcech se ale v rodině nemluvalo. Šlo o tato tři témata:

- matčini partneři,
- matčín manžel – otec mladší sestry J. (*„Nejhorší je, že J. je celá po něm, taky cholerik. Ani všechno neví, co se stalo, to si pak bude muset nějak přebrat, až bude starší.“*),
- *„nemluvalo se o tom, co by kdo chtěl, jaké má cíle“.*

Komunikaci na tomto Ostrově považuji za otevřenou a funkční. Na druhou stranu tato výše uvedená tři témata byla v rodinné komunikaci evidentně opomíjena a domnívám se, že především matčiny partnerské vztahy by se měly jednou stát předmětem otevřeného hlubokého rozhovoru mezi matkou a Ester.

O tom, co by si Ester přála, jaké má cíle, mluví nyní především se svým přítelem, s „tchánem“ a s tátou. S mámou je v tomto ohledu komunikace těžší: *„Máma bude argumentovat, že to je hloupý nápad, že bych měla mít nejdřív nějakou jistotu, nějaké zázemí.“*

- **problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:**

peníze

Peníze byly problémem v této rodině vždy, i teď. Děti se nemohly účastnit tolika mimoškolních aktivit, ale na druhou stranu Ester říká, že *„když něco fakt chtěli, tak to dostali. I k jídlu vždycky něco bylo, máma umí uvařit z čehokoli.“* Na společné dovolené rodina nejezdila, ale nejen kvůli penězům, také kvůli nemocnému sourozenci.

- **postoj obyvatel k okolnímu světu:**

Zvnějšku na tento Ostrov rodiny působily především tyto faktory:

babička (z matčiny strany), škola, přátelé, otec Ester, bydlení

Zajímavé je, že Ester do výčtu vlivů z okolního světa zařazuje babičku i tátou, čímž je také vykazuje za hranice Ostrova. Podle všeho nejsou pro Ester součástí její rodiny tak, jak ji ona chápe.

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, by se dal podle Ester vyjádřit takto: „*nebezpečí, strach, povrchnost*“.

Nahlížení světa jako nebezpečného místa, ze kterého má mít člověk strach a obavy, považují z hlediska psychického vývoje dítěte za rizikový faktor. Zdánlivě nezapadá tento postoj do otevřeného rodinného systému Ostrova, jak jsme ho měli možnost doteď pozorovat. Vysvětlení nacházím právě v tom, že je Ostrov otevřen komukoli, zároveň je zmítán mnoha existenciálními nejistotami (nejistota bydlení, nedostatek peněz), proto se jako prevence volí ostražitý postoj vůči okolí, které může rodině uškodit. Taková ostražitost však vyčerpává a nelze ji považovat za efektivní a zdravou strategii.

- **rituály na Ostrově:** „*Hlavně Vánoce, všichni jsme byli spolu, pomodlili jsme se, byli u nás známí, drželi jsme staré zvyky a udržovali jsme takové to tajemství okolo Vánoc – že přijde ježíšek, dárky se pod stromček dávaly opravdu až na Vánoce, drželi jsme zlaté prasátko. Na Velikonoce jsme chodili koledovat v krojích, zpívaly se koledy. Drželi jsme také Barboruku ještě den před Mikulášem. Také jsme dělali narozeninové oslavy. Když přijedu domů, tak si jen tak sedneme, povídáme a pijeme kafe.*“

V rodině Ester mají rituály své nezastupitelné místo, jednalo se především o rituály spojené se svátky, jako jsou Vánoce, Velikonoce, svatá Barbora, Mikuláš apod. V jejich slavení nacházíme řadu spirituálních prvků, které je možné považovat za protektivní faktory. Významné jsou podle mého názoru také běžné rituály, které se na Ostrově udržují a které jsou spojené se společným posezením u kávy a povídáním si.

- **pravidla na Ostrově:** úcta k ženám, k druhým lidem obecně, rozdělení povinností („*to vyplynulo ze situace, měla jsem psa, tak jsem se o něho starala, mamky přítel měl želvy, tak se o ně staral*“)

Pravidla, která na Ostrově existovala, se týkala především uctivého, slušného chování jednoho člověka k druhému. Zdůrazňovalo se také uctivé zacházení s ženami. Takto pojatou výchovu považují za protektivní z hlediska dalšího vývoje i z hlediska budoucích mezilidských a partnerských vztahů. Mohla dobře posloužit také jako prevence před chováním, v rámci kterého se žena nechává „používat“ a „zneužívat“ muži nebo jinými lidmi jen proto, že se nenaučila, že se s ní má jednat s úctou.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

V rodině si povídali o všem možném (co se stalo nového, jak bylo ve škole apod.). Když byli na sebe občas naštvaní, tak spolu nemluvili. Hádky se v rodině vyskytovaly, hlavně kvůli domácím pracím a „*bonzování*“ mezi sourozenci. S mámou Ester sdílela zájem o knížky, chodily také na společné procházky. S tátou si teď hlavně povídají, především o něm (jeho rodině a jeho přítelkyni). Se starší sestrou si dříve hodně povídala, hlavně o mužích.

- *péče o emoce obyvatel:*

Na Ostrově mohli plakat všichni, plakaly ale především dívky. Ester plakala hodně, byla přecitlivělá. Volné vyjadřování emocí a podpora jejich spontaneity, například v podobě pláče, je protektivním faktorem v psychickém vývoji dítěte.

Sebeobraz respondentky

Ester sama sebe považuje za cílevědomou, pracovitou a náročnou. Také ví, že je přecitlivělá (*„brečím často, radostí i smutkem, přináší to úlevu.“*). Není typ, co by měl spoustu kamarádek, má tak jednu dvě. S vrstevníky si moc nerozumí. Cení si na sobě svého specifického humoru, který má po mámě, a své schopnosti z každé špatné situace vytěžit to dobré. Má na sobě ráda svou píli a pracovitost. Nelíbí se jí na sobě, že je příliš náročná – na sebe i druhé. Také že všechno potřebuje do detailu rozebrat, když má nějaký problém, což musí být pro posluchače nesnesitelné. Nelíbí se jí, že je k sobě málo trpělivá, všechno potřebuje vědět hned.

Její nejbližší by nejspíš potvrdili to, co sama uvedla. Řekli by určitě, že je puntičkář, máma by řekla, že je náročná, přítel by vyzdvihl její netrpělivost a toleranci. Na otázku, co by o ní řekl táta, Ester odpověděla: *„Já jsem po tátovi, jsem jeho zrcadlo. Jen na sebe koukneme a už víme, nemusíme si nic říkat. Dcery jsou s tátama prostě propojeny. Jinak táta je strašný pedant, sám si uklízí, pořád utírá prach.“*

Ester je se svými výkony spokojená, jde jí především to, co ji baví. *„Když mě něco nebaví, je to horší, ale dokážu se zapřít a jít do toho.“* Ester zdůrazňuje, že momentálně se sebou spokojená je, ale nebylo tomu tak vždy. *„Neměla jsem se moc ráda, hledala jsem na sobě chyby, až když jsem více poznala tátu a začala s ním bydlet, najednou bylo všechno ok.“* Momentálně je Ester spokojená i se svým vzhledem a postavou. Její spokojenost je v tomto ohledu značně ovlivněna tím, zda má podporu někoho dalšího.

Její duševní život se vyznačuje tím, že je náladová (*„jsem náladová, když jsem unavená, když jsem hladová, když není po mém, takže většinu času“*). Když Ester není dobře, snaží se to zakrývat, aby to ostatní nepoznali, ale zároveň se jí líbí, že její přítel a táta ji znají natolik, že *„kouknou a vidí a nemusí se nic říkat“*. Ester závěrečnou kapitolu své *„Knihy života“* pojmenovává *„Vyrovnání se se sebou“*, *„Uvědomění“*, které spočívá jednak ve zjištění, že ji lidé budou mít rádi i bez toho, že se jim bude snažit zalíbit, že může být svá, jednak v rozhodnutí stavět svůj život hlavně sama na sobě (*„Vidím to u mámy, ta to vždycky stavěla na někom a pak to celé spadlo, chci to postavit na sobě.“*).

Ester je podle mého názoru introvertní a emocionálně nestabilní. Mívá výkyvy nálad, často pláče. Je zvýšeně orientovaná na výkon, má sklony k puntičkářství. Její sebedůvěra je poměrně vratká, podmíněná uznáním a pozitivní zpětnou vazbou od blízkých. Udržuje si však optimistický pohled na

život, který chce stavět především sama na sobě. Svou „Knihu života“ označuje za „tragikomickou“ ve smyslu: „je v tom to blbý i dobrý, důležitý je nekoukat na to tak černě a najít i optimistický pohled“. Její sociální opora je složena především z blízkých rodinných příslušníků. Dokáže zformulovat konkrétní plány do nejbližší budoucnosti, zároveň jsou některé její představy poněkud naivní (aktuálně se chce stát léčitelkou), na druhou stranu spirituální, duchovní povahy. Ester má podle mého názoru bohatý duševní život, je přemýšlivá, kreativní. Hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Ester shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	snaha o udržení optimistického pohledu na život	introvertní zaměření osobnosti
	vitalita ve smyslu "přese všechno jít dál, překonat třeba i sám sebe" (vnitřní locus of control, síla vůle)	emocionální nestabilita, úzkostnost
		obranný mechanismus černý humor
		orientace na výkon, puntičkářství, sebedůvěra závislá na uznání ostatních
na úrovni rodiny	široká základna sociální opory, tvořená především blízkými rodinnými členy, "tehán" jako možná kompenzační mužská postava	základní existenciální nejistota daná životními okolnostmi, rodina jako místo "chaosu"
	pláč jako legitimní způsob vyjádření emocí	nestabilní a nejistý partnerský život matky
	účast na péči o mladšího nemocného bratra	setkání s nepřirozenou smrtí - sebevražda paní V. a přítele
	otec projevuje zájem o Ester i po rozchodu s matkou, pravidelně s ní tráví volný čas; matka otce neočerňuje, kontakty dcery s otcem podporuje, znovusblížení s otcem na počátku dospělosti	problematické vymezení role mužů v rodině a jejich minimální úroveň moci, kterou disponují
	existence rituálů, spirituálně orientovaných, i každodenních rituálů spojených s povídáním	matčin manžel a jeho násilí páchané na matce i dětech
	otevřenost rodiny vůči okolnímu světu, otevřená komunikace bez vytváření nefunkčních koalicí, výchova vycházející z úcty k druhému člověku	nahlížení okolního světa jako nebezpečného místa spojeného s pocity strachu

Tabulka 12: Protektivní a patologické faktory v psychickém vývoji Ester

Z tabulky vyplývá, že v případě Ester rodinné protektivní faktory převažují nad faktory osobnostními. Konstituce osobnosti Ester je spíše slabá a jako taková je spíše ohrožujícím, komplikujícím faktorem. Vyniká však její optimistické nastavení vůči životu. Z protektivních rodinných faktorů považují za důležité vyzdvihnout především blízké rodinné vztahy v nukleární rodině, kompenzační vztah s „tchánem“ a udržovaný a na počátku dospělosti prohloubený vztah s otcem. Atmosféra na Ostrově (otevřená komunikace, rituály, svoboda, společné činnosti) je podle mého názoru rovněž významný protektivní faktor, který kompenzuje poněkud problematické osobnostní nastavení respondentky. Za nejzávažnější rizikové faktory v jejím psychickém vývoji považují vznik a rozvoj pocitů nejistoty a soužití s matčíným agresivním manželem.

9.1.5 Lucie

Volné pozorování respondentky

Lucie působí především ze začátku rozhovoru jako velmi sebevědomá mladá žena. Přichází hezky upravená, její doplňky jsou dokonale sladěny s ženským atraktivním oblečením, které má na sobě, přesto působí poněkud ohroublým, drsným či úsečným, možná chlapeckým dojmem.

Po celou dobu rozhovoru soustředěně spolupracuje, plní pečlivě zadávané úkoly. Její kresby neodpovídají jejímu jasnému pevnému hlasu, jejímu sebevědomému vystupování. Jsou načrtnuty velmi zlehka, je znát, že respondentka na tužku příliš netlačila. Kresby obsahují nápadně velký počet škrtanců – jak v nákresu Ostrova, tak v popiscích kolem Ostrova i Čáry života. Jako jediná z respondentek si žádá gumu.

V kontextu jejího vystupování i jejích kreseb mě v průběhu rozhovoru napadá, co tato mladá sebejistá žena asi skrývá. Uvědomuji si, že její projev působí nevěrohodně a že za touto maskou lze pravděpodobně najít zcela jinou tvář mladé ženy.

Tematická analýza

Lucie sama označuje za hlavní téma svého života „*najít si partnera, naučit se věřit lidem.*“ „*Vím, že lidi jsou dobří, ale pořád mám strach, že mi ublíží.*“ Další důležité téma jejího života je podle Lucie „*samota.*“

Podle mého názoru jde o dvě věci, které spolu ale úzce souvisí – na jedné straně Luciina bytostná nedůvěra v lidi a trvalé pocity osamělosti, na straně druhé její urputná a vytrvalá snaha najít si partnera za každou cenu. Pro větší přehlednost v dalším textu uměle tato dvě témata od sebe oddělím, ačkoliv fungují ve vzájemné koexistenci a sama Lucie je shrnuje do jednoho tématu.

a) téma samoty a základní nedůvěry v lidi

Téma samoty a vznik a rozvoj základní nedůvěry ve druhé lidi podle mého názoru souvisí především s raným vztahem mezi Lucií a jejími rodiči, především matkou.

Matka Lucie byla velmi vytížená žena, takže Lucii velmi často hlídala její babička (z otcovy strany). U ní Lucie trávila celé prázdniny a volný čas o víkendech. *„Máma mě u babičky docela často zapomínala. Pamatuju si, že jednou jsme v pátek s babičkou čekaly na mámu, že pro mě přijede, a ona si mě vyzvedla až v neděli.“*

Když se v jejích pěti letech matka provdala za svého nového manžela I. a přestěhovali se do většího bytu, hlídala Lucii paní na hlídání. Ve škole měla přezdívku „*lepidlo*“ – „*asi proto, že jsem se pořád na každého lepila. Chyběla mi máma a emoce.“*

Vztah Lucie s otcem byl spíše povrchní. *„Bral si mě na víkendy a podnikali jsme různé akce, ale hlavně díky jeho přítelkyni, která byla taková akční. Když jsem byla na druhém stupni základky, tak se rozešli a pak to začalo být s kontaktem s tátou horší, už jsme se moc nebavili. Vzal si mě v pátek, v sobotu jsme šli k babičce na oběd a pak už jsme do neděle byli jen u babičky.“*

V 15 letech nastoupila Lucie na střední školu do Prahy, kde byla přes týden na internátu. Pokud na víkend jela k otci, ani se s matkou třeba 14 dní neviděla. Z Prahy se Lucie v podstatě domů již nevrátila, po střední škole zde absolvovala nultý ročník vysoké školy, kterou poté začala studovat, bydlela po privátech. Na začátku studia vysoké školy došlo podle Lucie k „*znovu sblížení s rodinou*“: *„Mamka mě začala zase podporovat. Já začala pracovat brigádně u ní ve firmě a ona mi platila víc, než bych za takovou práci běžně jinde dostala.“* O jiné než finanční podpoře se ovšem Lucie nezmiňuje, stále v její výpovědi postrádám zmínky o emocionální podpoře.

V kontextu Luciina vyprávění se domnívám, že matka se k Lucii chovala od malička odtažitě, v jejím jednání je znát emoční chlad, do jisté míry také nezájem, podobně jako v přístupu Luciina otce. Aby s ním Lucie mohla strávit volný čas, musí být i dnes tou, která setkání iniciuje: *„Předtím, než jsem odjela do zahraničí, jsem se obrátila na tátou, že bych s ním chtěla něco podniknout, a on mě vzal s sebou na Moravu na sraz motorkářů. Potěšilo mě, jak se mnou chlubil: ‚to je moje dcera‘ a myslím, že i jemu dělalo dobře, když viděl, jak se ostatním chlapům líbím.“*

Tato událost má podle mého názoru poněkud smutný nádech a potvrzuje to, co si Lucie chvílemi opatrně pokouší přiznat: *„Táta je v pozadí. Chci mít tátou, tak ho tam mám, no. Nevím nakolik, chtěla bych, ale nedaří se. Máme takový opatrný, nejistý vztah. Chtěli bychom si být blízko, ale nevíme, jak na to.“* Postavu matky naopak Lucie uvádí například v rozpravě nad „Čarou života“ v kontextu různých významných životních událostí jako důležitého člověka. Její roli ovšem označuje

spíše za „podpůrnou“: „*Ona byla iniciátorem, ale pak mě nechala, abych už byla sama za sebe, jen mě podpořila.*“

Kompenzační postavou se pro Lucii podle mého názoru stává v období dětství hlavně její babička z otcovy strany. Sama Lucie ji označuje za jednu z nejvýznamnějších pozitivních postav svého dosavadního života, hned po matce: „*Nebyla to aktivní role, spíš pasivní, ale ona je pro mě symbolem domova jako bezpečného přístavu.*“

b) téma urputné snahy najít si partnera

Urputnost a vytrvalost Luciiny snahy najít si partnera dokládá popis jejích dosavadních partnerských vztahů, který se tu pokusím ve zkratce nastínit. Domnívám se, že je možné diskutovat nad tím, do jaké míry jde skutečně o snahu najít partnera, nebo zda nejde spíše o dosažení „vedlejších“ zisků, které partnerský život přináší – dosažení partnerovy lásky, něhy, zájmu, doteků.

První platonicou lásku měla Lucie v 11 letech. V tomto věku také zjistila, že se líbí jinému chlapci a jak říká, „*byla z toho celá vyplašená.*“ Když byla v 9. třídě, poprvé se líbala s chlapcem, chodila s ním následně asi dva týdny. V prvním ročníku na střední škole měla dvouměsíční známost s chlapcem T.: „*Byl to první kluk, se kterým jsem se líbala, chodila za ruku, ale ještě pořád jsem se za to trochu styděla.*“

Na konci prvního ročníku začala chodit s chlapcem J., se kterým měla první pohlavní styk: „*Byla to pozitivní zkušenost. Byl o dva roky starší a čekal na mě čtyři měsíce. Šel na to pomalu. Potom, co jsme se spolu vyspali, jsme spolu chodili ještě asi dva měsíce, ale pak jsem to ukončila. Bylo to povrchní, prostě to vyprchalo. Koukal na mě jako štěně a strašně mi připomínal nevlastního otce.*“

Lucie pak čtyři měsíce chodila s dalším chlapcem, „*který ji okouznil.*“ Ve třetím ročníku začala znovu chodit s chlapcem T., se kterým zůstala nakonec déle než jeden rok. „*Dokonce jsme si říkali i ‚miluju tě.‘ Začali jsme spolu bydlet na privatě, bylo to moje první samostatné bydlení. Ale asi dva měsíce poté, co jsme spolu začali bydlet, se se mnou T. rozešel. Docela mě to zasáhlo, byla jsem do něho zamilovaná. Dál jsem bydlela v tom bytě a T. mi dělal docela naschvály, začal hodně pít a vodil si tam holky.*“

Následovala kratší, šestiměsíční, epizoda s dalším chlapcem: „*Byl to takový exot. Vždycky mě přitahovali zajímaví kluci. Tenhle mě intelektuálně stimuloval.*“

Pak Lucie začala chodit s novým přítelem P. Ona v té době byla již v nultém ročníku na vysoké škole, P. měl maturovat. „*Byla to asi moje největší láska. Moje mamka mi v té době v Praze koupila byt a on se ke mně nastěhoval. Ted' si myslím, že to bylo asi příliš brzy a že to byla chyba. P. v té době neměl práci a mně přišlo, že ji ani moc nehledá. Všechno jsem platila sama, což mi trochu vadilo. On byl o dva roky mladší a také se u něho začala projevovat ta potřeba pařit, takže začal*

hodně pít, ale nebylo to tak divoký jako u T. Stres se začal hromadit, čím dál častěji jsme se hádali. Po tři čtvrtě roku jsme se rozešli.“

Lucie přiznává, že hned po rozchodu měla další krátký vztah, ale sama říká, že „*si spíše potřebovala něco dokázat.*“ Lucie a P. dál spolu bydleli v jednom bytě. Dokonce spolu spali v jedné posteli: „*Nespali jsme se spolu, jen jsem se k němu třeba přitulila. Vlastně jsem čekala, kdy se ode mě odstěhuje, ale on se k tomu pořád neměl. Následoval pak ještě pokus dát to do kupy, ale prostě to nešlo, takže jsem to pak ukončila definitivně.*“

Hned po P. se objevil přítel Č., se kterým Lucie strávila rok a jeden měsíc. „*S Č. jsme si vůbec neříkali ‚miluju tě‘. Později jsem se dozvěděla, že Č. někomu tvrdil, že jsme si to neříkali, protože jsme to vzájemně věděli, ale já si teda vůbec nejsem jistá tím, že bych ho milovala. To, co jsme měli společného, bylo umění. Jinak byl Č. hodně impulzivní, pořád jsme se hádali. Vůbec jsem z něho neměla ten rodinný pocit, jako třeba z P. Rozešla jsem se s ním, protože jsem na to už neměla nervy, i když to jinak bylo hezký. Dál jsme se vídali, i jsme spolu dál někdy spali, ale nechodili jsme spolu.*“

Podle vyjádření Lucie následovalo „*období nešťastných lásek*“ – před jejím odjezdem do zahraničí to byl vztah s jedním umělcem: „*Bylo to chození nechození, přitahovala nás hlavně ta chemie. Vždycky, když přijel do Prahy, tak jsme se spolu vyspali.*“, v zahraničí to pak byla epizoda s „*jedním takovým experimentátorem, ale zjistila, že se s ní chtěl jen vyspat*“, tříměsíční vztah s jedním Američanem a s jedním Italem: „*to byl ale čistě sexuální vztah*“. Po návratu ze zahraničí začala chodit s dalším chlapcem: „*Nakonec to byla jen epizoda, i když jsem nechtěla. Najednou se přestal ozývat. Byla jsem hodně zklamaná.*“ Následovalo krátké chození se spolužákem z vysoké školy: „*Ta doba, kdy jsme si řekli, že spolu budeme chodit, do doby, než jsme se rozešli, byla asi jen měsíc a půl. Ten vztah se mi nelíbil, nelíbilo se mi, jaký je.*“ Na krátké cestě do zahraničí se sblížila s jedním kamarádem. Po návratu začala chodit s dalším přítelem: „*To bylo ze začátku založený hodně na chemii. On měl za pár měsíců odjet, tak jsme si to chtěli užít. Ale najednou neodjížděl a pořád to protahoval. Začal se chovat impulzivně, hádali jsme se, naléhal na mě i kvůli sexu. Když konečně odjel, ulevilo se mi.*“

Aktuálně Lucie chodí už měsíc s novým přítelem M.: „*Vidím v něm P. Nejdřív jsme se jen hodně vídali, nenaléhal na sex. Umím si klidně představit, že bych s ním měla mít rodinu.*“

V popisech jednotlivých Luciiných krátkodobých i dlouhodobých vztahů lze vypořádat několik momentů, které se stále opakují. Shrnuji je do následujících postřehů.

Minimálně deset popsaných vztahů má charakter milostné epizody v délce od jednorázového kontaktu po čtyřměsíční známost. U minimálně poloviny z těchto vztahů Lucie zdůrazňovala, že šlo čistě o „*sexuální vztah*“, „*vztah založený na chemii*“. Zároveň se nedomnívám, že sex je to, co Lucie ve svých vztazích sleduje jako primární cíl, protože v jiných souvislostech zdůrazňuje a oceňuje,

„*když na ni chlapec v sexu nenaléhá*“, „*když na ni počká*“. Také kritizuje, že dnes každý muž očekává, že „*se s ním holka hned vyspí*.“ Domnívám se, že důvod, proč v reálném životě muže na sebe nakonec ale „*nenechá čekat*“, je její neuspokojená potřeba lásky a doteků. Pravděpodobně se domnívá, že by otálením a zdrženlivostí mohla o chlapce i jeho něhu a zájem přijít.

Lucie měla dále dva půlroční vztahy a tři vztahy, které trvaly přibližně jeden rok. Pouze ve dvou případech Lucie zmínila, že „*byla zamilovaná*“. Jednalo se o chlapce, se kterými bydlela.

Ve svých vztazích se Lucie setkala také opakovaně s rizikovými projevy chování chlapce – ve dvou případech chlapci „*začali hodně pít*“, v jiných dvou případech začali být chlapci „*velmi impulzivní, takže na to Lucie neměla už nervy*.“ Sama Lucie si také všimla, že ve vztazích má tuto tendenci: „*rozejít se s klukem dřív, než se on rozejde se mnou. Asi to vyplývá z nějaké základní nedůvěry k mužům, kterou mám*.“

Dosavadní partnerský život Lucie má dramatický průběh a velmi vysoké tempo. V podstatě od svého prvního pohlavního styku s J. ve svých 15 let Lucie nebyla bez partnera, i když to byl „*jen partner – epizoda*“. Sama Lucie si dokázala v průběhu rozhovoru přiznat: „*Prostě si chci někoho najít, nechci být sama*.“ Tím se dostáváme zpět k jejímu životnímu tématu samoty jako možnému pojítku k extrémní a urputné snaze připoutat k sobě druhého člověka. Nepodařilo – li se to Lucii se svými rodiči, pokouší se o to Lucie prostřednictvím milostných vztahů. Bohužel zatím se stejným výsledkem.

Celé téma, jak bylo nyní naznačeno, zastřešuje podle mého názoru třetí stěžejní téma jejího života, a tím je soužití Lucie s jejím nevlastním otcem jako dalším mužem, který v jejím životě selhával.

c) soužití Lucie s nevlastním otcem

Nevlastnímu otci, se kterým Lucie žije od svých 5 let, říkala celý život křestním jménem I. „*Nebrala jsem ho jako tátu, byl to takový můj vychovatel*.“

Nevlastní otec měl velké nároky především na domácí práce: „*Pořád mě nutil uklízet. Vždycky, když jsem přišla ze školy, musela jsem nejdřív umýt nádobí, a teprve potom jít ven. Nejhorší to bylo po víkendu, protože celý víkend to nádobí nikdo nemyl*.“

Nevlastní otec podle Lucie také příliš nepřispíval k pozitivní atmosféře v rodině: „*Pamatuju si, že jsem vždycky měla stres, když už jsem byla doma ze školy a oni měli přijít z práce. I. vždycky začal kvůli něčemu křičet, že něco není hotového. Snažila jsem se tomu předejít tak, že jsem uklidila celý dům, ale on si vždycky něco našel, tak jsem se pak už přestala snažit*.“

Vztah Lucie a nevlastního otce nejlépe vystihuje asi spojení „boj“: „*Bojovali jsme spolu, oba jsme hodně dominantní. Když prohrával, použil moc své rodičovské autority a vyhrál. Myslím si, že jsem neurotická z něho.*“

Jejich vztah se zásadně proměnil, když se v Luciiných 14 letech zjistilo, že má I. milenkou. Svě milence tvrdil, že se s manželkou nemůže rozejít, protože má rakovinu. Zároveň ji nastěhoval do společného bytu a matce tvrdil, že o pronájem bytu nemá nikdo zájem. „*Cítila jsem výhru. Doprošoval se mámy, aby ho vzala zpátky, dělal scény. Jednou byl i u mě v pokoji a rozbrečel se tam a prosil mě, ať se u mámy přimluvím. Vůbec jsem ho nelitovala. Cítila jsem jen odpor a škodolibou radost.*“

Matka se nakonec rozhodla s manželem zůstat, ale pouze formálně kvůli mladšímu synovi. Měli s manželem i oddělené ložnice. „*Když si mamka našla nového přítele, začal I. dělat žárlivecké scény. Vyhržoval i sebevraždou. Vždycky když jsem jela domů na víkend, napadaly mě takové myšlenky, jestli ho tam náhodou nenajdu někde mrtvého. Dělal si na mámu pořád nároky.*“

Když Lucie začala bydlet v Praze a omezila celkově kontakt s původní rodinou, začaly se zlepšovat i její vztahy s nevlastním otcem. „*Začala jsem mu pomalu odpouštět. Dneska chápu, že to asi taky neměl lehký, ale já s ním taky ne.*“

Přesto Lucie při rozpravě nad Čarou života“ označuje svého nevlastního otce v negativním slova smyslu za jednu z nejvýznamnějších postav jejího dosavadního života.

Analýza Kresby Ostrova rodiny: ZELENÝ DŮM SE ZAHRADOU ZA ZDÍ (ZA PLOTEM)

(„rozpadlý na malé kousky“)

Lucie sama charakterizuje Ostrov rodiny jako „*individualistický, hezký, nepojmenovatelný.*“ „*Hezký*“ proto, že se Lucii líbilo, jak to tam vypadalo. „*Individualistický*“ proto, že obyvatelé na Ostrově byli hodně separovaní od okolního světa. Lucie říká, že „*byli takový ostrov sám pro sebe.*“

Lucie by byla ráda, kdyby si z tohoto Ostrova odnesla především jeho nezávislost, ale jen do určité míry, také otevřenost vůči okolnímu světu. Líbí se jí, že byli moderní rodina, otevřená vůči novým podnětům. Také by chtěla uchovat schopnost jeden druhého v rodině podporovat v tom, co ti ostatní opravdu chtějí, a to ve výchově i partnerství.

To, co si Lucie nechce z tohoto Ostrova odnést, se týká přílišného autoritářství, bezhraničnosti a přílišného individualismu. Chtěla by, aby obyvatelé jejího Ostrova více drželi při sobě, byli více prosociální.

- **obyvatelstvo Ostrova:**

Lucie na papír kreslí čtyři ostrovy. Tři z nich, menší velikosti, zachycují aktuální stav. Na vůbec nejmenší Ostrov zakresluje Lucie pouze sebe. Předpokládá, že do budoucnosti se tento Ostrov bude rozrůstat. V horní části listu papíru Lucie zakresluje Ostrov, na který umísťuje matku, jejího přítele a bratra Lucie. Na poslední menší Ostrov zakresluje Lucie svého otce, jeho přítelkyni, babičku a dědečka (z otcovy strany), tetičku a strýčka a jejich děti.

Lucie vyznačila svůj vlastní Ostrov až na závěr kresby jako řešení problematické situace, ve které se nemohla rozhodnout, zda sebe nakreslí na Ostrov matky nebo otce. Na obou těchto Ostrovech se poté škrtla. Zdá se, že se Lucie sama nemůže stále rozhodnout, kam vlastně patří a kde je její místo – místo, kde bude chtěná, uznávaná a milovaná.

Největší Ostrov, který se nachází uprostřed listu, znázorňuje původní rodinu, ve které Lucie vyrostla. Umísťuje na něho sebe, matku, nevlastního otce a bratra. Nikdo jiný na Ostrov nepatřil.

Pokud by mohla změnit umístění některého člena na Ostrově, přiblížila by bratra více k sobě a matce. V průběhu rozhovoru Lucie opakovaně zmiňuje, že „s bratrem nemají moc dobré vztahy.“ Rodičům také vyčítá, že bratr mohl jít na prestižní školu, kdežto ona musela zůstat na vesnické základní škole s hloupými spolužáky.

Lucie na Ostrov rodiny umísťuje pouze členy nejužší rodiny. O širším příbuzenstvu prakticky nehovoří, zmiňována je pouze babička z otcovy strany a sestřenice, se kterými si v dětství hrála, když byla u babičky na prázdninách.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „*Já jsem odcházela dost často, i mamka. Do druhého patra domu jsme návštěvu nikdy nevodili, vždycky zůstávala jen v přízemí. Nemám ale úplně jasno, kdo k nám jako host na návštěvu vlastně chodil.*“

Ostrov je vůči okolnímu světu spíše uzavřený, příliš mnoho návštěvníků dovnitř nepouští. Místo, které Lucie na Ostrově vyznačuje jako vchod, je nápadně malé a úzké. To ovšem nebránilo obyvatelům, aby Ostrov mohli dle potřeby a libosti opouštět. Svobodu pohybu považují za protektivní faktor, uzavřenost rodinného systému za faktor spíše rizikový.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

babička: pečovatelka

dědeček: generál, správce, šéf

matka: cestovatel, šéf

nevlastní otec: udržovatel pořádku, správce, ten, kdo je mimo dění

bratr: rebel

Lucie: ten, kdo myje nádobí, ten, kdo je mimo, ten, kdo je sám

táta: zamlklý bručoun

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny. Roli přiděluje Lucie i babičce a dědovi, přestože nejsou na Ostrově přímo zakresleni. Dědeček a matka se pak dělí o dominantní roli „šéfa“. Babiččina role „pečovatelky“ je v souladu s tím, jak byla babička popsána již dříve. Role nevlastního otce je opět spojena s údržbou domácnosti, zřejmě proto, že se jednalo o časté téma konfliktů a hádek na Ostrově. Lucie svou roli vymezuje poměrně negativně, její role vyznívá trochu jako role „oběti“, která je na Ostrově využívána a odstrkována. Pokud se takto Lucie doma opravdu cítila, je to možné považovat za rizikový faktor z hlediska jejího dalšího psychického vývoje.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Jednoznačně největší mocí disponuje na Ostrově matka (10), o něco menší moc má nevlastní otec (8). Děti disponují menší, ale dostatečnou úrovní moci (Lucie 5, bratr 4). Otec Lucie disponuje nejmenší úrovní moci (3), což odpovídá tvrzení Lucie, které uvedla v jiném kontextu: „*Když v mé výchově nebo v mém životě s něčím nesouhlasil, bylo to jedno, protože nijak nepřispíval. Dokonce i kvůli alimentům musel být soud.*“

Matka je skutečným „šéfem“ tohoto Ostrova. Neznamena to však, že by ostatní členové byli omezováni ve své svobodě, každý disponoval přiměřenou rozhodovací mocí. Za rizikový faktor považují jasné vymezení Luciina otce do podřízeného postavení někoho, kdo nemá právo mluvit do výchovy svého dítěte.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Pozitivní alianci obyvatelé Ostrova byli schopni vytvořit, když se rekonstruoval jejich dům. Bylo to období, kdy každý musel omezit své potřeby.

Koalice na Ostrově byla vytvářena mezi matkou a Lucií proti nevlastními otci poté, co byla odhalena jeho nevěra. Uzavření takové koalice matky s dcerou proti manželovi považují za rizikový faktor z hlediska dalších partnerských vztahů Lucie.

- **významné události, které změnily život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova: nevěra nevlastního otce, znázorněná na kresbě sopkou

stěhování se do zrekonstruovaného domu

bratrovy problémy ve škole, znázorněné na kresbě pavoučí sítě mezi matkou, nevlastním otcem a bratrem

odstěhování se matky od nevlastního otce

Všechny zmíněné události se týkaly bezprostředně života na Ostrově. Poslední zmíněná událost v podstatě znamenala zánik Ostrova jako takového a jeho transformaci v novou podobu.

- ***tabuizování na Ostrově:***

Na Ostrově se nevytvářela tabu okolo jednotlivých témat. O některých věcech se ale v rodině nemluvalo, v jednom případě šlo o přímé zamlčování. Šlo o tato tři témata:

- nevěra nevlastního otce se zamlčovala před bratrem Lucie (bratr Lucie nevěděl, že rodiče ve skutečnosti již nejsou partneři),
- vztah Lucie k nevlastnímu otci I.,
- okolnosti úmrtí otce I., který spáchal sebevraždu.

Komunikaci na tomto Ostrově považuji za otevřenou. Zamlčování partnerského rozvratu před dětmi je podle mého názoru ovšem téměř nemožné a předstírání celou situaci mohlo jen zhoršit. Z tohoto pohledu hodnotím vzniklou situaci jako rizikový faktor především z hlediska dalšího psychického vývoje bratra Lucie. I Lucii ovšem toto zamlčování mohlo negativně ovlivnit, především s ohledem na její budoucí partnerský život.

Na skutečnost, že matky mají tendenci vztah mezi nevlastním otcem a dětmi přeceňovat a vidět lepší, než opravdu je, jsem okrajově upozorňovala již v teoretické části práce. Takový neempatický přístup matky považuji za možný rizikový faktor nejen z hlediska dalšího psychického vývoje dítěte, ale i z hlediska jeho budoucího partnerského a rodičovského chování.

- ***problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:***

bratrovy poruchy učení, nevěra nevlastního otce, „kdo se o nás děti bude starat“, peníze

Za zvlášť zajímavý postřeh považuji Luciino sdělení, že problémem v jejich rodině byla otázka, kdo se bude starat o děti. Lucie to vysvětlila takto: „*Máma hodně pracovala a navíc nikdy nebyla moc mateřský typ.*“ Rodinnou atmosféru, ve které jsou děti „veřejně“ považovány za problém, který musí být vyřešen („musí se vyřešit, kdo je bude hlídat“), a ve které dostávají jasné signály o tom, že matka není zrovna „mateřský typ“, považuji za vysoce rizikovou z hlediska jejich dalšího psychického vývoje, především s ohledem na rozvoj jejich sebevědomí a emocionální stability.

- **postoj obyvateľ k okolnému svetu:**

Zvnějšku na tento Ostrov rodiny působila především matčina firma, jinak byl Ostrov hodně od okolního světa segregovaný, což vystihuje i jeho název – „Zelený dům se zahradou za zdí (za plotem)“.

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, by se dal podle Lucie vyjádřit takto: „závistivý, pomlouvačný, maloměšťácké chování, drbání“.

Lucie vysvětluje, že kvůli tomu, jak její máma podnikala, zažívala hodně závidi, když se její firmě začalo dobře dařit. Nahlížení okolního světa veskrze negativními charakteristikami a očekáváními považují za rizikový faktor. Ve výrazech jako „maloměšťáctví“ a „čecháčkovství“ je cítit také jistá dávka nadřazenosti a povýšenosti, které mohou rovněž osobnost dítěte formovat negativně.

- **rituály na Ostrově:** „Těch jsme moc neměli. Společné večere byly jen výjimečně, měli jsme problémy s pravidelností. Vánoce jsme slavili, jezdili jsme většinou na oběd do Prahy a pak štedrovečerní večere nebyla už tak tradiční.“)

V Luciině rodině příliš rituálů, ať už každodenních nebo jednorozných, neexistovalo. To samo o sobě považují za rizikový faktor. Ani Vánoce nebyly slaveny se spirituálním podtextem.

- **pravidla na Ostrově:**

Podle Lucie pravidla na Ostrově neexistovala. Nevlastní otec se je snažil zavádět, ale jejich dodržování nikdy nebylo kontrolováno, takže většinou sama zanikla. Situaci na Ostrově Lucie popisuje jako „bezhraniční“. Takové prostředí považují za rizikové a skutečnost, že v rodině neexistují žádná pravidla, za symptom nefunkčnosti prostředí.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

V rodině si příliš jednotliví členové nepovídali, pokud dělali něco společně, dívali se na televizi nebo hráli karty. Také jezdili na společné nákupy, po kterých navštívili kino. „Nejsme moc stmelení,“ říká Lucie, která si vzpomíná, že snad několikrát s ní a bratrem byla máma ještě třeba na kolečkových bruslích nebo na kole.

Pokud někdo s něčím nesouhlasil, mohl to říci, ale pokud šlo o příkaz od rodičů, tak nesouhlas nepřicházel v úvahu. Hádky se na Ostrově moc nevyskytovaly, hádali se především o takové věci, jak například že nemají na sobě bačkory, že někde nechali svítit apod.

- **péče o emoce obyvateľ:**

Na Ostrově plakala hlavně Lucie, když na ni křičel nevlastní otec. Jeho reakce byla: „Co řveš?“ „Proto si dodnes nedovoluji moc plakat. Mamka se mě snažila utěšovat, ale I. neměl moc

soucit. “ Bratra ani matku Lucie nikdy plakat neviděla. Potlačování volného vyjadřování emocí, například v podobě pláče, lze považovat za rizikový faktor v psychickém vývoji dítěte.

Sebeobraz respondentky

Lucie sama sebe považuje za přemýšlivou, citlivou a akční („*jdu do toho života naplno*“). Ráda by byla nezávislá, myslí si o sobě, že je chytrá, šikovná, ale také bojácná a nestálá.

Cení si na sobě své inteligence, schopnosti empatie, kreativity, přemýšlivosti a iniciativy. Chtěla by se naučit lépe zacházet se svými emocemi, impulzivitou, dominancí a náladovostí. Také si uvědomuje, že přílišná přemýšlivost může být někdy ke škodě.

Matka by nejspíš potvrdila, že je Lucie chytrá, šikovná, dodala by, že je analytická, odvážná a má problémy, když se setká s autoritou, nebo „*s blbcem.*“

Lucie se domnívá, že otec toho o ní moc neví, možná by řekl, že je až příliš moderní, protože on sám je rigidní. („*Když zjistil, že mám tetování, málem ho kleplo.*“)

Se svou výkonností je nyní Lucie spokojená: „*Když si něco umanu, tak to dokážu. Ne vždy jsem si takhle věřila, ale teď vím, že toho dokážu hodně.*“

Se svou postavou a vzhledem je nyní už také spokojená, nebylo tomu tak vždy. „*Zlom nastal, když jsem začala chodit o prázdninách před nástupem na střední s jedním hezounem, divila jsem se, že se mu líbím. Zhezkla jsem na střední škole. Mrzí mě, když někdo oceňuje jen mou hezkou tvářičku, jsem hrdá také na svou inteligenci. Ale jo, jsem ráda, že jsem hezká.*“ Zároveň Lucie poznamenává, že je spíše „*klučičí*“ a že se teprve nyní dostává do kontaktu se svým ženstvím.

Její duševní život se vyznačuje tím, že je bohatý, od dětství utíkala do snění. „*Nejsem nejstabilnější, v listopadu a na jaře mám depky.*“ Lucie sama sebe označuje za introvertní, citově založenou a zároveň racionální. Farmakologicky se nikdy neléčila, aktuálně je v individuální terapii.

Podle mého názoru je osobnost Lucie introvertně orientovaná, své emoce nedokáže efektivně odžít, takže má tendenci propadat úzkosti a depresím. Svou identitu staví podle mého názoru především na „*tom, jak vypadá*“, „*co dokáže*“ a „*co má.*“ Na těchto falešných základech vystavila svou sebedůvěru, která působí na první pohled neochvějně. Na druhou stranu je Lucie vitální a má pevnou vůli. Nedisponuje příliš širokou základnou sociální opory, tu získává především od matky, která však nepůsobí příliš angažovaným dojmem, a od chlapců, se kterými navazuje nezdravé partnerské vztahy.

Sama svou „*Knihu života*“ označuje za „*červenou knihovnu*“, „*tragikomedii*“ či „*filosofický traktát o životě*“. Ve skutečnosti toho v popsáných událostech příliš mnoho „*filosofujícího*“ nenacházím, domnívám se, že mezi skutečným prožíváním a vystupováním Lucie navenek je tak

velký rozpor, že výsledné projevy jejího chování působí nápadně – nepřírodným, někdy možná až namyšleným či přespříliš sebevědomým dojmem, zatímco pohnutky a skutečné emoce Lucie jsou zcela jiné kvality.

Hlavní protektivní a rizikové faktory, které nacházím v jejím psychickém vývoji, shrnuji do následující tabulky. Z ní je zřejmé, že v psychickém vývoji Lucie nacházím jednoznačnou převahu rizikových faktorů jak v osobnostní rovině, tak na úrovni rodinného zázemí. Za zvlášť přitěžující považuji introvertní osobnostní nastavení spolu s emocionální nestabilitou a potlačenými emocemi, na úrovni rodiny pak ne zcela funkční vztah ani s jednou rodičovskou postavou (matka, otec, nevlastní otec). Také emocionální atmosféru v rodině považuji za přitěžující – prostředí Lucie vnímá jako autoritářské, bez pravidel, rituálů, chybí otevřená komunikace, společně trávený čas.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	vitalita, pevná vůle	introvertně orientovaná osobnost
	Inteligence, kreativita	potlačené emoce, úzkostnost zvýšená orientace na výkon
		emocionální nestabilita bazální nedůvěra k lidem, především mužům
na úrovni rodiny	kladný emoční vztah Lucie a babičky jako možné kompenzační postavy matky	emočně chladnější matka, odtaziťatá, bez mateřských vzorců chování
	svoboda, otevřenost vůči novým podnětům	minimální zájem na straně otce o Lucii
	podpora druhých v tom, co opravdu chtějí	nefunkční vztah Lucie a nevlastního otce
	rovnoměrně rozdělená moc mezi všechny členy rodiny	uzavřenost rodiny vůči okolnímu světu (nevpouští mezi sebe) a jeho nahlížení skrze negativní charakteristiky
	schopnost vytvořit pozitivní alianci celé rodiny	rodinná role Lucie (Lucií) definovaná jako role oběti
		omezení pravomocí otce rozhodovat o výchově Lucie
		zamlčování informací o partnerském vztahu rodičů, předstírání, vytvoření koalice matky a Lucie proti nevlastnímu otci
		nedostatek empatie na straně matky vůči Lucii jako nevlastní dceři jejího nového manžela
		děti ztotožňované s "problémem" - "kdo se o ně bude starat?"
		neexistence rituálů a pravidel, omezená běžná komunikace i společná činnost potlačování emocí, především prostřednictvím pláče

Tabulka 13: Protektivní a patologické faktory v psychickém vývoji Lucie

9.1.6 Katka

Volné pozorování respondentky

Katka po celou dobu rozhovoru působí tichým, rozvázným a seriózním dojmem. Budí také zdání starší, než ve skutečnosti je, přestože je Katka jednou z respondentek na horní věkové hranici výzkumu. Spolupracuje soustředěně po celou dobu rozhovoru, přemýšlí nad každou svou odpovědí, snaží se dopodrobna vypovědět celý svůj příběh ve všech jeho souvislostech. Její výraz je po celou dobu soustředěný, je plně zaujatá svým vyprávěním, do mimiky se emoce spojené s příběhem však příliš nepromítají. Nemyslím, že by byly Katkou potlačovány, spíše jsou kontrolovány. Celkově Katka vyvolává dojem ženy, která se velmi dobře kontroluje. Přichází rovněž hezky upravená, doplňky včetně brýlí jsou sladěny s oblečením.

Její seriózní vystupování, příjemný vzhled i dokonalá úprava zevnějšku působí ve srovnání s jejími kresebnými výtvary poněkud rozporupně. Ty působí spíše rozřeseným, neupraveným, odbytým dojmem. Speciálně kresba Ostrova rodiny je pojata velmi jednoduše, kresba působí prázdným dojmem. Je znát, že Katka pracovala s tužkou velmi opatrně, zlehka, jen místy jsou miniaturní nákresy zvýrazněné, obtažené.

Tematická analýza

a) téma hledání silného muže a téma závislosti

Katka za hlavní téma svého dosavadního života označuje „*hledání silného muže...hledání silné osobnosti, ke které by mohla vzhlížet*“. Sama také určuje oblasti, ve kterých se to podle ní nejvíce projevilo – „*když to nemohl být táta, fixovala jsem se na staršího bratra, později na kamarády a kluky, promítlo se to i do mých pracovních vztahů, vždycky se mi dobře pracovalo především v mužském kolektivu.*“

Domnívám, že je toto téma v Katčině příběhu opravdu jedno z hlavních. S největší pravděpodobností také souvisí s tím, že Katka o sobě v průběhu rozhovoru zmiňuje, že má diagnostikovanou závislou poruchu osobnosti. „Závislost“ jako taková je podle mého názoru nejen ústředním tématem příběhu Katky, ale také hlavním tématem rodiny, ze které Katka pochází.

Postupně se budu věnovat všem Katkou zmíněným oblastem, ve kterých se projevovalo její hledání „silného muže.“ To, co v nich budu sledovat, souvisí jednak s Katčíným tvrzením, že má tendenci „*uctívat muže jako neomylné*“, jednak s myšlenkou závislého chování jako naučeného vzorce.

Sama Katka zmiňuje, že otec onou „*silnou osobností*“ být nemohl. Ona sama ho zná spíše jen z vyprávění, protože se její rodiče rozvedli, když jí bylo pět let, a od té doby se s otcem neviděla.

Matka jí o něm nikdy také téměř nic nevyprávěla. Vypravuje si mlhavě pouze jednu vzpomínku: „*jak čekám v předsíni na tátu a on nepřišel, táta prostě nefungoval.*“

Když bylo Katce asi 20 let, pokoušela se s otcem spojit emailem. Ale nepřišla žádná reakce. „*Nebyl ani na mé svatbě, ani jsem si nevzpomněla, že bych ho mohla pozvat. Když prožívám důležité momenty svého života, ani mě táta nenapadne. Chtěla bych tátu mít, ale ta možnost prostě nebyla.*“

Katka tedy svého otce zná pouze z vyprávění matky, která jí ho vylíčila jako nespolehlivého: „*Ústy mámy nebyl vykreslen zrovna hezky. V podstatě všechny negativní vlastnosti, na které si vzpomenete.*“

Takto vypadala Katčina zkušenost s prvním mužem jejího života. Jako základ pro své budoucí vztahy dostala Katka od své matky tuto informaci o mužích: „*K životu chlapa nepotřebuju, když něco chci mít dobře, udělám si to sama.*“

Další muž jejího života byl její nevlastní bratr, o 11 let starší, kterého matka měla z prvního manželství. „*Bratr suploval roli mého otce. Byla to ta chlapecká autorita v naší rodině.*“

Když bylo Katce asi 13 let, zjistilo se, že její bratr, kterému tehdy bylo asi 24 let, užívá drogy. Je to období, které spadá do kapitoly, kterou ve své „Knize života“ Katka pojmenovává slovem „*Temno.*“ To, že bratr užívá drogy, Katka opakovaně řadí mezi významné události svého života a spojuje to především s těmito pocity:

- „*ztráta a odcizení,*
- *stála jsem mezi mamkou a bráchou,*
- *měla jsem rozhodovací roli, ne proto, že bych chtěla, ale protože mi to přisoudili.*

Bratr Katky stále žije u své matky, což ona kritizuje: „*nebyl dost odvážný, aby se dokázal vzepřít autoritě mamky.*“ Podle Katky bratr není závislý jen na užívání drog, ale i na matce. Tento typ závislosti považuje za oboustranný: „*možná jsou spíš závislí na sobě vzájemně a možná jim to tak vyhovuje.*“

Bratr, kterého obdivovala, ke kterému vzhlížela, se postupně v jejích očích začal proměňovat v někoho, koho je nesamostatný, slabý, málo odvážný. Podle mého názoru to bylo druhé její velké zklamání ze strany mužů.

Katka svou „*silnou osobnost, ke které by mohla vzhlížet*“, začala během dospívání hledat mezi partnery.

Za „výrazné muže“, „silné osobnosti“, kteří jsou součástí jejího života, označuje Katka dva, Danka a Ondru. Před Dankem měla dvě kratší známosti, šlo podle ní spíše o „pubertální lásky“, zásadní bylo až setkání s Dankem.

Katka znala Danka asi od svých 16 let. Seznámil je společný kamarád Ondra. *„Seznámili jsme se na Silvestra, chvíli jsme si pak psali, ale pak to nějak vyprchalo. Znovu jsme se potkali až v Praze. Bylo to velmi brzy poté, co jsem začala bydlet v Praze na koleji.“*

Danek je o pět let starší než Katka. Velmi brzy poté, co se znovu setkali, spolu začali bydlet. Zůstali spolu devět let. Podle Katky to byly pro ni zásadní roky jejího života.

„Vzhlížela jsem k němu, považovala ho za chytrého, šlechetného, hodného. Hodně ovlivnil utváření mých životních hodnot. Prvních sedm let jsme trávili veškerý volný čas spolu, to jsem vyžadovala hlavně já, on si to nechal líbit a nechal sebou manipulovat. On byl hodně obětavý, fixovaný hodně na své blízké, takže neuměl moc říkat ne. Byl to závislý vztah. Těch sedm let mám před sebou jak jeden statický obraz, jako jednu scénu, jako kdyby to nemělo žádný vývoj.“

Rozchod Katky a Danka oddálil osmiměsíční studijní pobyt Katky v zahraničí. *„Bylo to hezké samostatné období, vznikla tam dvě přátelství, která trvají dodnes. Danek za mnou pak na dva týdny přijel, ale skoro pořád jsme se hádali. Uvědomila jsem si tady, že se k němu nechci vracet, takže když jsem přijela z Ruska, rozešla jsem se s ním. Byla jsem na sebe pyšná, že jsem to dokázala. On by to nikdy neudělal.“*

Katka se po rozchodu věnovala své práci, která ji hodně zaměstnávala. Také si koupila pro sebe malý byt. Měla dva krátké vztahy, ani jeden netrval déle než dva měsíce. *„Bylo to z takové euforie, že jsem pryč z toho vztahu s Dankem. Byli to ale nevhodní partneři.“* Katka není zastánkyní nezávazných vztahů, i v těchto dvou případech *„do toho šla s tím, že chtěla dlouhodobý vztah, manželství a rodinu.“*

Mezitím pokračovalo její přátelství s Ondrou, který je o čtyři roky starší než Katka. Asi půl roku po rozchodu s Dankem s ním Katka (se schválením Danka, které si od něho vyžádal Ondra) začala chodit. Také spolu začali hned bydlet v jejím bytě. Asi po měsíci vztahu ji Ondra požádal o ruku a ona jeho nabídku přijala. *„bylo to unáhlený, pak se to začalo celý bortit, ale neuměli jsme si představit, že bychom tu svatbu měli zrušit. Takže jsme se v září vzali.“*

Zasnoubení Ondry a Katky znamenalo konec přátelství mezi Ondrou a Dankem, kterého rychlé zasnuby nejspíš překvapily. Katka s Dankem ale přáteli zůstali, dodnes se vídají a jsou v kontaktu.

Asi čtvrt roku po svatbě začala Katka docházet na individuální terapii, která trvá dodnes, tedy více než rok. V létě, necelý rok po svatbě, se Ondra od Katky odstěhoval. *„Utekl přede mnou. Bylo to*

po banální hádce. Začali jsme spolu mluvit asi po měsíci, oba jsme brečeli, vůbec to nevypadalo, že bychom se k sobě vrátili. Oba jsme to řešili se svou terapeutkou. Postupně jsme spolu mluvili víc a víc, začínali jsme si zase rozumět. Zároveň mi najednou nevadilo, že jsem sama, začalo se mi to i líbit, mohla jsem být víc sama sebou.“

Na podzim měli jet Katka a Ondra na svatební cestu (k prvnímu výročí své svatby). Přes váhání se nakonec rozhodli, že pojedou. Jednak šlo o dvoutýdenní cestu po Asii, na kterou se Katka moc těšila, jednak se domluvili, že pojedou jako přátelé, bez toho, že by od sebe cokoli očekávali. *„Bála jsem se, že bude dusno, že si to budeme vzájemně kazit, ale bylo to super, i když jsme tam byli non stop spolu. Když jsme se vrátili, vídali jsme se víc a víc. Řekli jsme si, že od nového roku spolu začneme zase chodit. Uvědomili jsme si, že jsme tuhle fázi úplně přeskočili. Dnes spolu už zase skoro bydlíme.“*

Katka má stále svoje věci u sebe, ale pobývá hodně v bytě u Ondry. Společně si to tam zařizují, Katka si také zvyká, že Ondra má i svůj program a své kamarády.

Svatbu jako takovou Katka nepovažuje za stěžejní událost ve svém životě, za zlomový okamžik považuje den, kdy od ní Ondra odešel. Zezačátku byla v šoku a cítila beznaděj, postupně se její názor na situaci změnil, chápe, že to byla cesta k jejímu sebepoznání. V tomto duchu také pojmenovává závěrečnou kapitolu své „Knihy života“ – „Nový život“ nebo také „Cesta nového života“. Na rozdíl od předchozí kapitoly tuto již nespojuje se jménem svého přítele, orientuje se více na sebe, případně na sebe „a“ Ondru. Jako hlavní postavy své aktuální „Knihy života“ označuje dvojici „já a Ondra“. Při rozpravě nad „Čárou života“ Katka říká: *„Chci, abychom místo výročí svatby oslavovali výročí jeho odchodu, díky tomu jsem si spoustu věcí mohla uvědomit a začít dělat jinak.“*

Osamostatnění Katky probíhalo podle mého názoru v několika fázích. První fáze dosud nebyla zmíněna. Jde o období raného dětství, Katka ho sama označila za „hezké, odvážné období.“ Chodila v té době do mateřské školky, kde se jí moc líbilo kvůli kamarádům a spoustě hraček. *„Některé děti brečely, že tam nechtějí být, ale já jsem brečela, když jsem měla jít pryč.“* Když jí byly čtyři roky, utekla prý z domova s tím, že jde sama do školky. Nápadná samostatnost takto malého dítěte v kontextu budoucích událostí svědčí podle mého názoru spíše o nejistě navázaném vztahu s matkou, nežli o odvážné povaze Katky.

Druhou zmínku o samostatnosti nacházíme v příběhu Katky po rozchodu s Dankem. Osamostatnění, které prožívala, pro ni bylo objevné a přínosné. Katka však velmi navázala nový partnerský vztah s Ondrou, takže si myslím, že se za tak krátkou dobu „nestačila stát sama sebou.“ K tomu ji přivedly až události spojené s Ondrou. Aktuálně působí sebejistým dojmem a orientuje se na sebe jako jediného člověka, který jí může zajistit vlastní samostatnost. To dokládá i skutečnost, že svou „Knihu života“ pojmenovala odvážně po sobě – „Kačka“, což je oslovení, které používají

především její blízcí. V nejbližší době bude její „Kniha života“ nadále „o ní, její cestě, o jejím sebepoznání, rozkrývání temného období a pochopení rodových vzorců chování.“ Chtěla by na dalších stránkách svého života číst i Ondrovi, ale nechává jejich vztah otevřený: „*uvidíme, kolik času nám bude dáno.*“

Téma závislosti vystupuje v příběhu nejméně ve třech podobách – závislost na návykových látkách, závislost na partnerovi a závislost na rodiči, konkrétně matce. Matka je podle mého názoru dalším velkým tématem Katčina života. Sama Katka to v jedné souvislosti v náznaku sděluje: „*To téma školy je pro mě veliký. Kvůli mamce.*“ V jakém smyslu, vysvětlím dále.

b) postava matky

Katčina matka je ruského původu, před 35 lety se se starším synem a mladší dcerou Katkou přestěhovala do České republiky. Katce v té době bylo asi 5 let. Matka Katky je středoškolská profesorka. Učila na stejném gymnáziu, na které Katka po 5. třídě nastoupila. Přijata byla Katka ale až na odvolání, při přijímacím pohovoru skončila pod čarou. Na gymnáziu strávila celkem sedm let. „*První tři roky byly hrozné, pohoršila jsem si známky, nešlo mi to. Na základce jsem měla jedničky, teď najednou trojky. Navíc jsem byla pod drobnohledem, bylo mi dost zdůrazňováno, že jsem dcera mamky a mámě hodně záleželo na tom, jak se učím.*“

Katka říká, že až do třetího ročníku se na gymnáziu učila špatně, škola ji navíc nebavila. „*Vždycky jsem všechno dělala na poslední chvíli, dělalo mi problém hlavně se dokopat k učení, pak už to docela šlo.*“ Matka od Katky očekávala vynikající výsledky, chyby dělat nesměla. Takové přesvědčení si Katka odnesla s sebou později i na vysokou školu.

Ani vztahy s vrstevníky z gymnázia Katka příliš nechválí. Přiznává, že jí dělalo problémy začlenit se do kolektivu. Bližší vztah měla jen s menší skupinkou dětí.

Když bylo Katce asi 15 let, snažila se proti matce vzbouřit, například začala vynechávat kroužky v hudební škole. Podle Katky byl problém hlavně v tom, že „*neuměla s mámou komunikovat.*“

Když Katka ukončila studium na střední škole, matka očekávala, že si podá přihlášky na humanitně zaměřené školy. Katka si z těch, na které se dostala, vybrala tu, která byla nejdál od domova, v Praze. Škola ji nakonec moc nebavila, během doby, kdy chodila s Dankem, úspěšně zvládla přijímací zkoušky na VŠE. Ale ani tady ji učení moc nebavilo. „*Když něco musím, tak se mi to moc nechce dělat.*“ Již během studia vše odkládala, pokud byla přihlášená na zkoušku, vůbec to neznamenalo, že k ní dorazí. Na druhou stranu během studia měla samé dobré známky, trojku snad dostala jen jednu. Bakalářské studium nakonec dokončila za pět let, navazující studium za tři roky, ale dodnes nemá ještě obhájenou diplomovou práci.

„Na téhle škole jsem si taky dokázala, že nejsem tak hloupá na matiku, vlastně mi tady docela šla, i když mi bylo vštěpováno, že mi tohle nejde.“

Katce bylo doma také vštěpováno, že *„pochvala následuje po dobrém výkonu a že bez povinností není zábava“*, takže si během studia nebyla schopna ani moc užívat studentského života. *„Moc jsem toho do školy nedělala, věci jsem odkládala, ale zároveň jsem se nedokázala bavit.“*

Odkládání úkolů je jednou z charakteristických vlastností Katky. *„Na zkoušku jsem se učila jeden den předem přes noc, na státnice jsem se učila tři noci. Přenáším si to i do práce, pracuju pod tlakem, pod stresem. I dnes nepříjemné úkoly v práci odkládám.“*

Postava matky vystupuje v tématu školy v souvislosti s výkonností. Na jedné straně je Katka pečlivou matkou tlačena k vynikajícím výkonům, na druhé straně má Katka tendence úkoly odkládat, pracovat pod tlakem, termíny nedodržovat. Mezi požadavky a možnostmi je naplnit vzniká napětí, vzduchoprázdno. Katka se nevěnuje studiu, ale zároveň nedokáže čas využít pro zábavu. Následují pocity viny, stres narůstá. Domnívám se, že vyrůstat v prostředí naplněném očekáváními rodičů, která nelze naplnit, je významným stresorem v životě dítěte, který se může podílet na rozvoji neurotických symptomů v dospělosti.

S tématem odkládání věcí může podle mého názoru souviset téma vytěsňování věcí. Katka ho zmiňuje pouze okrajově, ale myslím si, že je důležitého ho zmínit. Období „Temna“ není pro Katku jen symbolickým, ale také doslovným obdobím temna. *„Je to temný zahalený období, ze kterého si toho plno nepamatuju. Třeba se stane, že jdu na třídní sraz a tam se vypravuje nějaká příhoda, ve které jsem měla hlavní roli, a já vůbec nevím, že se to stalo. Mám tam hodně věcí vytěsněných a zapomenutých.“* „Rozkrývání“ tohoto temného období je pak pro Katku plánem do nejbližší budoucnosti. Za hlavní postavu „období temna“, spojeného především s bratrovým užíváním drog a chozením na základní školu a gymnázium, označuje Katka sebe, ale dodává, že to je spíše postava se jménem *„to nejsem já“*.

Katka je již rok v individuální terapii, takže se domnívám, že její vyjadřování a vyprávění je hodně ovlivněno konzultacemi s psychoterapeutem. Vytěsněné a zapomenuté vzpomínky, na které se nyní postupně pokouší rozvzpomenout, mohou souviset s vysokou hladinou stresu, kterou musela Katka v kritickém věku dětství a dospívání snášet a se kterou se musela vyrovnávat. Je možné, že její strategií takového vyrovnávání se s realitou byly úniky z reality prostřednictvím mechanismu vytěsňování. Není vyloučeno, že se u Katky mohly objevovat a rozvíjet asociální stavy, které by byly ale již příznaky psychiatrické poruchy.

Katka sama charakterizuje Ostrov rodiny slovy „řád, strach z porušení pravidel, chaos, emocionální chaos.“ Ráda by si z tohoto Ostrova odnesla řád, ale jen do té míry, aby neomezoval ani ji ani ostatní. To, co si odnést nechce, se týká špatných modelů komunikace, používání nátlaků a manipulace. Katka ale říká, že „*si to přenáší, i když nechce.*“

- **obyvatelstvo Ostrova:** matka, Katka, bratr, babička; „*Chtěla bych tam mít i tatínka, ale on tam nebyl*“;
- Katka by chtěla patřit také do Ondrovy rodiny, proto ji na svůj Ostrov také zakresluje,
- na rodném Ostrově by své umístění neměnila, nachází se blízko dveří, což ji zajišťuje možnost volby, zda chce, nebo nechce zůstat a podle toho se zachovat. „*Když se ty dveře po gymplu otevřely, byla jsem hned pryč*“, na současném Ostrově je Katka umístěná blízko své matce i bratrovi, má dobrý přístup k výstupu a dobrý přehled o dění na Ostrově.

Katka jako první kreslí malý ostrůvek do levého horního rohu papíru. Ten znázorňuje rodinu, ve které vyrůstala a která je tvořena matkou, Katkou, bratrem a babičkou. Poté přikresluje velký Ostrov doprostřed papíru, na něm je především ona, dále Ondra, Ondrova rodina, přátelé, pes a také Danek, umístěný v několikrát zakroužkovaném kolečku. Katka sama sebe vidí spíše oddělenou od svého rodného Ostrova, jasně se proti němu vymezuje tím, že doprostřed papíru umísťuje mnohem dominantnější Ostrov, který je pouze její.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „*Dveře na rodném Ostrově bývaly spíše zavřené, já postávala za nimi. Ted' už je průchod volnější i já jsem ochotná je pro svou rodinu už více otevřít, dříve jsem si hlídala, zda ke mně vstupují... Návštěvy k nám na rodný Ostrov chodily jen předem ohlášené, jinak ne. Předcházela jim vždycky příprava, než byla návštěva vpuštěna, všechno muselo být tip top.*“

Ostrov je uzavřený vůči okolnímu světu, nové návštěvníky příliš nevíta. Jejich vstupu předchází dlouhé přípravy. Kvůli tomu se obyvatelé Ostrova mohou cítit distancovaní a osamělí. To považují z hlediska psychického vývoje Katky za rizikový faktor.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

matka: řídicí prvek, velitel

bratr: nesamostatný slabý článek

Katka: je mezi matkou a bratrem, rozhodčí

babička: zázemí pohody a odpočinku

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny, jejich vymezení je pojato vesměs negativně – matka v podání „velitele“ působí jako vojenský diktátor, bratr, přestože o 11 let starší, je vylíčen jako „slabý nesamostatný článek“ rodiny, a působí tak zcela nekompetentně. I Katčina role „rozhodčího“ není pozitivně vymezena, Katka se cítí být mezi matkou a bratrem, je nucena rozhodovat, přestože je dítětem a rozhodovat nechce. Jediná babička je spojena s kladnou rolí, poskytovala pocity zázemí a odpočinku. Takto vymezené role matky, bratra a Katky považují za rizikový faktor, který mohl negativně ovlivnit psychický vývoj Katky.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Jednoznačně největší mocí disponovala na Ostrově matka (8/9), zbytek rodiny disponoval výrazně nižší úrovní moci, Katka využívala vyšší moci (3) než bratr (1). Babička (2) měla vliv na matku hlavně skrz Katku.

Je zřejmé, že „velitelem“ Ostrova byla skutečně matka. Jednotliví členové se ji snažili ovlivňovat, nejnáze se to dařilo Katce, nejméně bratrovi. Jednoznačnou dominanci jednoho rodiče a minimální úroveň moci zbytku rodiny považují za rizikový faktor.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

V dětských letech pozitivní alianci vytvářela Katka s bratrem. Později se v rodině vytvářela již jen koalice matka s Katkou proti bratrovi. Tato koalice nebyla podle Katky ovšem z její strany uzavřena dobrovolně. „*Máma mi dala tuhle roli.*“ Takto vynucenou koalici proti jednomu členu rodiny považují za rizikový faktor.

- **významné události, které změnily život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova:

Na tuto otázku nebyla Katka schopná odpovědět. („*Nevidím to tam.*“) Uvedla pouze stěhování a jejich přesun z Ruska do České republiky. Je možné, že si Katka nedokázala představit, co mám těmito „energetickými ohnisky“ na mysli, což mi ale vzhledem k jejím ostatním odpovědím připadá nepravděpodobné. Také je možné, že na Katku v tuto chvíli dopadla únava a otázka byla příliš složitá. Samozřejmě přichází také v úvahu, že události na Ostrově tak, jak jsou percipovány Katkou, neodpovídají metafoře energetických ohnisek. Pracovat lze také s variantou, že téma energetických ohnisek Ostrova souvisí s vytěsněnými tématy, o kterých Katka nedokáže dnes ještě hovořit. Toto vysvětlení se mi jeví jako nejpříjemnější.

- **tabuizování na Ostrově:**

Úroveň zamlčování a tabuizování Katka vyjadřuje číslicí 8/9. Mezi hlavní zamlčovaná témata patří rodina matky, její historie, dětství a mládí matky, otec bratra („*Teprve dnes se něco dozvídám,*

dříve vůbec nic.“), vztah mezi matkou a jejím bratrem (strýc Katky), vztah matky s rodiči a smrt dědečka ze strany matky (spáchal sebevraždu).

Zamlčování se na Ostrově týká postavy matky. Katka neví, kdo byl její první manžel, který je otcem bratra. Katka nezná podrobnosti o matčině dětství a mládí, o vztazích v matčině rodině. Zamlčuje se také fakt, že matčin otec spáchal sebevraždu.

Takové zamlčování způsobuje deprivaci jedné ze základních dětských potřeb, a tou je potřeba zakořeněnosti. Katka nezná rodinu, ze které pochází, vztahy v matčině rodině jsou tabu, které dostává Katku i její rodinu do vzduchoprázdna. Zamlčování a tabuizování jako takové považují za rizikový faktor, pokud jde navíc o deprivaci potřeby zakořeněnosti, považují to za zvlášť rizikový aspekt.

- ***problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:***

ruský původ matky, to, že matka žila sama se dvěma dětmi, samota matky (neměla žádné kamarádky, neměla na koho se obrátit), bratr a jeho problém s drogami

Problémem v této rodině kromě bratrova užívání drog byla také samota matky, její původ a fakt, že byla svobodnou matkou. Samota na tomto Ostrově spolu s vykořeněností podle mého názoru dominují a jsou přitěžující okolností ve výchově dětí.

- ***postoj obyvatel k okolnímu světu:***

To, co na život Ostrova rodiny působilo zvnějšku, Katka shrnuje do těchto bodů:

ostatní lidé, spolužáci, pracovní kolektiv, anonymní lidé, kteří vnímali matku jako Rusku, potažmo celou rodinu jako rodinu ruskou

Vzhledem k uzavřenosti toho rodinného systému je Katčina odpověď podle mého názoru velmi obecná – spolužáci a pracovní kolektiv jsou skupina lidí, se kterými se obyvatelé vídali jen ve škole a v práci, ale k hlubším kontaktům pravděpodobně nedocházelo.

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, nebyl jednotný. *„Moje názory se rozcházel s názory mámy, ta všechno viděla negativně, černě. Já se vždycky snažila všechno pochopit, proč to tak je, vyhradit se proti černobílému vidění světa.“*

Negativní nahlížení světa považují za rizikový faktor. Boj Katky s takovým viděním okolí je pozitivní moment.

- ***rituály na Ostrově:*** *„Jedlo se různě, chodilo se spát různě, vstávalo se různě, ani na školní povinnosti žádné rituály nebyly. Jen denně hrát na piano a cvičit. Máma byla hodně v práci, brácha dělal všechno za ni. Jinak prázdniny jsem pravidelně trávil u babičky a jezdila jsem na tábory.“*

Kromě rodinných oslav neměla v rodině Katky příliš místo. Život v rodině se vyznačoval spíše nepravidelností. Absenci rituálů považuji za rizikový faktor, postrádám v této rodině i zmínku o rituálech spojených s Vánoce a jinými svátky.

- **pravidla na Ostrově:** „*Těch bylo strašně moc – co se kdy říká a kdy neříká na veřejnosti, jak se chovat, jak dělat činnosti v bytě - jak se kam dává který hrníček, byla detailní pravidla na všechno, někdy nebylo jasné, která varianta právě platí.*“

Tvůrcem pravidel byla výhradně matka, kterou Katka zároveň považuje za chaotickou, takže pravidla se jí zdála poněkud nejasná a dělalo jí problém je dodržovat. Detailní, omezující a nejasná, přesto tvrdě vyžadovaná pravidla považuji za rizikový a neurotizující faktor v psychickém vývoji.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

Na Ostrově Katky si příliš rodina nepovídala, řešilo se jen to nejnnutnější, hlavně škola, domácí povinnosti a problémy s bratrem. Společnou činnost spojuje Katka hlavně s dětstvím a bratrem, který ji naučil například plavat, jezdit na kole, lyžovat („*to, co dělají tátové*“). Hádky v rodině existovaly, především mezi matkou a Katkou, když byla v pubertě, a mezi matkou a bratrem („*to jsem chtěla vždycky zmizet*“). Pokud s něčím v rodině nesouhlasil bratr, nahlas to neříkal, na rozdíl od Katky („*byla jsem za drzouna*“). Komunikace byla omezená na nejnnutnější témata, společné činnosti se na Ostrově také příliš nerealizovaly, přestože Katka uvádí, že „*společně doma*“ byli hodně často.

- **péče o emoce obyvatel:**

Katka viděla na Ostrově plakat všechny kromě babičky. Matka plakala kvůli bratrovi („*když byla zoufalá kvůli bráchovi a chtěla radu, ale já jsem jí ji neuměla dát*“). Když plakal bratr, Katka spíše jen přihlížela a „*mámu to činilo necitlivou.*“ Když plakala Katka, bratr a babička projevovali soucit a utěšovali ji, ale z matčiny strany cítila Katka nevoli: „*Měla zlost, jestli mám reálný důvod brečet.*“ Takové zacházení s emocemi a pláčem považuji za rizikové.

Sebeobraz respondentky

Katka sama sebe považuje za veselou, cholerickou a v nových, neznámých situacích nejistou, proto se takovým situacím podvědomě snaží vyhýbat. Potřebuje se obklopovat lidmi, které má ráda (a je pro ni důležité vědět, že i oni mají rádi ji). Ráda se směje a je přínosem pro druhé lidi. Líbí se jí na sobě, že je veselá a ráda pomáhá druhým lidem. Práce je pro ni smysluplnější, pokud je prospěšná pro druhé. Nemá na sobě ráda to, že má tendenci vyhýbat se novým situacím, proto se je dnes cíleně snaží neodmítat. Také není spokojená se svou tendencí odkládat úkoly.

Její blízcí by o ní nejspíš řekli, že je tvrdohlavá a veselá, že ji mají rádi. Přítel Ondra by zmínil, že je Katka chytrá, ale že se podceňuje. Matka by řekla, že je na Katku pyšná. Bratr Katce možná trochu závidí její úspěch ve škole i v práci.

Se svou výkonností je dnes spokojenější než před terapií. Snaží se cíleně nehodnotit se v termínech výkonů, zbytečně si nedávat cíle, nedělat plány, dovoluje si nicnedělání. Se svou postavou a vzhledem je dnes také spokojená. Výrazně nespokojená byla v době „*temna*“ a v době, kdy byla ve vztahu s Dankem. Jako ženu sama sebe přijala teprve v průběhu minulého roku. „*Dnes se už i ráda na sebe podívám do zrcadla, ale jednu dobu jsem doma velké zrcadlo, ve kterém bych se celá viděla, ani neměla.*“

O svém duševním životě Katka říká, že to je „*jedna bouře za druhou.*“ Je citlivá, prožívá velmi silné emoce v obou pólech (velmi kladné i velmi záporné). Ráda se dojíká, ráda přehání. Psychologa navštěvovala již v dětství, podle informací od matky kvůli zadrhávání, ale Katka se domnívá, že již tenkrát mělo jít hlavně o zvýšení jejího sebevědomí. V aktuální individuální terapii se zaměřuje na práci s emocemi.

Podle mého názoru je Katka emocionálně nestabilní, spíše introvertně zaměřená. Domnívám se, že bývá zvýšeně úzkostlivá, což se může projevat výraznými pocity nejistoty především v nových a neznámých situacích. Navenek se snaží emoce kontrolovat, ale působí to spíše nepřirozeným přehnaným dojmem než dojmem vyzrálé osobnosti. Někdy může působit jako afektovaná. Sama o sobě říká, že je „*dojímací typ.*“ Katka svou „*Knihu života*“ označuje za „*veselé čtení s dobrým koncem*“. Těžké období prý překonává pomocí humoru a zlehčení. Domnívám se, že v kritických momentech Katka má tendenci spíše propadat svým náladám, než je kompenzovat humorem a bagatelizací. Ty má podle mého názoru spojeny spíše se situacemi, kdy se cítí vyrovnaná a v dobré náladě. Její základní životní nastavení se mi jeví spíše jako optimistické.

Katka se podle mého názoru teprve nyní obklopila širší základnou sociální opory, rodina jako sociální opora po celou dobu jejího dětství a dospívání spíše selhávala a byla v mnoha ohledech rizikovým faktorem. Za hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Katky lze podle mého názoru označit skutečnosti, které shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	optimistické nastavení vůči životu	introvertní zaměření
		emocionálně nestabilní, úzkostlivá, neurotické projevy, pocity méněcennosti
		závislá porucha osobnosti, sebevražda v rodinné anamnéze
		potlačené emoce, orientace na výkon
na úrovni rodiny	pozitivní aliance vytvářená v dětství Katkou a bratrem	nejistě navázaný vztah s matkou v raném věku, chybí citově silný vztah alespoň s jednou rodičovskou postavou
	společné činnosti Katky a bratra v dětství	emočně chladná matka, orientovaná na výkon
	akceptace pláče Katky ze strany bratra a babičky	rodinný systém uzavřený vůči vnějšímu okolí, samota
	babička vytvářející pocit zázemí a domova	negativně vymezené role, Katka v roli rozhodčího mezi matkou a bratrem
		nepoměr moci, kterou disponovala matka a zbytek rodiny
		vynucená koalice matky s Katkou proti bratrovi
		zamlčování a deprivace potřeby zakořeněnosti
		negativní nahlížení okolního světa
		absence rituálů
		chaotická detailní pravidla
	negativní reakce matky na pláč Katky	
	sebevražda v rodinné anamnéze	

Tabulka 14: Protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Katky

Z tabulky je zřejmé, že v psychickém vývoji Katky nacházíme jednoznačnou převahu rizikových faktorů jak v osobnostní rovině, tak na úrovni rodinného zázemí. Za zvlášť přitěžující považují introvertní osobnostní nastavení spolu s emocionální nestabilitou a sklonem k závislostnímu chování, na úrovni rodiny pak ne zcela funkční vztah ani s jednou rodičovskou postavou (matka, otec). Také emocionální atmosféru v rodině považují za přitěžující, prostředím bylo emocionálně chaotické, vytvářely se nucené koalice matky s Katkou proti bratrovi, ke kterému Katka vzhlížela, docházelo k rozsáhlému zamlčování a v této souvislosti byla frustrována potřeba zakořeněnosti.

9.1.7 Lenka

Volné pozorování respondentky

Lenka je dvacetiletá dívka, která po celou dobu rozhovoru působí tichým, klidným, až stydlivým dojmem. Odpovídá na pokládané otázky stručně, neformálního rozhovoru v úvodu se účastní s rozvahou, sama ho neinicuje. Postupně, jak si získávám její důvěru, je hovornější. Popisované události jsou kongruentní s emocemi, které se promítají do mimiky obličeje, jsou ale spíše umírněné. Nemyslím, že jsou potlačené nebo kontrolované, respondentka na mě celkově působí utlumeným dojmem, její práh vzrušivosti bude spíše nižší.

Rozhovor s Lenkou byl jedním z nejkratších setkání, která jsem realizovala. Položila jsem všechny naplánované otázky, snažila jsem se respondentku podporovat během všech realizovaných technik a podněcovat její výpověď, přesto Lenka zůstávala poměrně stručná, nezabíhala do podrobností, nebyla ochotná se tolik svěřovat jako jiné respondentky. Její kresby na mě působí neutrálním dojmem, jsou přehledné, srozumitelné.

Tematická analýza

Lenka sama označuje za hlavní téma svého dosavadního života „*svoje problémy navázat vztahy a svoje problémy ve vztahu s babičkou.*“

Lenka tato dvě témata velmi dobře propojuje, i když se na první pohled může zdát, že jde o dvě odlišné věci. Pro lepší přehlednost o nich pojednám rozděleně, ale předpokládám, že v závěru se témata slíjí zpět do jednoho.

a) problém navazovat vztahy s druhými lidmi

Počátek svého problému navazovat vztahy s druhými lidmi Lenka datuje již do předškolního věku svého života, kdy navštěvovala mateřskou školu, ve které se jí příliš nelíbilo. „*Byla jsem často nemocná, do školky jsem nechtěla chodit. Byla jsem raději doma, kde mě hlídala prateta, sestra babičky. Ve školce se mi nelíbilo, nezapadla jsem do kolektivu dětí, jsem stydlivější a trvá mi, než se osmělím.*“

Když Lenka nastoupila do základní školy, měla opět problém zapadnout do kolektivu. Její snaha se zapojit navíc většinou dopadla poněkud nešťastně. „*Chtěla jsem se jednou připojit do rozhovoru, ale spolužačka mě odstrčila. Byla jsem navíc taky tlouštík, babička mě vykrmovala, byla jsem proto taková neohrabaná, a byla jsem proto raději doma.*“

Od přestupu na gymnázium si Lenka slibovala změnu kolektivu, navíc tam přestupovala s několika vrstevníky, které znala, a tak se tolik nebála. Navíc byla domluvená s jednou dívkou, že spolu budou sedět v lavici. „*Když přišel první školní den, ona si sedla k někomu jinému. Pamatuju si,*

jak jsem do poslední chvíle seděla sama, až si nakonec ke mně sedla jedna holka. S ní jsem se pak skamarádila.“

Během studií se jí nakonec podařilo spřátelit s několika dalšími lidmi, ale celkově tato její snaha byla nejistá, stála Lenku hodně sil a úsilí. *„S jednou holkou se postupně vyvinul bližší kamarádský vztah, dokonce jsem byla já ta první, kdo vyvinul snahu. Zeptala jsem se jí na korálky, které vyráběla. Pak jsme spolu chtěly sedět, ale trvalo mi tři čtvrtě roku, než se mi podařilo říct své spolužačce, že bych ráda seděla s někým jiným.“*

Důležitý zlom nastal, když se Lenka seznámila se skupinkou mladých lidí, kterým říká „vodáci.“ Lence v té době bylo asi 16 let. *„Pomohli mi překročit můj vlastní stín, dokázala jsem se seznámit s novými lidmi, stala jsem se otevřenější, ukecanější, upřímnější. Nebojí se jim nic říct. Díky nim jsem zjistila, že kamarádství můžete vypadat i jinak. Ta kamarádka z gymplu se pořád naštvávala, něco mi vyčítala, teď se mnou třeba už dva měsíce nemluví, ale vůbec mi to nechybí.“*

Přátelství s „vodáky“ se vyvíjelo postupně. Seznámili se na vodě, když ji potom pozvali v zimě na hory a Silvestra, byla prý dojatá. V novém roce byli společně na plese, kde si Lenka stále ještě držela odstup. Následovaly ale další akce, na které ji zvali, takže nakonec vzniklo dosud trvajících velké přátelství.

Další pozitivní zkušenost měla Lenka na vysoké škole. Kolektiv zde Lenka hodnotí kladně, především to, že se každý baví s každým. *„Byla jsem týden na seznamovákku, dokázala jsem se tam seznámit se spoustu lidma. Hráli jsme tam hru, při které jsme si dávali zpětnou vazbu. Psali jsme si na záda vzkazy, pochvaly. Potěšilo mě, že tam byly samé pozitivní věci. Jedna holka mi tam napsala, že působím zdrženlivě, ale to o sobě vím.“*

„Vodáckou partu“ Lenka označuje za jednu z hlavních postav své „Knihy života“, setkání s nimi pak za významnou životní událost v rámci techniky „Kniha života“ i „Čára života“. Zdá se, že toto setkání bylo pro Lenku novou, velmi pozitivní zkušeností v životě.

Pokud uvažujeme o Lenčiných problémech navazovat vztahy s druhými lidmi, nemůžeme opomenout ani to, jak se Lence dařilo navazovat vztahy s chlapci. Domnívám se, že tato oblast je pro Lenku ještě citlivější než téma předchozí.

„Vždycky jsem měla problém bavit se s klukama, cítila jsem ostych, není to pro mě přirozený, bavit se s nima,“ tvrdí Lenka a uvádí několik nešťastných pokusů se chlapcům přiblížit.

Vzpomíná na nepříjemnou zkušenost ze 3. třídy. Bylo svatého Valentýna a Lenka měla na sobě červené tričko. Spolužačky rozhodly, že ten, kdo má červené tričko, musí říct, kdo se mu líbí. Lenka to spolužačkám řekla a ony to pověděly dál dotyčnému chlapci. *„A nesetkalo se to s úspěchem. Od té doby neříkám, kdo se mi líbí. Nikomu, ani kamarádům vodákům, ani mamce, nikomu.“*

Lenka se svěřila ještě jednou spolužačce na gymnáziu, kdo se jí líbí, ale reakce byla: „*smích – jak se ti tenhle může líbit?*“

Chodila s klukem jen jednou, když byla na táboře. „*Bylo to takové dětské chození. Holky mě k tomu dokopaly.*“ Když bylo Lence 15 let, vzpomíná si, že plakala, protože nemá kluka. „*Ale teď zjišťuju, že to jde i bez něho. Měla jsem jen platonické lásky, nezamilovávám se na první pohled, pozoruju, jak se ten kluk chová, musí mít smysl pro humor, musí být sympatický, rozumný a nekuřák, to je zásadní, dělá se mi z toho špatně.*“

Lence je dvacet let a stále nemá přítele. „*Nechávám tomu volný průběh, asi budu muset být sbalená.*“

b) problémy ve vztahu s babičkou

Lenka si myslí, že největší problém, který v jejich rodině existoval, byl fakt, že „*babička bydlí tak blízko.*“ Když byly Lence tři roky, přestěhovala se s ní její matka totiž do panelového domu, ve kterém bydlela i babička. Lenka hodnotí svůj vztah s babičkou jako „*špatný*“, říká, že ji nemá moc ráda. Své problémy s babičkou popisuje především v souvislosti s jídlem a matkou.

Podle Lenky čas trávený s babičkou běžel vždy jen „*od jídla k jídlu.*“ Lenka babiččiným nabídkám nedokázala odolávat, takže podle jejích slov „*byla babičkou vykrmená.*“ Lenka vzpomíná, že své matce dokonce i lhala, že u babičky žádné jídlo neměla. „*Pak se to nějak provalilo. Bylo mi hodně líto, že jsem mamce lhala. A mamce taky. Díky babičce jsem se vlastně začala učit říkat ne.*“

Když bylo Lence asi šest let, navázala její matka vztah s jedním mužem, kterému Lenka říká Otík. „*To se babičce moc nelíbilo, že Otík chodí s mamkou. Hlavně proto, že mamka začala trávit víc času s Otíkem než s babičkou.*“ Hádky mezi babičkou a matkou vyústily v to, že ženy spolu přestaly úplně komunikovat. Toto období Lenka zařazuje mezi významné události svého dosavadního života na „*Čáře života*“ i v kresbě Ostrova rodiny. Komunikace mezi matkou a babičkou se obnovila v souvislosti s úmrtím dědečka. Podle Lenky se babička s matkou chtěl usmířit hlavně proto, že „*věděla, že je bude potřebovat.*“

Lence také vadí, že babička má sklon stále si na vše stěžovat a zatěžovat tím ostatní. „*Pořád otravuje s nějakýma věcmi i mamku, i když ví, že má mamka hodně práce. Stejně ji minimálně hodinu denně zdrží nějakým povídáním a stěžováním si.*“ Podle Lenky babička „*všechno dramaturizuje, rozebírá, je to jen ztráta času.*“

Lenka se vymezuje proti babičce podle mého názoru především kvůli své matce, která sama s ní má spíše záporný vztah. Fakt, že Lenka měla v dětství nadváhu (kvůli „*babiččinu vykrmování*“), mohl souviset s rozvojem jejího nízkého sebevědomí, které se odrazilo v jejích obtížích navazovat mezilidské vztahy. Zároveň babiččin naznačený negativismus mohl ovlivnit rozvoj paranoidních

tendencí, které ve vyprávění Lenky zaznamenávám. Vlastní nespokojenost a nejistota se pak mohou otočit proti zamýšlenému zdroji těchto pocitů, kterým je v tomto případě pro Lenku babička.

c) kompenzační otcovská postava

Ačkoliv to Lenka ve svém vyprávění přímo neuvádí, domnívám se, že velkým tématem jejího života je její setkání, sblížení a soužití s matčíným partnerem, Otíkem. To, že se matka seznámila a začala vídat s Otíkem, Lenka označuje na „Čáře života“ za jednu z významných pozitivních událostí svého života a v rámci kresby Ostrova rodiny za jednu z významných událostí, které změnily život na Ostrově. Sebe, matku a Otíka považuje za hlavní postavy své „Knihy života“ a matku s Otíkem také za nejvýznamnější životní postavy: *„ti mě zformovali do dnešní podoby, v jaké jsem.“*

Domnívám se, že Lenka k Otíkovi přilnula silným poutem, jaké bývá mezi dcerou a fungujícím otcem, nicméně Lenka Otíka oslovuje jménem. Svého biologického otce Lenka nepoznala. Její rodiče se rozvedli, když byly Lence tři roky. Vzpomíná si, že ji otec jednou navštívil v mateřské školce. Aktuálně ví, kde bydlí, ale jediný kontakt, který mezi nimi existuje, spočívá v tom, že jí otec posílá poštou přání k narozeninám a platí výživné.

„Máma o něm nikdy moc nemluvila, bylo to ožehavé téma. Ted', když by mi máma i něco řekla, nemám zas já tu potřebu. Prý jsem mu podobná očima. A on je prý mamánek, nechával si od mámy nařizovat, co má dělat.“ Prarodiče z otcovy strany viděla Lenka jen jednou, když jí bylo asi 18 let.

Lenčina první vzpomínka na Otíka je z doby, kdy byl ještě ženatý se svou první manželkou, která se s ním později rozvedla. *„Byli jsme u nich v bytě, měl třešně na uších a hrál na kytaru a hrál nějakou písničku a já mu najednou řekla ‚tati‘.“*

Lenčina matka trávila s Otíkem a jeho první manželkou poměrně hodně volného času, znala se totiž s jeho ženou ze zaměstnání. Lenka si vzpomíná, že jednou společně vyrazili na výlet k jezeru. *„Já jsem tam spadla do vody a Otík mě vytáhl a půjčil mi pak svoje boty, abych nemusela být v těch mokřích. Vůbec to nemusel udělat, nebyla jsem jeho dcera, ale on je strašně hodný a každému pomáhá.“*

Při rozpravě nad „Čárou života“ Lenka na otázku „jakou roli hráli v různých situacích tvého života rodiče?“ mluvila mimo jiné také o Otíkovi: *„On není rodič. Naučil mě ale sportovat a naučil mě, že nemusím být pořád nej, že nemusím pořád vyhrávat.“* Na otázku „jakou roli hráli v různých situacích muži?“, Lenka odpověděla: *„Kromě Otíka žádnou, byla jsem pořád jen s mamkou a babičkou.“*

Lenka si plně uvědomuje, že Otík není její otec. Je to ale zatím jediný muž, v jehož blízkosti se cítí bezpečně, jediný muž, který jí umožnil a zprostředkoval zkušenost s mužskou polovinou světa. Lenka je podle mého názoru velmi citlivá dívka a získat si její důvěru trvá dlouho. Otíkovi se to

zřejmě podařilo, má jako takový příležitost ji i nadále pozitivně ovlivňovat a učit věci, které běžně učí svou dceru její otec.

Analýza Kresby Ostrova rodiny: OTÍKOVI

Lenka pojmenovává rodný Ostrov „*Otíkovi*“ – „*podle nejvýraznějšího člena rodiny.*“ Sama charakterizuje Ostrov rodiny jako „*přátelský, domovský, podporující a ochranný.*“ Ráda by si z tohoto Ostrova odnesla schopnost o všem otevřeně a upřímně komunikovat, nic nezatajovat. To, co se jí nelíbilo, souvisí s postavou babičky a její pesimistickou povahou a sklonem kritizovat.

- **obyvatelstvo Ostrova:** matka, Lenka, Otík
- je tam také babička, ale pak Lenka kreslí ideální stav – babička vně Ostrova v levém horním rohu papíru,
- na Ostrově je také dědeček Lenky (z matčiny strany), který by na Ostrově mohl zůstat i v ideální variantě bez babičky („*Dědu jsem měla ráda, hrával si se mnou. Měl nějaké problémy s páteří, nosil korzet, vždycky mi říkal, ať chodím rovně, nebo dopadnu jako on.*“),
- na Ostrově byl cítit také vliv Otíkovy matky („*Je na ni hodně vázaný a chce s ní trávit dost času, to mamce vadí*“),
- na Ostrově byl cítit vliv také Otíkova syna Davida, který s rodinou trávil společné dovolené, rodinné oslavy („*Je to frajer, je mu teď 25, jeho máma mu vše dopřeje, není mi moc sympatický*“),
- na svůj Ostrov rodiny Lenka doplňuje také vodáky,
- své místo na Ostrově by neměnila.

Lenka zakresluje na Ostrov v první řadě tři postavy – Otíka, sebe a matku. Sebe zakresluje mezi matku a Otíka, což budí představu spořádané, spokojené rodiny s jedním dítětem. Průběžně se ale dozvídám, že Otík s nimi nebydlí v jedné domácnosti, že má vlastní byt a s matkou se celých 14 let „jen“ vzájemně navštěvují (matka u něho stráví víkend, Otík u nich apod.)

Následně nebo v průběhu rozhovoru dokresluje další postavy. Některé z nich jsou vykresleny vysloveně negativně, jde především o babičku, ale také o matčina bratra a jeho manželku Irenu. „*Irena je divná. Dříve se s mámou kamarádila. Teď jsou docela na nože. Prateta nechala na ně napsat svůj byt, ale teď když je v LDN, tak se o nic vůbec nestarají a všechno je na babičce. Je to teď hodně vyhrocený, i babička je na ně našťvaná, i když ho vždycky oproti mamce protěžovala. Mamčin brácha jí neodpovídá na zprávy, Irena jí dokonce jednou volala, ať přestane otravovat. Měla jsem je dřív docela ráda, ale teď na ně názor docela měním. Rodina se stává menší a menší.*“

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „Návštěvy k nám moc nechodily. Pouštěli jsme je do obývacího pokoje, rozhodně ne do ložnice.“

Ostrov je spíše uzavřený vůči okolnímu světu, nové návštěvníky příliš nevítá. Kvůli tomu se obyvatelé Ostrova mohou cítit distancovaní a osamělí, navíc vzhledem k tomu, že nesdílejí příliš vztahy ani s širší rodinou. To považuji z hlediska psychického vývoje Lenky za rizikový faktor.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

Otík: uvádějící do pohody, uhlazování konfliktů a problémů

matka: výchovatelská, opatrovnická, rady dávající

Lenka: přežívající, hledající, co chce od života, jakým směrem se vyvíjet

babička: hledající ve všem chybu, problém

vodáci: uvádějící do pohody, přátelé

dědeček: udobřovací

Své role mají na Ostrově obyvatelé jasně rozděleny, matka vychovává, opatruje a dává rady, Otík uhlazuje konflikty, zajišťuje pohodu. Lenka má tudíž prostor hledat sama sebe i směr, kterým se bude vyvíjet. Takové uspořádání vnímám jako protektivní faktor. Zajímavé je pojetí dědečkovy role jako „udobřovací“, čímž se velmi blíží vymezení Otíkovy role. Je možné, že takové očekávání bude mít Lenka i od svého potenciálního budoucího partnera.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Nejvyšší mocí na Ostrově disponovala babička (7), hned za ní byli matka a Otík (6). Lenka měla také svou úroveň moci, kterou mohla používat (3), nejnižší mocí disponoval dědeček (2).

Ač evidentně nechtěně zbytkem Ostrova, nejvyšší mocí disponovala babička. Za pozitivní považuji především rovnoměrné rozdělení moci mezi matku a Otíka jako partnery i vymezení Lenčiny role do pozice dítěte (má jistou úroveň moci, ale je nižší než role rodičovských postav).

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Pozitivní alianci běžně vytváří Lenka, matka a Otík. Jejich společným cílem je dosažení stavu, který Lenka pojmenovává výrazem „být v pohodě.“ Další pozitivní alianci vytvářela Lenka s vodáky s cílem „společně si užít.“ Vytváření pozitivních aliancí jako každodenní součást rodinného života považuji za významný aspekt vytváření emočně kladné rodinné atmosféry i významný protektivní faktor.

Na Ostrově se vytvářela i koalice, jednalo se o babiččinu opozici proti tříčlenné rodině – Otík, matka, Lenka. Vztahy s babičkou považuji v této rodině za narušené a jako takové podle mého názoru byly spíše rizikovým a přitěžujícím faktor.

- **významné události, které změnilы život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova:

Mezi významné události, které změnilы život na Ostrově, Lenka řadí tyto situace:

seznámení matky a Otíka

úmrťi dědečka

problémy s pratetou (její umístění do LDN)

seznámení s vodáky

Lenčin vzdor vůči babičce

Lenka mezi energetické události řadí kromě negativních událostí také ty pozitivní, jde především o seznámení matky a Otíka a její seznámení s vodáky. Je zřejmé, že Lenka je na Otíka výrazně fixovaná a že vodáci pomohli Lence zásadně změnit její dosavadní život. Další události se týkají především jiných postav na Ostrově (dědečka, babičky a pratety). Život v rodině Lence rozhodně není lhostejný, je vůči jeho změnám velmi citlivá.

- **tabuizování na Ostrově:**

Úroveň zamlčování a tabuizování Lenka vyjadřuje číslicí 6. Zamlčovalo se ovšem pouze ve vztahu k babičce. „*Babičce se říkalo minimum, ona vše otáčí. Z ,možná ano‘ je ,určitě ano‘. Mamka šla třeba na operaci a váhala, zda to má babičce vůbec říkat.*“

V nejužší rodině k zamlčování nedocházelo. Tabu se nevytvářela. Rodina některé věci neříkala babičce, což v kontextu vyprávění považuji spíše za její způsob ochrany nežli rizikový faktor.

- **problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:**

„*To, že s námi babička byla na jednom Ostrově. Takhle jsem to ale zatím pojmenovala jen já.*“

Ztotožňování problému s konkrétním členem rodiny považuji za problematické. Za rizikové ovšem považuji především to, že rodina nebyla schopna uhájit před babičkou své hranice a nedokázala si své soukromí a svou svébytnost a samostatnost s babičkou vykomunikovat.

- **postoj obyvatel k okolnímu světu:**

matčin bratr s manželkou

Rodinný systém této rodiny působí skutečně velmi uzavřeně vůči okolnímu světu. Vzhledem k Lenčině introvertní povaze je možné, že podobně nastavena je i matka a že této rodině vyhovuje velmi intimní atmosféra, vystačí si bez vlivů zvnějšku, aniž by se někdo cítil osamělý.

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, nebyl jednotný. „*My jsme měli pozitivní názor, ale babička negativní, všechno bylo špatně v jejích očích.*“

Negativní vidění světa považují za rizikový faktor. Boj Lenky a zbytku rodiny s takovým nahlížením svého okolí je pozitivní moment.

- **rituály na Ostrově:** „*víkendová odpoledne strávená sportem, společné dovolené v zimě a v létě, babička vaření a obětování se pro jídlo*“

V rodině Lenky rituály souvisely především se společnou činností, společně stráveným časem a jeho aktivním trávením, což lze z mého pohledu považovat za optimální i protektivní z hlediska dalšího vývoje.

- **pravidla na Ostrově:** „*neublížovat ostatním, otevřeně si věci říkat*“

Pravidla v této rodině byla nastavena humánně a jako taková je možné považovat je za pozitivní.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

Komunikaci v této rodině považují za otevřenou a spontánní. „*Povídali jsme si, co se přihodilo, když jsme se neviděli. Otík taky vypráví vždycky nějaké vtipné historky.*“ Lenka tráví volný čas většinou ve společnosti matky a Otíka. S Otíkem sama někdy hraje karty. Víkendová odpoledne tráví většinou sportem. Lenka matku a Otíka vzala v poslední době také několikrát na divadelní představení („*Myslela jsem si, že chodí jen kvůli mně a že je to moc nebaví, ale zjistila jsem, že je to baví a že jsou rádi.*“)

Konflikty mívají hlavně s babičkou. Hádky se objevují také mezi matkou a Otíkem (kvůli množství společně stráveného času).

- **péče o emoce obyvatel:**

Na Ostrově Lenčiny rodiny mohou plakat všichni, vzájemně se také utěšují. Lenka viděla plakat matku po hádkách s babičkou, Otíka, když mu zemřel otec (a také morče). Babičku plakat moc neviděla. Podporu volného vyjadřování emocí včetně pláče považují za protektivní faktor v psychickém vývoji Lenky.

Sebeobraz respondentky

Lenka sama sebe charakterizuje jako zprvu stydlivou, ale pak kamarádkou, veselou, upřímnou. Bývá také někdy netrpělivá, ironická a nerozhodná.

Když se Lenky zeptám, jakých vlastností si na sobě cení, velmi výrazně dává najevo mimikou obličej, že se jí otázka nelíbí. Nakonec se přemůže a uvede, že se jí líbí to, že je kamarádká, veselá, milá, příjemná. Nelíbí se jí naopak na sobě, že bývá nerozhodná, líná a částečně netrpělivá.

Její blízcí by o ní nejspíš řekli, že je hodná, milá, chytrá, usměvavá, veselá, fajn. Otík by o ní řekl, že je „*holka do nepohody*.“ Babička by nejspíš řekla, že je chytrá, ale hubená.

Se svou výkonností byla spokojená až doteď. Nemůže se totiž rozhodnout, jaké téma si zvolit pro svou bakalářskou práci. S výkony ve volném čase už tolik spokojená není, myslí si, že spoustu času „*profláká*.“

Se svou postavou a vzhledem nebyla Lenka nikdy moc spokojená: „*Mohlo by to být lepší, ale není to nejhorší, ale není to dokonalost. Babička mě vykrmovala, vykrmovala takhle i mámu. Pak už jsem nechtěla víc tloustnout, tak jsem si řekla, že budu babičce říkat ‚ne‘. Podporovala mě hodně mamka i Otík. Chtěla bych ale lepší postavu, mít menší zadek. Taky bych mohla být otevřenější, nepůsobit tak odměřeně.*“

Pokud je Lenka o samotě, je její nejběžnější náladou nálada rezignovaná („*takový ten smailík s rovnou čárkou*“). Když je Lenka ve společnosti lidí, které má ráda, mívá dobrou náladu („*smailík od ucha k uchu*“). Často se podceňuje, zpětně rozebírá, zda udělala všechno správně, a ráda sní. Její prožívání je spíše stabilní, ani v pubertě nemívala velké výkyvy nálad. Špatnou náladu se snaží překonat buď sama, nebo s pomocí kamarádů.

Podle mého názoru je Lenka výrazně introvertní, spíše melancholická. Trpí trvalými pocity méněcennosti, především ve vztahu ke svému tělu a své postavě. Problematický vztah k jídlu a její zkušenosti s přejídáním mohou být příznakem neuspokojené potřeby lásky a něžné péče v raném dětství. Potřebuje častou pozitivní zpětnou vazbu, aby posílila svou sebedůvěru. Lenka je úzkostlivá a zvýšeně citlivá, bývá vztahovačná, především v mezilidských vztazích (mnohé reakce si vysvětluje jako odmítnutí její osoby). Celkově na mě Lenka působí dětským, nezralým dojmem v emocionální rovině i na úrovni interpersonálních vztahů.

Svou „*Knihu života*“ Lenka označuje za „*oddechovku, veselé čtení*.“ „*Doufala bych, že komedie, ale že byste za břicho popadali, to asi ne.*“ Příhodné mi v jejím vyjádření připadá slůvko „*doufala bych*“, obsahuje v sobě totiž jistou míru nejistoty o tom, jak to je ve skutečnosti. V kontextu celého vyprávění se domnívám, že Lenka především „*chce být v pohodě*“, ale ve skutečnosti příliš není.

Během dospívání se jí podařilo vybudovat úzkou, zato ale silnou a významnou základnu sociální opory, kterou tvoří především její přátelé a matka s Otíkem. Pozitivní zkušenosti, které díky těmto postavám získává, ji trénují v její psychické odolnosti a stimulují její osobnostní rozvoj pozitivním směrem. Hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Lenky shrnují do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	emocionální stabilita	introvertní melancholické nastavení
	síla vůle	zvýšená paranoia v mezilidských vztazích
		pocity méněcennosti, úzkosti převažující špatná nálada
na úrovni rodiny	kompenzační otcovská fungující postava	babiččin negativismus a špatný vztah s Lenčinou matkou, celkově narušené vztahy s babičkou
	otevřená komunikace bez zamlčování a vytváření tabuizovaných témat	uzavřenost vůči okolnímu světu, nefungující styky i v rámci širší rodiny
	Lenčino vymezení role dítěte umožňující a dávající prostor hledat sama sebe	absence autonomie rodiny, kterou narušuje babička
	rovnoměrné rozdělení moci mezi partnery - matku a Otíka	
	vytváření pozitivních aliancí celé rodiny jakou součástí každodenního života	
	existence rituálů, jejich propojení s každodenním životem, především společně tráveným volným časem	
	humánně nastavená rodinná pravidla	
	podpora volného vyjadřování emocí, včetně pláče	
	existence sítě sociální opory, zahrnující rodinu i vrstevníky	

Tabulka 15: Protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Lenky

Z tabulky je zřejmé, že v psychickém vývoji Lenky nacházíme jednoznačnou převahu rizikových faktorů osobnostních nad rodinnými. Jde především o Lenčinu introvertně orientovanou

osobnost, úzkostlivé, paranoidní prožívání s trvalými pocity méněcennosti. Na druhou stranu nacházíme celou řadu významných protektivních faktorů v rodinném systému. Za takové považuji především vztah Lenky a Otíka jako kompenzační otcovské dobře fungující postavy a pozitivní emocionální rodinné klima, dané faktory vyjmenovanými v tabulce.

9.1.8 Kateřina

Volné pozorování respondentky

Kateřina po celou dobu rozhovoru působí nervózním, chaotickým a neurotickým dojmem. Z neverbálních projevů si všímám například motorické činnosti rukou (pohrávání si s předměty na stole v úvodní fázi rozhovoru a manipulace s tužkou v další fázi rozhovoru). Kateřina hovoří velmi rychlým tempem, myšlenková linie je poněkud zmatená, ne vždy ji zcela rozumím a musím se doptávat, zda jsem řečenému dobře porozuměla. Kateřina má po celou dobu rozhovoru tendenci mluvit v náznacích a věty nedokončovat s předpokladem, že pointa mnou bude pochopena. Svě očekávání dává najevo mimikou obličeje, především úsměvem a mimikou očí.

Obě Kateřininy kresby působí rovněž chaotickým dojmem, je znát, že výtvořily byly vytvářeny v rychlosti, až zbrkle. Zaplňuje kresbami většinu prostoru na papíře. Na kresbě Ostrova rodiny vytváří značné množství čmáranic, škrťů a více či méně výrazných čar naznačující souvislosti mezi jednotlivými kresbami. Jinak Kateřina pracuje vytrvale, není na ní znát po rozhovoru únava. Nečiní ji potíže vést neformální rozhovor před i po ukončení výzkumné části.

Tematická analýza

Kateřina sama označuje za hlavní téma svého života „**hledání sebe sama**.“ Takto své životní téma pojmenovala pouze jednou, a to v odpovědi na mou přímou otázku „Co považujete za hlavní téma své Knihy života?“ V kontextu její kresby Ostrova rodiny mě napadá, že její hledání sebe sama může souviset s chaosem na kresbě, že tímto hledáním může být „**najítí sebe sama v chaosu svých vztahů**.“ Pokud bych tuto interpretaci pojala jako své východisko, mohla bych uvažovat o několika oblastech, ve kterých Kateřina musela hledat sebe samu. Šlo by o hledání sebe sama ve svém vztahu k otci, ve svém vztahu k matce a ve svém vztahu k mužům jako svým partnerům.

a) hledání sebe sama ve svém vztahu k otci

Rodiče Kateřiny se rozvedli v jejích 5 letech. Důvodem jejich rozvodu byl milenecký poměr otce s Johanou, která byla v jiném stavu. Nicméně potratila, ale otec se s ní přesto oženil. Rozvedli se, když Kateřině bylo kolem 9 let. Kateřina Johanu neměla ráda. Otec si Kateřinu bral někdy na víkendy, ale podle ní to „*nebylo nic výjimečného: Těšila jsem se třeba na víkend, a on to zrušil.*“

Poté měl otec za přítelkyni Hanku. Společně i s jejím synem Davidem byli na společných dovolených, i u moře. Kateřina měla Hanku z otcových přítelkyň nejraději. „*Bojovala za to, aby se s námi táta taky více vídal. Byla taková akční, chtěla, abychom jezdili společně na výlety.*“ S Hankou se otec rozešel, když bylo Kateřině asi 16 let. Následně měl za přítelkyni Olinu, se kterou se oženil. Na svatbu ovšem Kateřinu ani nepozval. „*To mě našťvalo, chtěla jsem mu popřát.*“ V té době chtěla matka Kateřiny zvýšit také výživné, ale otec odmítal, takže se ta věc musela řešit soudně.

Asi před třemi lety byl otec Kateřiny v léčebně návykových nemocí. Kateřina se dozvěděla od Oliny, že je otec v nemocnici. Když tam přijela, zjistila, že byl otec na vlastní žádost propuštěn. Měl však vypnutý mobilní telefon a Olina svůj mobilní telefon také nebrala. Teprve po třech dnech je Olina informovala o tom, že je otec v léčebně kvůli svému alkoholismu. „*Od té doby s ní nemluví. Nevím, proč to nemohla dát vědět. Měli jsme strach.*“ Otcova léčba trvala 6 měsíců, od té doby až na jeden relaps abstinuje.

Když jsme se během rozhovoru poprvé dostali k postavě otce, Kateřina pronesla: „*Táta? Zklamání, zklamání, zklamání.*“ Při rozpravě nad „Čárou života“ Kateřina v odpověď na otázku „Jakou roli hráli v různých situacích Vaši rodiče?“ uvedla: „*Táta mi se svými vzorci chování přinesl spíše problémy.*“ Když Kateřina vyjmenovávala hlavní postavy své „Knihy života“, uvedla i otce, ale s dovětkem: „*je to záporná postava, většina problémů, které mám, je z něho.*“

Zároveň se domnívám, že postava otce ve skutečnosti je Kateřinou vnímána ambivalentně, nikoli jednoznačně negativně, jak by se z jejích předchozích výroků mohlo zdát. V souvislosti s jeho postavou si myslím, že postoj Kateřiny je ovlivněn především vztahem otce s matkou a otcovými partnerkami, ke kterým má Kateřina spíše záporný vztah.

„*Vztah mezi mámou a tátou*“ je to, co Kateřina považuje v jejich rodině za zamlčovanou skutečnost, „*tátovy partnerky*“ za to, co představuje na Ostrově rodiny energetická ohniska, naopak „*mámina samota*“ to, co zde bylo vnímáno jako problém, starost, stejně jako „*celoživotní tátova nešťastnost*“. Tyto výroky podle mého názoru zahrnují poměrně velké množství ambivalentních pocitů, domnívám se, že Kateřina touží po lásce a uznání od svého otce, miluje ho jako svého otce, zároveň cítí nutnost být loajální s osamělou matkou, která sice měla nějaké partnery, ale vztahy s nimi nebyly úspěšné.

b) hledání sebe sama ve svém vztahu k matce

V Kateřinině vyprávění se opakovaně objevuje téma silného citového vztahu k matce a fixace Kateřiny na ni. Kapitulu „Šťastné dětství“, kdy rodiče spolu žili na Slovensku, spojuje s matčinou spokojeností: „*Bylo to nejpohodovější období, i máma v té době měla ještě iluzi, že je život super.*“

Druhou kapitolu své „Knihy života“ pojmenovává dokonce po matce: „*Mámina dospělost / Máma polobůh*“. Slovní spojení „*máma polobůh*“ znamená, že ji Kateřina vnímala jako neochvějnou bytost, která „*je vždycky v pohodě a která se vždycky postará*.“

S matkou spojuje i další kapitolu své „Knihy života“. Nazvala ji „*Ztráta iluzí*“ a spojila ji s událostí, která se přihodila v jejích 15 letech. Matku v té době srazil automobil, měla těžká poranění, ale nehodu přežila. „*Najednou jsem si uvědomila, že mámu můžu ztratit*.“ To, jak významná událost to pro Kateřinu byla, svědčí i fakt, že ji uvádí na své Čáře života“ mezi dalšími významnými událostmi a v rámci kresby Ostrova rodina ji označuje za jednu z energetických ohnisek rodiny. Také vypráví, že když se s tou událostí svěřila jednomu ze svých partnerů a snažila se mu vysvětlit, jak si tenkrát uvědomila, že máma není všemocná, a on ji odbyl, „*že to je blbost*“, „*hodně ji to naštvalo*.“ Na čas se s přítelem i rozešla.

Matku Kateřina označuje za vůbec nejvýznamnější postavu jejího dosavadního života (spolu s dědečkem). Její význam ve svém životě shrnula Kateřina do těchto slov: „*opora, pomoc, kamarádka*.“

c) hledání sebe sama ve svých partnerských vztazích

S prvním chlapcem Š. Kateřina začala chodit ve svých 15 letech. Byl o dva a půl roku starší než Kateřina, seznámili se na Slovensku, když zde trávila prázdniny u babičky. Celý školní rok se pak Kateřině neozýval, když po roce přijela k babičce na prázdniny, začali spolu opět chodit. Kateřina s tímto chlapcem měla ve svých 16 letech první sexuální styk. Po roce se opět setkali, Kateřina si ovšem vzala jeho mobilní telefon a přečetla si uložené zprávy a zjistila, že její přítel si píše s jinou dívkou. „*Udělal jsem scénu, ale definitivní rozchod byla až později*.“ Kateřina ale tuší, že během školního roku měl Š. jiné dívky.

S přítelem Š. se takto o prázdninách vídala až do svých 20 let, kdy se potkala se svým novým přítelem T. „*Ten fungoval na stejném principu jako Š. i jako táta, občas byl, jinak nebyl*.“ T. byl o 10 let starší, byl již otcem jednoho dítěte. Kateřina svého přítele T. představila dobré kamarádce Kristýně, které se svěřila s tím, že je do něho zamilovaná. Kristýna v té době měla přítele, přesto navázala vztah s T. Kateřina se cítila být na dně, odjela do Anglie, kde dva roky pracovala. „*Byla jsem na oba hodně naštvaná. Jeden nebo dva roky jsem s ní pak vůbec nemluvila. Když jsem se vrátila z Anglie, bylo to lepší, ale stejně to ve mně zůstalo, pokazilo se to*.“

V Anglii Kateřina chodila s novým přítelem, který byl o čtyři a půl roku starší. Bydleli spolu. „*Bylo to příjemný, i když taky s vášnivými hádkami. Po návratu z Čech náš vztah nevydržel. Měla jsem za ním jet, ale potkala jsem mezitím nového přítele*.“

Ten se jmenoval L. a byl také o čtyři a půl roku starší. Chodili spolu tři roky. Kateřině nevyhovovalo, že většinu společného volného času tráví sledováním televize. „*Chtěla jsem jít třeba plavat, ale on to dvakrát odmítl. A pak jsem se dozvěděla, že za týden šel do bazénu se svými kamarády. To mě naštvalo.*“ Kateřina přesto dál věřila, že se jedná o vztah, který by mohl vydržet „*navždy.*“ Plánovala také, že se k němu přestěhuje. On ji však oznámil, že odjíždí na tříměsíční turné a že se po tuto dobu neuvidí. „*Ještě se mě zeptal, co se mi na tom nelíbí, když jsem protestovala. Mohl třeba navrhnout, abych jela s ním. Byla jsem hodně naštvaná.*“ Kateřina se s přítelem L. brzy nato rozešla.

Asi o měsíc později potkala nového přítele J., který byl o rok starší a měl malého syna z prvního manželství. Když spolu chodili tři měsíce, zhoršil se vážně zdravotní stav Kateřinina dědečka a ona v té souvislosti mluvila o matčině nehodě. Přítel nezareagoval vhodně, Kateřina se s ním asi na čtyři měsíce rozešla. „*Den po Silvestru jsme spolu začali zase chodit, ale nevyříkali jsme si pořádně, co se to na podzim mezi nimi vlastně stalo. Měla jsem pocit, že miluje svou bývalou ženu, ale odmítal o tom mluvit. Víc a víc jsme se k sobě neměli. Pak jsem u něho našla v šuplíku podprsenku. Řekla jsem mu to až později a on se mě zeptal – a není tvoje? Ukázalo se, že je bývalé manželky. On ji tam ale pořádk má. Myslela jsem, že se cizí věci mají buď vrátit, nebo prostě vyhodit. Narůstaly výčitky, mně chyběly hlavně projevy lásky. Rozešli jsme se teď čerstvě. Napsal mi, že muži oceňují nehysterické ženy. Takže jsem podle něho asi hysterická.*“

Jako zajímavá mi připadá Kateřinina poznámka o tom, že její přítel „*fungoval na stejném principu jako táta.*“ Kateřina si vědomě připouští a aktivně hledá podobnosti mezi svými partnery a otce. Roli mužů ve svém životě komentuje v rozpravě nad „Čárou života“ slovy: „*Komplikovali to. Počáteční radost, nadšení, ale ve výsledku komplikace.*“

Kateřinino vyprávění vyvolává dojem, že muži, se kterými navazovala vztahy, byli spíše odtaziťí, nedokázali plně uspokojovat její potřebu lásky, spíše Kateřinu využívali. Ve dvou případech se jednalo o rozvedené muže s dětmi, ve dvou případech šlo o vztah „na dálku“. Kateřina s partnerem bydlela jen jednou, a to v Anglii.

Pokud uvažujeme o mužích v Kateřinině životě, je důležité poznamenat ještě další její zkušenosti s nimi, ale v jiné podobě.

Jedním z takových mužů, o kterém byla řeč jen v náznaku, je Kateřinin dědeček. Ona sama ho označila spolu s matkou za nejvýznamnější postavu svého života. Uvedla, že dědeček pro ni představoval „*jistotu, pevnou skálu*“. Byl někým, kdo „*příliš nemluvil, ale vždycky vyslechl.*“ Celou svou „*Knihu života*“ pojmenovala Kateřina „*Katica bogarka / beruška*“, což bylo oslovení, kterým jí říkal právě dědeček (s maďarskými kořeny).

Dalším zajímavým mužem v Kateřinině příběhu je podle mého názoru Roman, přítel matky, který s rodinou trávil především víkendy. Byla to doba od Kateřininých 15 - 27 let. „*Substituoval mi tátu. Naučil mě lyžovat, byl na mém maturitním plese, pomáhal mi, jezdil s námi na dovolenou, takový skoro ideální táta.*“ Když bylo Kateřině 18 let, zasáhla oblast, kde žili, velká povodeň. Kateřina tuto událost označuje za jeden z významných momentů jejího života, objevuje se například na její „Čáře života.“ „*Roman v té době hodně pomáhal.*“ „*Připojení a odpojení Romana*“ k rodnému Ostrovu Kateřina označuje za jednu z energetických událostí rodiny.

Ještě předtím, než matka chodila s Romanem, udržovala milenecký vztah s Jardou, který však byl ženatý. Jejich vztah byl tudíž utajovaný. „*Nikde se nesměli spolu moc ukazovat.*“ Kateřině v té době bylo asi 16 let. Domnívám se, že tento matčin utajovaný poměr mohl vývoj Kateřininých budoucích partnerských vztahů negativně ovlivnit.

Analýza Kresby Ostrova rodiny: KOMPLIKOVANÉ SOUOSTROVÍ ***

(místo hvězdiček Kateřina uvedla příjmení rodiny)

Kateřina pojmenovává rodný Ostrov příjmením své rodiny, což si vysvětluje jako pozitivní projev sounáležitosti. Sama charakterizuje Ostrov rodiny jako „*přátelský, hřejivý, otevřený a bezpečný*“ Ráda by si z tohoto Ostrova odnesla vědomí, že je milována, jistotu, že jí bude odpuštěno, ať udělá cokoli, a pocity bezpečí a lásky. Ráda by se zbavila lenosti („*neměli jsme vzorně uklizenou domácnost*“) a „*systemní*“ („*máme doma spoustu věcí, nedokážou nic vyhodit, zásadně nic nevyhazují*“).

- **obyvatelstvo Ostrova:** Kateřina, matka, bratr
- Kateřina umísťuje doprostřed papíru jeden středně velký Ostrov, na kterém je ona, matka a její bratr, okolo tohoto centrálního Ostrova vytváří další ostrůvky rodin těch, které ovlivnily její život: „*Jsou to vlastně části Ostrova, které odpadly*“,
- vlastní ostrov má na kresbě otec a jeho nová rodina, Hanka – bývalá otcova partnerka, Jarda – přítel matky, Roman – druhý přítel matky, dědeček a babička, kteří již zemřeli, Hanka – nejlepší kamarádka Kateřiny, přítel L., přítel J. a jeho syn, nakonec dokresluje malý ostrůvek i pro babičku a dědečka z otcovy strany, přestože je ona sama nepoznala,
- sebe umísťuje Kateřina mezi matku a bratra, její místo jí takto vyhovuje, změnila by umístění bratra tak, aby byl blíže matce.

Kateřina zakresluje na Ostrov pouze sebe, matku a bratra, kteří tvořili nejbližší okruh rodiny. Zároveň obklopila svůj Ostrov dalšími ostrůvky rodin lidí, kteří ovlivnili její život i život její rodiny.

Kontakt s lidmi je pro Kateřinu zřejmě velmi důležitý, potřebuje jejich blízkost, jejich projevy lásky a něhy. Z toho důvodu se má tendenci všemi těmi lidmi obklopovat.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „Návštěvy chodily vždycky předem, nechodily dozadu do nehostinných míst, tam byly rodinné uraženosti a bolístky.“

Ostrov je pravděpodobně pro nové návštěvníky otevřený, intimní rodinné vztahy jsou však chráněny a cizí lidé do nich nejsou zasvěcováni. Takové rodinné nastavení považují za přirozené, tudíž pozitivní.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

máma: hlava rodiny	Kateřina: rodinný krb
Bratr: požitkář	Olina: zdroj konfliktů
Otec: hýbací stroj, „rozhýbavač klidné vody“	Roman: přinašeč zážitků
Babička a dědeček: ochránci dětství	Jarda: přetvářka
Hanka, otcova přítelkyně: mírotvůrce	Přítel J.: únik
Přítel Le.: dodavač sebevědomí	Přítel L.: objímač
Hanka, kamarádka: vrba	

Rodinné role Kateřina rozděluje s ohledem na zisky, které ji postavy přinášely. Zajímavě jsou vymezené role mužů, se kterými byla v partnerském vztahu, jsou spojeny bezprostředně s poskytováním lásky a něhy („objímač“), uznání („dodavač sebevědomí“) či emocionální úlevy („únik“). Také vymezení rolí rodičovských postav vyjadřuje jejich převažující aktivitu – „hlava rodiny“, „rozhýbavač klidné vody“, „přinašeč zážitků“. Kateřina svou roli vidí ve vytváření „rodinného krbu“, roli prarodičů z matčiny strany vnímá jako ochrannou. Kromě role otcovy současné partnerky („zdroj konfliktů“) a matčina prvního přítele Jardy („přetvářka“) jsou role rodinných členů vymezeny vesměs pozitivně, téměř vždy ale s ohledem na zisky, které Kateřině přinášejí.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Nejvyšší mocí na Ostrově disponovala matka (9), jen o málo menší úrovní Kateřina (8) a bratr (7). Otec Kateřiny disponoval výrazně menší mocí než matka i Kateřina (5), ale stejnou jako matčin přítel Roman (5). Babička s dědečkem měli na Ostrově přiměřený vliv (6), menší ale než kterýkoli z přímých členů rodiny. Stejný vliv na rodinu měli i babička s dědečkem z otcovy strany (6).

Rozdělení moci mezi všechny členy rodiny považuji za pozitivní faktor. Kladně vnímám i fakt, že členové nejvyšší rodiny včetně dětí disponují na Ostrově vyšší mocí nežli babička s dědečkem. Za potenciálně rizikové lze považovat skutečnost, že matka disponuje sice větší mocí než děti, ale jen o nepatrný stupeň, což by mohlo komplikovat vymezení dětské role Kateřiny a jejího bratra.

- ***vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:***

Pozitivní aliance vytvářely partnerské dvojice, které se na Ostrově vytvářely. Koalice se vytvářely nahodile – Kateřina s bratrem, Kateřina s matkou, bratr a otec, matka a Roman. Šlo vždy ale jen o běžné hádky.

- ***významné události, které změnilý život na Ostrově***, tzv. energetická ohniska Ostrova:

Mezi významné události, které změnilý život na Ostrově, Kateřina řadí tyto situace:

připojení a odpojení Romana, odpojení prarodičů, odpojení přítele L. a Le., matčina nehoda, rozvod rodičů a narození nevlastní sestry Veroniky, partnerky otce

Významné události, které Kateřina označuje za energetická ohniska Ostrova, jsou spojeny bezprostředně s připojováním a odpojováním konkrétních členů. Skutečnost, že jsou někteří blízcí ztraceni a jiní nastupují na jejich místo, je zřejmě Kateřinou vnímána jako problematická, z mého pohledu může mít i neurotizující vliv.

- ***tabuizování na Ostrově:***

Úroveň zamlčování a tabuizování Kateřina vyjadřuje číslicí 3. Některé informace se zamlčovaly před babičkou a dědečkem, nemluvílo se také o tom, jak došlo k úmrtí dědečka z otcovy strany. Zamlčoval se také problematický vztah mezi matkou a otcem.

Na Ostrově byla témata, kterým se členové rodiny evidentně vyhýbali. Kateřina však celkovou úroveň zamlčování hodnotí poměrně nízko. Domnívám se, že jinak rodina komunikovala otevřeně.

- ***problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:***

„peníze, mámina samota, celoživotní tátova nešťastnost“

Podle Kateřinina vyjádření byli problém z určitého úhlu především její rodiče – oba spojuje fakt, že byli Kateřinou vnímáni jako nešťastní, osamělí. Kateřina nahlíží své rodiče empaticky, negativní emocionální rozpoložení rodičů, v tomto případě především matky, mohlo mít nepříznivý vliv na emocionální vývoj Kateřiny.

- ***postoj obyvatel k okolnímu světu:***

zaměstnání, přátelé, přírodní katastrofy, škola

Kromě běžných vlivů ze školního či pracovního prostředí Kateřina zmiňuje také přátele. Přátele při rozpravě nad Čarou života“ označuje také za ty, kteří hráli významnou roli v důležitých situacích. Jejich přínos byl podle Kateřiny hlavně v tom, že „*podali pomocnou ruku.*“ Opravdových kamarádek má Kateřina asi pět.

Přírodní katastrofou má Kateřina na mysli povodeň, která zasáhla jejich rodinu, když jí bylo asi 18 let. Vzpomínka na tuto událost je pozitivně propojena hlavně s Romanem, matčíným přítelem.

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, Kateřina vyjadřuje těmito slovy: „*proměnlivý, vyžadující sílu, nepřátelský, obsahující překážky, ale také šance a naději*“.

Realistické vidění světa vnímám jako pozitivní faktor v psychickém vývoji, negativum by ovšem nemělo převažovat nad pozitivními aspekty.

- **rituály na Ostrově:** „*po ránu mazlení s mamkou v posteli – vždycky jsme si k ní ráno s bráchou vlezli, výlety, hádky s bráchou – jak dělám všechno a on nic*“

V rodině Kateřiny rituály souvisely především se společně stráveným časem s matkou a bratrem, což lze z mého pohledu považovat za optimální i protektivní z hlediska dalšího vývoje. Zvláště příznivě na mě působí zvyklost matky pravidelně se svými dětmi mazlit.

- **pravidla na Ostrově:** „*pokud nedorazíš, dej mi vědět; brácha se fláká a máma to tam vede*“

Pravidla v rodině existují, ale nejsou zatěžující, vycházejí spíše z přenechávání vlastní odpovědnosti na druhém člověku. Jako takové je považuji za pozitivní prvek.

Opakovaně se zde objevuje záporná zmínka o bratrovi, který je označován již dříve za „*požitkáře*“, nyní někoho, kdo se pravidelně „*fláká*“ a s kým se Kateřina musí dohadovat o rozdělení pracovních povinností. Domnívám se, že mladší bratr je pro Kateřinu spíše dalším nezodpovědným, na sebe zaměřeným mužem jejího života.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

Komunikaci v této rodině považuji za otevřenou a spontánní. „*Povídali jsme si o tom, co se děje, jaké má kdo plány, co se bude vařit.*“ Společně strávený čas věnovali výletům, lyžování, společnému vaření. S matkou se Kateřina masírovala, s otcem si hlavně povídala, s Romanem se dívala na televizi. Když se hádali, bylo to hlavně kvůli domácím pracím. Pokud někdo s něčím nesouhlasil, dával to najevo a pokud to bylo možné, věc se změnila tak, aby to vyhovovalo všem. Možnost diskutovat, vyjadřovat svoje názory a mít jistotu, že pravidla a rozhodnutí jsou změníteľná, považuji za významný protektivní faktor.

- *péče o emoce obyvatel:*

Kateřina na otázku, zda na Ostrově bylo možné plakat, odpovídá: „*Ano, samozřejmě. Když někdo plakal, ten druhý ho vyslechl, utěšil, dal mu prostor.*“ Podporu volného vyjadřování emocí včetně pláče považují za protektivní faktor v psychickém vývoji Kateřiny.

Sebeobraz respondentky

Kateřina sama sebe považuje za emocionální, náladovou, starostlivou („*pro blízké bych se rozkrájela*“), přátelskou, cílevědomou a občas nejistou („*občas mi chybí sebevědomí*“). I když mívá někdy depresivní stavy, snaží se vždy na všem vidět něco pozitivního. V některých věcech puntičkářská, v jiných ne. Oceňuje na sobě, že je laskavá, hodná, optimistická („*at' se děje, co se děje*“), otevřená a schopná odpouštět. Nelíbí se jí, že bývá uzavřená („*stáhnu se do ulity*“) a vztahovačná, což spojuje s nejistotou.

Její matka by o ní řekla, že je starostlivá, kvůli bratrovi, se kterým se často hádala, by také asi řekla, že je Kateřina „*občas potvora, mrcha*“. Také by řekla, že je občas „*jako papíňák, nechá věci vygradovat a pak štěká*“. Její otec by o Kateřině řekl jen „*moje hodná holčička*“. Kateřininy chlapi by řekli, že je nevypočitatelná, hodná, náladová a pozorná. Dědeček by podle Kateřiny neřekl jistě nic negativního, rozplakal by se a řekl by: „*můj brouček*“. Kateřina dodává: „*Zbožňoval mě.*“

Se svými výkony je Kateřina spokojená. „*Když mám pocit, že to má význam, jdu do toho s nadšením, důkladně, excelent. Když mám pocit, že to je aktivita pro aktivitu, odpláknu to. Vždycky to tak bylo.*“ Kateřina o sobě také říká, že byla inteligentní dítě a neměla potřebu se učit. Na otázku, jak je Kateřina spokojená se svou postavou a vzhledem, odpovídá: „*Vždycky je co zlepšovat, není to ideální. Ve vztahu bývám příliš otravná, zkouším to pořád znovu, to mám ze vztahu s tátou, toho chlapa pak taky takhle bombarduju. Nejsem schopná toho chlapa přesvědčit, jak jsem úžasná, takže si to není schopen uvědomit.*“

Kateřina sama sebe považuje za melancholika, je hloubavá, dokáže se absolutně nadchnout pro věc, ale většinu času se v jejím prožívání nic neděje, je klid. Rozhodující pro ni je, zda se má či nemá na co těšit. Nepříjemné věci řeší hlavně ve svých myšlenkách. Hodně špatně se psychicky cítila po rozchodu s přítelem T., přestala jíst, ubyla výrazně na váze („*ted' bych to taky potřebovala*“ – dodává jen tak mimochodem).

Kateřina svou „*Knihu života*“ označuje za „*tragikomedii s prvky ironie*“: „*ironie osudu, ta se prolíná celým mým životem, projevuje se v drobnostech.*“

Kateřina je podle mého názoru orientována extravertně. Očekává od druhých lidí, včetně mužů, především projevy lásky, něhy a bezpečí. Zároveň má podle mého názoru přiměřeně bohatý

duševní život, pokud je o samotě, propadá nejistotě, úzkosti. Její projevy navenek bývají někdy možná teatrální, mohou působit demonstrativním způsobem a ohrožovat tak její blízké, především partnery.

Kateřina má sociální oporu především v blízké rodině, pokud má přítele, očekává podporu i od něho. Pokud se jí nedostává v takové podobě, v jaké si představuje, je rozmrzelá. Celkově je Kateřina náladová a cholerická, v jejím vyprávění se v různých souvislostech objevuje vyjádření „*to mě strašně naštválo.*“ Emocionálně je tedy spíše nestabilní. Hlavní protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Kateřiny shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	optimistické nastavení vůči životu	emocionální nestabilita
	extraverze	úzkostnost a nejistota
	prosociální orientace	neurotické projevy, teatrálnost převažující vnitřní podrážděnost
na úrovni rodiny	citově úzký vztah s matkou	nespolehlivý otec a jeho partnerky
	pozitivní kompenzační mužská postava dědečka a Romana	utajovaný vztah matky a jejího ženatého milence
	otevřený rodinný systém, akceptující emoce a názory všech členů	nestálost rodinného prostředí, vysoká frekvence proměn ve struktuře rodiny - připojování a odpojování členů, zvýšené nároky na vytváření stále nových vztahů
	kladné emocionální prostředí	negativní emocionální rozpoložení rodičů (samota, nešťastnost)
	rozdělení moci mezi všechny členy rodiny	
	realistické vidění světa	
	existence rituálů, spojených především s blízkým kontaktem členů rodiny	

Tabulka 16: Protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Kateřiny

9.1.9 Majka

Volné pozorování respondentky

Majka po celou dobu rozhovoru vyvolává dojem hovorné, extravertované a sebevědomé mladé ženy s životním nadhledem a smyslem pro humor. Působí poněkud rázně, dynamicky, chvílemi až drsně. Přestože se její projev zdá být autentický, je zřejmé, že Majka po celou dobu tak trochu „hraje divadlo.“ Ta hra jí ale evidentně baví, uspokojuje. Domnívám se, že je Majka ráda středem

pozornosti, proto jí také nedělá sebemenší problém svěřovat se mi i s intimnějšími skutečnostmi ze svého dosavadního života.

Majka spolupracuje na všech zadaných úkolech s nadšením, radostně vítá nabídku kresby Ostrova. Pozornost upoutá především kresba Ostrova rodiny. Její Ostrov má proměnlivý tvar, vnitřek Ostrova působí zmateným dojmem.

Tematická analýza

Majka za hlavní téma své „Knihy života“ označuje „**útěk**“ („*i když se vždycky zase vrátí*“, jak sama dodává). V tomto duchu Majka pojmenovává i svou „Knihu života“: „*Jak přežít v útěku*“. Vysvětluje, kdy a jak během života utíkala:

- když byla malá, utíkala z domova,
- ve čtvrtém ročníku gymnázia trávila hodně času u babičky a dědečka z matčiny strany, ke kterým utíkala (měla dobrý vztah především s dědečkem: „*Děda, ten mě měl hrozně rád. Chtěl ze mě mít učitelku, kreslil si se mnou, učil mě počítat na pomerančích*“),
- odjezd do Anglie, když byla na vysoké škole, byl útěk od problémů,
- na vysoké škole útěk před zkouškami v podobě jejich odkládání,
- pravidelné odjezdy do Německa (Majka mluví velmi dobře německým jazykem),
- „*když se mi kupí, problémy, někam jedu*“,
- útěk do práce (Majka sama sebe označuje za „*těžkého workholika*“),
- sebevražedné pokusy během dospívání jako extrémní forma útěku („*škoda že mě našli*“).

Majka se o sebevraždu pokusila čtyřikrát v době dospívání, když chodila na gymnázium. Důvodem byla podle Majky hlavně škola. Dvakrát ji našli napůl otrávenou doma, jinak ji našel cizí člověk. Nikdy nebyla po svém pokusu na psychiatrii: „*vždycky se to podařilo nějak ututlat, spíš jsem ještě dostala.*“

Osobně školní problémy považuji spíše za spouštěče sebevražedného chování, nikoliv za příčinu. Tu bych hledala v osobní a rodinné anamnéze Majky. Myslím si, že ledacos o jejích suicidálních motivech napovídá název druhé kapitoly jejího života, do které také datuje ony sebevražedné pokusy – „*Jsem úplně k ničemu*“ / „*životní méněcennost*“. Její trvalé pocity méněcennosti pak podle mého názoru souvisí především s postavou jejího otce, se kterým vyrůstala do 12 let, a s jejím přesvědčením, že byla nechtěné dítě. První kapitolu své „Knihy života“ nazývá „*Vědomě nechtěné dítě*“: „*Máma zjistila, že čeká dítě, nebyla jsem chtěná, ale její rodiče byli*

katolíci, tak si mě museli nechat. Táta chtěl navíc syna.“ Když se po čtyřech letech narodil rodičům syn, Majka podle svých slov u rodičů „skončila.“ To její vztah s bratrem celoživotně poznamenalo: „*Bratra jsem nenáviděla, rodiče ho hodně protěžovali.*“

Když bylo Majce 9 let, začal její otec jezdit pracovně do Německa, domů jezdil jen jednou za čtvrt roku. Matka musela mít čtyři zaměstnání, aby rodinu uživila. Majka musela doma hodně pomáhat, říká, že například prádlo žehlí již od 8 let. Když otec přijel z Německa domů, „*vybral jídlo, peníze, zmlátil nás a zas jel pryč.*“ Po nějaké době se ukázalo, že otec nejezdí jen do Německa, ale že zůstává v Praze u své milenky, své sestřence, se kterou poté začal žít. Mezitím měl i jiné milenky, většinou ve věku Majky, která v té době studovala gymnázium. S matkou se rozvedl ale později, až když Majce bylo 20 let: „*Byl to nejkrásnější dárek v mém životě.*“

Majka své city ke svému otci spojuje jednoznačně s nenávistí, ale také se strachem: „*Tátu jsem nenáviděla. Pamatuju si, jak jsem jednou v noci nad ním stála s nožem v ruce, zároveň jsem se ho ale strašně bála.*“

Majka otci později začala říkat křestním jménem Franta. „*Když už jsem byla na vejšce, dal mi jednu facku, tak jsem mu ji vrátila.*“ Když bylo Majce 24 let, onemocněla se štítnou žlázou a v důsledku onemocnění přibrala 30 kilogramů na váze. Když ji uviděl otec, řekl: „*Jak to vypadáš?*“ Čtyři dny před státní zkouškou na vysoké škole, se Majka dozvěděla, že na ni otec podal trestní oznámení (kvůli tomu, že Majce platil výživné, a ona měla příjem z brigád). Majce v té době bylo 24 let a po této události s otcem do svých 27 let vůbec nekomunikovala.

Komunikaci s otcem by bývala možná ani neobnovila, kdyby ji otec sám nevyhledal. „*Potřeboval půjčit peníze a taky mě pozval na své padesátiny. Ted' se chová slušně, vidíme se čtyřikrát až pětkrát do roka. Když jedu do Prahy, zajdeme na kafe, když je on v Hradci, staví se u mě.*“

Majka je také přesvědčená, že její problémy se štítnou žlázou byly vyvolány traumatem, které jí způsobila jedna událost s otcem, na niž se rozvzpomněla až ve své dospělosti. „*Byla jsem sama doma a ležela jsem v napuštěné vaně a on najednou přišel domů a vešel do koupelny. Řekla jsem mu, ať jde pryč, že se koupu. On se naštvál, vtrhnul do koupelny s nožem a za krk mě vytáhnul nahou z té vany. Měla jsem pak kolem krku úplně otlacené jeho ruce.*“ Majka událost vytěsnila, zapomněla na ni. Když si vzpomněla, co se tehdy stalo, zavolala mu to, on hned přijel za ní a omluvil se.

Zajímala jsem se v průběhu rozhovoru o to, zda jí byla oporou v těžkých dobách alespoň matka. Majka například zmínila, že když se narodil bratr, vytoužený syn, byla to právě matka, kdo se jí snažil vynahrazovat to, že „*u otce skončila.*“ Jinak ovšem zmiňuje, že v průběhu celého dětství byla bita i od matky. Když se jí v dospělosti na jedné návštěvě svěřila, že má rakovinu děložního čípku, matčina reakce byla záporná („*to není pravda, to si vymýšlíš*“). Matku navštěvuje od vysoké školy sporadicky, nyní přibližně jednou až dvakrát do roka. Posílá matce peníze.

Na otázku, jakou roli se hráli v jejím dosavadním životě rodiče?, Majka odpovídá: „*Jsem strašně samostatný člověk a já je nepotřebuju. Já pro ně tady jsem, ale oni pro mě ne. Půl roku se třeba nevidíme a mně se nestýská, po Frantovi vůbec. Můžu fungovat i bez nich, je mi tak líp.*“

Přesto matku – sice až na druhém místě, ale přece uvádí jako jednu z nejvýznamnějších postav svého života, „*kolem kterých všechno stojí a padá.*“

V souvislosti s rodinným zázemím vystupuje v Majčině příběhu podle mého názoru další velké téma jejího dosavadního života, které by se Majčinými slovy dalo vyjádřit takto: „*furt hledám někoho, kdo by mě měl rád.*“ A byli to především muži jako partneři, u kterých tuto lásku Majka hledala: „*věci ze své minulosti jsem pochopila, až když jsem začala s někým žít.*“

První a nejspíš nejdůležitější muž jejího dosavadního života byl Petr, o pět let starší kamarád, se kterým se seznámila, když jí bylo 15 let. Asi od Majčiných 19 let začali fungovat jako milenci, což trvalo asi 4 roky. „*Formoval celý můj život. Udělal ze mě to, co jsem. Jsme tady furt pro sebe. Učil mě, že můžu být, cokoli si budu přát, učil mě být slečnou, doučoval mě matiku, říkal mi vždycky: ‚jednou budeš buzerovat dav‘, přivedl mě ke knížkám, z vidlačky udělal holku.*“ Majka vztah s Petrem popisuje především jako přátelský. Například uvádí, že když se potvrdily výsledky o rakovině, přijel za ní v noci 300 kilometrů. Zároveň o této době mluví jako o „*Petrově výchově*“, což evokuje představu rodičovského vztahu otec – dcera. Majka zároveň poznamenává, že „*ho strašně milovala.*“ Petra zároveň označuje za vůbec nejdůležitější postavu svého dosavadního života při rozpravě nad „*Čárou života.*“

Ještě předtím, než se z přátelství s Petrem vyvinul milenecký vztah, chodila Majka v 17 letech s Milánkem, který byl starší asi o tři a půl roku. „*Toho miloval táta.*“ Dokonce plánovali svatbu, 14 dní před naplánovaným termínem se ale k Majce dostaly fotografie, na kterých byl Milánek s jinou dívkou, s Majčinou sestřenicí. Ze svatby sešlo.

Během vysoké školy měla Majka především krátkodobé nezávazné vztahy, které trvaly měsíc až dva. „*Měla jsem tendenci rychle se zamilovat, toužila jsem po tom, aby mě měl někdo rád. Pro ty kluky bych se rozkrájela, ale vždycky bud' měli jinou, nebo tam bylo něco jiného.*“

Po ukončení studia nastoupila Majka jako učitelka na jedno odborné učiliště. „*Jednoho kluka zrovna vyhodili z intru, tak jsem ho vzala k sobě do bytu. No a po třech měsících jsme se spolu vyspali. Začali jsme spolu chodit, ale on si pak ke mně do toho bytu vodil jiný holky. Tak jsem ho vyhodila.*“

Začala potom chodit s jiným studentem, byli spolu rok a půl. Chtěli spolu žít, ale Majka se dozvěděla, že chlapec má další milostné poměry s jinými ženami. Aktuálně Majka chodí s přítelem Michalem, který je o 8 let mladší. Je to spolužák bývalého přítele. Jsou spolu již dva roky. „*Vím, že to není vztah do budoucnosti, ale rozumíme si. Zamilovanost nebyla a ani nebude. On si ale myslí, že je.*“

Majka se s Michalem vídá asi jednou týdně. Také Michal byl Majce nevěrný. „*Dala jsem mu tenkrát vybrat, ať buď odejde, nebo zůstane, ale že si musí vybrat. A on zůstal.*“ Když se Majky ptám, jak podle ní bude její „Kniha života“ pokračovat na dalších nejbližších stránkách, znovu zmiňuje, že se tam nejspíš čtenář dozví o rozchodu s Michalem („*to je na spadnutí, jen co dodělá bakaláře*“).

Majka o sobě tvrdí, že přitahuje „*problematické lidi – gamblery, fetky, zloděje a zoufalce.*“ I v případě Petra šlo o problematický kontext – Petrův otec zabil svou manželku, tedy Petrovu matku. „*Normální lidi se se mnou nebaví, jen tragédi, u normálních lidí jsem namyšlená.*“

Analýza Kresby Ostrova rodiny: BOLEST

Majka pojmenovává rodný Ostrov pravděpodobně s bolestnou vzpomínkou na svůj život na něm. Sama charakterizuje Ostrov rodiny jako „*pohostinný pro hosty, ale nešťastný pro obyvatele, strašně chudý na klasickou komunikaci mezi lidmi*“. Na Ostrově se naučila, že hra na klavír je pro ni prostředek, jak si ulevit, jak vyjádřit radost i smutek. To by si z toho Ostrova ráda odnesla, stejně jako poučku „*přesnost je výsada králů*“. To, co si odnést odsud nechce, je bití a „*nekomunikace.*“

- **obyvatelstvo Ostrova:** Majka, Franta, matka, bratr
- Majka zakresluje sebe u klavíru („*přes něj se dobře utíkalo a vybíjely se špatné emoce*“), Franta je umístěn uprostřed Ostrova („*aby měl přehled všude*“), bratr je umístěn nejbližší vchodu na Ostrov („*v jeho pokojíčku bylo všechno krásné, plno hraček, ukázková místnost, kam se vodily návštěvy*“), matka umístěna do kuchyně.
- na Ostrově byl cítit vliv také prarodičů, které Majka později dokresluje za hranice Ostrova, vzájemně se prarodiče z otcovy a matčiny strany neznali, Majčini rodiče se svých rodičů podle Majky báli,
- matčiny rodiče umísťuje Majka do pravého dolního rohu papíru, nazývá je „*moralisty*“ (byli věřící),
- otcovy rodiče umísťuje před vchod Ostrova, vytváří korálové útesy a podle Majky to byli oni, kdo rozhodovali o tom, kdo na Ostrov bude a nebude vstupovat, Majka je nazývá „*chudáci*“, protože „*vedli tvrdý ostravský život a pořád si stěžovali, jací jsou chudáci, co nic neměli*“,
- pokud by Majka mohla změnit své místo na Ostrově, udělala by to – do středu Ostrova místo Frantu umísťuje sebe, Frantu by odsunula do ložnice nebo na balkon, což jsou místa, kde docházelo k bití.

Majka zakresluje na Ostrov nejužší rodinu, těsně za hranice umísťuje také prarodiče. Majka jednotlivé postavy na Ostrově lokalizuje podle místností – matka kuchyň, bratr pokojíček, Majka

místnost u klavíru, Franta je všude, ale Majka by ho nejraději viděla zavřeného v ložnici nebo na balkoně.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „Vstup byl přes korálové útesy, které vytvářeli babička a děda, rodiče táty. Návštěva mohla všude, jen ne do ložnice a na balkon, tam se odehrávala většina výlevů Franty. V ložnici nás zmlátil a pak nás strčil na balkon.“

Ostrov je zdánlivě pro nové návštěvníky otevřený, probíhá však „předvýběr“ těch, kteří mohou vstoupit. Největší vliv mají v tomto ohledu prarodiče z otcovy strany. Návštěvám se poté ukazuje hlavně bratrův pokojíček, který může budit zdání příjemné rodinné atmosféry a dobré péče o děti. Návštěvy se však nedostávají do míst, kde se páchá násilí, do ložnice a na balkon.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

otec: tyran („byl a je dodneška“)

matka: oběť

bratr: vymodlené dítě

Majka: nechtěné dítě

prarodiče ze strany otce: chudáci

prarodiče ze strany matky: moralisté

Na Ostrově má každý svou přidělenou roli, která vyjadřuje zároveň jeho postavení na Ostrově. Majka se na Ostrově pravděpodobně cítila jako „nechtěná“, což z hlediska jejího emocionálního vývoje považují za vysoce rizikové a shledávám v tom souvislost s její dnešní urputnou snahou najít někoho, kdo by ji měl rád. Rovněž vymezení rolí ostatních členů je negativní, život s „tyranem“ a s „obětí“ považují pro psychický vývoj dítěte za patologický faktor.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Nejvyšší mocí na Ostrově disponoval jednoznačně otec (10), dále prarodiče z matčiny strany (9) – hlavně s ohledem na jejich moralizování, teprve pak následovala matka (8), těsně za ní bratr (7), který měl k dispozici stejnou úroveň moci jako prarodiče z otcovy strany. Nejmenší mocí disponovala Majka (5).

Rozdělení moci se drží v horní polovině desetistupňové škály. Nejmenší hodnota je 5. To podle mě svědčí o tom, že rodina byla složena z dominantních jedinců. To mohlo vyvolávat hádky a boje o moc, které považují spíše za rizikový faktor.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Majka za pozitivní alianci označuje své spojení s bratrem s cílem přemluvit matku, aby se s otcem rozvedla. Dokonce jí dávali i ultimata typu: „Bud' on, nebo my.“ V té době bylo Majce již 19 let, bratrovi 15. Považují tuto aktivitu spíše za koalici, nicméně v kontextu celého jejího vyprávění ne

za negativní. Za rizikové považují především období, kdy Majka s bratrem vyrůstali ve společné domácnosti se svým značně agresivním otcem.

Na Ostrově vznikaly ale i další koalice: matka s otcem a bratrem proti Majce od doby, kdy se bratr narodil, a po celou dobu, kdy Majka navštěvovala základní školu; Majka s matkou proti Frantovi v době, kdy Majka poprvé začala pojmenovávat Frantovo chování a jeho nevěry; aktuálně matka s bratrem proti Majce („*Brácha má u mámy mama hotel, to on první řekl, že si vymyslím, že mám tu rakovinu*“).

Na Ostrově vznikala prakticky po celou dobu Majčina dětství a dospívání negativní spojení, Majka subjektivně vnímá, že byla namířena především proti ní. To považují z hlediska jejího dalšího psychického vývoje za rizikové.

- **významné události, které změnilý život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova:

Mezi významné události, které změnilý život na Ostrově, Majka řadí tyto situace:

intriky matky a bratra proti Frantovi, intriky matky a Majky, které se odehrávaly v kuchyni, Majčín odchod z Ostrova, ložnice a balkon („*tam se děly největší hrůzy*“)

Významné události, které Majka označuje za energetická ohniska Ostrova, jsou spojeny až na jednu s postavou otce a mají všechny negativní náboj. Majčín odchod z Ostrova pak můžeme vnímat jako pozitivní faktor v její anamnéze. O tom, jak svůj odchod vnímala Majka, vypovídá i název její třetí kapitoly „*Knihy života*“ – „*Hurá do ******“ (název města).

- **tabuizování na Ostrově:**

Úroveň zamlčování a tabuizování Majka vyjadřuje nejvyšší možnou hodnotou – 10. To, co se zamlčovalo, bylo bití. Nikdo netušil, co se u nich doma děje. „*Ale já měla od táty i přeraženej nos a další zlomeniny.*“

Tak, jak to v rodinách, kde dochází k fyzickému týraní, bývá, nejbližší okolí nic netušilo. Rodina zdánlivě vypadala pořádaně. Násilné prostředí mohlo iniciovat vznik a rozvoj „*syndromu týraného dítěte.*“ Majka si pravděpodobně ponese následky tvrdého zacházení v dětství s sebou po celý svůj život.

- **problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:**

„*ON – Franta, i se o něm tak mluvilo; bráchova vypočítavost – vždycky řekl ,to byla Majka‘ a táta zbil mě, brácha od něho dostal maximálně dvakrát, vždycky jsem to odnesla já.*“

Téma otce a bití se prolíná mnoha rodinnými oblastmi, není možné, aby neprostupovalo vším, co se na Ostrově děje. Rodina se stává podle mého názoru „nemocnou“, „patologickou“ kvůli tomuto nejvýraznějšímu a nejbolavějšímu místu.

- **postoj obyvatel k okolnímu světu:**

Z okolí podle Majky na rodinu působilo především otcovo zaměstnání, otec byl často a dlouho pryč. „*Působili jsme jako spořádaná rodina. Chovali jsme se tak, jak okolí chtělo, ale uvnitř si to žilo svým vlastním životem.*“

Názor na okolní svět, který na Ostrově zastávali, Majka vyjadřuje těmito slovy: „*Povrchní, soudí podle materiálních věcí.*“

Domnívám se, že tento názor vznikl projekcí vlastních rysů rodiny do okolního světa, která vzhledem ke svému „*zdánlivému spořádanému dojmů*“, byla podle mého názoru značně povrchní.

- **rituály na Ostrově:** „*povinné nedělní obědy a procházky, jinak každý žil vlastním životem*“

V rodině Majky neměly pozitivní a funkční rituály své místo. Nedělní obědy a procházky byly jen dalším pouhým divadelním představením pro nic netušící okolí. Takové rituály považuji za patogenní stejně jako absenci pozitivních funkčních rituálů.

- **pravidla na Ostrově:** „*kdo, kdy a jak dlouho bude v koupelně, celý týden mýt nádobí, hlásit kde a s kým jsme, když přijede návštěva, uklidit celý byt, říkat jen to hezké, rodič mluví – dítě mlčí, průšvih, následuje výprask, předložit večer žákovskou knížku*“

Pravidla v této rodině jsou detailní a rozpracovaná téměř na každou situaci. Jsou formulována negativně, obsahují v sobě sankce. Není možné o nich diskutovat. Jako taková je považuji za patogenní. Za zvlášť rizikové považuji pravidlo „*rodič mluví – dítě mlčí*“, následkem jeho striktního vymáhání se mohou rozvinout v dítěti trvalé pocity méněcennosti a narušená sebedůvěra. V dospělosti takový jedinec není schopen vyjádřit svůj názor, zvýšeně o sobě pochybuje, nevěří si, nebo naopak budí zdání přespříliš sebevědomého, až namyšleného, ale ve skutečnosti jde o obranný mechanismus, za kterým se skrývá patologicky nízké sebevědomí.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

Komunikaci považuji v této rodině za nezdravou. Členové rodiny si nepovídali, podle Majky „*byli pořád jen v pozoru a poslouchat, co je špatně.*“ Ona se hádat s nikým nesměla, jinak by byla bita. Společně čas příliš netrávili, s matkou ji spojoval zájem o kreslení a hru na klavír, s Frantou měli jedno jediné společné téma a tím byl skaut: „*to byla jediná věc, na které jsme se shodli.*“

- *péče o emoce obyvatel:*

Matka plakala spíše tajně, bratr účelově, „*vždycky se kolem něho všichni seběhli.*“ Majka plakala hlavně u Petra nebo tajně večer nebo na balkoně. Emoce včetně pláče byly na tomto Ostrově spíše potlačovány, plakat se dovolovalo pouze vybraným členům. To považuji z hlediska psychického vývoje za rizikové.

Sebeobraz respondentky

Majka sama o sobě říká, že se všeho „*strašně bojí*“. „*Působím jako ranař, že jsem se vším rychle hotová, to je jen obrana, jsem ublížená, spím s plyšáky.*“ Majka o sobě dál říká, že ráda zkoumá lidi, pozoruje je, pomáhá jim, ale bojí se jich. Umí hrát na klavír a maluje. Je samotářka („*sama se sebou se peru, když je to nejhroší, tak makám*“). „*Nemám se ráda, jak vypadám...A jsem komediantka, herečka.*“

Cení si na sobě toho, že umí němčinu, umí manipulovat s lidmi, jak potřebuje („*spojím to s hereckým výkonem, když je potřebuju někam dostat, přesvědčit, dostat tam, kam chci*“).

Nemá na sobě ráda, že bývá hodně precizní, potřebuje mít vše dokonalé. Také nemá ráda, když je ustrašená („*že mi někdo ublíží, že to budu zase já*“).

Její rodiče by o ní řekli, že je namyšlená („*komtesa z velkoměsta, jsem jediná s vysokou školou, máma má maturitu, jinak všichni učňák*“). Petr by řekl, že je zbabělec, strašpytel („*že nejdu do projektů po hlavě jako on, ale já mám i plán B, kdežto on to nemá domyšlené*“). Kamarádi by o ní řekli, že je samaritánka („*dělám si z bytu azylový dům, lidi u mě běžně přespávají*“) a že má tendence pomáhat a zachraňovat („*ale mně nikdo nepomohl*“). Babička s dědečkem by řekli, že je Majka nevděčná („*nejezdím tam a nechodím do kostela, řekli by, že jsem čertovo děcko*“).

Se svými výkony je Majka spokojená. Říká, že na základní škole jí šlo učení samo. Už tady si oblíbila němčinu a to jí zůstalo po celé studium gymnázia. V práci je Majka nyní také spokojená, říká si „*Komenský v sukni*“. Dělá jí velkou radost, když od kolegů i studentů dostává pozitivní zpětnou vazbu.

Na otázku „*jak je spokojená se svým vzhledem a postavou?*“ odpověděla Majka poněkud vyhýbavě: „*Do 15 let jsem byla kluk. Sice jsem měla dlouhé vlasy, ale výchovu jsem měla jako kluk. Holkou jsem se stala, když jsem dostala svou první pusu od jednoho Holanďana. Mezi 15 a 19 jsem byla strašně krásná, spousta lidí byla pod moji úroveň, i jsem se tak chovala. Petr vždycky pro mě přijel před školu bavorákem a já odjela. S vrstevníky jsem se nikdy moc nebavila. Když mi bylo 23 nebo 24, přibrála jsem asi 30 kilo během tři měsíců. Byl to šok. Sázela jsem do té doby na to, jak vypadám.*“

O svém duševním životě Majka říká, že je optimistická, má ráda lidi, není náladová, spíše stabilní, ale dokáže se rychle naštvat. V každé situaci se snaží najít i něco dobrého. Příležitostně v minulosti užívala anxiolytika.

Svou „Knihu života“ označuje Majka za „tragikomickou, jinak docela vtipné povídání, mohl by to být seriál na pokračování. Vždycky se stane nějaká událost, následuje chlap, událost, chlap. Posunuje se to vždycky chlap, útěk nebo průser.“

Majka se označuje za optimistickou, ale zároveň v rozpravě nad Čarou života uvádí, že „nevěří, že může existovat normální rodina“. V úvahách nad tím, jak bude pokračovat její „Kniha života“ pro změnu říká: „Já jsem nad sebou zlomila hůl, že bych našla někoho normálního, nevěřím, že může existovat šťastná rodina – já a dítě a někdo, chtěla bych takhle utvořit rodinu, ale neumím si to představit.“

Podle mého názoru je Majka extravertně orientovaná, trpí pocity méněcennosti a zakrývá je workoholismem, přehnaným falšovaným optimismem a snahou o dokonalý výkon. Je cholerická, dokáže rychle změnit svoji náladu. Bývá často vnitřně podrážděná, což se snaží zakrývat, ale ve skutečnosti se cítí podle mého názoru hodně ublížená. Svému otci dosud neodpustila, takže si bolest, kterou jí způsoboval, stále nosí s sebou. Domnívám se, že Majka vzhledem ke svým zážitkům z dětství i dalším významným událostem (v osobní anamnéze má Majka sebevražedné pokusy bez následné odborné péče, také dvě loupežná přepadení a jedno znásilnění v jejích 22 letech) je indikovaná pro psychoterapeutickou léčbu. Její partnerské vztahy jsou zatím v zásadě nefunkční, její vztahy s rodinou taktéž. Přestože se jí podařilo vytvořit si kolem sebe menší okruh přátel, kteří představují její sociální podpůrnou síť, obávám se, že není dostatečně široká na to, aby Majka životní traumata dokázala úspěšně překonat bez odborné pomoci.

Hlavní projektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Majky shrnuji do následující tabulky.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	extraverze	životní méněcennost, úzkostnost, strachy, neurotické projevy
	prosociální zaměření	aktivované obranné mechanismy (útěk), zcela suplující zdravé vzorce chování, zvýšená orientace na výkon
	inteligence, kreativita	emocionální labilita, teatrální projevy
	síla vůle	opakované sebevražedné pokusy v osobní anamnéze bez následné psychiatrické či psychologické pomoci
		vytěsňené vzpomínky, bazální nedůvěra k lidem
na úrovni rodiny	kladný emoční vztah s dědečkem	nechtěné dítě
	skaut jako jediné společné téma Majky a otce (alespoň jedna společná věc)	absence důvěrného, emočně ryze kladného citového vztahu alespoň k jedné postavě nejužší rodiny (matka, otec, bratr)
	pozitivní okamžiky ve vztahu s matkou	tělesné tresty, bití, agrese a násilí ze strany otce i matky; pravděpodobně vznik a rozvoj syndromu týraného dítěte
	přítel Petr jako možná kompenzační mužská a otcovská postava, poskytující ochranu, v souvislosti s navázáním mileneckého poměru vztah a jeho jednoznačně pozitivní vliv však zkomplikován	otec "tyran", matka oběť"; uzavřenost rodinného systému před okolím - nutnost zatajovat pravdu o dění v rodině
		vytváření koalic, většinou vnímaných jako namířené proti Majce
		uzavřenost rodinného systému před okolím - nutnost zatajovat pravdu o dění v rodině
		absence rituálů
		absence funkčních, pružných pravidel, pravidlo rodič mluví - dítě mlčí

Tabulka 17: Protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Majky

Z tabulky je zřejmá jasná převaha rizikových faktorů na úrovni osobnostní i rodinné. Rodinné rizikové faktory považuji v případě Majky za vážnější a předpokládám, že by s nimi v rámci

individuální terapie bylo možné snáze pracovat, nežli tomu bývá s faktory na straně osobnosti. Přímo za patogenní je možné podle mého názoru označit agresivní projevy otce a systematické bití Majky po celou dobu jejího dětství. Psychický vývoj dítěte v emoční atmosféře naplněné strachem z těch nejbližších může způsobovat celoživotní potíže v citové oblasti.

9.1.10 Nikola

Volné pozorování respondentky

Nikola na mě po celou dobu rozhovoru působí rozporuplným dojmem. Chvillemi mám potíže rozumět jejím reakcím a verbálnímu projevu, nejde o charakteristiky řeči, ale o obsah řečeného. Věty jsou na sebe napojovány podle mého názoru nelogicky, postrádají vnitřní smysl, nejsou odpovědí na mou otázku. Nejsem si jistá, zda Nikola vůbec rozumí mému zadání a metaforám, které během rozhovoru používám (život jako kniha, rodina jako ostrov). Tyto pochybnosti jsou vystřídány dojmem, že Nikola pouze nedokáže o prožitých událostech dosud hovořit, že jsou pro ni stále velmi traumatizující. Po celou dobu vyvolává zdání, že prožila velká traumata a „hrozné věci“, nicméně když se jí v průběhu zeptám, co má na mysli těmi „hroznými věcmi“, nedokáže mi odpovědět nic konkrétního.

Nikola působí především nervózně, až neuroticky. Po hodině práce začínám i uvažovat, zda rozhovor neukončím a respondentku z výzkumu nevyřadím. Techniku „Kniha života“ zkusím po neúspěších přerušit a používám „Čáru života.“ Během kresby se mi podaří Nikolu rozmluvit, „Čáru života“ však Nikola nedokončí, zabere se do vyprávění, ze kterého ji nechci rušit. Nicméně si ponechává tužku a vytváří na papíře velké množství malých teček, jejichž tvorba ji podle mého názoru uklidňuje. Podobné tečky se nachází i na kresbě Ostrově rodiny.

Tematická analýza

a) Nikola označuje za hlavní téma své „Knihy života“ **„připravenost“** – „*je vždycky něco, co na člověka vybafne, a on se s tím musí poprat, připravit se na to, jinak se člověk zblázní.*“ Pokoušela jsem se zjistit, co má Nikola na mysli svým výrokem „*na člověka vždycky něco vybafne a on se s tím musí poprat*“. Chtěla jsem vědět, co v dosavadním dvacetiletém životě „*vyafla*“ na Nikolu, takže se s tím musela „*poprat*.“ Bohužel se jednalo o jednu z věcí, na které mi Nikola nedokázala přímo odpovědět. Nicméně z jejího vyprávění lze vytušit, co všechno tím mohla mít na mysli. Své interpretace uvádím dále.

- rodiče Nikoly se rozvedli, když jí byly dva roky, Nikola tedy vyrůstala bez svého otce (s otcem neudrhuje žádné kontakty, jen ví, jak vypadá: „*jednou jsme ho s mamkou náhodou potkaly a ona mi pak řekla, že to je můj táta, ale on vůbec nevěděl, že jsem jeho dcera*“),

- Nikola žila celý život s babičkou a dědečkem, protože její matka žila většinu jejího života někde jinde (přestože o tomto tématu zkusíme opakovaně mluvit, Nikola nedokáže vysvětlit, proč její matka nežila s ní: „*Kamarády jsem měla v *** (název města), máma věděla, že to babička s dědou zvládnou se o mě starat. Doma je to u babičky a dědy.*“),
- když byla Nikola asi ve 4. třídě základní školy, její matka se vdala za Tomáše a odstěhovala se s ním do jiného města, Nikola k nim jezdila dvakrát měsíčně na víkend a trávila s nimi prázdniny. Tomáš Nikolu adoptoval, ona ho oslovovala křestním jménem,
- na základní škole se Nikola necítí příliš dobře, podle svých slov byla spíše „*zakřiknutá*“: „*Byla jsem na základce taková šedá myš, šikanovaná. Přitom jsem uměla mluvit, nevím, čím to bylo.*“
- když Nikola studovala střední školu, matka s Tomášem dokončili stavbu rodinného domu, Nikola zde měla svůj vlastní pokoj. Většinou z internátu jela nejprve k babičce a dědečkovi, pak do druhého města k rodičům. „*V 15 letech jsem se kompletně postarala o barák. Když jsem si nevyprala, nebylo nic. Byla to škola života – buď si to uděláš, nebo máš smůlu*“,
- matka a Tomáš se začali postupně hádat, konflikty se stupňovaly. Hlavním důvodem byly zřejmě exekuce, které na ně byly uvaleny v souvislosti s jejich podnikáním. „*Poslední kapka byla, když řekl, že nám vyhodí naši kočku. Odstěhovaly jsme se zpátky do ***. Máma do garsonky a já k babičce a dědovi.*“ Když bylo Nikole 17 let, matka a Tomáš se rozvedli,
- během dospívání trpěla Nikola rok a půl mentální bulimií, tvrdí, že se jednalo o bulimii bez „*přejídací fáze*“, pouze zvracela a domnívá se, že spouštěčem tohoto zvracení byly hádky matky a Tomáše,
- na vysoké škole Nikola začala studovat ruský jazyk a matematiku, která jí ale nešla, aktuálně se rozhodla vykonat přijímací zkoušky na jiný obor: „*nejhorší bylo přiznat si sama sobě, že na to nemám.*“

Za zvlášť významné považuji soužití Nikoly s babičkou a dědečkem, přestože Nikola měla k dispozici vlastní matku. Do dvou let svého života Nikola vyrůstala s matkou a otcem. Po rozvodu žila s matkou u babičky a dědečka. Matka v té době měla přítele, který Nikolu učil jezdit na kole („*jinak mi vůbec neuvíznul v paměti*“). V mateřské škole se Nikole nelíbilo, vždy velmi plakala, proto se matka rozhodla, že do mateřské školy Nikola chodit nebude. Přes den ji hlídali babička s dědečkem, kteří v té době ještě pracovali. „*Děda byl hrobník, takže jsem od svých čtyř let trávila s dědou čas na hřbitově místo školky.*“

Když nastoupila Nikola do první třídy, byli to opět babička s dědečkem, kdo se s ní učili („*Máma v té době měla více prací, nestíhala se se mnou učit*“). Když bylo Nikole 9 let, vdala se matka

za Tomáše, se kterým nejprve bydlela v bytě jedna plus jedna. „*Tam jsme se moc nevešli,*“ říká Nikola, která v této době jezdí ke své matce pouze na víkendové návštěvy a prázdniny, během kterých navštěvuje s rodiči spousty hradů, protože měli firmu, v rámci které hrady opravovali („*brali mě s sebou, aby mě měl kdo hlídat*“). V rodinném domě, který matka s Tomášem postavili, měla sice Nikola svůj vlastní pokoj, ale stejně zde trávila jen málo času – přes týden byla v internátu, v pátek přijížděla k babičce a dědečkovi a teprve pak jela „domů.“ „*Doma bylo u babičky a dědy, to je ta jistota, jinou jsem nepotřebovala.*“

I když se matka s Tomášem později rozešli, matka a Nikola spolu nebydlely. Nikola opět opakuje, že jí u babičky a dědečka „*vyhovovalo bydlet, je tam doma. Jediné, co jí vadí, je věčné – ,kam jdeš? Kdy se vrátíš?*“ Matka má aktuálně nového přítele, který má z prvního manželství tři děti, nejstarší syn je v péči otce a bydlí společně s nimi. Paradoxně matka Nikoly bydlí s nevlastním synem v jedné domácnosti, zatímco její vlastní dcera bydlí u babičky a dědečka. Ty Nikola označuje za hlavní postavy své „*Knihy života*“ a dodává: „*Mám v nich větší jistotu než v mémě, to je asi špatně*“. Při rozpravě nad „*Čarou života*“ označuje babičku a dědečka za nejvýznamnější postavy svého dosavadního života a říká: „*Mám je prostě před mámou. Rodiče jsou pro mě babička a děda, ty jsou na prvním místě, pak až máma.*“

Podle mého názoru lze v příběhu Nikoly najít další důležitá témata, která ovšem souvisí s největší pravděpodobností s poněkud komplikovanými vztahy mezi Nikolou a jejími rodiči (matkou a otcem a nevlastním otcem Tomášem).

b) téma hledání

Nikola označila svou třetí kapitolu „*Knihy života*“ jako „*Utřídování a hledání*“ a vysvětlila, že jde o hledání toho, „*kde člověku bude líp, v čem mu bude líp.*“ To podle mého názoru může souviset i s tím, jak Nikola měnila místo svého domova. Také zmínila, že si v této době utřídovala své zájmy, ujasňovala si, co ji baví, a co ne. Čtvrtou kapitolu pojmenovala jako „*Hledání, utváření ideálů*“. Přestože to tak Nikola přímo pojmenovala pouze jednou a spíše okrajově, domnívám se, že v tomto období šlo především o její hledání sebe samé. Je to totiž doba, kdy vstupuje na internát a studuje střední školu, doba, během které se podle svých slov „*hodně změnila, nacházela sebe sama.*“ „*Nastoupila jsem na střední jako šprtka, vlasy pod zadek, s třiceti knížkami v batohu, hotový knihomol. Kamarádi mi pak vyházeli všechny knížky z třetího patra, díky jejich pomoci jsem se stala průbojnější, potřebovala jsem být v té partě. Doma jsem se naučila být hlavně hodná, ale to na intru nefungovalo, byla bych v háji. Naučila jsem se, že když si dupnu, tak to všechno najednou jde.*“ Nikola se dostala mezi své vrstevníky, také v té době hodně ubyla na váze, nechala si ostříhat vlasy. Vedla noční život, poznávala tak nové lidi a nakonec dospěla k závěru, že to nejsou opravdoví kamarádi, že se jí to takhle nelíbí, a přestala to ke svému životu potřebovat.

Když ukončila střední školu, vrátila se do rodného města, kde začala studovat vysokou školu. Podle svých slov musela „začínat zase od nuly.“ Opět tu neměla žádné kamarády, přátele z internátu bydleli daleko. „*Ten návrat byl hrozný, neměla jsem ani s kým jít ven. Změnit jsem se nechtěla, ale okolnosti byly jiné, člověk si zvykne, dostane se do zajetých kolejí. Začala jsem být zase krotčí a krotčí, ne tak průbojná.*“

c) role mužů v životě Nikoly

Při rozpravě nad „Čárou života“ Nikola na otázku „jakou roli hráli v jejím dosavadním životě muži?“ odpovídá: „*Děda byl můj vzor, byl vysoký, silný, dominantní. Byla jsem dědečkova holčička. Jinak muži spíše negativní, nebo jsem se zaměřovala na negativní.*“ V následujícím textu se pokusím shrnout, na jaké muže se tedy Nikola během svého dosavadního života „zaměřovala“.

S prvním chlapcem začala Nikola chodit v prvním ročníku na střední škole, byl o rok starší. Byl to vztah na dálku. „*Když jsme se viděli, bylo to dobré, když jsme se neviděli, bylo to špatné.*“ Jejich vztah trval asi rok.

S druhým přítelem Nikola chodila asi 3 měsíce. Byl starší o tři roky. V jejím vyprávění o tomto chlapci nacházím hned několik rozporů. Presentuje ho nejprve jako „*velkou lásku, hloupou zamilovanost.*“ Po chvíli tvrdí, že to byl on, „*kdo čekal víc, a ono to tam nebylo.*“ Následuje jeho kritika: „*Byl hezkej, ale blbej. Trávil každé ráno strašnou dobu v koupelně.*“ Byl to však on, kdo se s Nikolou rozešel, což zřejmě nenesla zcela snadno: „*Léčila jsem se z toho měsíc u tety na prázdninách.*“

V 16 letech se Nikola seznámila s přítelem, kterému bylo 28 let. Byl to vztah na dálku, přítel ji navštěvoval hlavně o prázdninách. „*Pak měl přítel autonehodu, byl dobu v kómatu, pak to nějak vyšumělo. Stali jsme se kamarádi.*“

Když bylo Nikole necelých 18 let, začala chodit s 28letým profesorem ze školy. Jednalo se o černocho, učitele angličtiny. „*Měl výčitky, že jsem tak mladá a že jsem studentka. Bylo to lepší období, ale pořád jsem měla strach z toho, že to praskne. Pak šel nějak učit na jinou školu a vyšumělo to. Sebevědomí mi v té době šlo ale hodně nahoru, každá ho chtěla.*“

Jen 3 měsíce Nikola chodila s dalším chlapcem, zůstali ovšem přátelé: „*Neshodli jsme se v duchovních věcech, každý jsme měli jiné zásady. On se rozešel se mnou, ale myslím, že to bylo ku prospěchu obou. Byl poučovací, v tom mi připomínal Tomáše.*“

Aktuálně chodí Nikola již dva roky s přítelem. Jmenuje se René, což se Nikole nelíbí. Reného označuje za jednu z hlavních postav své „*Knihy života*“ a dodává: „*Ten mě drží, abych se nezbláznila.*“ (Jedná se opět o bližší nevysvětlitelnou poznámku, Nikola nedokáže pojmenovat žádný důvod, „*proč by se měla zbláznit*“).

Nikola prožívá svůj první dlouhodobý vztah, dříve se jednalo spíše o krátkodobé vztahy, v jednom případě také o vztah utajovaný, což ve věku 18 let považují za komplikující z hlediska dalšího vývoje partnerských vztahů. V jednom případě volí negativní srovnání přítele s nevlastním otcem Tomášem.

Analýza Kresby Ostrova rodiny: RODINNÝ OSTROV

Nikola sama označuje jejich Ostrov rodiny za „*otevřený novým lidem i zážitkům a soudržný.*“ Název Ostrova volí tak, že přidružuje ke slovu Ostrov přívlastek „*rodinný*“, což svědčí pro onu soudržnost a její pozitivní vztah k rodině. Nikola z tohoto Ostrova nechce odcházet: „*Nechci odcházet, budu ho spíše nabalovat, zvětšovat jeho prostor.*“ Cení si především naučených pravidel a dodržování tradic. To, co by chtěla do budoucna dělat jinak, se týká větší důvěryhodnosti: „*ne si říkat necelé pravdy.*“

- **obyvatelstvo Ostrova:** matka, babička, dědeček, přítel, kamarádka K., teta
- Nikola zakresluje Ostrov přes celý papír a komentuje: „*náš Ostrov je větší než ten papír*“, Nikola dokresluje prababičku, která již zemřela a která ji často hlídala, když nechtěla chodit do mateřské školy, dokresluje také Tomáše, ale za hranice Ostrova („*nepatří do rodiny, ale vliv měl velkej*“),
- své místo na Ostrově by Nikola neměnila a komentuje ho těmito slovy: „*Přese mě všechno šlo, všechny změny, odráželo se to ode mě.*“

Nikola zakresluje na Ostrov nejen matku, babičku a dědečka, se kterými žila, ale také přítele a kamarádku, a to z toho důvodu, že to jsou pro ni velmi blízcí lidé, kteří o ní vědí téměř všechno. Zajímavé je vyloučení Tomáše z Ostrova a jeho umístění za hranice. Působí to dojmem jeho vytěsnění, také v souvislosti se skutečností, že během „*Knihy života*“ příliš záporných věcí o Tomášovi nezaznělo. Matčino soužití s Tomášem však mohlo na Nikolu působit negativně.

- **vstupování a vystupování z Ostrova:** „*Vchod a východ je všude kolem. Náš Ostrov byl jako takový šnek, na různé úrovni byla různá tajemství, návštěva se pouštěla jen na okraj, aby neskočila hned do nějakého tajemství.*“

Ostrov je pro návštěvníky otevřený, ale zároveň si jeho obyvatelé střeží svá rodinná tajemství, proto mají na svém Ostrově jasně vymezené prostory, do kterých je návštěvám vstup povolen.

- **rozdělení rolí na Ostrově:**

Nikola: ke každému jinou roli, pro dědečka zlatíčko, pro babičku někdo, za koho má zodpovědnost („*vychovávala mě*“), pro matku: „*tvrdá výchova, autorita, úcta, hranice*“

matka: běžná komunikace, normální

babička: pozitivní myšlení („*vždycky hodí dobrou řeč do placu*“)

dědeček: jistota domova („*když jsem usínala, díval se vždycky na televizi a já viděla přes dveře to blikající světýlko, dodnes mě to uklidňuje*“)

Tomáš: rodičovská, výchovatelská role, když byla Nikola malá

přítel René: opěrný sloup („*ten, co mě drží*“)

kamarádka K.: důvěrnice

Nikola vymezuje jednoznačně pozitivně roli babičky a dědečka, také přítele a kamarádky. Role Tomáše je spojena s rodičovstvím, předpokládám, že jako taková je Nikolou vnímána spíše negativně. Velmi obtížně je vymezena role matky. Na jednu stranu tvrdí, že s matkou mohla běžně, normálně komunikovat, na druhou stranu ji spojuje s tvrdou výchovou, hranicemi a autoritou. Postava matky na mě působí odtažitě, „*nemateřsky*“ a rozpolceně.

- **rozdělení moci na Ostrově:**

Nejvyšší mocí na Ostrově disponoval Tomáš (9), přestože Nikola stále zdůrazňuje, že není součástí Ostrova. Vysokou úroveň jeho moci spojuje především s jeho schopností manipulovat. O něco menší moc měla matka (8), nižší, ale stále poměrně vysokou úroveň moci měli i babička (7) s dědečkem (6), přičemž babička byla vždy dominantnější než dědeček („*třeba se řeklo, že se pojedje s babičkou, přitom řídil děda*“). Nikola disponovala obdobnou úrovní moci jako babička s dědečkem (6/7).

Rozdělení moci se drží v horní polovině desetistupňové škály. Vztahy mezi babičkou, dědečkem a Nikolou působí poměrně harmonicky, nedomnívám se, že by to v jejich případě mohlo vyvolávat boj o moc. Matka si udržuje rodičovské postavení, přestože s Nikolou prakticky nebydlí. To může být podle mého názoru spíše zdrojem konfliktů, když ne vnějších, tak vnitřních. Tomášova úroveň moci vyznívá opět negativně, přestože není členem Ostrova, disponuje nejvyšší mocí, to lze považovat za rizikový faktor.

- **vytváření aliancí a koalicí na Ostrově:**

Pozitivní aliance nebylo podle Nikoly potřeba vytvářet, každý disponoval dostatečným množstvím vlastní moci. Koalici vytvářela matka s Nikolou proti Tomášovi v době, než se od něho odstěhovaly. Domnívám se, že se na Ostrově pozitivní aliance v mé terminologii pravděpodobně vytvářely, alespoň tak na mě působí kontext vyprávění. Je možné, že Nikola měla na mysli především to, že pokud někdo chtěl něčeho dosáhnout, nepotřeboval spojenectví někoho dalšího, aby svůj záměr prosadil. Měl totiž k dispozici dost vlastní moci to udělat. V tomto smyslu to považuji za pozitivní faktor.

- **významné události, které změnil život na Ostrově**, tzv. energetická ohniska Ostrova:

Mezi významné události, které změnil život na Ostrově, Nikola řadí pouze fakt, že na přání Nikoly se domů pořídila kočka, která od té doby má na všechny pozitivní vliv. V kontextu toho, že Nikola tvrdí, že ji zasáhlo hodně životních událostí, je překvapivé, že se není schopna rozvzpomenout na žádnou konkrétní, která by změnila život na Ostrově. Je možné, že život a události na Ostrově jsou pro Nikolu tak neuchopitelné, že je nedokáže analyzovat tak, jak to po ní žádám. Také je možné, že se Nikola necítí připravená o těchto událostech volně hovořit. Přikláním se v kontextu celého setkání k této variantě.

- **tabuizování na Ostrově:**

Nikola uvádí, že se na Ostrově zamlčovalo hodně, protože „*to je ochrana*.“ Každému se přitom zamlčuje něco jiného. „*Nesmí se lhát, ale nemusí se říkat celá pravda, takhle se u nás obchází pravda*.“ Tento způsob obcházení pravdy považují z hlediska psychického a emocionálního vývoje dítěte za rizikový, pro dítě matoucí, znejišťující, potenciálně neurotizující. Může být rovněž základem různých psychosomatických poruch.

- **problémy, starosti, potíže, se kterými se Ostrov musel vyrovnávat:**

„*Starost byla, když byl děda nemocnej a byl 14 dní v nemocnici. Jinak se dá všechno řešit, je to v naší moci*.“

Starost je spontánně spojena s dědečkovou nemocí. Vzhledem k roli dědečka jako „*jistoty domova*“, je pochopitelné, že jakékoli jeho ohrožení či oslabení bude Nikolou velmi citlivě vnímáno. Pozitivní náhled na problémy a jejich potenciál je řešit považují za protektivní faktor.

- **postoj obyvatel k okolnímu světu:**

Na Ostrově zastávali názor, že svět je ovlivní jen natolik, jak se jím ovlivnit nechají. Zároveň však měli strach, že by je svět mohl „*zkazit*.“ Víra v to, že lze mít vlivy z okolí pod kontrolou, považují za pozitivní, optimistický pohled. Méně již přesvědčení spojené se strachem, že svět by je mohl „*zkazit*.“ Vyjádření působí pesimisticky a vyvolává dojem „*zkaženého světa*“, od kterého je lépe držet se buď dál, nebo být vůči němu ostražitý.

- **rituály na Ostrově:** „*zmrzka na balkoně, dodržování tradic, svátků, to hodně, peče se u nás třeba jidáš, grilování u baráku, jí se společně u stolu od pátku do neděle*“

V rodině Nikoly měly rituály svoje místo. Šlo o běžné každodenní zvyklosti, za zvlášť pozitivní vnímám rituály spojené se společným stolováním. V rodině se také dbalo na dodržování tradic a svátků, což je jedna z věcí, které by Nikola chtěla uchovat i na vlastním rodinném Ostrově. Jako takové vnímám rituály této rodiny za protektivní faktor.

- **pravidla na Ostrově:** „úcta k druhému člověku, nesmí se lhát“

Pravidla vycházející z úcty k druhým lidem považují za humánní a jako taková také přínosná. O pravidle „nelhat“ mám pochybnosti vzhledem ke zvyku pravdu v této rodině obcházet polopravdami. Rodinná atmosféra, ve které se něco jiného vyžaduje a zakazuje (v tomto případě nelhat) a něco jiného dělá (říkají se polopravdy), podle mého názoru může přispívat k rozvoji psychických potíží především na emocionální rovině.

- **komunikace, konflikty, společná činnost:**

V rodině Nikoly si povídali „o všem“. S Tomášem si Nikola povídala zezачátku, později již ne. Společně trávili čas hlavně výlety, když byla malá, jezdilo se na kole, s matkou teď v zimě jede občas lyžovat. Na společné činnosti nebylo mnoho času. S babičkou a dědečkem si obvykle večer povídali. Každý mohl říkat svoje názory, docházelo spíše k jejich výměnám nežli vysloveně k hádkám. Komunikace na Ostrově je podle mého názoru přiměřeně otevřená, dochází k výměně názorů, což považují za pozitivní faktor. Množství a kvalitu společně stráveného času Nikoly a matky považují za nedostatečné.

- **péče o emoce obyvatel:**

Pláč se na tomto Ostrově chápe jako slabost. „Nevím, jak by reagovali. Když byl nemocnej děda, tak jsem brečela, to ano, ale jinak...? Přítel mě brečet viděl.“ I fakt, že chce být jeden z obyvatel o samotě, se chápe jako něco špatného. Nikola na Ostrově moc možností být sama ani neměla: „Sama tu moc být nemůžu. Vždycky někdo přijde, babička chodí každých deset minut.“ Interpretaci pláče jako slabosti a nemožnost být sám, pokud vznikne potřeba, vnímám jako rizikové faktory.

Sebeobraz respondentky

Nikola sama sebe považuje za průbojnou, tolerantní, paličatou, živější, naivní - v některých ohledech i hodně, společenskou („ty hlavní lidi potřebuju mít kolem sebe“). Říká o sobě, že nedokáže být na nikoho dlouho naštvaná a nedokáže nenávidět („což může být někdy taky špatně“), nerada se nudí a moc neposedí („to mám z toho, jak jsem uklízela vždycky celý ten barák“).

Na otázku, které vlastnosti má na sobě ráda, kterých si cení, reaguje povzdechem: *Líp se říká to špatný.* Pak připouští, že se jí líbí, že si dokáže stát za svým, je cílevědomá a moc neustoupí, líbí se jí do jisté míry i její paličatost. Nelíbí se jí na sobě, že se „nedokáže naštvat“ („nenadávám, abych neublížila, ale dokážu ječet“) a že bývá naivní, idealizuje si okolí („jsem optimista ve špatném slova smyslu“).

Matka Nikoly by řekla, že je Nikola cílevědomá, neústupná, perfekcionistka a má ráda dokonalost. Přítel Nikoly by řekl, že je náladová, někdy víc veselá, než by měla být, umí se radovat z maličkostí. Dědeček by Nikolu asi nehodnotil: „*Nebavíme se o tom, jaká jsem. Stojí za mnou, i kdybych byla třeba masový vrah, neřekl by to. Babička asi taky ne.*“

Se svými školními výkony je Nikola spokojená, ve škole byla vždycky jedničkářka, v rodině jsou s ní spokojení, chlubí se jí. Teď ví, že člověk nemusí mít samé jedničky, aby byl uznávaný. Na střední škole měla Nikola i pětky, ale měla svůj názor. Ke svému vzhledu byla Nikola vždy sebekritická. Zlepšilo se to na střední škole, když bydlela na internátě, tam cítila, že se jí zvedlo sebevědomí. Aktuálně přibrala 30 kilogramů: „*Sebevědomí šlo dolů, ale mám podporu přítele, ten se mnou byl i před těmi třiceti kily i teď*“.

O svém duševním životě Nikola říká, že je náladová, její nálady se rychle přepínají, emoce nedokáže moc skrývat. Je empatická. Mívá i dlouhodobější propady, ale je stále ve společnosti nějakých lidí, ti jí to pomáhají zvládnout. V minulosti navštěvovala psychology, v době rozvodu matky a Tomáše („*svedlo se to na zhoršení školního prospěchu*“) a také v době, kdy trpěla bulimií. Tehdy dostala i psychofarmaka, která ovšem neužívala.

Svou „Knihu života“ označuje názvem „*Ironie osudu*“. Tvrdí, že nedokáže určit jeden žánr své knihy, protože se v ní žánry prolínají, a přibližuje to těmito slovy: „*Prolíná se v tom to špatné s tím dobrým. To špatné tam je v té větší míře, přesto chci věřit v to dobré.*“

Podle mého názoru je Nikola výrazně emocionálně nestabilní, spíše melancholicky a introvertně orientovaná. V jejím chování jsem zaznamenala neurotické projevy, její verbální projev byl chaotický především z kvalitativního hlediska. Sebevědomí Nikoly je podle mého názoru velmi nízké, a to především v jejím nazírání sebe samé jako ženy. Své pochybnosti kompenzuje orientací na výkonnost a fixací na několik málo lidí, kteří tvoří její síť sociální opory. Jedná se především o jednu kamarádku a přítele, rodina kromě babičky a dědečka podle mého názoru selhává. Ambivalentní vztah matky je pravděpodobně jednou z hlavních příčin jejích psychických potíží.

	PROTEKTIVNÍ FAKTORY	PATOGENNÍ / RIZIKOVÉ FAKTORY
na úrovni osobnostní	snaha o životní optimismus, v pozadí ovšem spíše obranný mechanismus cynismus a ironie (-)	introverze, emocionální nestabilita, melancholie, neurotické projevy, úzkostnost, potlačené emoce
		v osobní anamnéze psychiatrická diagnóza mentální bulimie, opakované návštěvy psychologa v dětství
		nízké sebevědomí, kompenzované orientací na výkon a fixací na několik málo osob
na úrovni rodiny	blízký citový vztah s babičkou a dědečkem, pozitivní vymezení jejich rolí, bezvýhradná láska	nahlížení světa jako místa, kde by se obyvatelé mohli "zkazit"
	dědeček jako kompenzační mužská postava	naprostý nezájem ze strany biologického otce, odtažitá, nemateřsky jednající matka, sledující především vlastní zájmy, ambivalentní, rozporné vymezení role matky
	svoboda pohybu obyvatel na Ostrově, dostatečná úroveň moci pro každého člena rodiny	nejednoznačně, spíše negativně (ale bez objasněných příčin) vyznívající postava Tomáše, nevlastního otce
	pravidla vycházející z úcty k druhým	předrozvodové napětí a hádky mezi matkou a Tomášem, možný rozvoj mentální bulimie
	pozitivní náhled na problémy a kompetenci rodiny je řešit	interpretace pláče jako slabosti a nedostatek prostoru pro to "být sám"
	existence rituálů, včetně společného stolování	rizikové zacházení s pravdou, její obcházení polopravdami

Tabulka 18: Protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji Nikoly

Z tabulky je zřejmé, že rizikové osobnostní faktory převažují jednoznačně nad protektivními. Nervový systém Nikoly je celkově slabý, poznamenaný pravděpodobně především nejistě navázanou vazbou s matkou v prvních letech života. Ambivalentní vztah s matkou a její „nemateřské“ jednání prakticky po celý život Nikoly považují z hlediska jejího psychického vývoje za jeden z nejrizikovějších faktorů. Podobně absenci nejen otce, ale také informací o něm. Za výrazně

protektivní naopak shledávám citově blízký vztah Nikoly s babičkou a dědečkem. Oba sehráli ve vývoji Nikoly kompenzační role.

Spolupráce s Nikolou byla ze všech respondentek nejobtížnější, jsem přesvědčena, že Nikola ve srovnání s ostatními dívkami neodpovídala zcela otevřeně a pravdivě, takže analýza protektivních a rizikových faktorů v jejím psychickém vývoji bude poměrně obtížná, spíše nemožná. Rozhovor s Nikolou bylo velmi obtížné udržet v rovině výzkumu, myslím si, že v jejím případě by byla na místě terapeutická intervence.

9.2. Analýza dat celého výzkumného souboru

Data jako celek budou nyní analyzována prostřednictvím metody komparace a selektivního kódování, výstupy těchto analýz budou dále interpretovány, aby mohly být následně vysloveny závěry práce.

Postup analýzy volím v souladu s položenými výzkumnými otázkami, které vycházejí ze dvou tematických okruhů:

1) Potvrzují zkušenosti a příběhy mladých žen teoretická východiska této práce, totiž že ženy, které vyrůstaly bez svého otce, mají často problémy se sebeúctou, s identitou, potíže v citové sféře a v intimních vztazích?

2) Lze v příbězích mladých žen, které vyrůstaly bez svého biologického otce, identifikovat protektivní a rizikové faktory, které mohly pozitivně či negativně spoluovlivňovat emocionální a sociální vývoj těchto respondentek?

9.2.1 Problémy v emocionální sféře a v intimních vztazích

Nejprve se zaměřím na první tematický okruh, který se orientuje na mapování problémů v emocionální sféře a v intimních vztazích mladých žen, které vyrůstaly bez svého biologického otce. Budu pracovat s kategoriemi, které jsem vymezila v kapitole 7.6.2.

Hodnocení a interpretace jsou samozřejmě do značné míry subjektivní, přestože jsem se snažila o objektivitu, například tím, že jsem sledovala u každé respondentky stejné kategorie, pokládala jsem obdobný soubor otázek.

1. Úroveň sebeúcty respondentek

V rámci volného pozorování jsem u pěti respondentek uvedla, že na mě působily po celou dobu rozhovoru jako sebevědomé, u čtyř z nich – Kláry, Lucie, Kateřiny a Majky - však jejich sebevědomé vystupování působilo poněkud nedůvěryhodně, jakoby přespříliš sebevědomé. Měla jsem

podezření, že se jedná o masku, kterou dívky nosí, aby před okolím zakryly své vlastní pochybnosti o sobě samých.

V průběhu rozhovorů jsem reflektovala změnu v chování každé respondentky. Na počátku vystupovaly všechny dívky více či méně sebevědomě, jak jsme ale rozhovor směřovaly stále hlouběji a víc směrem k tématu původní rodiny, všimla jsem si změny v jejich vystupování. Mé pocity především z rozpravy a tvorby Kresby Ostrova rodiny nejlépe vyjadřují slova Norwoodové (36, s. 11), i já jsem měla náhle u každé respondentky pocit, že „jsem zřetelně zahlédla stín zraněné malé holčičky.“

Úroveň sebeúcty a sebevědomí bývá do značné míry ovlivněna tím, jaké zrcadlo nám nastavovali v dětství naši rodiče. Těmto jejich obrazům máme tendenci uvěřit, vzít si je za své a nosit je s sebou mnohdy po celý dospělý život. Vyjma příběhu Estery nacházím v každém vyprávění zmínky o negativním vlivu těchto rodičovských postojů. Bohužel převážná většina této přímé kritiky nebo odmítavého chování pocházela od otce, vlastního či nevlastního.

Kláře nevlastní otec říkával, že je „*nemehlo*“, nutil ji hrát šachy, ale nikdy ji nenechal vyhrát. Vlastního otce Klára ani nepoznala, jeho absence též ovlivnila její sebevědomí a zvýšenou potřebu a touhu po uznání. Přála by si setkat se s otcem, aby ji *uznal*, aby *cítil hrst*, když by ji viděl. Pozitivně neovlivňovala sebevědomí Kláry příliš ani její matka, která ji podle vyprávění po celý život opakovaně podceňovala, podsouvala jí myšlenku, že by se měla *vzdát*. Klára si s sebou nese také zátěž *nechtěného dítěte*. Zmiňuje, že jejím problémem je dodnes to, že se cítí nejistá, pokud je sama, a není spokojená se svou výkonností.

Lucka zažívala od svého otce značnou míru přímé *kritiky*, ta se týkala především jejího *vzhledu a postavy*. Otec se jí chtěl chlubit, proto trval na tom, že musí *dělat vše proto, aby se líbila*. Devastujícím vlivem na úroveň jejího sebevědomí musely rozhodně působit i *tělesné tresty*, které v rámci výchovy používal. Lucka se obrnila proti jeho nátlaku tím, že začala přistupovat na jeho požadavky a přebírat jeho názory, začínala se stávat čím dál tím méně samostatná ve svém uvažování. Tím klesalo také její sebevědomí. Lucka reflektuje, že jejím problémem jsou dodnes hluboké pocity méněcennosti.

Míšino sebevědomí utrpělo zřejmě v důsledku otcova několikanásobného odmítnutí, jehož charakter jsem podrobně popisovala v kazuistice 9.1.3. Chci zdůraznit, že kromě pasivního otcova nezájmu, kritizoval Míšu i aktivně, jeho *kritika* mířila, podobně jako u Lucky, především na její *vzhled a postavu*, buď ji otevřeně označoval za „*tlustou*“, nebo měl narážky typu „*vidím, že se ti daří dobře*.“ Otec Míše a jejímu bratrovi také tvrdil, že to oni *mohou za rozvod rodičů*. Míša dnes nepocítuje závažné problémy s úrovní svého sebevědomí, jen zmiňuje, že by uvítala, kdyby se jí podařilo shodit na váze. V průběhu rozhovoru však na téma jejího vzhledu a postavy opakovaně

narážíme a já se domnívám, že Míša bude potřebovat ještě více času, než se šrámů způsobených otcovou nemilosrdnou kritikou zcela zbaví. Podle všeho toho bude ale Míša schopná svépomocí.

Katčino sebevědomí její otec ovlivňoval přímo jen zkraje života – Katka má na něho vlastně jedinou vzpomínku, ***jak čeká v předsíni, a on nedorazí***. Taková zklamání, která otcové svým dětem někdy působí, mají děti tendenci interpretovat jako svou vlastní vinu. Katčin otec nereagoval ani později, když mu Katka ve svých dvaceti letech zkusila poslat email. Katčina matka navíc systematicky vykreslovala otce jako někoho, kdo nemá dobré vlastnosti. Takové ***očerňování*** a jednostranné negativní nahlížení druhého rodiče též může zasáhnout sebevědomí dítěte. Katka trpěla pocity méněcennosti ale také v souvislosti s matkou, která byla zvýšeně orientovaná na výkon a ***nedávala prostor pro to dělat chyby***. Katka sama sebe hodnotí jako někoho, kdo se dodnes podceňuje, podobně ji hodnotí i její manžel.

Také Lenka zmiňuje, že se neustále podceňuje. S tím také souvisí, že neustále zpětně analyzuje situace, zda v nich udělala všechno správně. Její snížené sebevědomí souvisí podle všeho s ***nadváhou, kterou měla v dětství***. Ze strany otce šlo o ***naprosté pasivní odmítání***, Lenka pouze ví, kde její otec bydlí. Každý rok od něho dostává přání k narozeninám a pravidelně zaslané výživné. Úroveň nízkého sebevědomí se v průběhu rozhovoru projevila, když jsem jí položila otázku „*keré své vlastnosti má na sobě ráda?*“ Chtěla raději mluvit o špatných vlastnostech.

Otec je pro Kateřinu velkým zklamáním. Její sebevědomí podle mého názoru zasáhl ***samotný rozvod*** a fakt, že otec od rodiny odešel a oženil se s novou paní. Přesto ho měla dál ráda a muselo pro ni být velmi bolestné, že se běžně stávalo, že jí otec ***slíbil společně strávený víkend, a pak ho na poslední chvíli zrušil***. Svůj nezájem dával najevo i později, když se ženil podruhé, Kateřinu na svatbu nepozval, výživné na něm musela matka pro Kateřinu ***vymáhat soudně***. Kateřina působí v některých situacích jako přespříliš sebevědomá (například když říká, že muži by měli pochopit, „*jak moc je úžasná*“), ale tuším za tím spíše hluboké pocity méněcennosti a nízké sebevědomí.

Obdobně působí Majka, která o své životní méněcennosti ví, sama tak pojmenovává jednu ze svých kapitol života. Otec ji kritizoval přímo, když přibyla po nemoci štítné žlázy na váze, mířil opět ***na její vzhled*** poznámkami typu „*jak to vypadáš?*“ Její sebevědomí musel zasáhnout i fakt, že se na ni otec rozhodl podat ***tretní oznámení***. Majka si s sebou nese také zátěž ***nechtěného a fyzicky týraného dítěte***.

Devastujícím způsobem na sebevědomí Nikoly musí podle mého názoru působit především nemateřské ***odmítavé chování její matky***, která ji raději téměř celý život nechává bydlet u babičky a dědečka, než aby s ní žila ona sama. To v kontextu toho, že Nikola zná svého ***otce jen podle vidění***, protože ho jednou náhodou s matkou potkaly (on ji nezná ani podle vidění), činí situaci pro Nikolu nepříznivou. Úroveň nízkého sebevědomí se v průběhu rozhovoru projevila jako v případě Lenky ve

chvíli, kdy jsem se jí zeptala ,které své vlastnosti má na sobě ráda?‘ Chtěla raději mluvit o špatných vlastnostech.

Rizikové projevy rodičovského chování v souvislosti s rozvojem pocitů méněcennosti, které jsou zastoupeny ve výběrovém souboru, lze shrnout následujícím způsobem:

- dívka ví, že je nechtěná (případ Kláry a Majky),
- přímá kritika, která míří na schopnosti dívky (případ Kláry ze strany nevlastního otce i matky),
- přímá kritika otce, která míří na vzhled dívky (případ Míši, Lucky, Majky),
- rozvodová situace v souvislosti s odchodem otce z rodiny (případ Kateřiny) a v souvislosti s dáváním viny za rozvod dětem (případ Míši),
- používání tělesných trestů (případ Lucky a Majky),
- nespolehlivé chování otce po rozpadu rodičovství (případ Míši, Kateřiny, Katky),
- očerňování otce a jeho jednostranné nahlížení skrze negativní vlastnosti (případ Katky, částečně případ Kateřiny, Nikoly a Lenky),
- spor o výživné, spory o finance (případ Kateřiny a Majky),
- orientace rodiče na výkon, nemožnost dělat chyby (případ Katky).

Pozitivní vliv otce na sebevědomí jsem zaznamenala v příběhu Ester, která uvádí, že dříve se svými výkony nebyla také moc spokojená, hledala na sobě chyby, ale teď, když poznala otce a navázala s ním hlubší vztah a začala s ním bydlet, je to mnohem lepší.

Pozitivní zkušenost se svým otcem, se kterým se v poslední době pokoušejí navázat hlubší vztah, popsala také Lucie – potěšilo ji, když se jí chlubil před kamarády a když viděla, jak ho těší, že se jim líbí. Jde o stejnou zkušenost, po které tolik touží Klára – aby ji její otec uznal a cítil hrdost, když ji uvidí.

Přijetí dítěte vlastními rodiči považují za zásadní v rozvoji jeho zdravého sebevědomí. Tam, kde je tento proces z jakýchkoli důvodů narušen, dostávají se pocity méněcennosti a potíže se sebeúctou, se kterými jedinec může mnohdy bojovat po celý život.

Absence vědomí vlastní přitažlivosti je jedním z hlavních a nejběžnějších projevů absence dobře fungujícího otce v životě dívky. Výše jsem zmínila případ Míši, Lucky a Majky, které byly vlastním otcem opakovaně kritizovány kvůli svému vzhledu. Všechny tři dívky mají dnes problém s přijetím své ženskosti, svého těla, nejsou s ním spokojené.

Problémy tohoto typu nacházím také v příběhu Katky, Lenky a Nikoly, které naopak vyrůstaly bez otce. Katka je aktuálně se svým tělem docela spokojená, ale byla doba, kdy doma neměla ani velké zrcadlo, protože by se na sebe nemohla do něho ani podívat. Lenka je se svou postavou nespokojená dodnes („chtěla bych lepší postavu, menší zadek“). Také Nikola k sobě byla vždy sebekritická. Změnu k lepšímu zaznamenala na střední škole, aktuálně přibrala na váze 30 kilogramů, je nespokojená.

Spokojenost se svým vzhledem a pozitivní zpětnou vazbu od chlapců a uvědomění si své ženskosti skrze vztahy s muži zmiňují Klára a Lucie.

Spokojená se svým vzhledem je aktuálně Ester, i když tomu dříve také tolik nebývalo. O spokojenosti mluví i Kateřina, nicméně dodává, že by chtěla shodit na váze, takže spokojenost není bez výhrad.

Vědomí vlastní přitažlivosti postrádám minimálně u sedmi dívek z deseti, u dvou z nich považují jejich spokojenost nabytou skrze intimní vztahy s muži za vratkou, získanou nezdravým způsobem. Jedna dívka má v osobní anamnéze mentální bulimii nejasné etiologie.

2. Problémy v citové sféře

Mezi problémy v citové sféře řadím především tento okruh potíží: zvýšená míra úzkostnosti, neurotické projevy a návyky, strachy, potlačené emoce a sebevražedné myšlenky.

Za zvýšeně úzkostné a nejisté lze považovat všechny respondentky kromě Míši. U zbylých dívek se objevují problémy s úzkostností v různé míře. Méně závažné problémy spojené s úzkostností se vyskytují u Kláry, Ester, Kateřiny a Lenky. Klára a Kateřina jsou úzkostné a nejisté především, když jsou samy. Úzkostnost Estery se projevuje hlavně v souvislosti s její přecitlivostí a existenciální nejistotou danou častým stěhování a nestabilním partnerským životem matky. Lenka je úzkostná především při navazování mezilidských vztahů, bývá v tomto ohledu také vztahovačná, zápornou reakci v sociálním kontaktu si pohotově interpretuje jako odmítnutí její osoby. Paranoia souvisí s mírou úzkosti.

Závažnější potíže s úzkostností nacházím u zbylých pěti dívek. V případě Lucky souvisí její úzkostnost především s neurotickými projevy, ulpivým myšlením a nutkavým chováním, které mívá též podobu sice mírné, ale úzkostí stimulované formy sebepoškozování, která se u Lucky objevuje přibližně od 10 let dodnes. Lucka má v anamnéze též demonstrativní pokusy o sebevraždu. Její chování vykazuje symptomy posttraumatické stresové poruchy, která se u ní mohla rozvinout v důsledku traumatických událostí spojených se sebevraždou jejího přítele bez následného odžití všech vývojových fází vyrovnávání se se smrtí blízkého člověka. U Lucky vystupuje také téma závislého chování, fixována je nezdravým způsobem podle mého názoru na své rodiče, speciálně její fixaci na

otce, který s ní poměrně dlouhou dobu zacházel agresivně a nadměru kriticky, vnímám patogenně. V Lucčině vystupování se všímám rovněž známkou teatrálnosti. Lucka v minulosti navštěvovala několik psychologů, užívala přechodně pouze hypnotika. Podle mého názoru je indikovaná pro individuální terapii, není svépomocí úspěšně schopna překonat minulá traumata.

Za velmi traumatizující považuji také příběh Majky. Jejím obranným mechanismem je útek, který v extrémní podobě zahrnuje nejen Majčin sklon k workoholismu, ale rovněž sebevražedné myšlenky. V osobní anamnéze Majky jsou čtyři sebevražedné pokusy, přičemž Majka lituje toho, že nebyly dokonány. V psychice respondentky došlo k vytěsnění jedné traumatizující události, na kterou se rozvzpomněla teprve nedávno. Souvisí s postavou jejího otce. Obsahem Majčina prožívání jsou pocity ustrašenosti, strachu, ublíženosti a vnitřní podrážděnosti. V minulosti Majka užívala anxiolytika k zmírnění úzkosti, podle mého názoru je indikována pro individuální terapeutickou práci zejména s ohledem na možný rozvoj syndromu týraného dítěte a rozvoj úzkostné poruchy v důsledku dvou loupežných přepadení a jednoho znásilnění, ale i s ohledem na opakovanou tendenci vytvářet nefunkční partnerské vztahy.

Vytěsnění se objevuje také v příběhu Katky, která je již rok v individuální terapii, v rámci které se zaměřuje především na práci s emocemi, jež má tendenci potlačovat. Pro terapii je indikovaná rovněž v souvislosti se závislou poruchou osobnosti. V dětství také navštěvovala psychologa, jednak protože trpěla poruchou řeči (zadržávala), jednak protože měla podle matky nízké sebevědomí. V nových a neznámých situacích bývá nejistá, proto má podvědomou tendenci se jim vyhýbat.

Výrazné potlačování emocí nacházíme také u Lucie, která je též aktuálně v individuální terapii. Přibližně dvakrát ročně, na jaře a na podzim, se její úzkostné stavy zhoršují a prodlužují. Psychofarmaka však nikdy neužívala.

Za závažnější považuji také situaci Nikoly, která vykazuje řadu neurotických projevů, její vystupování je chaotické, nesourodé, značně úzkostné. V anamnéze má mentální bulimii nejasné etiologie a bez návazné psychiatrické či terapeutické léčby. V minulosti navštívila několik psychologů a psychiatrů také v souvislosti s rozvodem rodičů. Nikola budí zdání, že její život je utkán ze samých dramatických událostí, o kterých však není schopna volně hovořit. Přichází v úvahu i varianta, že některé vzpomínky byly vytěsněny.

Mezi nejzávažnější potíže v citové sféře, které se objevují ve výzkumném souboru, tedy patří tyto projevy:

- zvýšená míra úzkostnosti (všechny dívky kromě Miši),
- neurotické projevy v neverbálním chování (případ Lucky, Kateřiny, Majky, Nikoly, Katky),
- sebepoškozování (případ Lucky),

- sebevražedné pokusy v anamnéze (případ Lucky a Majky),
- psychiatrická diagnóza v anamnéze či podezření na její možný rozvoj (případ Lucky, Katky, Majky, Nikoly),
- užívání psychofarmak v minulosti (případ Lucky a Majky),
- psychoterapeutická léčba či návštěvy psychologa či psychiatra (případ Lucky, Lucie, Katky, Kláry, Nikoly),
- rozvoj závislého chování (případ Lucky, Katky),
- potlačené emoce (případ Lucie, Katky),
- vytěsňené vzpomínky v psychice (případ Katky, Majky, možná Nikoly).

Domnívám se, že tyto nálezy svědčí pro existenci evidentních potíží v citové oblasti těchto žen. Polovina z nich někdy navštívila v minulosti psychologa či psychiatra kvůli psychickým problémům. Tři dívky jsou v dlouhodobé individuální terapii. Přinejmenším o dalších třech dívkách se domnívám, že jsou pro takovou péči indikovány. Dvě dívky mají v anamnéze sebevražedné pokusy, jedna z nich souběžně také sebepoškozování. Polovina dívek vykazuje volně pozorovatelné neurotické symptomy při běžném sociálním styku, od motorických projevů nervozity po nutkavou činnost v průběhu rozhovoru. Nesnáze v citovém životě komplikuje také skutečnost, že osm z deseti dívek považují spíše za emocionálně nestabilní.

3. Problémy s identitou

Problémy s pohlavní identitou mohou souviset v životě ženy s nefungující postavou otce či s jeho absencí. Žena, která se nenaučila nahlížet sama sebe očima svého otce, prvního bezpečného muže, si mnohdy neuvědomuje sexuální realitu nebo její pojetí této reality je chybné. Hledání muže se často stává u takových žen prvořadou záležitostí, mnohdy se také cítí lépe ve společnosti mužů, přestože se v jejich společnosti vlastně neumí chovat přirozeně a být samy sebou. Nežádá tyto ženy začnou stavět celou svou identitu na názorech, které na ně mají muži. Svou ženskost či svou osobitost interpretují skrze své zkušenosti s nimi.

Hlavní životní téma „najít si partnera“, ať už je formulováno jakkoli, nacházíme u Lucie, Katky, Majky a částečně Lucky. To, po čem tyto dívky touží, je, aby je měl někdo rád (Majka), aby nebyly samy (Lucie), aby měly ke komu vzhlížet (Katka), aby působily jako spořádaná rodina (Lucka).

Svou ženskost si skrze vztahy s muži uvědomila asi polovina respondentek tohoto výběrového souboru - Klára, Lucie, Míša, Katka, částečně Majka. Jednoznačně mužský kolektiv vždy

upřednostňovala Katka, která si uvědomuje svou potřebu uctívat muže jako neomylné. Používání sexu s muži jako prostředku ke zvyšování svého sebevědomí či posilování svého ega uvádí Míša, Lucie a částečně Nikola.

Hledání jako téma se objevuje i v jiných souvislostech také u dalších respondentek a souvisí s problematikou vlastní identity.

U Kláry, Kateřiny a Nikoly se objevuje jako hlavní téma jejich života „hledání sebe sama“. Jde o hledání odpovědi na otázky, kam patřím, kdo jsem (Klára), kde mi je lépe a v čem mi je lépe (Nikola) a jak se vyznat v chaosu svých vztahů (Kateřina).

V teoretické části do kapitoly o identitě bylo zařazeno tak pojednání o tom, jaké projevy může mít identita vybudovaná na falešných základech.

Jedním z nich je neschopnost vytvářet citová pouta. Dívka má většinou pocit, že se vydává mužům napospas, ale vždy zbudou jen pocity prázdnoty a zoufalství, které jsou vystřídány nadšením z nového partnera. Podobný výrok nacházím u Majky, která popisuje, že má tendenci se rychle zamilovat, „*pro ty kluky by se rozkrájela*“, ale oni mají buď vždy jinou přítelkyni, nebo v tom je jiný problém, proč vztah nevydrží.

Jiná varianta je, že se dívka vrhá do náruče mužů, ale skutečnou blízkost riskovat nechce, ani sexuální sblížení nezajistí skutečnou intimitu. To připomíná sexuální kontakty Lucie, která uvádí minimálně deset krátkodobých nezávazných vztahů, přičemž polovina z nich byla podle jejích slov založena čistě na sexu.

Extrémní postoje k mužům mohou kolísat od nekritického obdivu (jako v případě Katky) až po generalizovaný negativní postoj k mužům, který se podle mého názoru ve výběrovém souboru nevyskytuje. Odmítání či váhavý postoj k mužům registrujeme v příběhu Lenky, pro kterou je i komunikace s muži něco nepřírozeného, částečně také v příběhu Lucky, která své vztahy hodnotí velmi kriticky, ve vztahu má často tendenci odmítat sexuální kontakty.

Identita vybudovaná na falešných základech může mít také následující podoby:

- identita založená na úspěchu, aneb jsem to, co dokážu

Zvýšenou orientaci na výkon nacházíme u Ester, Lucie, Katky, Majky, Nikoly a Kláry. Jde tedy o nadpoloviční většinu dívek, které orientací na výkon kompenzují především své pocity úzkosti a méněcennosti.

- identita založená na majetku, aneb jsem to, co mám

Identitu postavenou na tom, co člověk má, nacházíme částečně u Lucky (v souvislosti s jejím nakupováním ve výprodejích jako formy obranného mechanismu) a Lucie (v souvislosti s kladným hodnocením hezkého, ale bezcitného domu, nebo v souvislosti s matkou, která ji podporuje, ovšem jen materiálně, nikoli emocionálně).

- identita založená na sociální prestiži, aneb jsem to, koho znám

Takto budovanou identitu lze částečně nalézt u Lucky, která si zakládá na tom, že se nyní díky příteli dostala mezi známé osobnosti. Raději zůstává v neuspokojivém vztahu, který jí přináší tento vedlejší benefit.

- identita založená na vzhledu, aneb jsem to, jak vypadám

Takto budovanou identitu nacházím rovněž u Lucky, která se nezabývá pouze svým doslovným vzhledem a naučenou potřebou „líbit se“, ale také tím, jak vypadá navenek. Chce působit jako spořádaná rodina, odmítá po svatbě přijmout příjmení partnera, které se jí nelíbí. Takto vybudovanou identitu lze podle mého názoru nalézt také u Lucie, která si potrpí jednak na svou „hezkou tvářičku“, jednak na svou inteligenci.

Problémy s vlastní identitou v souvislosti s vymezením se vůči mužskému světu byly popsány alespoň okrajově v nějaké podobě u každé respondentky. Problém identity vystavěné na jiných falešných základech byl navíc popsán u Lucky a Lucie, v souvislosti se zvýšenou orientací na výkon také u Ester, Katky, Majky, Nikoly a Kláry.

4. Problémy v intimních vztazích

Data byla shromažďována kolem těchto kategorií: promiskuitní chování, neschopnost navázat důvěrný vztah, vztahy se staršími muži, opakování stejných chyb a závislé vztahy.

Promiskuitní chování nacházíme v příběhu Lucie, která od svých 15 let nebyla prakticky ani chvíli bez nějakého muže. V průběhu rozhovoru mluví asi o 16 mužích, se kterými měla sexuální kontakty. Pouze ve dvou případech šlo o vztah, který trval alespoň jeden rok. Nejčastější délka vztahu byla okolo dvou až tří měsíců. Minimálně o pěti vztazích mluví jako o čistě sexuálních. Promiskuitní epizody nacházíme také v příběhu Míši (období střední školy), která v této době preferovala nezávazné vztahy, chodila i s více chlapci najednou, a v příběhu Kláry, která období vzdoru popisuje slovy „sex, alkohol a drogy“. Jako pouze sexuální označuje ale jen jeden vztah.

Nezávazné vztahy ve svém vyprávění odsoudila Katka (i když měla dva kratší vztahy, vstupovala do nich s přesvědčením, že se stanou partnery) a Ester (která měla dva nezávazné vztahy a spojuje tyto kontakty se vznikem myomu na děložním čípku). Lenka dosud žádný partnerský vztah neměla, ale lze vzhledem k její povaze předpokládat, že nepreferuje nezávazné sexuální kontakty.

Prostřední hodnota, která vyjadřuje počet partnerských vztahů v tomto výzkumném souboru, je čtyři až pět chlapců za dosavadní život dívky. Rozpětí je od nuly (Lenka) do šestnácti chlapců (Lucie) za dosavadní život. Lucie, Klára a Míša, které vykazují tendence k promiskuitnímu chování, jsou zároveň respondentkami, které sexuálními kontakty zvyšují své sebevědomí a uvědomují si svou ženskost.

Neschopnost navázat důvěrný vztah s mužem, ale dokonce i s ženami, vykazuje Lenka. Její problém je možné spojit především se zvýšenou stydlivostí a nízkým sebevědomím. Kromě matčina přítele v jejím životě muži prý nehráli dosud žádnou roli.

Aktuálně tři dívky (Míša, Lenka, Kateřina) nemají přítele, další čtyři dívky (Lucka, Katka, Majka, Nikola) jsou se svým aktuálním přítelem již dva roky, dvě dívky (Klára, Ester) čtyři roky, jedna dívka (Lucie) 2 měsíce. Poslední vztah Míši trval tři roky, poslední vztah Kateřiny trval asi půl roku, předcházející vztah tři roky.

O schopnosti navázat skutečně důvěrný vztah pochybují také u Lucie (hlavně s ohledem na vysoký počet krátkodobých vztahů), u Lucky a Kateřiny (s ohledem na nespokojenost, kterou ve vztazích popisují). U dvou posledních dívek to je ovlivněno podle mého názoru také jejich neurotickými až teatrálními projevy, které mohou potenciálního partnera ohrožovat. U Lucie shledávám za komplikující faktor její tendenci potlačovat své emoce.

Zajímavým tématem jsou v rámci naší problematiky vztahy dívek se staršími muži. Ve své partnerské anamnéze uvádí z deseti respondentek alespoň jednoho o více než pět let staršího muže polovina dívek (Lucka, Míša, Kateřina, Ester, Nikola). Opakovaně výrazně staršího muže měla Lucka (manžel o 10 let starší, současný přítel o 17 let starší) a Nikola (jeden přítel starší o 12 let, učitel angličtiny o 10 let). Poslední přítel, se kterým byla Míša tři roky, byl o 12 let starší. Současný přítel Ester, se kterým chodí již 4 roky, je o 7 let starší. Kateřina měla jednoho přítele, který byl o 10 let starší. Zajímavou výjimku tvoří Majka, která posledních pět let vyhledává systematicky mladší muže, aktuálně chodí s přítelem, který je o 8 let mladší. Domnívám se, že to souvisí s její neschopností navázat zdravý vztah s věkově adekvátním partnerem.

Za významný faktor považuji vztah se starším mužem především v příběhu Lucky. Sama je s věkem partnera nespokojena, obává se rizik, nicméně zůstává v tomto vztahu kvůli jiným ziskům, včetně schválení od svého otce.

Promítnutí zkušeností s vlastním či nevlastním otcem do partnerských vztahů a možné opakování stejných chyb, kterých jsme se dopouštěli v dětství, považuji pro tuto práci za jeden ze stěžejních bodů. Výrok typu „můj přítel je tak trochu jako můj táta“ ve smyslu zastává jeho roli, se objevil ve více či méně podobném vyjádření ve vyprávění Kláry a Lucky (Jirka je taková otcovská figurka).

Srovnání přítele se svým otcem či nevlastním otcem se dopustila Lucka (v negativním slova smyslu – „*dělá stejné věci jako táta, třeba vypráví stále dokola stejné historky, u táty mi to nevádí, ale u něho mě to rozčiluje*“) a Kateřina (také v negativním slova smyslu – „*Přítel T. fungoval na stejném principu jako přítel Š. a jako táta, občas byl, jinak ne*“).

To, jak dívky popisovaly roli mužů ve svém dosavadním životě, podle mých východisek odráží do značné míry jejich první zkušenost, kterou s muži měly díky svému otci.

Polovina dívek výzkumného souboru se v tomto ohledu vyjadřuje negativně. Dvě dívky se shodují na tom, že muži jejich život komplikovali – Míša („*Jsou pomalí, neumí efektivně řešit problémy, jsou to komplikátoři, s nima se to vždycky zvrtné, beru je jako zajímavou zkušenost, můj život obohatili, ale také zkomplikovali.*“) a Kateřina („*Komplikovali to. Počáteční radost a nadšení, ale ve výsledku komplikace.*“). Ester jejich roli spojuje se zklamáním: „*Když jsem je potřebovala, tak mě zklamali.*“ Nikola jejich roli hodnotí v dimenzi plus a minus jako negativní: „*Děda byl můj vzor, byla jsem dědečkova holčička, jinak muži ale negativní roli, nebo jsem se zaměřovala na ty negativní.*“ Podobně uvažuje také Majka: „*Přitahuju problematické typy – zloděje, gamblery, fetky a zoufalce, normální lidi se se mnou nebaví, u nich jsem namyšlená.*“ S tím, že dívka navázala vztah s komplikovaným rizikovým mužem, se setkáváme také v příběhu Lucky (první přítel spáchal sebevraždu, manžel byl transvestita, předposlední přítel ji pronásledoval), Míši (přítel se zadlužil, ona ho živila, starala se o domácnost a on si domů vodil cizí ženy), Ester (přítel spáchal sebevraždu) či Lucie (chlapci, se kterými bydlela, se později stali impulzivními, začali pít, vodit si domů cizí slečny).

V souvislosti s tím jsem vypožorovala jednu přídatnou kategorii, která vyplynula z průběhu rozhovorů napovrch. Jedná se o tendenci žen vyhledávat dominantní muže, kteří by jim zajistili bezpečí, jež jim scházelo v důsledku absence milujícího otce. U těchto žen lze opakovaně najít vyjádření, že jim neimponují „*hodní muži*“, raději vyhledávají nejisté a komplikované vztahy s rizikovými muži (viz výše), nežli by trávily čas s hodnými muži, které častují různými nelichotivými jmény typu „*trouba*“ nebo „*podpantoflák*“. S obdobným postojem se setkáváme například u Kláry (přítel Honza byl „*moc hodný*“, přítel David moc zlý, ale nakonec se z něho také „*vyklubal podpantoflák*“, udělal, co chtěla Klára) a u Míši (na vysoké škole chodila tři roky s přítelem, o kterém říká, že „*byl moc hodný, až trouba*“).

Poslední zkoumanou kategorií je tendence dívek k závislostnímu chování. Závislost jako diagnózu nacházíme u Katky (vztah s Dankem byl závislý). Jako se subjektivně vnímaným problémem se s tím setkáváme také v příběhu Kláry (která se bojí, že se stává na Ondrovi závislá). Obecně se se závislostními tendencemi setkáváme také u Lucky (především ve vztahu k rodičům).

Na závěr kapitoly předkládám v následujících čtyřech tabulkách shrnutí hlavních problémů v emocionální sféře a v intimních vztazích mladých žen tohoto výzkumného souboru. Znaménko (+)

vyjadřuje pozitivní nález, znaménko (-) nález negativní. Přístup hodnocení je zjednodušující, musí být uvažován v kontextu všeho dosud řečeného.

SEBEVĚDOMÍ	pozitivní vliv otce na úroveň sebevědomí	pozitivní vliv matky na úroveň sebevědomí	vědomí vlastní přitažlivosti, spokojenost se svým tělem
Klára	-	-	+
Lucka	-	+	-
Míša	-	(-/+)	(-/+)
Ester	+	+	+
Lucie	(-/+)	-	+
Katka	-	-	-
Lenka	-	(-/+)	-
Kateřina	-	+	-
Majka	-	-	-
Nikola	-	-	-

Tabulka 19: Problémy v emocionální sféře - sebevědomí

Na základě tohoto přehledu docházím k závěru, že úroveň sebevědomí Estery je v tomto výzkumném souboru nejstabilnější a je konstantně ovlivňováno pozitivními vlivy. Naopak úroveň sebevědomí Katky, Majky a Nikoly je pravděpodobně nejzranitelnější.

CITOVÁ SFÉRA	zvýšená míra úzkostnosti	neurotické projevy	závažnější psychiatrické potíže/terapie	potlačené emoce, vytěsněné vzpomínky
Klára	+	-	+	-
Lucka	+	+	+	-
Míša	-	-	-	-
Ester	+	-	-	-
Lucie	+	-	+	+
Katka	+	+	+	+
Lenka	+	-	-	-
Kateřina	+	+	-	-
Majka	+	+	+	+
Nikola	+	+	+	+

Tabulka 20: Problémy v emocionální sféře – citová sféra

Nejstabilněji působí citové prožívání Míši, dále také Lenky a Estery. Naopak nejvíce komplikací v citovém životě nacházím u Nikoly, Majky a Katky. Značné nesnáze v citové sféře lze nalézt také u Lucky a Lucie.

PROBLÉMY S IDENTITOU	najít si partnera jako hlavní životní téma	uvědomění ženskosti skrze intimní vztahy	identita vybudovaná na falešných základech	identita vybudovaná na výkonnosti
Klára	-	+	-	+
Lucka	+	-	+	-
Míša	-	+	-	-
Ester	-	+	-	+
Lucie	+	+	+	+
Katka	+	+	-	+
Lenka	-	-	-	-
Kateřina	+	-	-	-
Majka	+	+	+	+
Nikola	-	+	-	+

Tabulka 21: Problémy v emocionální sféře – identita

Relativně zdravě vybuodovala svou identitu Lenka, dále Míša a Kateřina. Naopak největší potíže s vlastní identitou lze pozorovat u Majky a Lucie, značné nesnáze zažívá zřejmě také Katka.

PROBLÉMY V INTIMNÍCH VZTAZÍCH	tendence k promiskuitnímu chování	neschopnost navázat důvěrný vztah	vztahy se staršími muži	preferance rizikových mužů před "hodnými"	závislostní chování
Klára	+	-	-	+	+
Lucka	-	+	+	+	+
Míša	+	-	+	+	-
Ester	-	-	+	+	-
Lucie	+	+	-	+	-
Katka	-	-	-	-	+
Lenka	-	+	-	-	-
Kateřina	-	+	+	+	-
Majka	-	+	-	+	-
Nikola	-	-	+	+	-

Tabulka 22: Problémy v intimních vztazích

Každá respondentka vykazuje nějaké potíže ve svých intimních vztazích. Tyto potíže ovšem nelze měřit počtem symptomů, které uvádím v tabulce. Pak by například Katka mohla být označena za respondentku, která vykazuje ve svých vztazích nejméně problémů. Vykazuje prakticky pouze jeden problém, zato velmi závažný - sklon k vytváření závislých vztahů. Podobně to je s Lenkou, která „pouze“ není schopná navazovat důvěrné vztahy, takže žádné vztahy ani nerealizuje. Je zřejmé, že každý ze symptomů je závažný a jeho pozitivní nález je symptomatologický.

9.2.2 Mapování protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji dívek

Protektivní a rizikové faktory v psychickém vývoji dívek byly mapovány na dvou úrovních, na osobnostní úrovni a na úrovni rodinného systému.

1. Protektivní a rizikové faktory na osobnostní úrovni

V příbězích dívek jsem identifikovala následující protektivní faktory, které podle mého názoru měly pozitivní a preventivní vliv na psychický vývoj daných dívek:

- *převaha extravertze v osobnostním nastavení*

Polovina dívek výzkumného souboru je podle mého názoru převážně extravertně orientována (Klára, Lucka, Míša, Kateřina a Majka).

Extraverzi je možné spojit s vyšší schopností dívek navázat na sebe širší základnu sociální opory, což se v tomto výzkumném souboru potvrdilo. Všechny dívky označené za extravertní projevovaly vyšší úroveň schopnosti získat sociální oporu nejen mezi rodinnými příslušníky, ale také mezi vrstevníky či jinými přáteli.

- *optimistické nastavení vůči životu*

Optimistické nastavení vůči životu považuji za jeden z nejvýznamnějších protektivních faktorů v psychickém vývoji dívek z toho důvodu, že optimismus pomáhá překonávat různé životní nástrahy a potíže.

Optimistické nastavení vůči životu nacházím minimálně u šesti z dívek (Klára, Lucka, Míša, Ester, Katka, Kateřina). V případě Míši a Kláry je tento optimismus spojen také prokazatelně s jejich *otevřeností vůči novým zkušenostem*.

- *vnitřní místo kontroly (locus of control)*

Vnitřní místo kontroly nacházím ve smyslu silné víry v možnost věci a životní události měnit vlastní silou u čtyř respondentek (Lucka, Ester, Míša, Klára).

- *síla vůle*

U čtyř respondentek nacházím také jako protektivní faktor charakteristiku, kterou lze nejlépe vyjádřit spojením „síla vůle“ (Ester, Lucie, Majka, Lenka). U všech dívek kromě Lenky se však jedná o rys, který má tendenci sklouzávat ke svému protipólu, kterým je zvýšená orientace na výkon, případně spojená se sklonem k puntičkářství. V tomto extrému se pak jedná spíše o rizikový faktor, o němž bude dále pojednáno. Nicméně „síla vůle“ jako taková bezesporu těmto čtyřem dívkám pomáhala překonávat mnohé nesnáze.

- ***kreativita a inteligence***

Jako další důležitý protektivní faktor se ukázala být kreativita, umožňující tvořivé řešení problémových situací. Ve všech třech případech (Klára, Lucie, Majka) se však vyšší míra kreativity může odrazit také v negativním slova smyslu v komplikovanějším prožívání těchto dívek. Naopak u Míši nacházím něco jako „*životní nadhled bez zbytečného filosofování*“, který podle mého názoru sehrál důležitou roli v jejím psychickém vývoji a v procesech zvládnání a vyrovnávání se s nepříznivými událostmi.

- ***emocionální stabilita***

Emocionální stabilitu považuji za protektivní faktor, ve výběrovém souboru se s ní však lze podle mého názoru setkat pouze v případě Míši a částečně v případě Lenky, jejíž převažující stabilní náladou je ovšem nálada rezignovaná.

Jako rizikové z hlediska psychického vývoje jsem identifikovala následující faktory, které podle mého názoru měly záporný či komplikující charakter při vyrovnávání se s životními událostmi:

- ***převaha introverze v osobnostním nastavení***

Polovina dívek výzkumného souboru je podle mého názoru převážně introvertně orientována (Ester, Lucie, Katka, Lenka, Nikola). S introvertním osobnostním nastavením bývá spojována nižší schopnost na sebe navazovat fungující sociální oporu.

- ***zvýšená míra úzkostnosti***

Ve výběrovém souboru nacházím zvýšenou míru úzkostnosti jako významně zastoupený faktor. Alespoň jednu epizodu zvýšené úzkostnosti uvádí všechny dívky kromě Míši. Jako stabilnější vlastnost ji pak nacházíme u šesti dívek (Lucka, Ester, Katka, Lenka, Majka, Nikola).

- ***neurotické projevy***

Výskyt neurotických projevů ve výběrovém souboru souvisí s nálezem vyšší míry úzkostnosti. Motorické neurotické projevy bylo možné zaznamenat především u Lucky, Kateřiny, Majky a Nikoly. V anamnéze Lucky nacházíme rovněž sebepoškozování jako druh neurotického chování.

- ***emocionální labilita***

Emocionální labilitou mám na mysli opak emocionální stability. Jak jsem naznačila výše, dívky ve výběrovém souboru je možné považovat spíše za emocionálně labilní (kromě Míši a částečně Lenky). U dívek dochází k rychlému střídání nálad, bývají podrážděné, nevyrovnané, mívají i dlouhodobější propady, kdy se cítí psychicky špatně.

- ***nízké sebevědomí, pocity méněcennosti***

Nejméně u sedmi dívek výběrového souboru nacházím zřejmé projevy nízkého sebevědomí a přítomnosti pocitů méněcennosti (Klára, Lucka, Míša, Katka, Lenka, Majka, Nikola). Pocity méněcennosti a nízké sebedůvěry jsou ve většině případů spojeny s nízkým sebevědomím ve vztahu ke svému ženství.

- ***aktivované obranné mechanismy***

Minimálně u poloviny dívek nacházím aktivované negativní obranné mechanismy, které slouží k vyrovnávání se s realitou. V případě Kláry, Nikoly a Ester jde o používání černého humoru a ironie, u Kláry navíc také používání bagatelizace a zesměšňování. V případě Nikoly můžeme uvažovat o mentální bulimii, kterou uvádí ve své anamnéze, jako o obranném mechanismu nastartovaném v souvislosti s hádkami matky a jejího přítele. V případě Majky jde o obranný mechanismus útěku, který nabýval v jejím vývoji různé podoby (od doslovného útěku z místa na jiné místo přes workoholismus jako útěku k práci až po sebevražedné pokusy jako o pokus o definitivní útěk).

- ***zvýšená orientace na výkon***

Zvýšená orientace na výkon byla sledována především v souvislosti s utvářením vlastní identity každé dívky. U Estery, Kláry, Lucie, Katky, Majky a Nikoly nacházím identitu budovanou výhradně na úspěchu, na tom, co dokážou. U Ester vystupuje do popředí v této souvislosti také její sklon k puntičkářství, za kterým lze tušit zvýšenou míru úzkostnosti.

- ***potlačené emoce***

K tématu potlačování emocí se vrátím v rámci pojednání o protektivních a rizikových faktorech v rodinném systému. Na osobnostní rovině jsem zmapovala především výrazně potlačené emoce v případě Lucie a Katky, u které se lze podobně jako u Majky (a možná též Nikoly) setkat rovněž s potlačenými vzpomínkami na traumatické události.

- ***tendence k závislému chování***

Závislou poruchu osobnosti má podle svých slov Katka. Tendenci k závislému chování nacházím rovněž u Lucky (ve vztahu k rodičům) a Kláry (v partnerském vztahu).

- ***teatrální projevy, sklony k dramatizaci***

Teatrální projevy nacházím ve vystupování Kateřiny, Lucky a Majky. Rizikové je považuji především s ohledem na související možné potíže v partnerských vztazích.

- ***sebevražda v rodinné anamnéze***

Sebevraždu v rodinné anamnéze uvedla Lucka a Katka. Lucka se sama o sebevraždu demonstrativně pokoušela, stejně jako Majka, která má v osobní anamnéze čtyři sebevražedné pokusy. Zkušenost se sebevraždou ve svém nejbližším okolí má také Lucie a Ester.

- ***bazální nedůvěra k lidem a nejistě navázaný vztah s matkou***

U třech respondentek vzniklo podezření na vznik a rozvoj bazální nedůvěry k lidem v souvislosti s nejistě navázanou vazbou na matku v raném dětství. Jde o případ Lucie, Nikolý a Majky.

- ***převažující špatná nálada***

V případě Lenky, Kateřiny a Majky mám podezření, že jejich převažující nálada je špatná – v případě Lenky jde o náladu rezignovanou, která je autentická, a jako takovou ji považuji spíše za komplikující nežli rizikovou. Za rizikovou shledávám spíše její tendenci ke ***vztahovačnosti*** v mezilidských vztazích. V případě Kateřiny a Majky jde pravděpodobně spíše o vnitřní pocit nespokojenosti, zloby a hněvu, který je však navenek zastíráán dobrou náladou, ironickým humorem a nápadným optimismem, které jsou však neupřímné. V těchto dvou případech lze podle mého názoru uvažovat spíše o rizikových faktorech.

Ve výběrovém souboru jsem identifikovala osm hlavních protektivních faktorů a čtrnáct hlavních rizikových faktorů, které bylo možné zmapovat v psychickém vývoji dívek. Vzhledem k tomu, že převážná většina identifikovaných faktorů byla spíše vrozené nežli získané povahy, považuji jednoznačnou převahu rizikových osobnostních faktorů za komplikující skutečnost v životě těchto dívek.

Mezi nejvýznamnější a nejčastěji zastoupené protektivní faktory, které působily v psychickém vývoji dívek preventivně, řadím optimistický postoj k životu, převažující extraverci v osobnostním nastavení, vnitřní místo kontroly a sílu vůle.

Za nejzávažnější a nejrozšířenější rizikové faktory lze považovat zvýšenou míru úzkostnosti, neuroticismu, emocionální lability a pocitů méněcennosti.

2. Protektivní a rizikové faktory na úrovni rodinného systému

Na úrovni rodinného systému jsem identifikovala především následující protektivní faktory, které podle mého názoru působily pozitivně a preventivně během psychického vývoje dívek výběrového souboru:

- ***kompenzační postavy***

Devět z deseti dívek uvádí alespoň jednoho člověka, o kterém můžeme uvažovat jako o kompenzační postavě. Nejčastější kompenzačními postavami se v nelehké rodinné situaci stávali prarodiče, dědeček častěji než babička. Dědeček byl významnou postavou životního příběhu Majky, Nikoly, Kateřiny, Lucky a Kláry. Babička byla významná pro Lucii, Katku a Míšu, zmiňují ji také Lucka a Nikola. Pozitivní emoční vztah s matkou, který kompenzoval nesnadnou rodinnou situaci, pomáhal především Luce a Kateřině. Jinou kompenzační postavou se v případě Ester stal její „tchán“, rodinný přítel, v případě Majky přítel Petr, v případě Lenky nový přítel matky. O pozitivním vlivu matčina přítele můžeme uvažovat také v případě Kateřiny. Významnou kompenzační roli měla v případě Míši její široká rodina, která kompenzovala jinak příliš nefunkční nukleární rodinu. Kompenzačními postavami se tedy stávali spíše muži (dědeček, přítel, přítel matky, rodinný přítel) nežli ženy (babička, matka).

- ***existence rituálů***

Dalším frekventovaným protektivním faktorem (uvádí jej sedm z deseti dívek) je skutečnost, že rodina měla své vlastní rituály, ať už šlo o každodenní činnosti nebo rituály konané jednou ročně. Rituály spojené s každodenní činností, které považují za zvlášť pozitivní, uvádí Nikola, Lenka, Kateřina, Ester, Klára.

- ***podpora volného vyjadřování emocí včetně pláče***

Polovina respondentek uvedla, že v jejich rodině bylo možné plakat, pokud taková potřeba vznikla (Lenka, Kateřina, Míša, Ester, Lucka). Jedná se o dívky, které v současné době netrpí tím, že by potlačovaly své emoce, domnívám se, že tento faktor měl pozitivní vliv na jejich emocionální vývoj.

- ***otevřená komunikace v rodině***

Otevřenou komunikací mám na mysli fakt, že si členové rodiny nejen spontánně povídali, ale také že si vyjadřovali otevřeně své názory, řešili konflikty. Takové prostředí jsem zaznamenala u poloviny respondentek (Lenka, Kateřina, Míša, Ester, Klára). Otevřenou rodinnou komunikaci považují za protektivní z hlediska budoucího emocionálního vývoje a preventivní z hlediska neurotizace osobnosti.

- ***funkční rodinná pravidla***

Rodinná pravidla, která bylo možné označit za funkční, vycházela ve všech případech z úcty k druhému člověku, byla tedy jako taková lidská, pružná a sloužila potřebám rodinného systému. Taková pravidla jsem identifikovala v příběhu Lenky, Ester, Míši a Nikoly.

- ***rovnorné rozdelení moci mezi všechny členy rodiny***

Distribuce moci mezi všechny členy probíhala v rodině Lenky, Kateřiny, Lucie a Nikoly. Vymezení role rodičů předpokládá, že děti disponují menší úrovní moci nežli rodiče, ale dostatečně vysokou na to, aby mohly činit adekvátní samostatná rozhodnutí. Rozdělení moci v rodině souvisí s její uvolněnější a emočně kladnou atmosférou.

- ***schopnost členů rodiny vytvářet pozitivní aliance***

Schopnost vytvářet pozitivní spojení, která sledují určitý cíl, se běžně uplatňovala v rodině Lenky, během dětství také v rodině Katky (spojení vytvářené s bratrem) a situačně také v rodině Lucie.

- ***otevřenost rodinného systému vůči okolnímu světu***

Otevřenost rodinného systému vůči okolnímu světu jsem identifikovala v rodině Míši, Ester, Kateřiny a Lucky. Považuji ho za velmi významný a skutečnost, že zbylých šest dívek pochází spíše z uzavřeného rodinného systému, považuji za komplikující.

- ***síť sociální opory se skládá z rodiny a dalších přátel***

Síť sociální opory není složena pouze z členů rodiny, ale jsou v ní zahrnuti intenzivně také další přátelé a vrstevníci. Tak tomu je v případě Lenky, Míši a Ester.

Mezi další faktory, které považuji za protektivní, ale které se ve výběrovém souboru vyskytovaly pouze u dvou či jedné dívky, patří následující postřehy:

- v rodině se nevytvářely koalice s cílem někomu ublížit, někoho poškodit (Míša, Ester),
- v rodině se nevyskytovala žádná tabuizovaná témata (Lenka, Míša),
- rodina měla pozitivní náhled na problémy a věřila ve své kompetence je řešit (Nikola, Kateřina),
- děti byly zapojeny do péče o nemocného člena rodiny (Ester, Míša),
- biologický otec projevoval aktivní zájem o dceru i po rozpadu rodičovství (Ester, Lucka),
- matka bývalého partnera, otce dívky, neočerňovala a podporovala dceřiny kontakty s ním (Ester, Lucka),
- v rodině byla role dítěte jasně vymezena tak, aby mu dávala prostor pro hledání sebe sama (Lenka),
- v rodině se členové podporovali v tom, co doopravdy chtěli (Lucie).

O bodech, které uvádím na začátku přehledu protektivních faktorů, bychom mohli říci, že se jedná o věci, které v rodinách těchto deseti dívek více méně fungovaly. Naopak faktory, které jsou uvedeny v závěru, byly v rodinách identifikovány v omezené míře nebo lze mluvit přímo o jejich absenci.

Jako rizikové jsem identifikovala následující rodinné faktory, které podle mého názoru měly záporný vliv na psychický vývoj dívek:

- ***vysoká úroveň zamlčování v rodině***

V rodinách sedmi z deseti dívek docházelo k poměrně rozsáhlému zamlčování, které se týkalo událostí, ale i pravd o vztazích mezi členy rodiny. Tento rizikový faktor jsem v určité podobě našla v příběhu Nikoly, Kláry, Lucky, Kateřiny, Lucie, Katky a Míši.

- ***uzavřenost rodinného systému vůči okolnímu světu***

Šest z deseti rodin je podle mého názoru možné označit spíše za uzavřené vůči okolnímu světu. Příčinou této uzavřenosti je buď fakt, že si rodina „vystačí sama“ a okolní svět zdánlivě jakoby nepotřebuje (Lenka), nebo před ním skrývá svá tajemství (Majka, Klára, Nikola). V případě Katky a Lucie pak jde o přímou souvislost této uzavřenosti a tématu samoty.

- ***vytváření záporných koalic mezi členy rodiny***

Tyto záporné koalice jsou vytvářeny buď s dítětem, jako v případě Katky, Lucie a Kláry, nebo dítě má subjektivní pocit, že jsou tyto koalice namířené proti němu, jako v případě Majky a Lucky.

- ***potlačování emocí, neakceptace pláče***

Pláč není akceptován jako legitimní způsob vyjadřování emocí, budí zlost, jako v případě Majky, Kláry, Lucie a Katky, nebo je považován za projev slabosti, jako v případě Nikoly.

- ***záporné či nejasné vymezení role dítěte v rodině***

Role dítěte je subjektivně vnímána jako role oběti a rodinného problému jako v případě Lucie, dítěti je přisouzena role rozhodčího jako v případě Katky, role nevděčnice jako v případě Kláry, role nechtěného dítěte jako v případě Majky a Kláry, nebo role dítěte není vymezena srozumitelně a dochází k záměnám rodičovské a dětské role jako v případě Míši.

- ***absence rituálů***

Absenci fungujících a pozitivních rituálů jsem identifikovala v příběhu Majky, Lucie a Katky, v příběhu Míši lze zmapovat tuto absenci v nukleární rodině, je však kompenzována aktivitou širší rodiny.

- ***absence funkčních pravidel***

Rigidní a až nelidská pravidla, která mohla mít záporný vliv na psychický vývoj dívek, jsem zaznamenala v příběhu Lucie, Katky, Majky, Kláry a Lucky. Za zvlášť nebezpečná považuji pravidla „*rodič mluví, dítě mlčí*“ v rodině Majky a „*děti nesmí s rodiči diskutovat*“ v rodině Lucky.

- ***negativní nahlížení na okolní svět***

Negativní postoje k okolnímu světu lze zmapovat v příběhu Lucie, Katky, Kláry, Estery a Nikoly. Za zvlášť rizikové považuji názory „*svět by nás mohl zkazit*“ v rodině Nikoly a „*venku číhá nebezpečí*“ v rodině Kláry a Estery.

- ***nespolehlivý biologický otec, který působí dceři zklamání***

Čtyři dívky svého biologického otce prakticky ani neznají (Nikola, Lenka, Katka, Klára). Dalších pět dívek se se svým biologickým otcem vidá v omezené míře. Negativní vyjádření na adresu otce lze zaznamenat především v příběhu Lucky, Majky, Kateřiny, Lucie a Míši. Lucka je podle mého názoru na otce patologicky fixovaná. S postavou Majčina otce souvisí převážná většina jejích psychických traumat. Domnívám se, že pouze Ester má relativně angažovaného otce, který o ni projevoval zájem po celou dobu od rozpadu partnerství jejich rodičů a mohl mít tak pozitivní vliv na její psychický vývoj.

Použiju-li typologii otcovství po rozpadu partnerství podle Dudové (7, s. 134 – 150), musím konstatovat, že v tomto výběrovém souboru nelze ani jednoho biologického otce dívky označit za „*pečujícího přítomného otce*“, v případě Ester a Lucky lze uvažovat o repertoáru „*pomáhajícího otce*“, v případě Lenky o „*vzdáleného otce - živitele*“. Ostatní zastoupené případy nelze popsat žádným z uvedených repertoárů, které Dudová popisuje. Podle mého názoru jde v případě Nikoly, Kláry a Katky o repertoár „*nezvěstného otce*“, v případě Majky pak o „*rizikového otce*“.

- ***emočně chladná, odtažitá matka***

V případě Lucie, Katky, Míši, Majky a Nikoly byla rodinná situace znesnadněna faktem, že ani matka neplnila svou roli zcela funkčně. V případě Katky šlo o velmi výkonnostně orientovanou ženu, která nepodporovala optimální emocionální vývoj Katky. V případě Nikoly šlo o ženu, která sledovala především své vlastní zájmy a dceru nechávala v péči prarodičů. V případě Míši šlo o ženu, která je sama zřejmě nezralá a zastávala spíše roli dítěte nežli rodičovskou roli. Také matka Lucie nepodporovala emocionální vývoj své dcery, podporu ji poskytovala především materiální. V případě Majky šlo o matku, která dceru bila stejně jako její otec a citově blízký vztah si k dceři nedokázala vytvořit.

- ***používání tělesných trestů a existence domácího násilí***

V anamnéze Majky a Lucky nacházíme tvrdé fyzické tresty, které především v případě Majky mohly vést až k rozvoji syndromu týraného dítěte. V anamnéze Estery nacházíme soužití s agresivním matčíným partnerem, který bil především matku a starší sourozence.

Mezi další faktory, které považuji za rizikové a patogenní, ale které se ve výběrovém souboru vyskytovaly pouze u dvou či jedné dívky, patří následující postřehy:

- vytváření tabu kolem sexu (případ Lucky a Kláry),
- předrozvodové hádky a konflikty rodičů (případ Nikoly a Lucky),
- nestálost rodinného prostředí, chaotické rodinné prostředí (případ Kateřiny a Estery),
- zkušenost se ztrátou blízkého člověka (případ Estery a Lucky),
- negativní rozpoložení rodičů, jejich nespokojenost přenášená na děti (případ Kateřiny),
- narušené vztahy v širší rodině (případ Lenky).

Ve výběrovém souboru jsem identifikovala devět hlavních a dalších osm okrajových protektivních faktorů, dále jedenáct hlavních a dalších šest okrajových rizikových faktorů, které bylo možné zmapovat v rodinném systému, ve kterém dívky vyrůstaly.

Mezi nejvýznamnější a nejčastěji zastoupené protektivní faktory, které působily v psychickém vývoji dívek preventivně, řadím existenci mužských i ženských kompenzačních postav, existenci rituálů v rodině, otevřenou komunikaci a podporu volného vyjadřování emocí včetně pláče.

Za nejzávažnější a nejrozšířenější rizikové faktory lze považovat vysokou míru zamlčování v rodinném systému, jeho uzavřenost vůči okolnímu světu, vytváření koalic s nebo proti dítěti a potlačování emocí včetně nerespektování pláče jako legitimní cesty, jak emoce vyjádřit. Za zvlášť nebezpečný považuji rovněž nezáměr biologických otců o dcery a emočně chladné, odtažené matky, které s dcerou též nedokázaly navázat vřelý vztah.

Pro psychický vývoj není rozhodující ani tak samotný počet zastoupených protektivních a rizikových faktorů, jako jejich poměr.

V Příloze 4 uvádím přehled grafů, které znázorňují poměr protektivních a rizikových faktorů, jež sehrály svou významnou roli v psychickém vývoji všech dívek výběrového souboru.

Na základě grafického znázornění, které shrnuje všechny výše popsané skutečnosti, docházím k závěru, že v tomto výběrovém souboru lze za nejstabilnější díky zřejmě převaze protektivních faktorů považovat postavu Míši (díky naprosté převaze protektivních faktorů především v rodinném

systemu, ale paralelně také díky existenci dostatečného množství protektivních faktorů na úrovni osobnosti a současně minimálnímu množství rizikových osobnostních faktorů), postavu Lenky (především díky velké převaze protektivních faktorů na úrovni rodinného systému), postavu Ester (díky velkému množství protektivních faktorů na úrovni rodinného systému) a postavu Kateřiny (také díky velkému množství protektivních faktorů na úrovni rodinného systému).

Naopak za nejméně stabilní lze ve výběrovém souboru kvůli zřejmé převaze rizikových faktorů považovat postavu Katky (kvůli naprosté převaze rizikových faktorů na obou úrovních), postavu Majky (rovněž kvůli naprosté převaze rizikových faktorů na obou úrovních), postavu Lucie (kvůli převaze rizikových faktorů na úrovni rodinného systému a zároveň velkému množství rizikových osobnostních faktorů) a postavu Nikoly (kvůli velkému množství rizikových faktorů na úrovni rodiny i osobnosti).

10. Závěry a diskuse

V závěru práce se vrátím k výzkumným otázkám, které jsem formulovala na počátku výzkumu. Ke každé z nich nyní uvedu své závěry. Ty se pochopitelně vztahují pro nízký počet zpracovaných kazuistik výhradně na výběrový soubor dívek, se kterým jsem ve výzkumném šetření pracovala. Výsledky práce není možné generalizovat na všechny dívky vyrůstající bez svého biologického otce, přesto se domnívám, že výsledky tohoto šetření mohou být dobrou inspirací pro další rozsáhlejší výzkumy.

Výzkumná otázka 1

Jaké hlavní potíže lze zaznamenat v emocionálním vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce – a to během dětství, dospívání i v dospělosti?

Mapovány byly především potíže v těchto třech oblastech – úroveň sebevědomí, potíže v citové sféře a problémy s identitou.

Většina dívek výběrového souboru působila po dobu setkání sebevědomě. Vyhodnocená data však ukázala, že sebevědomí těchto dívek je oslabeno v oblasti *vědomí vlastní přitažlivosti*. Dívky vykazovaly nižší úroveň sebeúcty ve vztahu ke svému vlastnímu vzhledu a postavě.

Aktuálně jsou se svým vzhledem bez výhrad spokojeny tři dívky výběrového souboru, dvě z nich svou spokojenost však bezprostředně spojují s pozitivní zpětnou vazbou, kterou dostávají prostřednictvím sexuálních kontaktů s muži.

Analýza dat hloubkových rozhovorů dále ukázala na hlavní rizikové rodičovské projevy chování, které mohly negativně ovlivnit úroveň sebevědomí těchto dívek. Nejčastěji šlo o očerňování otce matkou dívky a jeho jednostranné nahlížení skrze negativní charakteristiky, o nespolehlivé chování otce ve vztahu k dívce po rozpadu partnerství a o přímou kritiku ze strany otce, která mířila na dívčin vzhled a postavu.

Jako hlavní problém v citové sféře byla identifikována *vyšší míra úzkostnosti* dívek výběrového souboru. V případě čtyř dívek jsou potíže s úzkostností mírnějšího charakteru, u pěti dívek mají závažnější charakter, jsou doprovázeny nejčastěji neurotickými projevy a určitou podobou nutkavého chování.

O psychických problémech v citovém životě dívek vypovídají také tyto anamnestické údaje: polovina dívek výběrového souboru byla či aktuálně je v péči psychologa, psychoterapeuta či psychiatra, dvě dívky mají v anamnéze psychiatrickou diagnózu (mentální bulimie, závislá porucha osobnosti) a další dvě dívky mají v anamnéze sebevražedný pokus, v jednom případě opakovaný, v jednom případě doprovázený trvalým sebepoškozováním.

Problém identity vybudované na falešných základech jsem identifikovala u dívek výběrového souboru ve dvou ohledech. Šlo v první řadě o problém budování pohlavní identity a *uvědomění si své ženskosti*. Sedm dívek uvedlo, že si svou ženskost uvědomily prostřednictvím vztahů s muži. Hledání muže – partnera uvedla jako hlavní téma svého života polovina výběrového souboru.

Šest dívek také projevovalo výrazně *zvýšenou orientaci na výkon*. Jejich identita je významně založena především na úspěchu, na věcech, které ony samy dokážou. Svými výkony si pak kompenzují své pocity méněcennosti a úzkosti.

Uvědomění si své ženskosti prostřednictvím vztahů s muži lze propojit se skutečností, že dívky postrádají vědomí vlastní přitažlivosti. Tento závěr potvrzuje teoretická východiska této práce, ve kterých jsem opakovaně pojednávala o významu otce v životě dcery v rámci procesu přijetí sebe sama jako ženy. Pokud otec nedá dceři své první ujištění o její přitažlivosti, dívka má tendenci hledat kompenzaci tohoto ujištění ve svých vztazích s muži, které pak plní především funkci jejího sebepotvrzení, zvyšují její sebevědomí a dávají jí potřebnou informaci o tom, že je žádoucí. Je zřejmé, že se nejedná o dospělé, vyspělé zdravé vztahy.

Vyšší míru úzkostnosti spojenou nejčastěji s neurotickými projevy lze propojit se skutečností, že dívky byly zvýšeně orientovány na výkon. Tato orientace může také souviset s celkově nižším sebevědomím dívek, které často vypovídaly, že dříve se neměly moc rády a viděly na sobě spoustu chyb, ale nyní vidí, že toho hodně dokážou. Tím pádem se mohou mít více rády. Také vysoká výkonnost a orientace na úspěch ve svém jednání jsou druhem sebepotvrzení, které zároveň snižuje míru úzkosti.

V emocionálním vývoji dívek výběrového souboru lze identifikovat potíže, které se týkají především vyšší míry úzkostnosti, absence vědomí vlastní přitažlivosti a uvědomění si své ženskosti prostřednictvím vztahů s muži a zvýšené orientace na výkon.

Výzkumná otázka 2

Jaké hlavní potíže lze zaznamenat v partnerských vztazích dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce?

V rámci sociálního vývoje jsem se zaměřila na vývoj partnerských vztahů dívek výběrového souboru. Každá dívka výběrového souboru měla potíže v partnerských vztazích alespoň v jednom ohledu.

Analýza dat ukázala, že ve výběrovém souboru byla jedním z nejčastějších problémů *„neschopnost dívek navázat důvěrný vztah s mužem“*. Tato neschopnost variovala od absolutní neschopnosti navázat jakýkoliv vztah až k promiskuitnímu chování, v rámci kterého jsou navazovány pouze sexuální kontakty bez intimního sblížení.

Jednoznačně nejčastějším problémem ve výběrovém souboru byla tendence dívek vybírat si pro vztahy „*nevhodné, rizikové partnery*.“ Šlo o muže, kteří například dívkám byli nevěrní, pili ve zvýšené míře alkohol, dívky zvýšeně kontrolovali či pronásledovali, byli psychiatricky nemocní (spáchali sebevraždu) apod.

Polovina dívek výběrového souboru vyzkoušela partnerský vztah s mužem, který byl starší o více než pět let. Čtyři z nich měly *partnera staršího* o více než deset let. Zajímavá podrobnost se týká zjištění, že většina těchto dívek (kromě jedné) vlastního otce má, stýká se s ním. On však jejich potřeby pravděpodobně neuspokojuje v dostatečné míře.

Polovina dívek výběrového souboru hodnotí roli mužů ve svém životě jako negativní – spojují s nimi takové pojmy jako „*komplikace, zklamání, negativní, problematický*.“

Pokud bych navázala na teoretickou část práce, domnívám se, že dívky z tohoto výběrového souboru můžeme nejlépe popsat v charakteristikách tzv. amazonek, což je termín používaný v typologii žen podle Leonardové, kterou jsem v první části práce často citovala.

S tzv. amazonkami mají dívky tohoto výběrového souboru společné to, že jsou orientované na výkon, chtějí uspět, být dokonalé v tom, co dělají. S muži navazují důvěrné vztahy velmi obtížně, ač se to na první pohled nemusí zdát zřejmé, vůči citům a mužům si vytvářejí brnění. Jejich potlačované potřeby se mají tendenci ventilovat navenek nepřímo prostřednictvím pláče, náladovosti, výčitek a jiných forem, které jejich partnerský vztah, existuje-li v nějaké podobě, činí ještě komplikovanější.

V partnerských vztazích dívek tohoto výběrového souboru lze identifikovat potíže, které se týkají především neschopnosti navázat blízký citový vztah s mužem, a tendence vybírat si pro vztahy nevhodné, rizikové muže. Bez povšimnutí by neměl zůstat ani fakt, že polovina dívek výběrového souboru vyzkoušela vztah se starším mužem. V návaznosti na teoretickou část práce můžeme spekulovat o funkci věkově staršího muže jako kompenzační otcovské milující postavě.

Výzkumná otázka 3

Jaké faktory ve vývoji daných mladých žen mohly přispět k minimalizaci problémů v emocionální a sociální oblasti jejich života (takže je můžeme považovat z hlediska jejich dalšího vývoje za protektivní)?

V psychickém vývoji dívek výběrového souboru jsem analyzovala protektivní faktory na úrovni osobnosti dívky a úrovni rodinného systému.

Za hlavní protektivní osobnostní faktor považuji ve shodě s teoretickými východisky extraverci jako převládající osobnostní nastavení. Ve výběrovém souboru bylo potvrzeno, že extraverte souvisí s vyšší úrovní schopnosti navázat na sebe širší základnu sociální opory.

Dalším protektivním osobnostním faktorem je optimistické nastavení vůči životu, ideálně propojené s otevřeností vůči novým zkušenostem. Ve výběrovém souboru lze rovněž identifikovat jako protektivní faktory vnitřní místo kontroly a sílu vůle.

Na úrovni rodinného systému se jako nejčastější protektivní faktor ukázala existence kompenzačních postav. Tuto funkci v drtivé většině (v případě osmi respondentek) zastávali prarodiče, dědeček častěji nežli babička. Pozitivně jsem také hodnotila skutečnost, že dívky projevovaly tendenci navazovat citově blízké vztahy s několika kompenzačními postavami souběžně. Nejčastější kombinací byl úzký vztah k dědečkovi a babičce, případně vztah k dědečkovi a matce. Nový přítel matky plnil kompenzační roli pouze ve dvou případech.

Za protektivní a ve výběrovém souboru frekventované faktory můžeme považovat existenci rodinných rituálů, především těch spojených s každodenní činností, podporu volného vyjadřování emocí včetně pláče a otevřenou komunikaci v rodině.

Mezi dívkami, které jsem hodnotila ve výběrovém souboru jako nejstabilnější (vykazovaly nejpříznivější poměr protektivních a rizikových faktorů) se ukázaly nejdůležitějšími faktory na úrovni rodiny. Rodiny těchto dívek vykazovaly především tyto charakteristiky:

- existence kompenzační postavy, většinou mužské, otcovské,
- vysoká soudržnost rodiny,
- otevřenost rodinného systému,
- jasné vymezení role dítěte,
- existence rituálů, především související s každodenní činností nebo spirituálně orientované,
- pravidla vycházející z úcty k druhému člověku,
- podpora volného vyjadřování emocí včetně pláče,
- široká základna sociální opory složená nejen z rodinných příslušníků, ale také vrstevníků a dalších přátel.

Domnívám se, že tento seznam koresponduje s přehledy, které jsem uváděla v teoretické části práce, například přehled otevřeného rodinného systému od Satirové či pojednání o rodinné odolnosti od Břicháčka.

Výzkumná otázka 4

Jaké faktory ve vývoji daných mladých žen mohly přispět k rozvoji problémů v emocionální a sociální oblasti jejich života (takže je můžeme považovat z hlediska jejich dalšího vývoje za patologické či rizikové)?

V psychickém vývoji dívek výběrového souboru jsem analyzovala rizikové faktory rovněž jak na úrovni osobnosti dívky, tak na úrovni rodinného systému.

Komplementárně k předcházejícím výsledkům považuji introverzi poloviny výběrového souboru za rizikový faktor, a to spolu s vyšší mírou úzkostnosti, emocionální labilitou, zvýšenou orientací na výkon a aktivovanými obrannými mechanismy.

Na úrovni rodinného systému se mezi nejčastějšími rizikovými faktory objevovala vysoká úroveň zamlčování v rodině, uzavřenost rodinného systému vůči vnějšímu světu, vytváření záporných koalic s dítětem nebo proti němu a komplementárně k předchozím výsledkům také potlačování emocí včetně pláče, případně absence rodinných rituálů. Za zvlášť rizikový faktor považuji nezájem biologického otce o dceru a emočně chladnou, odtahovanou matku, která s dcerou také nedokázala navázat důvěrný vztah.

U dívek, které jsem hodnotila ve výběrovém souboru jako nejméně stabilní (vykazovaly nejméně příznivý poměr protektivních a rizikových faktorů), jsem objevila na osobnostní rovině a na úrovni rodinného systému tyto rizikové faktory:

- potlačené emoce či vytěsněné vzpomínky,
- emocionální labilitu,
- nejistě navázanou vazbu na matku a bazální nedůvěru k lidem,
- emočně chladnou a odtahovanou matku, sledující vlastní zájmy,
- žádný nebo minimální zájem ze strany biologického otce,
- uzavřený rodinný systém,
- negativní vymezení role dítěte,
- vysokou úroveň zamlčování v rodině,
- absenci rodinných rituálů,
- potlačování emocí, včetně pláče.

Domnívám se, že tento seznam též koresponduje s přehledy, které jsem uváděla v teoretické části práce, například s Matouškovými charakteristikami rizikových rodin, především v bodech, které se týkaly uzavřenosti rodiny, nejasného vymezení rolí a poruch tematické komunikace.

Pokud srovnáme protektivní a rizikové faktory v rámci výzkumné otázky 3 a 4, můžeme si povšimnout, že jsou z velké části komplementární. Proto je také považuji za zvlášť důležité, jejich přítomnost či absence se pravděpodobně přímo podílí na rozvoji psychických problémů a komplikuje optimální psychický vývoj.

Uvědomuji si, že jsem ve svém výzkumném šetření účinněji mapovala protektivní a rizikové faktory na úrovni rodinného systému. Spojuji to především s faktem, že při mapování osobnostních faktorů jsem vycházela pouze z volného pozorování respondentky a z její výpovědi o vlastním sebeobrazu. Byla jsem proto nucena přistoupit v této oblasti k mnohem rozsáhlejšímu subjektivně pojatým interpretacím. V případě, že bych výzkumné šetření opakovala či rozšiřovala, mohla bych zvolit standardizované psychometrické techniky s cílem provést objektivnější osobnostní screening respondentky.

Faktory na úrovni rodinného systému jsem mapovala prostřednictvím doprovodných technik „Kniha života“, „Kresba Ostrova rodina“ a „Čára života“. Kladně hodnotím především práci s prvními dvěma technikami, které jsem dopracovávala pro potřeby této práce tak, abych následně dokázala z výstupů hloubkového rozhovoru mapovat konkrétní protektivní a rizikové faktory i možné potíže v emocionálním a sociálním vývoji dívky.

Volbu těchto technik hodnotím kladně. Domnívám se, že mi umožnily v poměrně krátkém čase obsáhnout velké množství dat včetně podrobných popisů více či méně významných událostí z života každé respondentky. V budoucích pracích bych ráda ověřovala platnost a spolehlivost těchto technik i jejich praktické využití. Domnívám se, že by se především technika „Kresba Ostrova rodiny“ mohla stát vhodným nástrojem psychologů pracujících s dětmi, mládeží i dospělými v kontextu rodiny. Její využití tedy vidím nejen ve výzkumu, ale také diagnostice a terapii. Techniku jsem používala výhradně u žen ve věku 20 – 30 let, její využitelnost by bylo třeba ověřit také pro mladší věkovou skupinu respondentů či klientů (v dětském věku) a pro muže. Technika je podle mého názoru multikulturní, použít ji lze bez ohledu na etnickou příslušnost. Vstupním požadavkem je vzhledem k využívání četným metafor alespoň inteligence v pásmu průměru.

Vzhledem k cíli mé práce bylo nezbytné pochopit každý příběh respondentky v celé jeho šíři. Proto jsou analýzy kazuistik v této práci podrobně rozpracovány. Uvědomuji si, že práce je velmi rozsáhlá a že analýza dat je velmi detailní. Jsem si také vědoma, že to může být jedním z limitů této práce. Důvodem, proč jsem se dostala do této situace, je podle mého názoru skutečnost, že jsem na samém počátku své profesní psychologické dráhy a že mé minimální zkušenosti mě vedly k tomu, že jsem si všimla všech podrobností příběhu a komentovala je, abych nepřehlédla některý z jeho

psychologicky podstatných momentů. Zkušenější psycholog by se jistě dokázal v životních příbězích respondentek zorientovat rychleji, dokázal by provést analýzu za použití jazykové zkratky a analýza jeho výstupů by tím pádem byla stručnější a přehlednější.

Dalším limitem této práce je malé množství zpracovaných kazuistik, které nedovoluje vyslovit žádné obecné závěry, jak jsem to již dříve zmiňovala. Na druhou stranu se domnívám, že výstupy práce mohou sloužit jako východisko pro další rozsáhlejší zkoumání této problematiky. Nabízí se varianta srovnávací studie, v rámci které by se porovnávaly charakteristiky dívek, jež vyrůstaly se svým biologickým otcem a bez něho, a sledovaly se konkrétní protektivní a rizikové faktory, které jsem identifikovala ve své práci. Pak by bylo možné vyslovit alespoň orientační závěry o vlivu přítomnosti či absence biologického otce na psychický vývoj dívek, což v případě této práce samozřejmě též nelze.

Cíl své práce však považuji za splněný. Shromáždila jsem za použití stanovených technik potřebná data, jejichž analýzou se mi podařilo identifikovat základní problémové okruhy. Závěry práce jsou v souladu s jejími teoretickými východisky, jež mě také inspirovaly při přípravě a vedení hloubkových rozhovorů. Zároveň jsem respondentkám poskytovala dostatek prostoru pro volné vyjadřování, především v rámci techniky „Kniha života“, abych dokázala případně rozpoznat nové kategorie, které by byly jinak opomenuty. Takovou kategorií se stala oblast „potlačených emocí a vytěsněných vzpomínek“ jako jeden z typů rizikových osobnostních faktorů a dále „tendence dívek vyhledávat dominantní muže“ jako jeden z možných projevů absence dostatečně bezpečného milujícího otce, což se projevilo v partnerských vztazích. Za pozitivní nález považuji fakt, že prarodiče bývají první, kteří přispěchávají svým vnoučatům na pomoc, děje-li se něco závažného v jejich nukleární rodině, tak jak o tom opakovaně pojednával například Matějček. V kontextu kapitoly o proměnách současné rodiny a poznámce o snižování mezigeneračního horizontu to shledávám jako optimistické zjištění. Optimisticky též vyznívají závěry o poměru protektivních a rizikových faktorů, které vypovídají o nezastupitelné a významné roli rodiny, která, pokud je funkční, dokáže kompenzovat řadu problematických osobnostních rysů.

11. Závěr

Hlavním cílem mé práce bylo pátrat po protektivních a rizikových faktorech v psychickém vývoji dívek, které vyrůstaly bez svého biologického otce. Možné dopady této absence jsem podrobně rozebírala v kapitolách teoretické části práce, a to především s ohledem na emocionální vývoj dívek a vývoj jejich budoucích partnerských vztahů, ale také s ohledem na specifický přínos a význam otcovského chování v raném věku dítěte i později v souvislosti s kognitivním a morálním vývojem dítěte i s jeho prvním osamostatňováním se od rodiny prostřednictvím kamarádských vztahů s vrstevníky.

V praktické části práce jsem bezprostředně navazovala na teoretický koncept protektivních a rizikových faktorů, který jsem představila s ohledem na zpracovávanou problematiku vztahu otce a dcery. Upozornila jsem na osobnostní předpoklady, ale také na význam sociální opory a rodinné resilience jako východiska pro individuální psychickou odolnost.

Pro samotné kvalitativní šetření jsem zvolila biografický design výzkumu, který mi umožnil retrospektivně zkoumat jednotlivé příběhy respondentek, jež tvořily můj výběrový soubor. Výsledky mého výzkumného šetření potvrdily především očekávání, že respondentky zažívají celou řadu potíží ve svém emocionálním i partnerském životě. Na úrovni prožívání a chování se nejčastěji objevovaly potíže s úzkostností, zvýšenou orientací na výkon a sníženou sebedůvěrou ve vztahu k vlastnímu tělu, vzhledu a postavě. V partnerských vztazích se nejčastěji dívky potýkaly s neschopností navázat skutečně důvěrný, intimní vztah s mužem a s tendencí navazovat vztahy s nevhodnými, rizikovými muži.

Hlavní protektivní faktory jsem identifikovala především na úrovni rodinného systému. Dívky, které vyrůstaly v rodině, již bylo možné označit za soudržnou a otevřenou, která disponovala pravidly vycházejícími z úcty k druhému člověku, podporovala volné vyjadřování emocí včetně pláče, jasně vymezovala roli dítěte a provozovala spirituálně orientované rituály, nebo rituály spojené s každodenní činností, vykazovaly méně potíží především v citovém životě. Zároveň však tyto dívky navazovaly blízký citový vztah alespoň s jednou kompenzační postavou a disponovaly širokou sítí sociální opory, jež byla složena kromě rodinných příslušníků také z přátel a vrstevníků.

Jako rizikové rodinné faktory jsem označila rodinné charakteristiky, které jsou komplementární k protektivním, výše uvedeným faktorům. Současně byly tyto dívky emocionálně méně stabilní, potlačovaly své emoce, měly emočně chladnou či odtažitou matku, sledující především vlastní zájmy, a zároveň otce, který o ně projevoval minimální nebo žádný zájem. Bazální nedůvěru k lidem a světu obecně, kterou vykazovaly, jsem spojila s pravděpodobně nejisté navázanou vazbou na matku v jejich raném věku.

Věřím, že jsem stanovený cíl své práce naplnila, přesto se domnívám, že zbývá odhalit a popsat ještě celou řadu dalších psychologických aspektů vztahu otce a dcery. Jde podle mého názoru o specifický vztah, který mají tendenci mnohdy podceňovat nejen odborníci, ale také matky dívek a bohužel mnohdy i samotní otcové. Pokud je někdo desítky let vystavován tlaku názorů, že je ve výchově druhořadý, méně potřebný a méně schopný, chápu a nedivím se, že si to o sobě sám začne také myslet. Sebevědomí mužů jako otců a rodičů je podle mých zkušeností a názoru nesmírně vratké. Systematicky jej posilovat bude ovšem stát ještě velké úsilí. Přispět by měli zajisté odborníci tím, že se budou veřejně vyjadřovat k významu otcovské role ve vztahu k dcerám (a pochopitelně rovněž ve vztahu k synům), velkou roli v tom hrají také ale ženy, které posilují kompetence mužů tím, že jim svěřují péči o děti. Významně mohou přispět samotné dcery, které často nejlépe a nejúčinněji dokážou přesvědčit svého otce o jeho nepostradatelnosti, nenahraditelnosti a výjimečnosti.

Seznam použité literatury

- (1) BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 215 s. ISBN 80-7021-605-0.
- (2) BOWLBY, J. *Attachment*. London: Pimlico. 1997. 425 s. ISBN 0-7126-7471-3.
- (3) BŘICHÁČEK, V. Odolnost rodiny. In PLAŇAVA, I. – PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 19. – 21. září 2002* Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity Brno. 1. vyd. Brno: Barrister&Principal, 2002. 289 s. ISBN 80-86598-36-5.
- (4) CORNEAU, G. *Anatomie lásky: vztahy otec – dcera, matka – syn a jejich vliv na budoucí partnerské vztahy*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007, 248 s. ISBN 978-80-7367-254-6.
- (5) ČERNÁ, P. *Rozvod, otcové a děti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, 114 s. ISBN 80-86432-10-6.
- (6) DAVEY, M. E. – WALTERS, D. G. – HENLEY, L. Resilience processes in adolescent: Personality profiles, self – worth, and coping. *Journal of Adolescent Research*. 2003. Vol. 18. No. 4. p. 347 – 362. 16 p. ISSN 1552-6895. Databáze: PsycINFO.
- (7) DUDOVÁ, R. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008, 234 s. ISBN 978-80-7330-136-1.
- (8) DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie. Vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 284 s. ISBN 80-7169-254-9.
- (9) FARRELL, W. Getting on the Same Page: Communicating the Child's Need for Fathering. In BAKALÁŘ, E. *Průvodce otcovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 215 s. ISBN 80-7021-605-0.
- (10) FREUD, S. O psychoanalýze. Pět přednášek konaných při příležitosti oslav 20. výročí založení Clark University ve Worcesteru ve státě Massachusetts v září 1909. In *Spisy z let 1909 – 1913*. 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1997. 405 s. ISBN 80-86123-03-0.
- (11) FROMM, E. *Lidské srdce*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. 177 s. ISBN 80-85637-28-6.
- (12) FROMM, E. *Umění milovat*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. 126 s. ISBN 80-85637-26-X.

- (13) GILLERNOVÁ, I. Společné činnosti rodičů a dětí a styly rodičovské výchovy. *Československá psychologie*. 2009. roč. 53. č. 4. s. 336 – 348. 13 s. ISSN 0009062X.
- (14) GJURIČOVÁ, Š. – KUBIČKA, J. – ŠPITZ, J. – PODULKOVÁ, E. *Vidět věci jinak: rozhovory rodinných terapeutů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 134 s. ISBN 80-85850-51-6.
- (15) HETHERINGTON, E. M. Effects of Father Absence on Personality Development in Adolescent Daughters. *Developmental Psychology*. 1972. Vol. 7. No. 3. p. 313 – 326. ISSN 1939-0599.
- (16) HODAČOVÁ, L. – HLAVÁČKOVÁ, E. – CSÉMY, L. – ŠMEJKALOVÁ, J. – ČERMÁKOVÁ, E. Sociální vztahy jako důležitý faktor kvality života dětí. *Československá psychologie*. 2011. roč. 54. č. 1. s. 1 – 11. 11 s. ISSN 0009062X.
- (17) HOSKOVCOVÁ, S. Jak se dítě vyrovnává a učí vyrovnávat s životními nároky. In ŠULOVÁ, L. – ZAOUCHE-GAUDRON, CH. *Předškolní dítě a jeho svět*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003. s. 367 – 378. 471 s. ISBN 80-246-0752-2.
- (18) JANOUŠEK, J. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 192s. ISBN neuvedeno.
- (19) JOHNSON, R. A. *Věčný příběh romantické lásky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 200 s. ISBN 80-7178-722-1.
- (20) KARIMI, R. – ALIPOUR, F. Reduce Job stress in Organizations: Role of Locus of Control. *International Journal of Business and Social Science*. 2011. Vol. 2. Issue 18. p. 232 – 239. 5p. ISSN 22191933. Databáze: Business Source Complete.
- (21) KEBZA, V. – ŠOLCOVÁ, I. Hlavní koncepce psychické odolnosti. *Československá psychologie*. 2008. roč. 52. č. 1. s. 1 – 19. 19 s. ISSN 0009062X.
- (22) KERNBERG, O. *Normální a patologická láska: pohled současné psychoanalýzy*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 240 s. ISBN 80-7178-277-7.
- (23) KOBASA, S. C. Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 37. No. 1. 1979. p. 1 – 11. 11p. ISSN 1939 – 1315. Databáze: PsycARTICLES.
- (24) KOTÁSKOVÁ, J. *Socializace a morální vývoj dítěte*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986. 140 s. ISBN neuvedeno.
- (25) KOUŘILOVÁ, J. – MAZEHOVÁ, Y. Moc emocí. In STUHLÍKOVÁ, I. – PROKEŠOVÁ, L. – KREJČÍ, M. – MAZEHOVÁ, Y. – KOUŘILOVÁ, J. *Zvládání emočních problémů školáka*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 176 s. ISBN 80-7178-534-2.

- (26) KRATOCHVÍL, S. *Manželská a párová terapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 279 s. ISBN 978-80-7367-646-9.
- (27) LAMB, M. E. – BORNSTEIN, M. H. *Development in infancy: an introduction*. 2. vyd. New York: Random House, 1987. 500 s. ISBN 0-394-35809-0.
- (28) MATĚJČEK, Z. *Nevlastní rodiče a nevládní děti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 143 s. ISBN 80-7169-897-0.
- (29) MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevládní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- (30) MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986. 336 s. ISBN nevedeno.
- (31) MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. 1. vyd. Praha: Maxdorf, 2000. 285 s. ISBN 80-85912-29-5.
- (32) MATOUŠEK, O. *Kontexty neuróz*. 1. vyd. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1986. 200 s. ISBN nevedeno.
- (33) MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
- (34) MATOUŠEK, O. – KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence: možné příčiny, současná struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 336 s. ISBN 80-7178-226-2.
- (35) MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 324 s. ISBN 978-80-86429-87-8.
- (36) NORWOODOVÁ, R. *Ženy, které příliš milují*. 1. vyd. Praha: Motto, 1994. 149 s. ISBN 80-901338-9-4.
- (37) PAVLÁT, J. – ŠUSTA, M. Děti v rodičovských soudních sporech. *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*. Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2008. č. 5. roč. 52. s. 458 – 467. ISSN 0009-062X.
- (38) PERNEROVÁ, R. A. *Tabu v rodinné komunikaci: o čem se v rodinách nemluví, ač by to bylo užitečné*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 168 s. ISBN 80-7178-363-3.
- (39) *Přehled o pravomocných rozhodnutích soudů v opatrovnických věcech - počet právních* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 2010 [cit. 6. 11. 2011]. Dostupné na WWW: <http://cslav.justice.cz/InfoData/servlet/FileServlettabulka=ccav_dokument_sestavysloupec=obsah_dokumentu_html&where=id_dokumentu=280241&typSloupec=html&fileName=null>.

- (40) RIEGER, Z. – VYHNÁLKOVÁ, H. *Ostrov rodiny: integrující přístup pro práci s rodinou: příručka pro odborníky*. 2. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 2001. 254 s. ISBN 80-86088-06-5.
- (41) ŘÍČAN, P. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
- (42) SATIROVÁ, V. *Knih o rodině*. 1. vyd. Praha: Institut Virginie Satirové, Nakladatelství PRÁH, Nakladatelství SVAN, 1994. 350 s. ISBN 80-901325-0-2.
- (43) SINGLY, F. de. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 128 s. ISBN 80-7178-249-1.
- (44) SOBOTKOVÁ, I. – REITEROVÁ, E. – HURNÍKOVÁ, K. Rozdíly mezi otci a matkami v pohledu na fungování rodiny, v životní spokojenosti a rovnováze mezi prací a rodinou. *Československá psychologie*. 2011. roč. 55. č. 2. s. 139 – 151. 13 s. ISSN 0009062X.
- (45) SOLLÁROVÁ, E. Socializace. In VÝROST, J. – SLAMĚNÍK I. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 408 s. ISBN 978-80-247-1428-8.
- (46) *Snižování porodnosti pokračovalo. Pohyb obyvatelstva 1. až 2. čtvrtletí rok 2011 [online]*. Praha: Český statistický úřad, 2011 [cit. 6. 11. 2011]. Dostupné na WWW: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby091211.doc>>.
- (47) SNOPEK, M. – HUBLOVÁ, V. Sociální opora a její vztah k životní spokojenosti, sebehodnocení a osobnosti adolescentů: rodové rozdíly. *Československá psychologie*. 2008. roč. 52. č. 5. s. 500 – 509. 10 s. ISSN 0009062X.
- (48) *Sňatků i narozených dětí ubývá. Pohyb obyvatelstva - rok 2010 [online]*. Praha: Český statistický úřad, 2011 [cit. 6. 11. 2011]. Dostupné na WWW: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby031411.doc>>.
- (49) STUHLÍKOVÁ, I. – PROKEŠOVÁ, L. – KREJČÍ, M. – MAZEHOVÁ, Y. – KOUŘILOVÁ, J. *Zvládání emočních problémů školáka*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 176 s. ISBN 80-7178-534-2.
- (50) ŠIRŮČEK, J. – ŠIRŮČKOVÁ, M. – MACEK, P. Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problematického chování v adolescenci. *Československá psychologie*. 2007. roč. 51. č. 5. s. 476 – 488. 13 s. ISSN 0009062X.
- (51) ŠOLCOVÁ, I. – KEBZA, V. Prediktory sociální opory u české populace. *Československá psychologie*. 2003. roč. 47. s. 220 – 229. 10 s. ISSN 0009062X.
- (52) ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 246 s. ISBN 978-80-246-1820-3.

- (53) ŠULOVÁ, L. – FAIT, T. – WEISS, P. a kol. *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví*. 1. vyd. Praha: MAXDORF, 2011. 439 s. ISBN 978-80-7345-238-4.
- (54) ŠVAŘÍČEK, R. - ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- (55) TRAPKOVÁ, L. – CHVÁLA, V. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. 227 s. ISBN 978-80-7367-561-5.
- (56) WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti: otcovský faktor a mystika mateřství*. 1. vyd. Praha: Jan, 1995, 264 s. ISBN 80-855229-16-5.
- (57) WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, 389 s. ISBN 80-7254-439-X.
- (58) WILLI, J. *Psychologie lásky. Osobní rozvoj cestou partnerského vztahu*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. 256 s. ISBN 978-80-7367-895-1.
- (59) WRIGHT, H. N. *Navždy tátovo děvče: vztah mezi otcem a dcerou*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1998, 196 s. ISBN 80-85495-13-9.
- (60) *Zákon č. 94/1963Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů*. [cit. 11. 3. 2012]. Dostupné na WWW: <<http://www.zakonycr.cz/seznamy/094-1963-sb-zakon-o-rodine.html>>.
- (61) ZOJA, L. *Soumrak otců: archetyp otce a dějiny otcovství*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2005. 308 s. ISBN 80-7260-145-8.

Příloha 1

Scénář, podle kterého probíhal hloubkový rozhovor

Rozhovor dne:

Jméno respondentky:

I. ÚVOD

- představení výzkumného záměru
- anonymita, doplňující informace k výzkumu
- první představení respondentky

Záliby, volný čas

.....

Škola, práce

.....

Rodina – struktura

.....

.....

II. ŽIVOT JAKO KNIHA

Ráda bych, abyste začala nyní přemýšlet o svém dosavadním životě, jako kdyby to byla kniha.

Každá část Vašeho života vytváří kapitolu v knize.

Samozřejmě je kniha stále nedopsaná, ale pravděpodobně obsahuje několik zajímavých a dostatečně dobře popsanych kapitol.

Prosím, zkuste rozdělit Váš život do jednotlivých kapitol a popište je. Zkuste dát každé kapitole také nějaký název.

1) názvy kapitol

2) hlavní téma knihy (viz životní téma); oč v knize/životě jde

3) hlavní postavy knihy

4) dějové zápletky a hlavní postavy, které v nich vystupují

5) žánr knihy (**komedie** = důvěra ve šťastný osud, nakonec vše dobře dopadne; **romance** = boj dobra a zla, to dobré se musí vybojovat, zachránit či vysvobodit; **tragédie** = troskotání, katastrofy, pády, narážení na hranice osudu, hranice nepřekonatelného, nezměnitelného; **ironie/satira** = deziluze, skepse, rezignace, obrana proti krutosti života, snižování významu)

6) název celé knihy

7) pokračování knihy

8) charakteristika hlavní postavy (= respondentky)

- vlastnosti

- vlastnosti, které mám na sobě ráda, kterých si cením

- vlastnosti, které nemám na sobě ráda

- co by o mě řekli moji blízcí, jaká jsem

- jak jsem spokojená se svými školními/pracovními výkony

- jak jsem spokojená se sebou jako s ženou (postava, vzhled)

- co bych dokázala říci o svém duševním životě, o svém prožívání, náladách, psychických potížích

III. KRESBA OSTROVA RODINY

Představte si, že každá rodina je Ostrov, který pluje v Oceánu světa. Založili jej rodiče, když se rozhodli, že budou žít spolu.

Ostrov je součástí přírody. Stejně tak rodina, která je specifickým přírodním jevem. Ostrov rodiny je živým organismem, který má svou historii a svůj vývoj. Stejně jako doslovný

ostrov také ostrov rodiny nabízí svá tajemství a neznáma, má své hranice, které ho oddělují od Oceánu, má svou pevninu, na které obyvatelé Ostrova žijí, má místa, kudy se do Ostrova vchází a kudy se vychází atd. Je možné si to představit?

Ráda bych Vám nabídla možnost podrobněji si zmapovat Váš rodný Ostrov rodiny. Já budu mít v tento okamžik roli hosta na Vašem Ostrově. Na tento bílý papír se prosím pokuste zakreslit Váš rodný Ostrov.

1. Každý Ostrov rodiny má svou hranici, která vyjadřuje také jeho tvar. Bílý list papíru představuje Oceán světa. Váš Ostrov na něm může být kdekoli. Zakreslete tvar Vašeho Ostrova na papír. Jaká je jeho délka? = věk rodiny.

2. Vyznačte, kudy se na Ostrov vchází a kudy vychází. (A jak snadno? – pro členy i nečleny Ostrova) Když jdete ven a zase se vrátíte, kudy je to? Jak snadné je to? A když k vám jde někdo na návštěvu, kudy může vstoupit? Jak snadné je to?

3. Každý člen rodiny měl na pevnině Ostrova své místo. Někdo je více tady a jiný tam. Vyznačte na pevninu Ostrova prosím místo všech členů rodiny podle toho, jak si myslíte, kam patří. Každého vyznačte libovolnou barvou.

Existuje někdo, kdo z Ostrova odešel? (dobrovolně, nedobrovolně, přirozenou smrtí?) Také ho na Ostrov vyznačte.

Byl na Ostrově cítit silný vliv někoho dalšího, přestože na Ostrově přímo není zakreslen? Kdo to byl? Vyznačte ho na pevninu nebo k hranicím Ostrova.

Schází ještě někdo nebo něco, co na Ostrov patří? Vyznačte ho.

Chtěla byste pro sebe najít nějaké jiné místo na Ostrově? Pokud byste své místo ráda změnila, vyznačte to.

4. Uved'te, jaké zastávali jednotliví obyvatelé na Ostrově role. Jaké plnili funkce?

5. Ke každému obyvateli přiřipšte číslo od 0 – 10, které bude vyjadřovat úroveň jeho moci, kterou na Ostrově disponoval.

6. Vytvářeli se na Ostrově aliance? = dva nebo více lidí sledují společný cíl. Kdo s kým? Jaký cíl sledovali? Vyznačte to.

7. Vytvářeli se na Ostrově koalice? = dva nebo více osob se spojí proti zájmu jiného člena nebo členů. Kdo s kým? Proti komu? S jakým cílem? Vyznačte to.

8. Každý Ostrov má svá energetická ohniska. Můžeme si je představit jako ložiska, která zarůstají do pevniny a odsud ovlivňují život na ostrově, přestože nejsou vidět. Na Ostrově rodiny se může jednat o události, které způsobily na Ostrově krátkodobé či dlouhodobé změny. Dokážete takové události popsat? Kam byste umístila jejich ložiska?

9. Bylo na Ostrově něco zamlčováno? (na škále 0 = nic, 10 = hodně)

10. Bylo na Ostrově něco, co by se dalo označit jako problém, potíž, starost? Jak to bylo označováno? Oč šlo? Kam by se to dalo na Ostrov umístit?

11. Kolem Ostrova je Oceán světa. Co z Oceánu nejvíce na Ostrov působilo? Vyznačte to do prostoru kolem. Jaký názor jste na Ostrově zastávali na Oceán – třemi slovy.

12. Jak byste popsala život na Ostrově? Měl život na Ostrově nějaké vlastní rituály? = činnosti, které se děly opakovaně, všichni členové Ostrova s nimi byli dobře seznámeni. Existovala na Ostrově nějaká pravidla? Když jste si přála být sama a nikým nerušená, bylo to možné? Jak? O čem jste si na Ostrově nejčastěji povídali? Když někdo u vás plakal, co dělali ostatní? Když někomu bylo smutno, jak to ostatní poznali? Měli jste spíše podobné, nebo rozdílné koníčky a zájmy? Pokud někdo s něčím nesouhlasil, jak to dal najevo? Když jste se hádali, o co nejčastěji šlo?

13. Jaký název byste dala Vašemu rodnému Ostrovu?

14. Uveďte tři přídavná jména, která Váš rodný Ostrov vystihují a zapište je.

15. Co jste si ze svého rodného Ostrova odnesla, když jste ho opouštěla a zakládala si svůj vlastní Ostrov? (co mi rodiče kladli na srdce, co mi nejčastěji opakovali, zdůrazňovali, vysílali jako poselství, co mi darovali; to nejčennější) Která pravidla a zvyky by podle vás měla být zachována? O kterých naopak pochybujete?

IV. ČÁRA ŽIVOTA

Vrátíme se nyní k myšlence, že se život každé rodiny vyvíjí a dochází v ní k různým krátkodobým i dlouhodobým změnám. Tyto změny jsou většinou způsobeny významnými

životními událostmi. Chtěla bych, abychom se na váš životní příběh podívaly spolu právě z této perspektivy.

Na papír se pokuste zachytit svůj život formou křivky. Do nakreslené křivky vyznačte významné životní události a významné osoby, které v těchto významných událostech figurovaly.

INQUIRE

- Jakou roli hráli v různých situacích rodiče?

- Jakou roli hráli v různých situacích muži?

- kdo jiný hrál ve významných situacích důležitou roli?

- co mi v daných situacích pomáhalo to zvládnout?

- pro mě nejvýznamnější osoba, která sehrála v mém životě zásadní roli – v pozitivním i negativním smyslu.

Příloha 2

Typologie žen podle jejich různých reakcí na traumata způsobená otcem

(LEONARDOVÁ, L. S. *Dcera svého otce*, podle CORNEAU, G. *Anatomie lásky*, s. 72 – 78)

1. typ: věčná děvčátka

a) Hýčkaná panenka

- působí dojmem, že jí hrdá a nechybí jí sebevědomí, ale ona sama ví, že to je jen maska, s přibývajícím věkem má čím dál větší potíže, aby zamaskovala svou zášť a hořkost

b) Dívka ze skla

- je křehká a přecitlivělá, často se uchyluje do světa knih nebo vlastní představivosti a stává se tak sama pro sebe jistým přeludem

c) Svůdkyně

- žije improvizací a okamžikem, odmítá odpovědnost a povinnost stejně jako Don Juan, který je jejím mužským protějškem, má obrovské potíže s navázáním trvalého vztahu

d) Výlučná dívka

- ztotožňuje se s otcem, který budil pohoršení, bouřil se proti společnosti, nebo jehož společnost zavrhl, mívá autodestruktivní sklony jako její otec, často upadá do deprese, je přesvědčena, že nic neznamena, neumí si vážit sama sebe

2. typ: amazonky

a) Superstar

- chce ve všem uspět, je dřič, svému tempu však rychle podléhá, když pro ni ztratí smysl i její práce, stává se chladnou, až cynickou, šířená hlubokou depresí, za jejím cynismem se skrývá strach, že bude opět opuštěna

b) Poslušná dcera

- silný pocit pro povinnost a zásady, mívá hluboké pocity viny, když nedostojí svému smyslu pro odpovědnost, přestala se chovat osobitě a spontánně

c) Žena mučednice

- povyšuje oddanost sebeobětování do sféry umění, žije, jako kdyby neměla vůbec právo myslet sama na sebe, její potlačované potřeby se ventilují navenek nepřímou – pláč, nářky, zvraty nálad, mlčení, výčitky

d) Královna válečnice

- s rozhodností a energií se vzpouzí iracionalitě svého otce, otce považuje za degenerovaného a snaží se vytáhnout proti němu do boje, může dospět až do stavu naprosté necitelnosti

Příloha 3

Kresba Ostrova rodiny a Čára života – výsledky technik

Do Přílohy 3 přikládám výsledky technik Kresba Ostrova rodiny a Čára života v následujícím pořadí:

Ostrov rodiny – Klára

Čára života – Klára

Ostrov rodiny 1. část – Lucka

Ostrov rodiny 2. část - Lucka

Čára života – Lucka

Ostrov rodiny – Míša

Čára života – Míša

Ostrov rodiny – Ester

Čára života – Ester

Ostrov rodiny – Lucie

Čára života – Lucie

Ostrov rodiny – Katka

Čára života – Katka

Ostrov rodiny – Lenka

Čára života – Lenka

Ostrov rodiny – Kateřina

Čára života – Kateřina

Ostrov rodiny – Majka

Čára života – Majka

Ostrov rodiny – Nikola

Čára života – Nikola

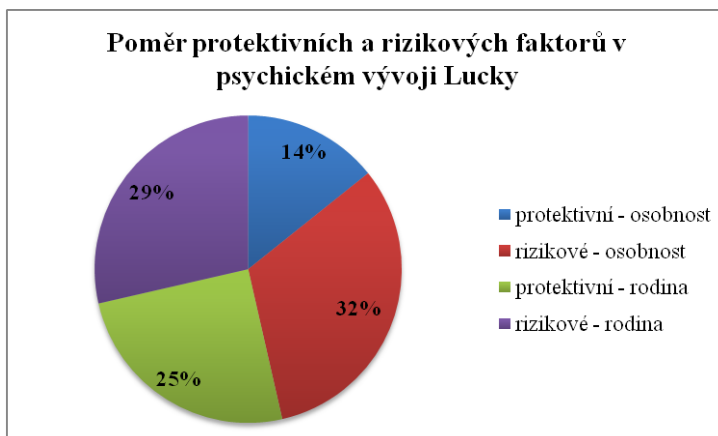
Příloha 4

Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji dívek

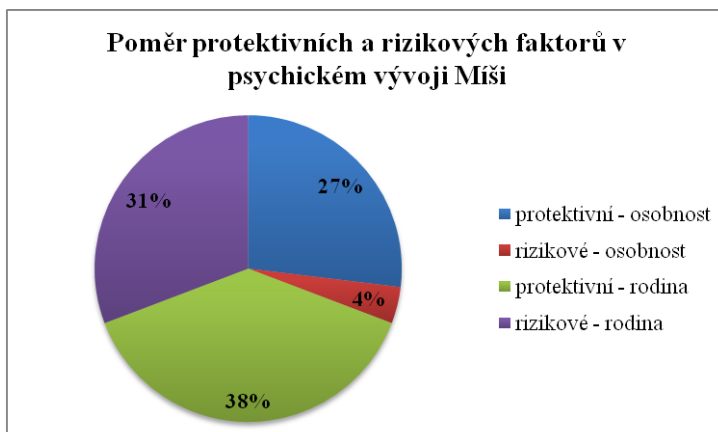
Graf 1: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Kláry

Graf 2: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Lucky

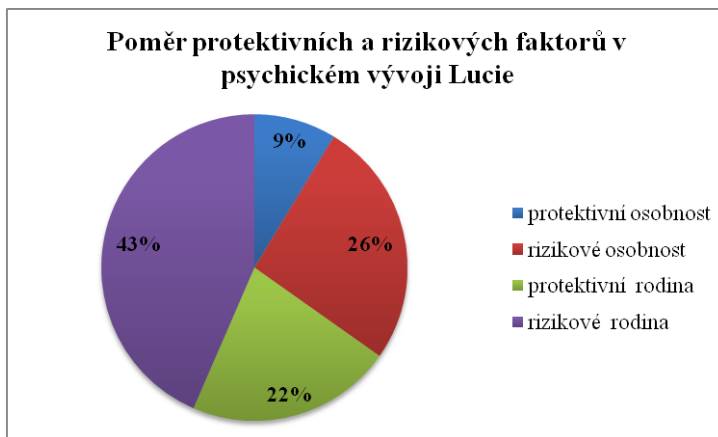
Graf 3: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Míši

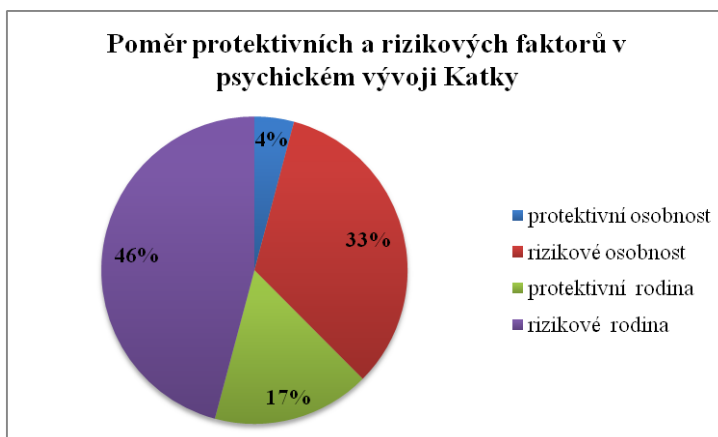
Graf 4: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Ester

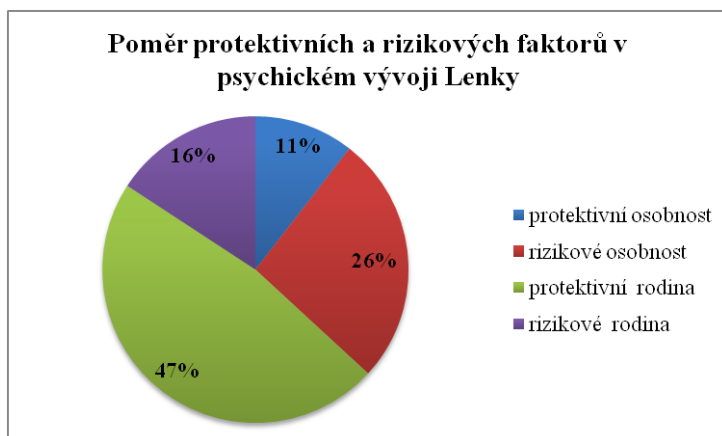
Graf 5: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Lucie

Graf 6: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Katky

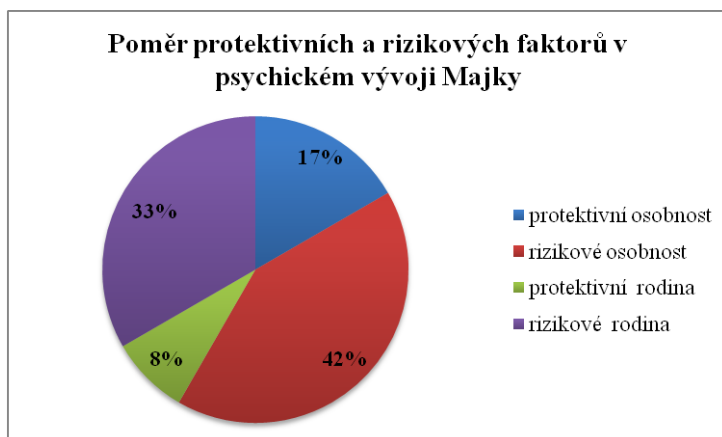
Graf 7: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Lenky

Graf 8: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Kateřiny

Graf 9: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Majky

Graf 10: Poměr protektivních a rizikových faktorů v psychickém vývoji Nikoly

